การวิเคราะห์ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นใต้

ปราณี ขวัญแก้ว

393.99591
ป445ร
ร.2

ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

558	รายงานการวิจัยการวิเคราะห์ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นใต้	ปราณี ขวัญแก้ว	398.99591 ป445ร ร.2	31011101908317

378.99591
ป445ร
ร.2

รายงานการวิจัย

การวิเคราะห์ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นใต้

23 ก.พ. 2538

ผู้วิจัย

ปราณี ชวัญแก้ว

๒๕๓๔

ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก, คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

192815

คำนำ

โครงการวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้" เป็นการวิจัยพื้นฐานในสาขาปรัชญาและมนุษยศาสตร์ เน้นหนักในวิชาคติชนวิทยา ผู้ดำเนินการวิจัยได้รับทุนอุดหนุนโครงการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ปีงบประมาณ 2524 จำนวน 20,000 บาท (สองหมื่นบาทถ้วน) ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ผู้มีส่วนช่วยให้โครงการวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี มีทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ผู้เป็นทั้งพี่เลี้ยงและวิทยากร ได้แก่ นายชำ ทองเพิ่ม นายลับ ชวัญแก้ว นายจิตต์ ชวัญแก้ว นายสนิท นางเสงี่ยม ชวัญแก้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระเขียน รตฺโน และ นายหนังปรีชา ลุงจันทร์ เจ้าของคณะหนังตะลุงปรีชาสงวนศิลป์ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงยิ่ง เพราะให้ทั้งความรู้และกำลังใจเป็นอย่างดี

นอกจากนี้ยังมีผู้มีพระคุณอีกหลายท่านที่ได้ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุน หากไม่ได้รับความกรุณาจากท่านแล้วโครงการวิจัยครั้งนี้ก็มิอาจจะสำเร็จลงได้ ผู้วิจัยกราบขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้ทุกท่าน

ถ้าหากโครงการวิจัยครั้งนี้มีส่วนดี ผู้วิจัยขออุทิศผลแห่งความดีนั้นมอบแด่ผู้มีพระคุณทุกท่าน

ผู้วิจัย

13 กุมภาพันธ์ 2534

สารบัญ

บทที่ หน้า

1. บทนำ

ภูมิหลัง 1

จุดมุ่งหมายในการวิจัย 4

ความสำคัญในการวิจัย 4

ขอบเขตการศึกษาวิจัย 4

ข้อตกลงเบื้องต้น 5

การดำเนินการศึกษาวิจัย 6

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย 7

2. สภาพท้องถิ่นและวิทยากร 12

ลักษณะทั่วไปทางภูมิศาสตร์ 12

ประวัติศาสตร์ 18

การศึกษา 23

ศาสนา 24

วัฒนธรรมประเพณี 26

วิทยากร 33

3. ประเภทของภาษิต 37

แบ่งตามลักษณะการใช้คำ 38

แบ่งตามมูลเหตุที่เกิด 60

แบ่งตามความหมาย 83

แบ่งตามเนื้อหา 86

บทที่ หน้า

4. โครงสร้างและความหมายของภาษิต..... 105

โครงสร้างของภาษิต 105

ความหมายของภาษิตและโอกาสที่ใช้ 108

5. การวิเคราะห์ภาษิต 185

แนวทางการประพฤติปฏิบัติ 185

สภาพชีวิต 190

ความเชื่อ ประเพณี ค่านิยม 216

ทัศนะของคนในสังคมที่มีต่อสิ่งแวดล้อม 268

6. สรุปและอภิปรายผล 285

สรุปผล 285

อภิปรายผล 289

ข้อเสนอแนะ 291

บรรณานุกรม 293

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ความสงบสุขในสังคมจะเกิดขึ้นได้ก็เ
ระเบียบแบบแผนของสังคมอันบรรพชนได้วางเอาไว้ ซึ่งเนื่องจากการที่คนได้รับบทเรียนจากประสบการณ์ที่ผ่านมาโดยทางประพฤติปฏิบัติ อันนำไปสู่ผลสองทาง ทางหนึ่งคือทางที่นำไปสู่ความสุขสงบ อีกทางหนึ่งนำไปสู่ความทุกข์หรือความเดือดร้อนแก่ตนเองและส่วนรวม เมื่อคนมองเห็นผลจากการประพฤติปฏิบัติดังกล่าวแล้ว ย่อมทำให้บุคคลเหล่านั้นแสวงหาแนวทางที่ดีที่สุดเพื่อความสุขสงบ พร้อมกันนั้นก็พยายามชี้แนะแนวทางดังกล่าวให้แก่ชนรุ่นหลังได้เลือกทางเดินที่ดีกว่าแทนการเลือกผิดเลือกถูก กฎหรือระเบียบทางสังคมจึงเกิดขึ้น

การชี้แนะแนวทางของบรรดาบรรพชนจะปรากฏในลักษณะต่าง ๆ กัน เช่น การกล่าวตักเตือนโดยตรง กล่าวเปรียบเทียบโดยยกเป็นอุทาหรณ์ หรือกระทำให้ดูเป็นตัวอย่าง เป็นต้น ลักษณะการตักเตือนหรือสนับสนุนเมื่อเห็นใครประพฤติผิดพลาดและถูกต้องปรากฏอยู่ในรูปแบบอย่างหนึ่งเรียกว่า บทภาษิต

ภาษิตเป็นมรดกล้ำค่าทางวัฒนธรรมอันบรรพชนได้มอบแก่ชนรุ่นหลัง เพราะภาษิตเกิดจากพฤติกรรมของคนในสังคม พฤติกรรมที่แสดงมีทั้งที่สังคมยอมรับและไม่ยอมรับพฤติกรรมใดเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมและทำให้ทางดำเนินชีวิตราบรื่นก็แนะนำให้ประพฤติกันต่อมา พฤติกรรมใดสังคมไม่ยอมรับ เป็นอุปสรรคในการดำเนินชีวิตก็ตักเตือนไม่ให้ประพฤติสืบต่อกันมา สืบทอดจากพ่อแม่มาสู่ลูกหลาน จนกลายเป็นแบบอย่างการประพฤติปฏิบัติ เช่น ไปเรือนท่านอย่านั่งนาน หรือ อยู่บ้านท่านอย่านิ่งดูดาย ปั้นวัวปั้นควายให้ลูกท่านเล่น เป็นต้น

ภาษิตเป็นคำกล่าวที่มีหลายลักษณะ คือ สุภาษิต สำนวน คำพังเพย คำคม ซึ่งมีความสำคัญ ดังที่ เสฐียรโกเศศและนาคะประทีปกล่าวว่า[1] "สุภาษิตย่อมเป็นเครื่องกล่อมใจอย่างดีสำหรับผู้ใคร่ความมีย่อมไม่ทอดทิ้งสุภาษิต" จากคำกล่าวนี้ชี้ให้เห็นความสำคัญของภาษิตไว้อย่างชัดเจนว่า บุคคลผู้ที่แสวงหาความพร้อมในการดำเนินชีวิต และการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมย่อมประพฤติปฏิบัติตามคำกล่าวของนักปราชญ์

ภาษิตเป็นแหล่งรวบรวมความคิดความเชื่อ การประพฤติปฏิบัติ นิสัยใจคอ ตลอดจนอาชีพอันนำไปสู่ความอยู่รอดของบุคคลในสังคม เช่น ตีวัวกระทบคราด ปากปราศรัยน้ำใจเชือดคอ นายรักเหมือนเสือกอด หนีนายรอดเหมือนเสือหา เป็นต้น ด้วยเหตุที่ภาษิตมีความสำคัญดังกล่าวแล้ว ดังนั้นจึงเป็นการสมควรที่อนุชนรุ่นหลังควรจะเอาใจใส่และอนุรักษ์สิ่งนี้ไว้ เพื่อใช้เป็นเครื่องชี้นำในการดำเนินชีวิต และสร้างความเข้าใจบรรพบุรุษของตน

เมื่อหันมามองภาษิตที่ตกทอดถึงคนในยุคปัจจุบันพบว่า ภาษิตอยู่ในสภาพที่ควรจะอนุรักษ์และนำมาศึกษา เพื่อเสนอคุณค่าที่มีอยู่ในเนื้อหาภาษิต ให้เป็นที่ประจักษ์เนื่องจากอนุชนในปัจจุบันไม่ค่อยจะเข้าใจความหมายของภาษิตทั้ง ๆ ที่พูดถึงกันอยู่เสมอ และภาษิตอีกเป็นจำนวนมากที่เลือนหายไปจากความทรงจำ จะปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเก่า ๆ บางเรื่องเท่านั้น เช่น เรือล่มในหนองทองจะไปไหน อันปรากฏอยู่ในหนังสือเวสสันดรชาดก เมื่อมองสภาพปัจจุบันจะยิ่งเห็นได้ชัดว่าภาษิตตกอยู่ในสภาพที่น่าห่วงใย เพราะวัฒนธรรมต่างชาติที่เข้ามามีบทบาทต่อคนหนุ่มสาว จนทำให้คนหนุ่มสาวเหล่านี้เพิกเฉยต่อกฎหรือระเบียบที่บรรพบุรุษได้วางเป็นหลักไว้ มองข้ามสิ่งเหล่านี้ไป คิดว่าเป็นสิ่งล้าสมัยไม่มีค่าควรแก่การสนใจ ยึดถือวัฒนธรรมต่างชาติว่าเป็นสิ่งสำคัญ และนับวันที่วัฒนธรรมดังกล่าวจะเข้ามามีบทบาทในชีวิตคนมากยิ่งขึ้น จนสิ่งดีงามในสังคมไทยกำลังจะสูญหายไป โดยรู้เท่าไม่ถึงการ ภาษิตก็เป็นส่วนหนึ่งที่เข้าสู่สภาวะดังกล่าว

[1] เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป นานานิติ หน้าแทรกคำนำ

เพื่อที่จะรักษาสมบัติล้ำค่าของบรรพชนที่ฝากไว้ให้ลูกหลานได้คงอยู่ ผู้วิจัยจึงหันมาสนใจภาษิตอันเป็นตัวกลางที่คอยควบคุมพฤติกรรมทางสังคมในหมู่ชน จึงตกลงใจที่จะศึกษาภาษิต และเนื่องจากตัวผู้วิจัยเป็นคนในท้องถิ่นภาคใต้ ดังนั้นจึงได้นำเอาภาษิตของท้องถิ่นภาคใต้มาศึกษา เพื่อที่จะรักษาและเผยแพร่ความดีอันมีในเนื้อหาภาษิตให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของอนุชนในท้องถิ่นและคนอื่น ๆ ที่สนใจ และผลที่ผู้วิจัยคาดคิดว่าจะได้รับก็คือ กระตุ้นเตือนให้เยาวชนในท้องถิ่นภาคใต้ได้รับรู้และมองเห็นคุณค่า ตลอดจนเกิดความเข้าใจบรรพบุรุษของตน อันนำไปสู่ความศรัทธาและประพฤติปฏิบัติตามด้วยใจสมัคร และที่สำคัญที่สุดก็คือลดช่องว่างทางความคิดของชนรุ่นปู่ย่าตายายกับรุ่นลูกหลานในปัจจุบัน

เหตุผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การมองเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้าน และได้มีหน่วยงานที่สำคัญหลายหน่วยงานจัดให้มีการสัมมนาเกี่ยวกับเรื่องนี้ขึ้นหลายต่อหลายครั้ง ครั้งสำคัญคือการจัดสัมมนาระดับชาติ เรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้าน ณ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก ระหว่างวันที่ 1-5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2520 คำกล่าวตอนหนึ่งของนายสมาน แสงมะลิ[1]

"วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นสมบัติของท้องถิ่นและสังคมไทย ตลอดจนเป็นของประชาชนชาวไทย จึงเป็นสิ่งที่เราควรภูมิใจและปรารถนาที่จะช่วยกันสงวนและพัฒนาไว้มิให้สูญหายไปจากสังคมเราได้ แต่การเก็บรักษาไม่ใช่เก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์ หรือศูนย์เอกสารอย่างเดียวเท่านั้น เพราะวัฒนธรรมพื้นบ้านควรจะต้องเป็นส่วนหนึ่งของสังคม จะต้องมีบทบาทในการสร้างสรรชีวิตของคนในสังคมด้วย..... ควรจะต้องพิจารณาถึงแนวทาง หรือวิธีการศึกษาค้นคว้าและสงวนรักษา"

[1] สมาน แสงมะลิ เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้าน

จากคำกล่าวนี้ชี้ให้เห็นความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องเก็บรักษาวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้ ภาษิตเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้าน ดังนั้นจึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งในการที่จะเก็บรวบรวมเพื่อนำมาเผยแพร่เป็นประโยชน์ต่อไป ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงนำเอาภาษิตท้องถิ่นภาคใต้มาศึกษา เพื่อส่งเสริมให้คนในท้องถิ่นรักและภูมิใจท้องถิ่นของตนอันนำไปสู่ความภูมิใจและความมั่นคงของประเทศชาติ

จุดมุ่งหมายในการวิจัย

1. เพื่อเก็บรวบรวมและจัดประเภทภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้
2. เพื่อศึกษาโครงสร้างความหมายและการใช้ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้
3. เพื่อศึกษาแนวทางการประพฤติปฏิบัติ ตลอดจนสภาพความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นภาคใต้ที่ปรากฏในภาษิต

ความสำคัญของการวิจัย

1. ช่วยให้คนทั่วไปรู้จักและเข้าใจภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้
2. ช่วยให้คนสามารถนำภาษิตไปใช้ได้ถูกต้องเหมาะสมยิ่งขึ้น
3. ช่วยให้คนในท้องถิ่นอื่นเข้าใจแนวทางการประพฤติปฏิบัติ ตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นภาคใต้
4. ช่วยให้คนเกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมพื้นบ้าน อันเป็นส่วนเกื้อหนุนดำรงไว้ซึ่งสมบัติวัฒนธรรมของชาติ
5. ช่วยให้การศึกษาทางคติชนวิทยาทางด้านวรรณกรรมกว้างขวางยิ่งขึ้น

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้อาศัยข้อมูล 2 ลักษณะ คือข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และข้อมูลที่มีผู้รวบรวมไว้แล้ว แหล่งที่สัมภาษณ์ข้อมูล คือจังหวัดนครศรีธรรมราช วิทยากรไม่จำกัดเพศ อายุระหว่าง 35 ปีขึ้นไป

ข้อตกลงเบื้องต้น

ภาษิตที่นำมาวิจัยครั้งนี้ เป็นภาษิตที่ปรากฏอยู่ในท้องถิ่นภาคใต้ ซึ่งปรากฏใน 2 แหล่ง คือ

1. ภาษิตที่ได้จากปากคำของคนใน 5 อำเภอของจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอทุ่งสง อำเภอร่อนพิบูลย์ อำเภอท่าศาลา และอำเภอนาบอน

2. ภาษิตซึ่งมีผู้บันทึกไว้เป็นฉบับที่พิมพ์หรือคัดลอกเผยแพร่แล้ว

2.1 ภาษิตฉบับพิมพ์เผยแพร่ มี 2 ฉบับ คือ คติโบราณ สำนวนภาคใต้ ของ เทพ บุณยประสาท และภาษิตชาวบ้าน คติชาวบ้านอันดับ 3 ของ ภิญโญ จิตธรรม

2.2 ภาษิตฉบับคัดลอก ปรากฏในหนังสือบุดขาว ตอนท้ายเรื่องพระรถเมรี ฉบับของ นายกลอม ธานีรัตน์ ราษฎรในอำเภอร่อนพิบูลย์ ซึ่งเป็นลายมือเขียน

การเลือกแหล่งที่เป็นตัวแทน

1. แหล่งใหญ่ คือจังหวัดนครศรีธรรมราช เพราะเคยเป็นเมืองสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางของภาคใต้ในประวัติศาสตร์

2. แหล่งย่อยในแหล่งใหญ่ อันได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอทุ่งสง อำเภอร่อนพิบูลย์ อำเภอท่าศาลา อำเภอนาบอน ซึ่งมีลักษณะดังนี้

2.1 เป็นอำเภอที่เป็นศูนย์กลางของจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นที่ตั้งสถานที่ราชการที่สำคัญ ซึ่งประชาชนในจังหวัดจะต้องเดินทางเข้ามาติดต่ออยู่เสมอ และเป็นแหล่งรวมการศึกษาหลายระดับ อันได้แก่อำเภอเมือง

2.2 เป็นอำเภอที่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และโบราณวัตถุแสดงว่าเคยเป็นเมืองสำคัญในอดีต คือ อำเภอท่าศาลา

2.3 เป็นอำเภอที่ผู้วิจัยคุ้นเคย และเป็นภูมิลำเนาเดิมของผู้วิจัย คือ อำเภอร่อนพิบูลย์

2.4 เป็นอำเภอที่มีความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและหรือการคมนาคมสะดวก คือ อำเภอทุ่งสง, อำเภอนาบอน

การดำเนินการวิจัย

1. ลักษณะข้อมูล ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า มี 2 ลักษณะ

1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ คือข้อมูลภาษิตที่ได้จากการสัมภาษณ์ และข้อมูลที่ผ่านการคัดลอก ข้อมูลที่พิมพ์เผยแพร่แล้วดังที่กล่าวไว้ในข้อตกลงเบื้องต้น

1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ คือ ข้อมูลที่นำมาประกอบการศึกษาภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ ได้จากแหล่งต่อไปนี้ คือ ศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราช หอสมุดประจำจังหวัดนครศรีธรรมราช และแหล่งอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

2. การเก็บข้อมูล ข้อมูลทั้งหมดได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ปากคำ (วิทยากร) ใน 5 อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอร่อนพิบูลย์ อำเภอทุ่งสง อำเภอท่าศาลา อำเภอนาบอน และเก็บรวบรวมภาษิตที่มีผู้บันทึกไว้แล้วจากต้นฉบับเดิม คือ คติโบราณ สำนวนภาคใต้ และภาษิตคัดลอกที่ปรากฏในหนังสือบุดเรื่องพระรถเมรี

3. การวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้การค้นคว้าวิจัยครั้งนี้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ จึงได้วางขั้นตอนในการวิเคราะห์ไว้ดังนี้

3.1 นำข้อมูลมุขปาฐะ มาถ่ายทอดโดยคงเสียงภาษาถิ่นภาคใต้ให้ใกล้เคียงที่สุด โดยใช้อักขรวิธีภาษามาตรฐาน และในกรณีที่มีศัพท์เฉพาะของท้องถิ่นจะอธิบายความหมายไว้เป็นภาษามาตรฐาน

3.2 นำข้อมูลทั้งที่เป็นมุขปาฐะ และฉบับลายลักษณ์มาจัดจำแนกประเภท

3.3 วิเคราะห์ภาษิตในแง่ ความหมาย และโอกาสที่ใช้

3.4 วิเคราะห์โครงสร้างของภาษิต

3.5 วิเคราะห์ภาษิตในด้านสภาพความเป็นอยู่ ความประพฤติ อุปนิสัยใจคอ และอื่น ๆ

4. ระยะเวลาที่ทำการวิจัย ใช้เวลา 1 ปี ระหว่างตุลาคม 2523 - 30 กันยายน 2524 แบ่งระยะเวลาในการวิจัย 3 ระยะ

4.1 เก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ระหว่างวันที่ 1 ตุลาคม 2523 - 30 พฤษภาคม 2524

4.2 เขียนรายงานการวิจัย 1 มิถุนายน - 30 กรกฎาคม 2524

4.3 พิมพ์รายงานผลการวิจัย ระหว่างวันที่ 1 สิงหาคม - 30 กันยายน 2524

5. อุปกรณ์ที่ช่วยในการวิจัย ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ปากคำ (วิทยากร) ใช้เครื่องบันทึกเสียง แถบบันทึกเสียง เพื่อบันทึกข้อมูลจากปากคำของวิทยากร

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

ในการศึกษาเรื่องภาษิตครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แนวทางการศึกษาจากการเก็บรวบรวมวิเคราะห์วิจัยหลายลักษณะดังต่อไปนี้

กิ่งแก้ว อัตถากร[1] ได้ศึกษาโครงสร้างของสุภาษิต พบว่าโครงสร้างส่วนใหญ่ของภาษิตจะเป็นประโยคซึ่งมีทั้งประโยคเดี่ยวและประโยคพวง และรูปประโยคมีลักษณะต่างกัน เช่น มีคำว่า "อยู่" ระหว่างประโยคบ้าง ละประธานบ้าง มีคำว่า "มัก" อยู่ระหว่างประโยคบ้างและขึ้นต้นด้วยคำว่า "มัก" มีคำว่า "ให้" อยู่ระหว่างประโยคบ้าง นอกจากนี้ยังเป็นวลีอันมีนามวลีและกิริยาวลี ซึ่งข้อเขียนนี้ปรากฏอยู่ในรายงานภาคนิพนธ์ของรัชฎาพรรณ เศรษฐวัฒน์ จัดจำแนกภาษิตตามลักษณะเนื้อหาและโวหาร ซึ่งผู้ศึกษาได้นำเสนอไว้เป็นหัวข้อหนึ่งในงานเขียนคติชนวิทยา

---

[1] กิ่งแก้ว อัตถากร "สุภาษิตคำพังเพยของไทย" คติชนวิทยา หน้า 23-44

จิตรลดา สุวัตถิกุล[1] กล่าวถึงความสำคัญของสำนวนไทยในรายการวิทยุอยู่อย่างไทยครั้งที่ 3 ว่า สำนวนไทยเป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของภาษาไทย เกิดจากคนสมัยก่อนตั้งข้อสังเกตขึ้นจากสิ่งที่ตนเองได้พบเห็นในชีวิตประจำวัน เช่น ธรรมชาติที่อยู่อาศัย ข้าวของเครื่องใช้ในบ้าน สัตว์เลี้ยงหรือเรื่องราวในวรรณคดีมาพูดเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ต่าง ๆ การศึกษาสำนวนไทยดูในแง่ความหมายที่นำมาใช้ หรือนำมาวิเคราะห์จะมองเห็นสภาพสังคมและชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในหลายด้าน เช่น ทางด้านอาชีพ ไทยเป็นสังคมกสิกรรม ทำไร่ ทำนา ทำสวน อาหารการกิน การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ สะท้อนให้เห็นความศรัทธาในพระพุทธศาสนา สภาพชีวิตของคนตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย วัฒนธรรมประเพณี ความอุดมสมบูรณ์ ตลอดจนนิสัยของคนในสังคม เป็นต้น บทสรุปกล่าวไว้อย่างน่าฟังว่า "จะเห็นได้ว่าสำนวนไทย ซึ่งเป็นมรดกทอดมาจากบรรพบุรุษของเรานั้น นอกจากจะช่วยให้เรามีภาษาใช้อย่างกระทัดรัดสละสลวยแล้ว ยังเป็นสิ่งหนึ่งที่จะเป็นสื่อให้เราได้สืบสวนไปถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนลักษณะของสังคมไทยสมัยก่อนได้ ทำให้เราทราบว่าคนไทยสมัยก่อนอยู่กันอย่างไร พอจะเป็นแนวเปรียบเทียบให้เราทราบได้ว่าอยู่อย่างไทยสมัยก่อน กับอยู่อย่างไทยสมัยนี้เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร

เจือ สตะเวทิน[2] รวบรวมภาษิต สุภาษิตสากลต่าง ๆ ไว้ โดยนำมาจัดเป็นหมวดหมู่ 15 หมวด พร้อมทั้งให้ความหมาย และความคิดของนักปราชญ์ มีตัวอย่างประกอบไว้ควบคู่กับภาษิต ในการแบ่งหมวดหมู่ 15 หมวดมีดังนี้

---

[1] จิตรลา สุวัตถิกุล "สำนวนไทย" รายการวิทยุอยู่อย่างไทย ครั้งที่ 3 สำนักนายกรัฐมนตรี วันที่ 10 มีนาคม 2520 หน้า 27

[2] เจือ สตะเวทิน สุภาษิตสากล 278 หน้า

1. ครอบครัว
2. การศึกษาอบรม
3. ความรักและการครองเรือน
4. การทำมาหากิน
5. เศรษฐกิจและการครองชีพ
6. ตน
7. สังคม สมาคม
8. วาจา
9. เกียรติยศ ชื่อเสียง
10. การปกครอง
11. ศีลธรรม วัฒนธรรม
12. บ้านเกิดเมืองนอน
13. กรรม
14. ความไม่ประมาท
15. สุภาษิตรวม

เมื่อจำแนกประเภทแล้ว ก็ยกภาษิตแต่ละบทมาอธิบาย ดังตัวอย่าง

ลูกไม้ย่อมหล่นไม่ไกลต้น

อธิบาย

โดยปกติบุตรย่อมสืบเลือดเนื้อมาจากบิดามารดา ซึ่งมักจะมีอุปนิสัยใจคอเหมือนบิดามารดา ไม่ว่าจะเป็นทางดีหรือทางชั่ว พ่อแม่เป็นอย่างไรลูกก็มักเป็นอย่างนั้น ตรงกับอีกข้อหนึ่งว่า (เชื้อไม่ทิ้งแถว)

ความคิดประกอบ มังกรย่อมออกลูกเป็นมังกร นกวิเศษย่อมออกลูกเป็นนกวิเศษ

ทิพยาภรณ์ ประกาศวุฒิสาร[1] แปล ภาษา-ภาษิต จากต้นฉบับ Five Thousand Quotation For All Occasions มาเป็นภาษาไทย โดยยกภาษิตเป็นภาษาอังกฤษแล้วแปลเป็นภาษาไทย จำแนกเป็นหมวดหมู่ตามลำดับตัวอักษร

เต็ม สุวิกรม[2] รวบรวมสุภาษิตจีนจากการเดินทางไปไต้หวัน ผลงานชิ้นนี้เป็นการรวบรวมอย่างเดียว ไม่มีการวิเคราะห์

---

[1] ทิพยาภรณ์ ประกาศวุฒิสาร ภาษา-ภาษิต 157 หน้า

[2] เต็ม สุวิกรม สุภาษิตจีน 69 หน้า

มณี พยอมยงค์[1] รวบรวมคติสอนใจชาวลานนาไทยไว้ในหนังสือธรรมบรรณาการ งานพระราชทานเพลิงศพพระครูสุคนธศีล (หลวงปู่คำแสน อินฺทจกฺกเถระ) ได้ให้ความหมายของภาษิตลานนาไทยในรูปแบบคติสอนใจ

สายใจ ดาลาส์[2] รวบรวมพุทธศาสนาสุภาษิตจากพระครูปทุมธรรมธาดา และคติพจน์ซึ่งเก็บจากสมุดบันทึกของนาย เอ เก มากีดาลาส์ ภาษิตที่กล่าวนี้ผู้รวบรวมนำมาจัดเป็นหมวดหมู่ เช่น หมู่ที่เกี่ยวกับตน ความประมาท กิเลส จิต ทาน เป็นต้น

รัตนา สถิตานนท์[3] วิเคราะห์สุภาษิตพระร่วงในแง่วัฒนธรรม โดยศึกษาลักษณะวัฒนธรรมไทยที่ปรากฏในสุภาษิตพระร่วง เอกลักษณ์ของสังคมไทย ตลอดจนการเปรียบเทียบวัฒนธรรมในสุภาษิตพระร่วง และวัฒนธรรมไทยในปัจจุบัน เพื่อพิจารณาลักษณะที่คงอยู่ หรือเปลี่ยนแปลง หรือมีลักษณะใดเข้ามาแทนที่ ผลการศึกษาคือวัฒนธรรมไทยเป็นวัฒนธรรมทางจิตใจทั้งสิ้น วัฒนธรรมที่ปรากฏคือวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับค่านิยมในสังคมไทย วัฒนธรรมเกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อมีปะปนอยู่บ้าง ส่วนวัฒนธรรมทางวัตถุวิเคราะห์ได้ทางอ้อมบ้างเล็กน้อย เช่น เกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ของคนไทยในการเปรียบเทียบวัฒนธรรมไทยในสุภาษิตพระร่วง กับวัฒนธรรมไทยในปัจจุบันพบว่า ค่านิยมในสุภาษิตพระร่วง ส่วนใหญ่ยังคงปรากฏอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน แม้จะมีแนวโน้มว่าจะเปลี่ยนไปบ้างบางส่วน เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบันและอนาคต เป็นการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม

---

[1]มณี พยอมยงค์ คติสอนใจชาวลานนาไทย 153 หน้า

[2]สายใจ ดาลาส์ พุทธศาสนาสุภาษิตและคติพจน์

[3]รัตนา สถิตานนท์ วิเคราะห์สุภาษิตพระร่วงในแง่วัฒนธรรม 219 หน้า

โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า[1] รวบรวมบทประพันธ์ไขสุภาษิตที่ชนะการประกวดของคณะกรรมการส่งเสริมวัฒนธรรมภาษาไทย การไขภาษิตใช้คำประพันธ์ประเภทต่าง ๆ ทั้งโคลง กลอนกาพย์ และฉันท์ ดังตัวอย่าง

รู้หลบเป็นปีก รู้หลีกเป็นหาง
อันนกกาอาศัยซึ่งปีกหาง ไปสู่ทางที่ประสงค์ตรงดังหมาย
รู้หลบหลีกปีกป้องประคองกาย อันตรายมิให้ใกล้ได้อาวรณ์

ศ ชาญมาตรา[2] รวบรวมพุทธโอวาท พุทธภาษิต ธรรมภาษิต คำเปรียบเทียบจากชาดก คัมภีร์ โดยแปลจากภาษาบาลีมาเป็นภาษาไทย มีจุดมุ่งหมายเพื่อสะดวกแก่การอ่านของเยาวชนและคนไทยทั่วไป เพื่อเผยแพร่ภาษิตของไทยแต่โบราณให้แพร่หลายขึ้น

ศส. (นามแฝง)[3] รวบรวมบทภาษิตให้ชื่อว่าประชุมคำกลอนบทภาษิตไทยโบราณ โดยอาศัยความจำที่ได้จากการฟัง และจากหนังสือต่าง ๆ สุภาษิตที่นำมารวบรวมไว้ ได้แก่ สุภาษิตสอนเด็ก สุภาษิตสอนหญิง สุภาษิตพระร่วง กฤษณาสอนน้อง ส่วนใหญ่เป็นสุภาษิตสอนหญิงที่ปรากฏในวรรณกรรมสำคัญ หรือเป็นของกวีคนสำคัญ เช่น สุนทรภู่ เป็นต้น

เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป[4] รวบรวมคำภาษิตจากคัมภีร์ต่าง ๆ ใช้ชื่อว่า นานานิติ อันมี โลกนีติ ธรรมนีติ ราชนีติ เป็นต้น

---

[1] โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า "ไขสุภาษิตชนะการประกวดของคณะกรรมการ ส่งเสริมวัฒนธรรมภาษาไทย" พิมพ์เป็นพรรณาการในการทอดกฐิน 64 หน้า

[2] ศ ชาญมาตรา นานาธรรมภาษิต 120 หน้า

[3] ศส (นามแฝง) ประชุมคำกลอนบทสุภาษิตโบราณ 226 หน้า

[4] เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป นานานิติ 344หน้า

บทที่ 2

สภาพท้องถิ่นและวิทยากร

การศึกษาภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ในครั้งนี้ จำกัดขอบเขตการปฏิบัติงานภาคสนามในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช และถือว่าจังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นตัวแทนของท้องถิ่นภาคใต้ทั้งหมด ดังนั้นในบทนี้จึงนำเรื่องราวของจังหวัดนครศรีธรรมราชทั้งในด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณี มากล่าวไว้ เพื่อประกอบการวิจัยภาษิตท้องถิ่นภาคใต้ให้เด่นชัดยิ่งขึ้น

ลักษณะทั่วไปทางภูมิศาสตร์[1]

จังหวัดนครศรีธรรมราชถือเป็นจังหวัดซึ่งมีความสำคัญมาตั้งแต่ครั้งโบราณ มีเนื้อที่ทั้งหมด 6,979,450 ไร่ เป็นจังหวัดที่มีเนื้อที่เป็นอันดับสองของประเทศไทย มีประชากรมากที่สุด ตั้งอยู่ริมทะเลตะวันออกของภาคใต้ มีฝั่งทะเลยาวประมาณ 193 กิโลเมตร

อาณาเขตมีดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อจังหวัดสุราษฎร์ธานี และอำเภอบ้านตอน
ทิศใต้	ติดต่อจังหวัดตรัง พัทลุง และสงขลา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอ่าวไทย
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับจังหวัดสุราษฎร์ธานี และจังหวัดกระบี่

---

[1] ฝ่ายวิเคราะห์นโยบายและแผน นครศรีธรรมราช บรรยายสรุปจังหวัดนครศรีธรรมราช มปป.

ลักษณะภูมิประเทศ

จังหวัดนครศรีธรรมราชมีลักษณะภูมิประเทศเป็นทั้งเนินเขา ภูเขา ที่ราบ และชายฝั่งทะเล พอจะแบ่งเขตได้ 3 เขต ดังนี้

1. เขตเทือกเขาตอนกลาง มีเทือกเขาสำคัญคือ เทือกเขาบรรทัด และเทือกเขานครศรีธรรมราช ทางตอนเหนือจะเป็นแหล่งแบ่งเขตจังหวัดนครศรีธรรมราชกับจังหวัดสุราษฎร์ธานี ทางตอนใต้อยู่ในเขตของจังหวัดนครศรีธรรมราช ยอดเขาสูงสุดคือ เขาหลวง สูงประมาณ 1835 เมตร จากระดับน้ำทะเล บริเวณนี้เป็นต้นน้ำลำธารเกือบทุกสายในจังหวัด เป็นเขตป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีสวนผลไม้ ยางพารา กาแฟมากบริเวณเชิงเขาทั้งทางฝั่งตะวันออกและตะวันตกของทิวเขา

2. เขตที่ราบทางตะวันตก มีลักษณะเป็นที่ราบเชิงเขา และมีเนินเขาเป็นตอน ๆ บริเวณอำเภอฉวาง อำเภอพิปูน อำเภอทุ่งสง อำเภอทุ่งใหญ่ และกิ่งอำเภอนาบอน[1] ดินอุดมสมบูรณ์ มีการปลูกยางพารามากที่สุด มีสวนผลไม้และการทำนาบ้าง

3. เขตที่ราบชายฝั่งทะเลตะวันออก ครอบคลุมบริเวณอำเภอขนอมมาจนถึงอำเภอหัวไทร โดยเฉพาะอำเภอปากพนัง เป็นบริเวณที่ราบกว้างใหญ่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่นา ประชาชนที่อยู่ริมฝั่งทะเลมีอาชีพประมง

แหล่งน้ำ

ในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราชมีแหล่งน้ำสำคัญทำให้พื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก ได้แก่ แม่น้ำปากพนัง มีความสำคัญทางเศรษฐกิจมาก โดยเฉพาะทางเกษตรกรรม บริเวณลุ่มแม่น้ำปากพนังและสาขาเป็นบริเวณที่ราบ เป็นพื้นที่ทำนา ในด้านการขนส่ง เป็นเส้นทางการคมนาคมระหว่างอำเภอต่าง ๆ หลายอำเภอ มี

---

[1] ปัจจุบันยกฐานะเป็นอำเภอแล้ว

เรือเดินทะเลจากกรุงเทพมหานครเข้ามาส่งสินค้าในแม่น้ำปากพนัง จนถึงท่าเรือในตลาดอำเภอปากพนังจนกระทั่งปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีแม่น้ำหลวง คลองปากพูน คลองปากพญา คลองปากนคร และคลองเสาธง เป็นต้น

การคมนาคมและการขนส่ง

จังหวัดนครศรีธรรมราชมีการคมนาคมติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงทั้งทางน้ำและทางบก ทางบกมีทั้งทางรถยนต์และทางรถไฟ

เส้นทางรถไฟ ออกจากกรุงเทพมหานครถึงจังหวัดนครศรีธรรมราช ระยะทางประมาณ 832 กิโลเมตร การเดินทางโดยรถไฟส่วนมากจะผ่านสถานีชุมทางทุ่งสง ในแต่ละวันขบวนรถขึ้นและขบวนรถล่องผ่านสถานีทุ่งสงหลายขบวน ขบวนนครศรีธรรมราช ถึงกรุงเทพมหานครนั้นใน 1 วันมีรถล่อง 1 ขบวนและรถขึ้น 1 ขบวน

เส้นทางรถยนต์ จากกรุงเทพมหานครถึงนครศรีธรรมราชระยะทางประมาณ 820 กิโลเมตร ผ่านจังหวัดต่าง ๆ เช่น เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร สุราษฎร์ธานี เป็นต้น ประเภทรถยนต์โดยสารประจำทางที่จัดบริการอยู่ขณะนี้ มีทั้งรถธรรมดาและปรับอากาศ

เส้นทางรถยนต์ภายในจังหวัดนครศรีธรรมราชประสบปัญหามาก เนื่องจากรถยนต์มีน้อย และคุณภาพของถนนแต่ละสายไม่อยู่ในเกณฑ์มาตรฐานเท่าที่ควร บางอำเภอ เช่น อำเภอพิปูน และกิ่งอำเภอนาบอนไม่มีเส้นทางลาดยางติดต่อกับอำเภออื่นหรือตัวจังหวัด เส้นทางที่ติดต่อได้เป็นถนนลูกรัง เส้นทางสายสำคัญมี สายนครศรีธรรมราช-ร่อนพิบูลย์-ทุ่งสง สายนครศรีธรรมราช-ปากพนัง สายนครศรีธรรมราช-หัวไทร-เชียรใหญ่ สายนครศรีธรรมราช-ท่าศาลา-สิชล-ขนอม สายนครศรีธรรมราช-ลานสกา-ฉวาง เป็นต้น ถนนสายดังกล่าวเป็นถนนลาดยาง มีความสำคัญต่อการคมนาคมและการขนส่งผลผลิตสู่ท้องตลาด

เส้นทางรถยนต์ติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ได้แก่สายนครศรีธรรมราช-ภูเก็ต สายนครศรีธรรมราช-สุราษฎร์ธานี สายนครศรีธรรมราช-สงขลา

สายนครศรีธรรมราช-ตรัง สายนครศรีธรรมราช-พัทลุง ทำให้จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นเมืองเปิด

เส้นทางเดินเรือ ขณะนี้มีเรือเดินทะเลและเรือยนต์สายสำคัญ ได้แก่ นครศรีธรรมราช-ท่าศาลา-สิชล นครศรีธรรมราช-ปากพนัง-กรุงเทพฯ ปากพนัง-หัวไทร-ระโนด ปากพนัง-เชียรใหญ่-ชะอวด เป็นต้น

อาชีพ

อาชีพของประชาชนชาวนครศรีธรรมราชส่วนใหญ่อาชีพเกษตรกร ได้แก่ ทำนา ทำสวน ทำไร่ ทำสวนยางพารา สวนมะพร้าว อาชีพอื่นได้แก่ การทำเหมืองแร่ การประมง การเลี้ยงสัตว์ ส่วนอาชีพอุตสาหกรรมนับว่าเป็นรองจังหวัดสงขลา ได้แก่ อุตสาหกรรมผลิตอาหารและเครื่องดื่ม อุตสาหกรรมบริการ เช่น ซ่อมเครื่องยนต์ เครื่องจักร อุตสาหกรรมหัตถกรรม อุตสาหกรรมเหมืองแร่

การปกครอง

จังหวัดนครศรีธรรมราชมีหน่วยงานที่เป็นราชการส่วนกลาง ราชการบริหารส่วนภูมิภาค และราชการบริหารส่วนท้องถิ่น ราชการบริหารส่วนกลาง

ราชการบริหารส่วนกลาง มีหน่วยงานที่กระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ จัดตั้งในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีสายบังคับบัญชาขึ้นตรงต่อส่วนกลาง ตลอดทั้งหน่วยงานรัฐวิสาหกิจ ได้แก่ กองทัพภาคที่ 4 ที่ทำการสรรพากรเขต 8 หน่วยศิลปากรที่ 8 และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช เป็นต้น

ราชการบริหารส่วนภูมิภาค ได้แก่ สำนักงานจังหวัด ที่ทำการป่าไม้ สำนักงานเกษตรจังหวัด ที่ทำการประมง เป็นต้น

ราชการบริหารส่วนท้องถิ่น ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล สุขาภิบาล

แบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 14 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ ดังนี้ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช อำเภอทุ่งสง อำเภอท่าศาลา อำเภอสิชล อำเภอหัวไทร อำเภอฉวาง อำเภอปากพนัง อำเภอร่อนพิบูลย์ อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอชะอวด อำเภอลานสกา อำเภอทุ่งใหญ่ อำเภอขนอม อำเภอพิปูน กิ่ง อ.พรหมคีรี กิ่ง อ.นาบอน

1. อำเภอเมือง[1] พื้นที่ 846.55 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครอง 27 ตำบล หรือ 110 หมู่บ้าน ประชากรทั้งสิ้น 243,812 คน ทางทิศตะวันตกเป็นภูเขาลาดไปทางตะวันออกจนจดอ่าวไทย ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพด้านการเกษตรกรรม ได้แก่ ทำนา ทำสวนยางพารา สวนผลไม้ และพืชผักครอบครัว

2. อำเภอปากพนัง พื้นที่ 458.56 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 18 ตำบล หรือ 124 หมู่บ้าน จำนวนประชากร 102,712 คน สภาพพื้นที่เป็นที่ราบชายฝั่งทะเล มีแม่น้ำปากพนังไหลผ่าน ส่วนใหญ่เป็นที่นา

3. อำเภอทุ่งสง พื้นที่ 1544.02 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 14 ตำบล หรือ 93 หมู่บ้าน จำนวนประชากร 113,459 คน อาชีพด้านการเกษตร ทำนา ทำสวนยางพารา

4. อำเภอฉวาง พื้นที่ 1112.40 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 8 ตำบล หรือ 94 หมู่บ้าน จำนวนประชากร 107,008 คน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบ มีภูเขาทางตอนเหนือ และตะวันออก เป็นอำเภอที่อุดมสมบูรณ์ มีการทำสวนยางพารา ทำสวนผลไม้ และการทำเหมืองแร่

---

[1]สมพุทธ ธุระเจน "ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับจังหวัดนครศรีธรรมราช" เดือนสิบ '22 ที่ระลึกในการจัดงานเทศกาลเดือนสิบ ประจำปี 2522 ของจังหวัดนครศรีธรรมราช หน้า 1

5. อำเภอร่อนพิบูลย์ พื้นที่ 549.52 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 7 ตำบล หรือ 57 หมู่บ้าน จำนวนประชากร 102,240 คน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลาดไปทางทิศตะวันออก ประชากรมีอาชีพ ทำเหมืองแร่ ทำสวนยางพารา

6. อำเภอเชียรใหญ่ พื้นที่ 341.71 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 12 ตำบล หรือ 115 หมู่บ้าน จำนวนประชากร 70,793 คน พื้นที่เป็นที่ราบ อยู่ในเขตลุ่มแม่น้ำปากพนัง อาชีพทำนา

7. อำเภอชะอวด พื้นที่ 979.04 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองเป็น 7 ตำบล หรือ 61 หมู่บ้าน จำนวนประชากร 72,272 คน ทางทิศตะวันตกเป็นที่สูงติดภูเขา ทางทิศตะวันออกเป็นที่ราบติดต่ออำเภอเชียรใหญ่ ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา

8. อำเภอท่าศาลา พื้นที่ 1180.15 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครอง 10 ตำบล หรือ 84 หมู่บ้าน จำนวนประชากร 97,323 คน พื้นที่ทางทิศตะวันตกเป็นภูเขา ทางทิศตะวันออกจดอ่าวไทย ประชากรมีอาชีพทำสวนยางพารา ทำสวนมะพร้าว ทำสวนผลไม้ และการทำเหมืองแร่

9. อำเภอสิชล พื้นที่ 765.44 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครอง 5 ตำบล หรือ 61 หมู่บ้าน จำนวนประชากร 63,612 คน พื้นที่ทางทิศตะวันตกเป็นภูเขา และที่ราบชายฝั่งทะเล อาชีพของประชากรทำสวนยางพารา สวนกาแฟ สวนมะพร้าว การทำเหมืองแร่ และการประมง

10. อำเภอหัวไทร พื้นที่ 454.77 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครอง 8 ตำบล หรือ 78 หมู่บ้าน จำนวนประชากร 66,374 คน พื้นที่เป็นที่ราบจดอ่าวไทย อาชีพประชากรส่วนใหญ่ ทำนา และ ประมง

11. อำเภอลานสกา พื้นที่ 307.98 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครอง 5 ตำบล หรือ 26 หมู่บ้าน จำนวนประชากร 34,370 คน พื้นที่เป็นภูเขาและเชิงเขา อาชีพประชากร ทำสวนยางพารา สวนผลไม้ และการทำเหมืองแร่

12. อำเภอทุ่งใหญ่ พื้นที่ 656.77 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครอง 5 ตำบล หรือ 27 หมู่บ้าน จำนวนประชากร 38,578 คน พื้นที่เป็นที่ราบส่วนใหญ่ ยังเป็นป่า อาชีพประชากร ทำสวนยางพารา

13. อำเภอขนอม พื้นที่ 472.32 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครอง 3 ตำบล หรือ 26 หมู่บ้าน จำนวนประชากร 19,380 คน พื้นที่เป็นที่ราบชายฝั่ง อาชีพประชากร ทำสวนมะพร้าว และสวนผลไม้

14. อำเภอพิปูน พื้นที่ 396 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครอง 4 ตำบล หรือ 33 หมู่บ้าน จำนวนประชากร 27,009 คน พื้นที่เป็นป่าและภูเขา อาชีพ ประชากรมีการทำสวนยางพารา และสวนผลไม้

15. กิ่งอำเภอพรหมคีรี พื้นที่ 350 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครอง 3 ตำบล หรือ 23 หมู่บ้าน จำนวนประชากร 25,915 คน พื้นที่เป็นที่ราบเชิงเขา อาชีพประชากร ทำสวนยางพารา และสวนผลไม้

16. กิ่งอำเภอนาบอน พื้นที่ 205 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครอง 2 ตำบล หรือ 14 หมู่บ้าน จำนวนประชากร 26,324 คน พื้นที่เป็นที่ราบ อาชีพ ประชากร ทำสวนยางพารา และสวนผลไม้

ประวัติศาสตร์[1]

นครศรีธรรมราชในสมัยโบราณเป็นอาณาจักรเรียกว่า อาณาจักร ตามพรลิงค์ หลักฐานที่กล่าวถึงอาณาจักรนี้เป็นครั้งแรกคือ หนังสือคัมภีร์ บาลีมหานิทเทศ ติสฺสเมตฺเตยฺยสูตร แต่งขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 7-8 ในขณะนั้นจัดเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุด เก่าที่สุด เมืองหนึ่งบนแหลมมลายู ศูนย์กลางของอาณาจักรตามพรลิงค์ มีศูนย์กลางอยู่ที่เมือง

---

[1] ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ "อาณาจักรตามพรลิงค์" รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ นครศรีธรรมราช หน้า 89

นครศรีธรรมราชปัจจุบัน อาณาจักรนี้มีชื่ออยู่หลายชื่อ เช่น ตามุพลิงคมุ หรือ ตมุพลิงคม่ ปัทธมาลิงคม ตันมาลิง ตมุลิงคาม ศรีธรรมราช โลแค็ก สิริธรรมนคร ลิกอร์ และนครศรีธรรมราช

นครศรีธรรมราชมีอิทธิพลการเมืองแผ่กว้างปกคลุมตลอดแหลมมลายู จนกระทั่งเหนือช่องแคบมะละกา อำนาจทางการปกครองและอิทธิพลทางการเมืองของนครศรีธรรมราช ได้แผ่ไปถึงเมืองมลิวัลย์และเมืองมะริดด้วย และมีเรื่องราวตอนหนึ่งว่า หลานของพระเจ้าศรีธรรมโศกราช[1] แยกออกไปตั้งตนเป็นใหญ่อยู่ที่เมืองเพชรบุรี จึงทำให้เข้าใจว่าครั้งหนึ่งในสมัยโบราณเขตแดนเมืองอู่ทอง กับเมืองนครศรีธรรมราช คงจะต่อกันที่เมืองเพชรบุรีก็ได้

ส่วนอาณาเขตทิศใต้สมัยพระเจ้าจันทรภาณุอันเป็นสมัยที่อาณาจักรแผ่กว้างที่สุดเคยกรีฑาทัพออกไปรุกรานถึงประเทศลังกา ก็ทรงมีชัยเหนือคาบสมุทรมลายู ในราว พ.ศ. 1837 ในหนังสือประวัติศาสตร์ของราชวงศ์หยวนก็ได้กล่าวเป็นเชิงยืนยันอีกด้านหนึ่งว่า ไทย(สุโขทัย) ได้ส่งทูตพร้อมด้วยเครื่องบรรณาการไปยังราชสำนักจีน เมื่อ พ.ศ. 1838 ก่อนที่ทูตไทยเดินทางกลับพระจักรพรรดิจีนจึงมีคำสั่งว่า พวกคนไทยกับคนมลายูรบราฆ่าฟันกันมานานแล้ว ให้ทุกฝ่ายหยุดและเชื่อฟังนับแต่บัดนี้ไป และให้คนไทยเลิกทำอันตรายคนมลายูโดยยึดถือคำมั่นสัญญา เหตุที่พระจักรพรรดิจีนทรงขอร้องไทยไม่ให้รุกรานมลายูก็เนื่องจาก ก่อนหน้าที่ราชทูตไทยจะเดินทางไปประเทศจีนนั้น ทูตของมลายูได้เดินทางไปยังราชสำนักจีนก่อนแล้ว และได้แจ้งให้จีนทราบว่าเดือดร้อนเพราะไทยรุกราน การแผ่อาณาเขตครอบคลุมเหนือแหลมมลายูทั้งหมดในตอนนี้ แม้หลักฐานจะกล่าวว่าเป็นชาวไทยจากอาณาจักรสุโขทัย ขณะนั้นอาณาจักรนครศรีธรรมราชอย่าง

---

[1] พระนาม ธรรมาโศกราช หรือ พระยาศรีธรรมาโศกราชเป็นพระนามทางราชการของกษัตริย์พระองค์แรกของญาณาจักรนครศรีธรรมราช จากข้อเขียนของ พลโท คำเนิร เลขะกุล เรื่อง นครศรีธรรมราชสมัยสุโขทัย รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช หน้า 149

มากก็เป็นเมืองประเทศราช หรืออาจจะมีฐานะเป็นเมืองพี่เมืองน้องเสมอบ่าเสมอไหล่กันกับอาณาจักรสุโขทัยก็ได้ ยิ่งถ้าพิจารณาข้อเท็จจริงทางด้านคมนาคม ลักษณะทางภูมิศาสตร์ด้วย ก็จะเห็นว่าเป็นไปได้ยากที่อาณาจักรสุโขทัย จะลงไปตีดินแดนห่างไกลถึงปลายแหลมมลายู โดยไม่ผ่านอาณาจักรนครศรีธรรมราชเสียก่อน ดังนั้นการรุกรานมลายูอาณาจักรสุโขทัยก็คงร่วมมือกับอาณาจักรนครศรีธรรมราชอย่างไม่ต้องสงสัย และเหตุที่จีนขอร้องไทยไม่ให้รุกรานมลายูก็แสดงว่าอาณาจักรสุโขทัยกับอาณาจักรนครศรีธรรมราชได้ขยายดินแดน ขยายอำนาจเข้าไปยังรัฐต่าง ๆ บนปลายแหลมมลายูก่อนหน้านี้แล้ว

ศิลาจารึกหลักที่ 1 แห่งกรุงสุโขทัย จารึกไว้เมื่อประมาณ พ.ศ. 1835 ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยกับนครศรีธรรมราช "สังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตรหลวงกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลุกมาแต่เมืองนครศรีธรรมราชมา" และยังชี้ให้เห็นว่าเมืองนครศรีธรรมราชนั้นมีมาก่อนสุโขทัยเป็นเวลาช้านาน มีความเจริญรุ่งเรืองทางวิชาการ เพราะนักปราชญ์ที่ไปจากเมืองนี้มีความฉลาดหลักแหลมกว่าคนชั้นปู่ครูในกรุงสุโขทัย เห็นได้ชัดว่าพ่อขุนรามคำแหงทรงยกย่อง ดังที่ น้อม อุปรมัย[1] กล่าวว่า พ่อขุนรามคำแหงขอร้องให้กษัตริย์นครศรีธรรมราชทูลขอพระพุทธสิหิงค์จากประเทศลังกา ก็ได้ตามพระราชประสงค์ สภาพการณ์นี้ทำให้นครศรีธรรมราชมีฐานะทางการเมืองที่เป็นรัฐปกครองตนเอง แต่ไม่มีเอกราชเต็มที่นัก คือเป็นครึ่งมิตรครึ่งขอบขัณฑสีมา บางขณะก็ตกอยู่ในภาวะเป็นแว่นแคว้นที่ปกครองตนเองได้เต็มที่

เมื่อกาลเวลาล่วงมาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ปรากฏตามพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาว่า เมื่อสมเด็จพระเจ้าอู่ทองเสด็จขึ้นครองกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 1893 นั้น กรุงศรีอยุธยามีเมืองขึ้น หรือประเทศราชถึง 16 เมือง อันมีเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ด้วย[2]

---

[1] น้อม อุปรมัย "นครศรีธรรมราชสมัยกรุงศรีอยุธยา" รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช หน้า 175

[2] ค. หน้า 178

เมืองนครศรีธรรมราชเป็นใหญ่อยู่ในแหลมมลายู มีอาณาเขตกว้างขวางไปจนถึงเมืองมะละกาทางทิศใต้ ... ก่อนที่จะมีฐานะเป็นประเทศราชกรุงศรีอยุธยานั้น อาณาจักรนครศรีธรรมราชเคยตกลงทำสัญญาแบ่งเขตดินแดนกัน โดยพระเจ้าอู่ทองและพระยาศรีธรรมาโศกราชได้ประกอบพิธีเป็นมิตรไมตรีกัน ประทับบนพระแท่นหรือพระราชอาสน์เดียวกันซึ่งในพระราชพิธีนั้นปรากฏว่าพระเจ้าอู่ทองได้จูงมือพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชขึ้นไปประทับบนพระแท่นเดียวกัน แต่มีเหตุบังเอิญเป็นเหตุให้มงกุฎของพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชพลัดตกจากพระเศียร ทำนองเป็นลางบอกเหตุว่า ต่อไปนี้อาณาจักรนครศรีธรรมราชจะตกอยู่ในอำนาจของกรุงศรีอยุธยา ในการเป็นประเทศราชนั้นต้องส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองไปถวายแก่กรุงศรีอยุธยาทุกปี เป็นการแสดงจงรักภักดี ครั้นเกิดศึกเสือเหนือใต้ขึ้นก็ต้องส่งทหารเข้าไปช่วย ถึงแม้จะเป็นประเทศราชก็ตามแต่การปกครองภายใต้ราชอาณาจักรนครศรีธรรมราชก็ยังแบ่งการปกครองออกเป็นหัวเมือง ซึ่งเรียกว่าเมืองสิบสองนักษัตร[๗]

ในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทางอาณาจักรนครศรีธรรมราชเผชิญกับศึกหนัก คือ พ.ศ. 2141 โจรสลัดได้ยกกำลังเข้าตีนครศรีธรรมราชโดยมุ่งจะปล้นเอาทรัพย์สมบัติเท่าที่มีทุกอย่าง แม่ทัพคือ ลักปหม่าหนา คุมกองทัพเรือเข้าทางคลองปากพญา เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในขณะนั้นชื่อ พระยาศรีธรรมราชเดชะ ส่งทหารชื่อขุนคำแหงออกไปต้านทานโต้ตอบแต่ก็เสียชีวิต ข้าศึกจึงบุกเข้าสู่ตัวเมือง เจ้าเมืองระดมกำลังขับไล่พวกโจรสลัด แตกพ่ายไปได้ ทำให้เมืองนครศรีธรรมราชปลอดภัย ต่อมาโจรสลัดจะเข้าตีอีก สมเด็จพระนเรศวรจึงส่งพระรามราชท้ายน้ำมาเป็นเจ้าเมือง และส่งขุนเยาวราชมาเป็นปลัดเมือง พระรามราชท้ายน้ำเตรียมรับข้าศึกโจรสลัดอยู่เป็นเวลา 20 ปีเศษ โจรสลัดก็ยกมารบกันเป็นเวลา 7 วัน 7 คืน พระรามราชท้ายน้ำเสียชีวิตในที่รบ แต่ข้าศึกก็ตีเมืองไม่ได้

192815

ต่อมาในสมัยพระเจ้าทรงธรรม มีญี่ปุ่นเข้ามารับราชการ ชื่อ ยามาดา - นางามาซา รับราชการมีความดีความชอบได้รับบรรดาศักดิ์เป็น ออกญาเสนาภิมุข ต่อมามีเหตุการณ์แย่งชิงอำนาจกันในสมัยพระเจ้าอาทิตยวงค์ ออกญาเสนาภิมุขจึงถูกส่งไปเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ประมาณ พ.ศ. 2172

ในรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชาซึ่งครองราชระหว่างปี พ.ศ. 2232-2246 พระองค์มีพระราชโองการให้พระยารามเดโชซึ่งเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเข้าไปเฝ้าเพื่อแสดงความจงรักภักดีเมื่อผลัดแผ่นดินใหม่ แต่พระยารามเดโชมิได้ปฏิบัติตามพระราชประสงค์ และทำการกระด้างกระเดื่องแข็งเมืองปรากฏในพงศาวดารว่า ใช่ว่าตัวเราจะเป็นขบฏต่อแผ่นดินหามิได้ เหตุว่าเราคิดกตัญญูในผู้เป็นเจ้าของเรา (หมายถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราช) ซึ่งเสด็จสวรรคตนั้นจึงมิได้เข้าไปอ่อนน้อมยอมตัวเป็นข้าผู้ประทุษร้ายแผ่นดิน ดังนั้น พระเพทราชาจึงมีพระบรมราชโองการให้พระยาสุรสงครามเป็นแม่ทัพหลวง พระยาราชวังสันเป็นนายกองเรือรบทะเล สู้รบกันอยู่หลายวัน ต่อมาฝ่ายนครศรีธรรมราชขาดเสบียงอาหาร พระยารามเดโชจึงมีหนังสือไปถึงพระราชวังสันเพื่อนรักให้จัดเรือให้ตนหนี พระยาราชวังสันจึงจัดเรือให้พระยารามเดโชหนีไป พระเพทราชาทรงทราบจึงสั่งให้ตัดศีรษะพระยาราชวังสันเสียบประจานไว้หน้าประตูเมืองนครศรีธรรมราช

ตรี อมาตยกุล[1] กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยต่อมาว่า ในสมัยจลาจลกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า พ.ศ. 2310 ว่า ครั้งนั้นพระปลัดซึ่งเป็นผู้รักษาเมืองนครศรีธรรมราชตั้งตัวเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ครองเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ได้ 3 ปี สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงเสด็จยกกองทัพไปตีเมืองนครศรีธรรมราช และนำตัวเจ้านครมาไว้ที่กรุงธนบุรี และโปรดให้เจ้านราสุริวงค์ซึ่งเป็นพระเจ้าหลานเธอ

---

[1] ตรี อมาตยกุล "นครศรีธรรมราชสมัยกรุงศรีอยุธยา" รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช หน้า 189

ออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราช แต่ต่อมาก็ถึงแก่พิราลัย พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงส่งเจ้านครไปครองเมืองนครศรีธรรมราชดังเดิม ในปี พ.ศ. 2319 ได้รับสุพรรณบัตรเป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราชมีเกียรติยศเสมอเจ้าประเทศราช

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกปราบดาภิเษกแล้ว พระองค์ได้ลดยศเจ้านครลงมาเป็นเจ้าพระยา เข้าใจว่าเพื่อให้สม่ำเสมอกันกับเมืองอื่น ๆ เช่น เมืองพิษณุโลก ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พม่ายกทัพมาตีในช่วงเปลี่ยนแผ่นดิน ศึกครั้งนี้เข้ามาถึงเมืองนครศรีธรรมราชด้วย ทางเมืองนครก็ป้องกันเมืองเป็นสามารถ นอกจากนี้หัวเมืองปัตตานียังเป็นกบฏ ต่อมาสมัยเจ้าพระยานคร (น้อย) ได้ยกทัพไปตีเมืองไทรบุรีกลับคืนมาเป็นเมืองประเทศราชของไทย

ล่วงมาถึงสมัยปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นครศรีธรรมราชก็เป็นมณฑลอยู่ระยะหนึ่ง หลังจากนั้นก็กลายมาเป็นจังหวัดที่มีฐานะและอำนาจเท่าเทียมกับจังหวัดอื่น ๆ ตามพระราชบัญญัติการปกครองส่วนภูมิภาคในเวลาต่อมา

เรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองนครศรีธรรมราชในงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ข้อมูลจาก รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช โดยคัดและตัดตอนอย่างสั้น ๆ จากข้อเขียนของนักประวัติศาสตร์หลายท่าน ซึ่งมีผลงานเขียนในหนังสือดังกล่าว

การศึกษา

จังหวัดนครศรีธรรมราช มีพื้นที่และจำนวนประชากรมาก ประกอบกับเคยมีชื่อเสียงในประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยสุโขทัย โดยเฉพาะทางด้านการศึกษา ดังนั้นรากฐานการศึกษาจึงมั่นคง ขยายตัวรวดเร็ว การจัดการศึกษามีทั้งสายสามัญ และสายอาชีพ แบ่งระดับการศึกษาหลายระดับ คือ ระดับอนุบาลเด็กเล็ก ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมต้น ระดับมัธยมปลาย ระดับอนุปริญญา และระดับปริญญาตรี

สถิติการศึกษาสังกัดกรมต่าง ๆ

กรมการฝึกหัดครู มีวิทยาลัยครู 1 แห่ง คือวิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช เปิดตั้งแต่ชั้นประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาถึงระดับปริญญาตรี

กรมอาชีวศึกษา ได้แก่วิทยาลัยเทคนิคนครศรีธรรมราช วิทยาลัยอาชีวศึกษานครศรีธรรมราช

สถาบันเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา มีวิทยาลัย 1 แห่ง คือ วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา วิทยาเขตเกษตรกรรมนครศรีธรรมราช

กรมศิลปากร มีวิทยาลัย 1 แห่ง ได้แก่วิทยาลัยนาฏศิลป์นครศรีธรรมราช

กรมสามัญศึกษา มีโรงเรียน 38 โรง

คณะกรรมการการศึกษาเอกชน มีทั้งสายสามัญ สายอาชีพ สอนศาสนาอิสลาม และหลักสูตรอื่น ๆ

กรมการศึกษานอกโรงเรียน และองค์การบริหารส่วนจังหวัด โรงเรียนเทศบาล กรมตำรวจ กรมประชาสงเคราะห์

รวมสถาบันการศึกษาทั้งหมด 1034 แห่ง นอกจากนี้ยังมีกิจการลูกเสือ ยุวกาชาด

ศาสนา

ชาวนครศรีธรรมราชส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีบางส่วนนับถือศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์ มีปูชนียสถานสำคัญทางพุทธศาสนาคือ พระบรมธาตุ ซึ่งประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่อดีต ซึ่งปรากฏในตำนานเรื่องเมืองนครศรีธรรมราชว่า

"พระภิกษุจีนรูปหนึ่งชื่อ อีจิง ได้บันทึกถึงตามพรลิงค์ นครศรีธรรมราชว่า สมัยท่านผู้บันทึกจาริกมานครศรีธรรมราช พระพุทธศาสนาในนครศรีธรรมราชเจริญรุ่งเรืองมาก

ชาวเมืองล้วนตั้งมั่นอยู่ในศีล สัจจะ ถึงพร้อมด้วยมงคลธรรมจรรยาทุกประการ ทุกหน ทุกแห่งในตามพรลิงค์เต็มไปด้วยความสงบสุข ปราศจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ฝ่ายพระราชาก็ทรงยกย่องบำรุงพระพุทธศาสนามาก หัวใจพระราชามุ่งในการศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง

ในบันทึกภาษาจีนฉบับเดียวกัน ได้กล่าวถึงประเพณีการทำบุญของตามพรลิงค์ว่า การทำบุญในตามพรลิงค์แต่ละครั้ง ทำกันเป็นการใหญ่เสมอ ชาวเมืองตั้งมั่นอยู่ในเนื้อนาบุญอันไพศาล"[1]

จากข้อความดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า พุทธศาสนาฝังอยู่ในจิตใจชาวนครศรีธรรมราช มาเป็นเวลานานจนกระทั่งบัดนี้

สถิติเกี่ยวกับศาสนา[2]

วัดหลวง 2 วัด คือวัด พระมหาธาตุวรมหาวิหาร และวัดท่าโพธิ์
วัดราษฎร 569 วัด
สำนักสงฆ์ 181 แห่ง
วัด มีวิสุงคสีมา 390 วัด วัดร้าง 342 วัด
โรงเรียน ปริยัติธรรม สายสามัญ 3 โรง มัสยิด 75 แห่ง
โบสถ์คริสต์ 2 แห่ง

---

[1] ดิเรก พรตตะเสน "พุทธศาสนาในนครศรีธรรมราช" รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช หน้า 341

[2] ฝ่ายวิเคราะห์นโยบายและแผน บรรยายสรุปจังหวัดนครศรีธรรมราช หน้า 49

วัฒนธรรมประเพณี

เมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองสำคัญมาครั้งโบราณ ดังนั้น วัฒนธรรม-ประเพณี จึงมีสืบทอดกันมา ทั้งประเพณีพุทธศาสนาและพราหมณ์ ในที่นี้จะหยิบยกประเพณีบางประเภทซึ่งเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับปูชนียสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนานั้น คือ พระบรมธาตุ และประเพณีอื่น ๆ บางประเพณี

ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ[1]

ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุเป็นประเพณีที่เกิดจากชาวเมืองได้ร่วมมือร่วมใจกันบริจาคเงินทองตามกำลังศรัทธาเพื่อไปซื้อผ้าพื้นสีขาว แดง หรือ เหลืองมาเย็บติดต่อกันเข้าให้เป็นแถบยาวนับพันหลา แล้วจัดขบวนแห่ผ้าดังกล่าวไปยังวัดพระมหาธาตุวรมหา-วิหาร เพื่อนำแถบผ้านั้นไปพันโอบรอบฐานองค์พระบรมธาตุเจดีย์ อันเป็นเจดีย์ที่เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพสักการะของชาวเมือง

ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ปรากฏในตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชว่าเกิดขึ้นในราว พ.ศ. 1773 ซึ่งเป็นปีที่พระเจ้าศรีธรรมาโศกราชแห่งนครศรีธรรมราชทรงจัดพิธีสมโภชพระบรมธาตุ ในครั้งนั้นคลื่นได้ซัดพระบตซึ่งเป็นผ้าแถบใหญ่ยาวมีลายเขียนเรื่องพระพุทธประวัติผืนหนึ่งขึ้นที่หาดปากพนัง ปรากฏว่าผ้าชิ้นนั้นเป็นของชาวพุทธเมืองหงสาวดี ที่กำลังเดินทางนำพระบตนั้นไปบูชาพระพุทธบาทในลังกา แต่เรือโดนพายุเสียหาย พระบตจึงถูกซัดขึ้นฝั่งที่ปากพนัง เมื่อมีผู้นำถวายพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชจึงรับสั่งให้แห่พระบตขึ้นห่มพระบรมธาตุเจดีย์ ในโอกาสสมโภชน์พระบรมธาตุเจดีย์ ด้วยเหตุนี้การแห่ผ้าขึ้นธาตุจึงเป็นประเพณีประจำเมืองมาจนทุกวันนี้

---

[1] ปรีชา นุ่นสุข วัดมหาธาตุวรมหาวิหาร หน้า 74-76

กำหนดวันประกอบพิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุในตำนานไม่ได้ระบุว่าเป็นวันใด ถือตามสะดวก เพราะเปลี่ยนแปลงกำหนดวันที่จัดประเพณีทุกปี สมโภชน์พระบรมธาตุเจดีย์วันใดก็แห่ผ้าขึ้นธาตุวันนั้น มาปรากฏหลักฐานแน่ชัดในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยว่าประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุกระทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนหก คือวันวิสาขบูชา ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชประสงค์ให้พุทธศาสนิกชนจัดพิธีทางพุทธศาสนาในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสาม การแห่ผ้าขึ้นธาตุก็เพิ่มอีก 1 วัน ในพิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุจะมีคนจากจังหวัดต่าง ๆ เข้าร่วมพิธีมากมาย

ในการแห่ผ้าขึ้นธาตุนี้ชาวเมืองจะทำร่วมกันที่วัดใดวัดหนึ่งใกล้วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารตามกลุ่มของตน เช่น วัดสวนป่าน วัดสระเรียง วัดหน้าพระลาน เป็นต้น เมื่อถึงวันแห่ผ้าขึ้นธาตุ "พระบฏ" (โดยทั่วไปมักจะเป็นผ้าขาว หรือถ้าย้อมจะย้อมเป็นสีเหลืองหรือสีแดงเป็นแถบผ้าที่ยาวมาก) จะจัดตามเวลาที่เห็นสมควร จะเป็นเช้าหรือบ่ายก็ได้

ขบวนแห่พระบฏทุกขบวนมักมีดนตรีนำหน้าขบวน เครื่องดนตรีมีน้อยชิ้น เช่น ปี่ กลอง ระนาด ฉิ่ง เป็นต้น เพื่อความสนุกสนาน ถัดจากดนตรีก็ถึงขบวนแห่พระบฏ พระบฏจะชูไว้เหนือหัวทุกคน ขบวนนี้เป็นขบวนยาวมากตามความยาวของผ้า เมื่อถึงลานวัดมหาธาตุก็ทำพิธีถวายพระบฏเพื่อเป็นพุทธบูชา หลังจากนั้นแห่เป็นทักษิณาวัดรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์สามรอบ แล้วนำพระบฏเข้าสู่พระวิหารม้า ซึ่งเป็นพระวิหารที่ประดิษฐานภาพปูนปั้นพระสิทธัตถะทรงม้าเสด็จออกบรรพชา เป็นวิหารที่มีบันไดขึ้นสู่ลานภายในกำแพงแก้วล้อมฐานเจดีย์ หลังจากนั้นจะส่งผู้แทน 3-4 คน กับเจ้าหน้าที่ของวัดนำพระบฏขึ้นโอบรอบพระบรมธาตุเจดีย์

การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์โดยการแห่ผ้าขึ้นธาตุนี้ยังมีในโอกาสพิเศษอีก เช่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเมืองนครศรีธรรมราชครั้งใด ก็จะมีพิธีดังกล่าวทุกครั้ง

ประเพณีตักบาตรธูปเทียน[2]

ประเพณีตักบาตรธูปเทียน เป็นประเพณีเก่าแก่มีมาพร้อม ๆ กับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร นับเป็นประเพณีชาวนคร อีกประเพณีหนึ่งซึ่งแตกต่างไปจากแห่งอื่น ๆ

ประเพณีตักบาตรธูปเทียนเป็นประเพณีที่เกี่ยวเนื่องด้วยพุทธศาสนา เพราะเป็นการถวายสังฆทานเนื่องในโอกาสเข้าพรรษา คือวันแรมค่ำ เดือนแปด

แต่เดิมมาเมื่อถึงวันแรมค่ำ เดือน 8 อันเป็นวันเข้าพรรษา ในเวลาประมาณบ่ายสองโมงเป็นต้นไป พระสงฆ์จากวัดต่าง ๆ ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ทั้งในและนอกเมือง ต่างก็มายืนเรียงกันเป็นแถวยาวเหยียดหน้าวิหารทับเกษตร ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อรอรับบิณฑบาต ดอกไม้ธูปเทียนด้วยย่ามชาวเมืองก็นำดอกไม้ธูปเทียน ซึ่งเตรียมไว้เป็นมัดหรือเป็นช่อใส่ถาดมาถวายพระสงฆ์เหล่านั้น โดยบรรจงใส่ลงในย่ามไปตามลำดับของพระสงฆ์ในแถว โดยถวายรูปละมัด การตักบาตรด้วยดอกไม้ธูปเทียน เช่นนี้เรียกว่า ประเพณีตักบาตรเทียน

เมื่อตักบาตรธูปเทียนแล้ว ชาวเมืองต่างก็จุดเปรียงที่หน้าพระพุทธรูปและฐานเจดีย์ทุกฐาน ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเพื่อเป็นการบูชา

ต่อมาการตักบาตรธูปเทียนแทนที่จะมีเฉพาะภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเพียงแห่งเดียวดังแต่ก่อน กลับเป็นว่าชาวเมืองอาจจะตักบาตรธูปเทียนตามถนนในขณะที่พระสงฆ์บิณฑบาต ผ่านมาก็ได้ตามแต่สะดวก ทั้งวิธีการบางอย่างก็เปลี่ยนไป เช่น เลิกการจุดเปรียง เพื่อบูชาพระพุทธรูปและฐานเจดีย์ เพราะเกรงว่าจะเกิดอัคคีภัย เป็นต้น

ประเพณีตักบาตรธูปเทียนดังกล่าว ปัจจุบันกระทำตามวัดอื่น ๆ ด้วย ผู้วิจัยได้เข้าร่วมตักบาตรธูปเทียน ที่วัดบ้านเกิดคือวัดพิศาลนฤมิตร อ.ร่อนพิบูลย์ จังหวัด

---

[1] ปรีชา นุ่นสุข วัดมหาธาตุวรมหาวิหาร หน้า 74-76

นครศรีธรรมราชหลายครั้ง แต่ชาวอำเภอร่อนพิบูลย์ เรียกพิธีนี้ว่า "ตักบาตรเทียน" และจะทำพิธีตักบาตรเทียนในวันเข้าพรรษา ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ประเพณีตักบาตรธูปเทียน เป็นประเพณีหนึ่งซึ่งแสดงความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งระหว่างพุทธศาสนา กับชาวนครศรีธรรมราช เป็นประเพณีที่บ่งถึงค่านิยมอันสูงส่งในทางพุทธศาสนา

ประเพณีสารทเดือนสิบ[1]

ประเพณีสารทเป็นประเพณีสำคัญอีกประเพณีหนึ่งของจังหวัดนครศรีธรรมราช และจังหวัดใกล้เคียง ประเพณีนี้สันนิษฐานว่าเป็นประเพณีที่รับมาจากอินเดีย เพราะในศาสนาพราหมณ์มีประเพณีหนึ่งเรียก เปตพลี เป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อทำบุญอุทิศแก่ผู้ตายต่อเนื่องกันมาก่อนพุทธกาล ถึงสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ทรงพิจารณาว่า ประเพณีพิธีใด ถ้าสุจริตในไตรทวารก์ยังคงให้ประพฤติประเพณีนั้นได้ ประเพณีสารทจึงยังคงอยู่แม้พุทธศาสนาจะเจริญขึ้น

จุดมุ่งหมายในการประพฤติประเพณี

1. เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยเฉพาะผู้ที่ไปเกิดในแดนนรก เปรต เพราะเชื่อว่าในปลายเดือนสิบ บุคคลเหล่านี้จะได้รับการปลดปล่อยตัวจากพญายม เพื่อให้ขึ้นมาพบญาติพี่น้องและลูกหลานของตนในเมืองมนุษย์ในวันแรม 1 ค่ำ เดือนสิบ และให้กลับไปสู่นรกตามเดิมในวันแรม 15 ค่ำ เดือนสิบ ดังนั้นญาติผู้มีชีวิตจึงถือโอกาสนี้บำเพ็ญกุศลตามวัดต่าง ๆ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว

2. เพื่อความอุดมสมบูรณ์เกี่ยวกับพืชพันธุธัญญาหาร การประกอบอาชีพของตนเอง เพราะได้รับผลผลิตใหม่ ๆ จากการเกษตรซึ่งเป็นอาชีพหลัก การนำพืช ผัก

---

[1] ปรีชา นุ่นสุข "ประเพณีสารทเดือนสิบ" เดือนสิบ 23 หน้า 67-71

ผลไม้ออกใหม่ ไปถวายพระตามวัดต่าง ๆ ถือว่าได้บุญและเป็นมงคล นำความอุดมสมบูรณ์มาให้ตน และเชื่อว่า ผลผลิตในปีต่อไปจะเพิ่มปริมาณมากขึ้น

3. เพื่อความสนุกสนานร่วมกัน หลังจากที่เหน็ดเหนื่อยจากการทำงานมาครึ่งปี ก็ถือโอกาสพักผ่อนหย่อนใจ หาความบันเทิงจากการละเล่นต่าง ๆ ซึ่งจัดขึ้นในประเพณีสารท

4. เพื่อนำพืช ผัก ของแห้งต่าง ๆ ไปมอบให้ทางวัดเก็บไว้ใช้ในฤดูฝน พระออกบิณฑบาตยากลำบาก ดังนั้นชาวบ้านจึงถือโอกาสนำของแห้งไปทำบุญช่วยเหลือพระดังกล่าวมาแล้ว

กำหนดเวลา[1]

การทำบุญสารทเดือนสิบ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้เปตชน (บรรพบุรุษ) กำหนดทำ 2 ครั้ง คือ วันแรมค่ำ 1 เดือน 10 และวันแรม 15 ค่ำ เดือนสิบ วันแรม 1 ค่ำ เป็นวันที่ยมบาลจะปล่อยให้เปตชนมาเยี่ยมลูกหลาน ลูกหลานก็ทำบุญเลี้ยงรับ ถึงวันแรม 15 ค่ำ เป็นวันที่เปตชนต้องกลับยมโลก ลูกหลานก็จะทำบุญเลี้ยงส่ง

ก่อนถึงวันทำบุญ 2-3 วัน หรือ 5-6 วัน ชาวบ้านเตรียมทำขนมที่จะนำไปวัด มี ขนมลา มี 2 ชนิด ลาเช็ด ลาลอยมัน พอง ขนมม้า ขนมดีซำ ขนมกง และขนมอื่น ๆ หลังจากทำเสร็จแล้วก็นำไปมอบให้ญาติผู้ใหญ่ และคนที่ตนเคารพนับถือ ส่วนหนึ่งจะเก็บไว้จัด "มรับ" สำหรับนำไปวัดต่อไป

ความหมายของขนมที่ทำ

ขนมลา ใช้แทนเสื้อผ้า แต่บางท่านก็ว่า เส้นของลาเล็ก ๆ เขาทำเพื่อให้เปรตมีปากเล็กเท่ารูเข็ม พอง เป็นเครื่องประดับ ขนมม้าแทนเงิน เป็นต้น

---

[1] ภิญโญ จิตต์ธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี หน้า 17

วันทำบุญ

เตรียมข้าวปลาอาหารไปถวายพระ จัด มรับ[1] ซึ่งประกอบด้วย ภาชนะสำหรับบรรจุ อาจจะใช้ กระบุงทรงเตี้ย กระจาด กะละมัง ถาด ถัง เข่ง อย่างใดอย่างหนึ่ง บรรจุสิ่งเหล่านี้

1. อาหารแห้ง มีข้าวสาร ปลาเค็ม เนื้อเค็ม หอมกระเทียม พริก เกลือ กะปิ น้ำตาล ตะไคร้ ข่า เป็นต้น

2. พืชผล มี ข้าวโพด (รากต้นใบผัก) กล้วย อ้อย ส้ม ฟัก มะพร้าว เผือก มัน พืชผลตามฤดูกาล

3. ขนม จะต้องมีขนม 5 อย่างต่อไปนี้ (เพราะถือเป็นขนมเอกลักษณ์ของมรับ) ขนมลา (ลาลอยมัน ลาเช็ด) พอง ขนมม้า ขนมดีซำ ขนมกง

4. เครื่องอุปโภคประจำวัน มีดังนี้ น้ำมันก๊าด หรือน้ำมันมะพร้าว ไต้ ไม้ขีดไฟ ธูปเทียน ยาสามัญประจำบ้าน แปรงสีฟันและยาสีฟัน

5. เครื่องเซ่นไหว้ มี หมากพลู ปูนแดง กานพลู การบูน พิมเสน สีเสียด ยาเส้น นอกจากนี้มี น้ำ (ขาดไม่ได้ เพราะถือว่าให้เปรตดื่ม) ดอกไม้ ภาชนะหรือเครื่องใช้ที่จำเป็น เช่น ถ้วยชาม แก้วน้ำ ช้อนส้อม

การบรรจุ ไม่มีหลักการตายตัว นิยมบรรจุข้าวสารไว้รองพื้น แล้วเอาพืชผลที่มีน้ำหนักมากวางบนข้าวสาร ถัดมาเป็นอาหารแห้ง เครื่องอุปโภค เครื่องเซ่นไหว้ ขนม พอง ขนมดีซำ ขนมม้า ส่วนขนมลาปิดปกคลุมสิ่งของดังกล่าว รูปทรงหมรับมักจะนิยมทำเหมือนพนมหมาก พนมเทียน อาจจะดัดแปลงบ้างตามความต้องการของผู้จัด

เมื่อชาวบ้านนำข้าวปลาอาหาร มรับ มาถึงวัด แล้วก็นำมารวมกันที่โรงฉัน หรือวิหารแล้วแต่ทางวัดจะจัด หลังจากนั้นก็มีไหว้พระสวดมนต์ และบังสุกุล ถวายสังฆทาน

---

[1] ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์ "การจัดหมรับตามประเพณีเมืองนคร" เดือนสิบ '23 หน้า 94

ชาวบ้านตักบาตรร่วมกัน การทำบุญวันนี้อุทิศส่วนกุศลไปให้เปตชน

อาหารส่วนหนึ่งนำไปตั้งร้านเปรต ร้านเปรตทำสูงกว่าระดับตา หรือระดับตาทำด้วยไม้หมาก หรือไม้หลาโอน (เหลาชะโอน) เป็นรูปสี่เหลี่ยม ข้างบนวางข้าวปลาอาหาร บางครั้งก็มีเงินด้วย โยงสายสิญจน์จากร้านเปรตไปสู่ที่พระสงฆ์ เมื่อพระยถาสัพพีแล้ว ก็มีพิธีชิงเปรตโดยดึงสายสิญจน์เป็นสัญญาณว่าเปรตกินเสร็จแล้ว ก็แย่งชิงกันได้ การตั้งเปรตยังตั้งตามใต้ต้นไม้ นอกเขตวัดสำหรับเปรตที่เข้าวัดไม่ได้

เมื่อถึงเวลาบ่าย นิมนต์พระบังสุกุลกระดูก ถ้าไม่มีกระดูกก็เขียนชื่อลงไว้ หลังจากนั้นก็นำกระดาษไปเผา การทำบุญสารทจะต้องทำที่วัดบรรพบุรุษเคยอยู่ เพราะถือว่าเปตชนจะมา ถ้าไปที่วัดไม่มีลูกหลานทำบุญจะเสียใจร้องไห้ เก็บใบไม้ใส่ชายพกจะได้ไม่อาย เปตชนของคนอื่น ฉะนั้นลูกหลานจะแยกไปอยู่ที่ใดก็ตามเมื่อถึงวันทำบุญเดือน 10 ก็จะกลับบ้านตนหนึ่งเพื่อไปทำบุญให้พ่อแม่ ปู่ย่า ตายายที่ล่วงลับไปแล้ว เรื่องนี้เป็นผลดีด้านจิตใจแก่ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ลูกหลานมากันพร้อมหน้า

วิทยากร

แม่ชี เขียน พลดี อายุ 52 ปี วัดพิศาลนฤมิตร ตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้านเป็นอย่างดี

แม่ชีชุม ชูศรี อายุ 86 ปี วัดพิศาลนฤมิตร ตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้านเป็นอย่างดี

นางลิชิต ไชยชาญ อายุ 70 ปี พักที่วัดพิศาลนฤมิตร ตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้านเป็นอย่างดี

นายถนอม ลุยจันทร์ อายุ 42 ปี ราษฎรหมู่ที่ 1 ตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช อาชีพทำนา มีความรู้เกี่ยวกับภาษิตชาวบ้านและการละเล่นพื้นบ้าน คือหนังตะลุง

นางน้อม บุญสมาน อายุ 44 ปี ราษฎรหมู่ที่ 1 ตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ภูมิลำเนาเดิมจังหวัดปัตตานี มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้าน

นางแนบ ยี่มี อายุ 52 ปี ราษฎรหมู่ที่ 1 ตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช อาชีพทำนา มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้าน และการละเล่นพื้นบ้าน

นายวุ่น หนูเพชร อายุ 76 ปี ราษฎรหมู่ที่ 1 ตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช อาชีพทำสวน มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้าน

นางกลำ เศรษฐสุริยา อายุ 68 ปี ราษฎรหมู่ที่ 1 ตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช อาชีพทำนา มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบาน

นางแบบ คงมณี อายุ 43 ปี ราษฎรหมู่ที่ 5 ตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช อาชีพทำนา มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้านและเรื่องพื้นบ้านอีกหลายประเภท

นายมดลิ้น คงมณี อายุ 48 ปี ราษฎรหมู่ที่ 5 ตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช อาชีพทำนา มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้าน

นายปรีชา ลุยจันทร์ อายุ 42 ปี ราษฎรหมู่ที่ 7 ตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช อาชีพแสดงหนังตะลุง คณะปรีชา-สงวนศิลป์ มีความสามารถแสดงหนังตะลุง และมีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้านเป็นอย่างดี

นายทอง วังปรีชา อายุ 87 ปี ข้าราชการบำนาญ (ครู) อยู่หมู่ที่ 7 บ้านนาหมอบุญ ตำบลสามตำบล อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้านเป็นอย่างดี

นายวัตร มีชนะ อายุ 77 ปี ราษฎรหมู่ที่ 7 บ้านนาหมอบุญ ตำบลสามตำบล อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช อาชีพทำนา มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้านเป็นอย่างดี

นายอุ่น รักษาพล อายุ 77 ปี ราษฎรหมู่ที่ 7 บ้านนาหมอบุญ ตำบลสามตำบล อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช อาชีพทำนา มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้านเป็นอย่างดี

นายคล่อง เส้งสุย อายุ 40 ปี ราษฎรบ้านไผ่หนาม ตำบลควนเกย อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช อาชีพทำนา มีความรู้เรื่องภาษิต

นายจาง ศักดิเศรษฐ อายุ 59 ปี ราษฎรบ้านไสเลียบ ตำบลควนเกย อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความสามารถในการแสดงโนรา มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้าน

นายนุ่น เพ็งประพันธ์ อายุ 73 ปี ราษฎรบ้านห้วยยาง ตำบลสามตำบล อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช อาชีพทำนา มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้าน

พระฝาก ธมฺมสุทโธ อายุ 69 ปี พระภิกษุวัดโมคลาน หมู่ที่ 11 ตำบลโมคลาน อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้าน

พระครูสงวน ถาวรธมฺโม อายุ 46 ปี เจ้าอาวาสวัดโมคลาน ตำบลโมคลาน อำเภอโมคลาน จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้าน

นายพริ้ม ปลอดชูแก้ว อายุ 51 ปี ราษฎรหมู่ที่ 11 ตำบลโมคลาน อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้าน

นางเพรียบ ปลอดชูแก้ว อายุ 48 ปี ราษฎรหมู่ที่ 11 ตำบลโมคลาน อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช อาชีพทำนา มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้าน

นายชวน โพธิ์วิทยาการ อายุ 67 ปี ราษฎรหมู่ที่ 2 ตำบลคอนตะโก อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช อาชีพทำนา มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้าน

นายนิรัตน์ ทิพย์มุณี อายุ 47 ปี ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 ตำบลคอนตะโก อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความรู้เรื่องเกี่ยวกับพื้นบ้านหลายอย่างโดยเฉพาะภาษิตชาวบ้าน

นายสานนท์ พันธ์นวล อายุ 37 ปี ราษฎรหมู่ที่ 2 ตำบลคอนตะโก อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช อาชีพทำนา ทำสวน มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้าน

พระครูวิธานธรรมโกศล อายุ 69 ปี เจ้าอาวาสวัดจันพอ หมู่ที่ 3 ตำบลคอนตะโก อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความรู้เรื่องเกี่ยวกับคติชาวบ้านเป็นอย่างดีเกือบทุกแขนง

พระนุกูล มัลยาภรณ์ อายุ 56 ปี พระภิกษุวัดจันพอ หมู่ที่ 3 ตำบลคอนตะโก อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความรู้เกี่ยวกับภาษิตชาวบ้าน

นายกิ่ง คีรีนาถ อายุ 66 ปี ราษฎรหมู่ที่ 6 ตำบลนิลคีรี กิ่งอำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้าน

นายชม พัฒนาวงศ์ อายุ 75 ปี ราษฎรบ้านตีนคลอง ตำบลอินทร์คีรี กิ่งอำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้าน

นายดิเรก พรตะเสน อายุ 61 ปี ข้าราชการบำนาญ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความรู้ความชำนาญในคติชาวบ้านทุกสาขาโดยเฉพาะภาษิตชาวบ้าน

พระครูวิเชียรจาริกาธิการ อายุ 80 ปี เจ้าอาวาสวัดเพชรจริก ตำบลศาลามีชัย อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความรู้เรื่องว่าน ภาษิตชาวบ้าน

นายสนิท ขวัญแก้ว อายุ 46 ปี ราษฎรตำบลนาบอน อำเภอนาบอน จังหวัดนครศรีธรรมราช อาชีพรับราชการ (ครู) มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้าน

นางเสงี่ยม ขวัญแก้ว อายุ 55 ปี ราษฎรตำบลนาบอน อำเภอนาบอน จังหวัดนครศรีธรรมราช อาชีพรับราชการ (ครู) มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้านเป็นอย่างดี

นายเลียบ พิชัยยุทธ อายุ 82 ปี ราษฎรตำบลนาบอน อำเภอนาบอน จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้าน

นางวาด พิชัยยุทธ อายุ 75 ปี ราษฎรตำบลนาบอน อำเภอนาบอน จังหวัดนครศรีธรรมราช อาชีพค้าขาย มีความรู้เรื่องภาษิตและคติชาวบ้านอื่น ๆ อีกมาก

นายสุนทร รัตนพันธ์ อายุ 48 ปี กำนันตำบลนาบอน อำเภอนาบอน จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้าน และคติชาวบ้านเรื่องอื่น ๆ อีกมาก

นายปราชญ์ อินา อายุ 48 ปี ราษฎรตำบลนาบอน อำเภอนาบอน จังหวัดนครศรีธรรมราช อาชีพช่างวิทยุ โทรทัศน์ มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้าน

นายชำ อินทรพิบูลย์ อายุ 58 ปี ราษฎรตำบลนาบอน อำเภอนาบอน จังหวัดนครศรีธรรมราช อาชีพทำนา และเป็นหมอกลางบ้าน มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้านและคติชาวบ้าน เรื่องอื่น ๆ อีกมาก

นางทิม อินทรพิบูลย์ อายุ 58 ปี ราษฎรตำบลนาบอน อำเภอนาบอน จังหวัดนครศรีธรรมราช อาชีพทำนา มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้าน

นางหนูจาบ รัตนพันธ์ อายุ 62 ปี ราษฎรตำบลหนองหงส์ อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช อาชีพทำนา มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้าน

นายคล้อย รัตนพันธ์ อายุ 74 ปี ราษฎรตำบลหนองหงส์ อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้าน

นายพร้อม ทองสุข อายุ 52 ปี ราษฎรหมู่ที่ 6 ตำบลหนองหงส์ อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช อาชีพทำนา มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้านเป็นอย่างดี

ร.ต.ต. อุทัย สุรเศรณีกุล อายุ 59 ปี ข้าราชการบำนาญ บ้านหนองหว้า ตำบลชะมาย อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความรู้เรื่องภาษิตชาวบ้านเป็นอย่างดี

บทที่ 3

ประเภทของภาษิต

ภาษิตชาวบ้านของท้องถิ่นภาคใต้ที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มีลักษณะดังต่อไปนี้

1. สำนวนพูดทั่วไป หมายถึง กลุ่มคำหรือวลีที่ชาวบ้านนิยมพูดกันตามสมัยนิยม อาจจะเป็นคำเรียกชื่อคน สัตว์ สิ่งของ หรือเหตุการณ์แวดล้อมที่มีลักษณะเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่ง และสำนวนพูดเหล่านั้นเป็นสัญญลักษณ์แทนคน สัตว์ สิ่งของ เช่น คล้ายไข่เป็ดไข่สามโม คนยา ปลาเกลือ เรือชี้ชัน หรือ เมืองคอนปลา สงขลาผักบุ้ง พัทลุงลอกอ เป็นต้น

2. สำนวนเปรียบเทียบ หรือชี้แนะเพื่อสอนหรือห้วงติงเกี่ยวกับการกระทำ ซึ่งในข้อนี้ประกอบด้วย สำนวน คำพังเพย สุภาษิต เช่น ดับรูป พายชื่อ พีหอมผอมสาบ น้ำข้นไว้ใน น้ำใสไว้นอก มีเงินเรียกน้อง มีทองเรียกพี่ พอเงินไม่มีไม่ใช่พี่ไม่ใช่น้อง หรือ เหมือนใหพัดเนียง เป็นต้น

ภาษิตทั้งสองประเภทข้างต้น มีลักษณะเป็นกลุ่มคำหรือวลี บางบทเป็นประโยควลีหรือประโยคเหล่านั้น ปรากฏในลักษณะคำพูดธรรมดา บางบทจะมีลักษณะคล้องจองกัน ดังตัวอย่างบทที่เป็นความเรียงธรรมดา เช่น หยาบเหมือนเคยก้าง หางเต่า-หางแลนค่ากัน สูญไก่ ชักแฮ็ก เป็นต้น ตัวอย่างบทภาษิตที่มีลักษณะคล้องจองกัน เช่น สินค้ามากหวาเรือ แก่พร้าวเฝ้าลอกอลูกรอบคอไม่สาไหร ดักข้างได้ไร ดักไซได้หอย อยากตื่นสายสร้างสวนพร้าว อยากตื่นเช้าให้สร้างสวนยาง เป็นต้น

เพื่อที่จะให้การศึกษาภาษิตครั้งนี้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้อย่างสมบูรณ์ ผู้วิจัยจึงได้จัดจำแนกประเภทของภาษิตในท้องถิ่นภาคใต้ตามกฎเกณฑ์ต่อไปนี้

1. ลักษณะการใช้คำ
2. มูลเหตุที่เกิดของภาษิต
3. ความหมายของภาษิต
4. เนื้อหาภาษิต

1. ลักษณะการใช้คำ

เมื่อนำภาษิตที่ได้จากการรวบรวมมาจำแนกตามลักษณะการใช้คำ แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะคือ ลักษณะพยางค์และลักษณะสัมผัสคล้องจองกัน

1.1 ลักษณะพยางค์ หมายถึง ภาษิตซึ่งเกิดจากการนำเอาคำมาเรียงกันเป็นลักษณะความเรียง ภาษิตซึ่งจำแนกตามลักษณะพยางค์มีดังต่อไปนี้

1.1.1 ประเภทสองพยางค์ ได้แก่ เสียฮัว สูญไก่ กินเหนียว แคลนวาน ชักแอ็ก คับรูป บัดราด บิดราด ปีนเฒ่า ขาดหุน ลากตับ เสียหมา สักแพลม หัวหมอ ทำพี่ ม้วนทูน นกต่อ นั่งไล กายหลาย กุบกับ กินแหน กินงาน เกล็ดฟ้า เข้าเค้า เข้าอก เข้าลม ค่ากัน ครูหมอ ฉีกหมอก ฉีกเหงือก ชังกั้ง ใดตัว ต่อเดียว ต่อโพรก ตอรือ ตอเรื่อง ตอเรา แตวา ตับพอง ตาหนา ตาเดียว แต่สวน ทำเฒ่า ทำบาว ทำเช่น ทำชั่ง ทำยศ(ยด) ทำหมา ทำนุ้ย ทำพรือ เท่าแล้ว เทียมกัน เทียมหนี้(นี้) เทือก ๆ ในอยู่ บนเชิง บาปใส่ ปล้ำดูก ปาหนี้ ปาใด ปากมาก ปากตรก ปากเปียก ไปท่อง(ทุ่ง) เป็นดังปนหนี้ ผักเหนาะ ใฝ่ใจ แพ้โม่ พายชื่อ เพหลาด มัดกะ ไม่สา ม่ายไหร ไม่หอน เมื่อนั้น แม่ชัก หมุ่งหมิ่ง มายา ยักดูก รกอก ราพา ร้อนวาน ลำลาบ ว่าแทก แสบอก สอนวอน สมลม เหลือเหตุ นักแรง ไหว้เมีย นั่งงาน

1.1.2 ประเภทสามพยางค์ ได้แก่ โม่ติดลูก ได้แรงอก รีดเลือดปู พร้าวโป่งเปลือก คนเมื่อนั้น เลม่ายปาง ฮัวคู่ไถ ไม่รอดทะ ข่มเหงเปรว ทำมือเติบ นอนป่าหนาม หกเหมือนหญ้า ตีนฉัดเม่น คนหัวหมอ โคลงหัวนุ้ย พูดไม่หมัง พูดไหลไผ เท็จเหมือนหยะ เที่ยวกางหลาง ดักไซแห้ง ไม่มีเนตร หนาวก่อนขน(ฝน) หมั่นหน้าห่อ มาแต่ไหร เข้าผิดขา คลื่นใต้น้ำ ฝันกลางวัน คมในฝัก งามภูเขา มัดเหลือแบก แน่งเจ้าพิษ สอนไม่ฟัง ลูกนอกเรือน คนตาล่อ คนกินยอ เอากันใหญ่ พอหรามไถ ไฟเลียแกลบ ไฟมุมแกลบ เสียหน้าไก่ พร้าวตื่นดก กินหนมเชื่อ กินเหมือนมอด พริ่มท่านตุ้ง ขันนอกปอก คนจันหวัน ดีแต่เปลือก เดินตีนขวั้น บ้าหัวจุก ผูดลูกลาย พาหัวรอด พอหรามแกง ไม่เต็มแล่ง ไม่ครบสิบ ไม่ครบหุน ยกหอพาย รำในวร รู้เหมือนเป็ด หัวไม่เดิน ไม่เข้าเหลง ยักษ์ม่ายหนก เข้าตาไล่ แค่เข้าแล้ว

ไอ้ตัดหัว ชั่วอาโหยะ ไอ้หนังใจ เดือนอำอุย ดักดี้เดียม แต่กะเดียว วาซือก่อน แต่หัววัน ทอกขี้นั่ง น้ำฉ็อกแฉ็ก นั่งแบงเชิง บุญแต่มี บนแต่มี ไปพรามพ้น ไม่สบดี้ ผีตายซาก พอหลบทุน ไม่ถูกโรค ไม่ใส่ปาก มายสักแหว่ง อย่าฮูกเพื่อน ไปไม่รอด พูดจ๋องด๋อง บ้าหมดปราน แกยนน้ำ เปรตเหลือเสื้อ ขี้คาล่อง ผัดดองเปล่า คนไฮ ๆ ไม่สาเหือก ยกห่อพาย ร้อนไม่หลอด สูงเหมือนเปรต โม่อาคาด พังบังพลาย หนอย-ช้างเหยียบ เกลียดเหมือนขี้ ช้างเหยียบงวง

1.1.3 ประเภทสี่พยางค์ ได้แก่

เอือดเหมือนสอบเคย
เอือดเหมือนสอบเกลือ
ลอกอชายไฟ
บิดเหมือนปอกถั่ว
ยุ่งเหมือนไส้ฮัว
ช้าเหมือนเรือเกลือ
อีหล็อกฉ็อกแฉ็ก
มาแต่กาโห่
ทำเว้อทำวา
ไม่รู้สักฮอ
กินเหมือนยัดหมอน
ขี้หดตดหาย
ซื่อเหมือนงอนไถ
ตายทำแดกเปรว
ทำหน้าเหมือนหวัก
แน่เหมือนแช่แป้ง
ไปน้ำช้อน ๆ (ขุน ๆ)
พีเหมือนหมาวัด
หมลื่นเหมือนปลาไหล

เหื่อเหมือนหาบเคย
กินเหมือนแพะช้อง
ดำเหมือนตอไร่
พีเหมือนหมูล็อด(ลด)
ช้างสารเชื่องงา
พระรำในวร
พอหมามีบาป
ตายลวกตายโลน
พอดีพอร้าย
เฉียวฉาวเชียวชาว
ขี้คร้านเหมือนเรือด
ช้างขึ้นช้างแรม
ดำเหมือนขี้เป็ด
ถึงหลิ่งถึงฝั่ง
ทอดมือทอดตีน
บิดเหมือนลูกไหล
ตีนเท่าฝาหอย
พุงเหมือนลูกแหยง
มอบสาดเรียงหมอน

หยาบเหมือนเคยก้าง
ติเรือทั้งโกลน
เดินเหมือนยิกฮัว
หัวนาแทงควาย
ตัดหญ้ามุงท่อง
ร้อนอีอับสับ
ชวิดท้ายชวิดตุง
ถีบให้ดองราน
ไม่สาไม่แคลน
กินเหมือนยัดบอก
ขี้ชื้นหมองหัว
ชื้นหวันทั้งเป็น
ตาล่อตาขาว
แถกจนเกล็ดแห้ง
นั่งเหมือนถูกม็อบ
แบนเหมือนลูกปาบ
พอแขวนนอกได้
เหมร่อไม่ปันเพื่อน
เหมือนไก่ได้หนอน

ไม่ตอกไม่กิน
มั่วเหมือนข้าวยำ
ลายเหมือนเงาเจ้ย
ลงมือลงตีน
เสียงเหมือนเป็ดผู้
ใส่แตรงล้างน้ำ
หมาเห่าเรือบิน
เหมือนมดหัวด้วน
เรียนไหรได้นั้น
ไม้สั้นตีชี้
ไม้ไผ่กลางท่อง
เนียนเหมือนขี้ปู
น้ำนิ่งไหลลึก
ชี้แพ้ชวนรบ
หน่อแก่หวาลำ
หนักเหมือนแบกหีน
เช้าป่าจวนค่ำ

ยันให้สุดลิ่ม
ลักกินเหมือนกา
ลิ้นไม่ใส่หลัก
สั้นแค่ขนอึก
เสียงเหมือนฆ้องแตก
ใส่ยาบนหนอง
หมาเห่าตีนช้าง
จี้เหมือนเป่าสาก
คดเหมือนคอโจร
เขโคแบกเต่า
ไม่ได้แตกเลือด
กินน้ำเผื่อแล้ง
น้ำลอดใต้ทราย
กินอิ่มนอนหลับ
หาไหรกินนั่น
ไชชายวิดเล
เชียนเสือหลอกฮัว

เอาปูนหมายหัว
ลากแมวข้างหาง
ลอยช้อนตามเปียก
สามย่างต่อวา
ไปราพนาสูร
แหกเย็บไม่ติด
หยาบเหมือนขี้ช้าง
แน่นเหมือนฉัดโหนด
เหมือนเดือนถูกจอบ
โมโหซ่มมวย
พุงเหมือนแหยงห้วย
อย่าหนาวก่อนขน(ฝน)
พูดง่ายฟังยาก
หน่อใหญ่หวาลำ
รอกเยี่ยวใส่หัว
วิ่งน้ำเกรงขอน
ยิ่งว่ายยิ่งลึก

1.1.4 ประเภทห้าพยางค์ ได้แก่

งมมหาสมุทรในเข็ม
ใจเหี่ยวเหมือนทางโหนด
กินเหมือนไฟเดือนห้า
ชี้ไม่ให้หมากิน
ดำเหมือนกล้วยหมกลืม
เดินเหมือนหมาเหยียบไฟ
ตายด้วยดาบไม้กำ

อย่าเอาไข่แยงล่อง
ใจน้อยเหมือนหางลิง
เข้าด้ามพร้ากับเคย
แขนแด่งเหมือนโนรา
ดำเหมือนมังคุดหล่น
ตายด้วยดาบทองหลาง
ต้มสามน้ำไม่เปื่อย

ตีแรดให้กลองพัง
อย่าข้ามหัวฤาษี
ยุ่งเหมือนอุงเข้ารัง
เข้าหว่างวัดหว่างบ้าน
คนสี่หูสี่ตา
ตาแดงเหมือนนกกด
ตายด้วยดาบพาเข
ต้มเจ็ดน้ำไม่เปื่อย

ถ้าชาดพดต้องลอย
ทำหนมโคกับปาก
นอนเที่ยงเหมือนเจ้าเมือง
หอได้ยอดคอหอย
พูดให้เสียเกสรปาก
ไม่ใช่คนตัวเปล่า
กูตายได้พบรส
นกยางขี้ใส่เล
ลากแมวเอาหางไป
ไอ้เฒ่านี่ปีนเฒ่า
ด้นเหมือนหมาลูกอ่อน
หมาขบอย่าขบหมา
นายรักเหมือนเสือกอด
สั่นเหมือนไม้น้ำแหง
เหนื่อยเหมือนหาบลึงเป็น
ทำเหมือนไก่ก้างหนอน
ชาดหนามไม่ต้องเสี่ยม
ใจเหี่ยวเหมือนหุบร่ม
อย่าพาสัวดเหนียววิ่ง
นิ้วเองแคว็กตาเอง
ติลูกไม่ทันสาว
อย่าทำครูหมอที
หมาเลียวานไม่ถึง
หัวเดียวเหมือนหัวกบ
ใหญ่ขี้พร้าน้ำเต้า
ทำเหมือนแมวหลบขี้
ทำเป็นหมาดอใหญ่
ปากว่ามือใส่เล็บ
พอเป็นเบื้องหม้อใหม่
พูดให้เป็นเหมลยปาก
เออนเหมือนเหนียวจานทิ
ด้อนเหมือนฟ้าวังใส
นั่งตัดบอกถ้าน้ำ
ปากหนักเหมือนครกเบือ
กินน้ำตาคางคก
เขเต่าแบกไอ้โต้
ฮัวหายต่อล้อมคอก
เสียงเหมือนฆ้องปากแตก
ลูกตาเท่าไข่ห่าน
ผีแห้งโลงไม้พุก
นอนกินบ้านกินเมือง
ตดไม่ทันหายหมิน
กินข้าวบดมาก่อน
เอาปากระหนามเตย
เหมือนช่วยจีนตกน้ำ
เที่ยวเหมือนไก่รังทิ้ง
เหมือนไม้ปักขี้โคลน
แสนแสบอีเฒ่านี้
บ่นเหมือนหมีกินผึ้ง
เอาเพื่อนมาทำแฉง
ทำไม่สอกไม่เคลื่อน
นิ้วชี้ที่มตาเอง
ปล้ำเหมือนเสือกินเต่า
พองเหมือนหนังค้างคก
มาทั้งลมทั้งฝน
กูตายได้กินสองมือ
งุกับไหลค้ากัน
นั่งหัวเข่าเทียมคอ
เหมือนหมาเข้าฝูงลิง
จอดเรือลงบนเข
ตีงูให้กากิน
เข้าหว่างวัดหว่างบ้าน
ใสเหมือนตาตั๊กแตน
พีเหมือนลูกหมาวัด
นั่งเหมือนพระไม่อือ
ตั้งแต่ครั้งไกรหัวหงส์
ตาเหมือนไก่เจาะด้อง
ตากข้าวใต้ถุนบ้าน
รักลูกเวลาหลับ
นอนไม่ใช่นอนผูด
ราหร้าเหมือนผ้าแจก
อ้าปากเห็นอางไก่
รู้เหมือนไอ้หมีเม้ย
คนนี้แลมันท่าทาง
กินเหมือนไอ้ชูชก

เดินท้ายเหมือนแมวอาด
ตีดาบทอศึกมา
ช้างแล่นอย่ายุงห้าง
หน้าแดงเหมือนกุ้งต้ม
เหยียบมดก็ไม่ตาย
หน้าเหมือนคนอีดอย
ดื้อแพ่งกลัวอาญา
เสือตายไม่ทิ้งลาย
อย่าขอหวีแก่พระ
อย่ากินข้าวคำเดียว
เหลือเสื้อผู้ใหญ่นวล
พูดไหรมีเล่ห์เหลี่ยม
ผมเหมือนลูกมุดดูด
ฮั้วรู้แห่งบ่อน้ำ
เรือไปท่ายังอยู่
ตบเอาขี้ท่านรม
หยิกเนื้อไม่ออกเลือด
อย่าไว้จุกเมื่อเฒ่า
ทำนู่หิดนี่หิด
ปรานอีโพกำนัน
ไปเหมือนลูกหนูนกลิ้ง
ดำเหมือนนกล้วยหมกลืม
นกฮูกจับหลังคา
อย่ามัดให้เหลือแบก
อย่าเดินตามรอยช้าง
ไปกับอยู่เท่ากัน

1.1.5 ประเภทหกพยางค์ ได้แก่

ลายเหมือนเปลือกแตงไก่เจาะ
ทำหน้าเหมือนจีนฉีกเรียน
พาโลเหมือนฮั่วตาจก
เดินเหมือนแม่เป็ดเข้าเล้า
นั่งเหม่อเหมือนคนถูกม็อบ
พูดไหรอย่าให้ชาดทุน
นิ้วชี้เองแคว็กตาเอง
ขึ้นไม้ช่วยแรงคาถา
ทำไหรอย่าให้เหมือนเป็ด
หยาจกเหมือนเปรตเดือนสิบ
อย่าขุดหลุมฝังตัวเอง
ชาติสิวไม่ตอกไม่กิน
ฮ่องแฮ่งเหมือนหัวยาจีน
หลาว ๆ เหมือนสาวพึ่งขึ้น
หล็อก ๆ เหมือนกวางจวนรุ่ง
ลายมือเหมือนนกเสียบไส้
ผมเหมือนลูกโหนดฮั่วเลีย
นั่งหงองเหมือนไก่ถูกบาด
พร้าวก็ออกลูกเป็นพร้าว
วอนเหมือนแม่ไก่รังทิ้ง
ไม่หันรู้ไม่หันสา
ซื้อลูกหัดให้เพื่อนจุด
กินแล้วเอาดองครอบหัว
อย่าเอาบ่ามาตรันวานหมี
หางเต่าค่ากับหางแลน
ยืนเหมือนเสาธงวัดร้าง
พร้าคนเล่มข้าวคนหม้อ
ชั่วหมาเอ้งหมานุ้ยแนม
ช้างผอมใหญ่หวาเสือพี
ตีหมาต้องแลเจ้าของ
ลึงลังเหมือนจีนตาแหก
ปากว่าเพลงมือใส่เล็บ
เรือร้ายเอาแต่เหล็กโคน
หน้าเหมือนขี้ฮั่วถูกขน
คุยแรงหวามีเหมืองแร่
เรือคนลำพายคนเล่ม
หมาไม่ได้กินกากพร้าว
รักกับใครอย่าสิ้นยัง
บัวบกไม่ได้ขึ้นค้าง
ยังทางไม่มีคนเดิน
อย่าเล่นกับคนลาต้า
ฝ่าตีนเท่าลูกขี้หอย
นาก็ดินเงินก็ดาษ
ตั้งแต่ครั้งไกรหัวหงส์
ถ้าเป็นชาดพดต้องลอย
ตามใจปากยากถึงวาน
ไม้ค้อนจีนตีหัวจีน
แหลงไม่มีถานีหยุด
ขึ้นเรือนใดตารอบหัว

กินเหมือนตายอดตายอยาก
เห็นตางค์เหมือนกาฉีกสอบ
กูตายไดกินสองมือ
ขี้คร้านเหมือนนกตบยุง
ถึงเปรวไม่ฝังก็เผา
หลุกหลิกเหมือนหลักปักโคลน
เที่ยวราร่าอยู่กลางคลอง
รัว ๆ เหมือนกับไม้น้ำแทง
หล็อก ๆ เหมือนหมาตาจก
หน้าแหย่งเหมือนหมาครกเห็ง
วันพระไม่มีหนเดียว
กินข้าวคำเดียวไม่อิ่ม
อย่าเอาเหล็กไปเติมพร้า
อย่ากินน้ำตาคางคก
ค่ำเหมือนไก่เจาะตาหนู
อย่าทำหัวล้านนอกครู
เข้ากันเหมือนผีกับโลง
ขี้หกเหมือนชูหกค่ำ
น้ำย่อมไหลไปหาต่ำ
มาคอนหม้อยามาแล้ว
ลูกโหนดหล่นไม่ไกลต้น
เสียงคนดังหวาเสียงกลอง
หลาว ๆ เหมือนจีนตาจก
หมาเห่าอย่าเห่าตามหมา
อย่าเข็นแพะให้ลงน้ำ
ซื่อนักพอเป็นแมวนอน
ตาบอดอย่าเถียงผู้(คน)จูง
อย่าหาบดินไปพูนปลวก

1.1.6 ประเภทเจ็ดพยางค์ ได้แก่

คนโม่เป็นเหยื่อคนพันยา(ปัญญา)
อย่าชี้ช้างทางให้เด็กเห็น
เลือดก้อนเดียวโยนให้หมากิน
ตัวไหนไข่ตัวนั้นแหละตาก
ทำลักเลงเหมือนหมาคอใหญ่
ถ้าเป็นชาดพดต้องลอยน้ำ
ดีหวาพลัดไดเอาหน้าลง
ไปเกิดไปเฮยเสียดีหวา
อย่าเอาถ้วยไปพักกับพล็อก
อย่าเอาทองไประกะเบื้อง
อย่าข้ามกรายผู้หลักผู้ใหญ่
ไม่ใช่ชาดเบื้องต้องลอยมั่ง
พูดเหมือนนกยางขี้ใส่เล
ขี้เกงคาวานให้เพื่อนช้าง
ไอ้เฒ่านี่นอนเหมือนขุนขอน
ขึ้นต้นไม้ช่วยแรงคาถา
ถึงเปรวไม่ฝังก็ต้องเผา
ไปไม่พ้นเหมือนผีหวงเปรว
คอยเหมือนคอยแม่มาแต่เปรว
อย่าชนทรายไปถมเล
อย่าอีมหมาให้เสือกิน
อย่าทำเลไม่มีคลื่น
ขี้ผากับขวานไม่ออก
แคว็กขี้ฟันให้เพื่อนดม
ทำเหมือนผีขี่มเหงเปรว
ไม่เต็มหุ้นไม่เต็มบาท
หูบอดเหมือนนกกลูลา
หยิกท้ายมดให้ชบกัน
อย่าสอนมนต์ให้ฤาษี
วาดกับมือลบกับเท้า(ตีน)
อย่าเอาพร้าไปฟันน้ำ
อย่ากินยอจนลืมตัว
ตามใจเด็กมีแก่ผอม
นกจับไม้ไม่มีรอย
เด็กอวดรู้มีแก่อวดแรง
ขึ้นไม้อย่าขึ้นให้สุดยอด
ไม่เจ็บพุงขี้ไม่หาลอง
วิดก็จับไม่วิดก็จับ
อยู่กันท้ายหม้อไม่ทันดำ
ท่าวังไม่ได้เท่าท่ามอน
เห็นนกบินอย่าบินตามนก
ปลูกขี้พร้าได้กินขี้พร้า
ยังอยู่อีกไม่กี่ผืนผ้า
ให้ก็เอาไม่ให้ก็เอา
ได้ทองไม่มีผ้าร้ายห่อ

1.1.7 ประเภทแปดพยางค์ขึ้นไป ได้แก่

มือไม่พายอย่าเอาตีนราน้ำ
ของชั่วพาเอาของดีไปเสียกัน

ชาวนครอวดอ้างว่ากินข้าวบ้านฉาน
ต้องมือสาว ๆ อย่ากลัวเสียเบี้ย

แหลงตั้งเฉอเอาสักแล่งก็ไม่ได้
ลูกตาเท่าไข่ห่านลูกไข่เท่าบาตร

นอนตั้งแต่ทวดอุเชนยังกินแกลบ
ตื่นฮัวตื่นควายยุงอยู่ตื่นคนยุงไม่อยู่

เขาไม่รักเราอย่ารักให้หนักโมง
เห็นเพื่อนนุ่งซักอาบอีนุ่งกันเหอ

ลำบากเหมือนเกิดลูกเอาตีนออก
พูดไม่กมแลตัวเองเสียมั่ง

ถ้าตีนไม่ทำหมาวิ่งถึงเรือน
ฮูดฮิดเหมือนคนอีหมดประจำเดือน

ทำค่าไม้ทู้กินค่าเข้ารั้ว
น้ำลึกเท่าลึกไม่ลึกเท่าน้ำใจคน

เสียงฆ้องกลองไม่ดังมากเท่าปากคน
ถ้าไม่รู้อย่าทำตาบอดฮมช้าง

ไม้ลมข้ามได้คนลมห้ามข้าม
แม่เลี้ยงรักซื่อนักปนแมวนอน

หาปลาได้กินปลาหาผักได้กินผัก
คนเดียวรู้อันเดียวสิบคนรู้สิบเอ็ดอัน

สันดอนพอแก้ได้แต่สันดานนั่นแก้ยาก
นิ่งไว้ได้กำไรพูดออกไปสองไพเบี้ย

ทำฮานแค่ไม้ทู้กินแค่ข้ามรั้ว
อย่าเอาหมูเถื่อนหัดให้กินรำ

เลี้ยงช้างใครบ้างกินขี้ช้าง
อย่าติลูกเขายังไม่ทันเต็มสาว

อย่าเอาขวดโหลพัดกับเสาพาน
ไปให้เขขบดีหว่าไปให้ลูกชิวตอด

มหาสมุทรไม่อิ่มน้ำคนหรืออีอิ่มความอยากได้
นานแรกทวดอุเชนไม่ไว้ผมเปีย

ปลูกถั่วแรกว่ากวางกินแต่ว่าซื่อ
ไปควนอย่าไปเปล่าเอาผักหลบมามั่ง

ผมฮอกพอเป็นเหนียวดำซาวข้าว
ไม่ได้ตั้งวานไม่ได้ตั้งโพก

ยอดทองนั่งเมืองสีแก้วพลอยรุ่ง
ยอดทองนั่งเมืองสีแก้วพลอยหวาง

คนชายเหมือนหมาเอาข้าวใส่พล็อกกินทั้งเพ
ที่ทุกข์ก็ทุกข์ที่หนุกก็หนุก

ขุดแล้วยังอีล้วงเห็นตัวยังอีตามรอย
คนคดใช้ไม่ได้ไม้คดทำคันไถ

เสียงฆ้องกลองไม่ดังเท่าเสียงคน
ต่อไปหน้าถ้าขี้คร้านได้กินสองมือ

มีลูกโม่สิบคนสู้มีลูกปันยา(ปัญญา)หนึ่งคนไม่ได้
อย่าเล่นข้าวสารมืออีเป็นถ้ำ

ไฟชาตุพอได้กินผ้าถุงเสียมั่ง
พูดเหมือนไอ้แก้วเข้าทุกวันแล้ว

1.2 ลักษณะสัมผัสคล้องจอง จากการศึกษาภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้พบว่าภาษิตต่าง ๆ มีลักษณะสัมผัสคล้องจองในลักษณะต่างกันดังต่อไปนี้

1.2.1 ประเภท สี่พยางค์ ได้แก่

พีหอมผอมสาบ
เรือหายพายลอย
อิ่มหมีพีมัน
กินแหนงแคลงใจ
ฮัวชนคนปล้ำ
ยุ่งเหมือนลุงแก่น
หลงไหลไก่คั่ว
ฮัวลายควายเจ็ด
จืดเหมือนหืดยักษ์
พูดมากปากเปียก
ค็อดห่อชอบั้น
ได้เมียเสียลูก
เจ็บแล้วต้องจำ

นุ่งแดงแหลงดำ
สุกเอาเผากิน
ตีกลองสองหน้า
ไปลามาไหว้
ยักคอห่อหม็อก
หน้าแห้งแค่งราง
หายหูดตูดบอง
ขี้หดตดหาย
แน่เหมือนแช่แป้ง
ลงมือลงตีน
รักเมียลืมแม่
ชักสวดสมภาร

เพื่อนเราเผาเรือน
พูดน้อยต่อยมาก
ฮุมฮำร่ำไร
หน้าเนื้อใจเสือ
ด้านเหมือนวานลึง
ได้หลบทบแห่ง
คนวานชวานอีม
คนแก่แสมาก
เปียกเหมือนเหียกแมว
โขกเขกโกกเกก
ตายเว้อตายวา
หนีเสือปะศึก

1.2.2 ประเภท ห้าพยางค์ ได้แก่

ยุ่งเหมือนอุงเข้ารัง
ถ้าแหลงแหวงถึงส้น
เฟือนเหมือนฟ้าผ่าเมรุ
เที่ยวกะล่อนต่อนแต่น
ราร่าเหมือนผ้าแจก
หญิงรักให้รีบกอด
อย่าค้นขอนหาเข็บ
ขายผ้าเอาหน้าขึ้น

เข้าหว่างวัดหว่างบ้าน
จนเหมือนยนม่ายดัน
อีหลาวเหลิดเปิดชิ่ง
ใสเหมือนตาตั๊กแตน
หน้าด้านเหมือนวานลึง
พบหวายเมื่อหมดเบี่ยง
ปลูกไม้ไว้พันเรือ
ตุกตูตายทางแลน

คนตายขายคนเป็น
เสียสินสอนความรู้
ตาบอดสอดตาเห็น
หกเพร็อเหมือนเรืออวน
แกงควายอย่าดายพริก
แก่พร้าวเฝ้าลอกอ
หุ่มเมียเสียดายลูก
อย่าแลเลเท่าโหลก

อย่าอ่อน(งอน)ให้เกินอาม(งาม)
ตาเหมือนลูกตอดอง
ยุ่งเหมือนมดหัวด้วน
เห็นขี้ดีหวาไส้
เรือร้ายเอาแต่ตาปู
นอนเที่ยงเหมือนเจาเมือง
พูดให้เสียเกสรปาก
กูไม่ใช่ไอ้เหวา
เที่ยวเหมือนไก่รังทัง
ทำเหมือนไก่กางหนอน
เกลี้ยงแผวเหมือนแมวเลีย

คอทั่งสันหลังเหล็ก
เมาจนหมาเลียวาน
สูงเหมือนเสาร้านเปรต
ยุงเหมือนหมาเหยียบไฟ
เดินเหมือนหมาเหยียบไฟ
พอเป็นเบื้องหม้อใหม่
มืดเหมือนหมาเข้าให
เป็นชายพลายชับมัน
เล่นเขียดอย่ากลัวคาว
ด่าเหมือนไก่เจาะด้ง

เขเต่าแบกไอ้โต้
ยิ่งแก่แหมรยิ่งมัน
เสียงเหมือนหมาเดือนสิบ
ชายผ้าเอาหน้ารอด
นอนจนหวันแยงวาน
รัว ๆ เหมือนคั่วหอย
หน้าเหมือนจีนหมูสูญ
ชุ่นเหมือนหมาเป็นหนอน
ช้างแล่นอย่ายุงหาง
ตากข้าวใต้ถุนบ้าน

1.2.3 ประเภทหกพยางค์ แก่ได้แก่

เสียงเท่าฟ้าหน้าเท่ากลอง
พบไม้อาม(งาม)ยามขวานแหวง
อัวเคยขามาเคยเข
อย่ากอดหมอนนอนถ้าตาย
ลูกนอกเหย้าข้าวนอกหม้อ
สัตว์หน้าขนคนกำลังหิว
ออกจากไซไปเข้าส้อน
ขี้คร้านทำการอกแตก
ดุกดิกเหมือนพริกไม่ค้าง
ตอหน้าบังลับหลังแขก
นอนเหมือนโนราโรงแพ้
ปัด ๆ เหมือนหมาเป็นหนอน
สงขลายอนนครปลิ้น

เด็กอ่อวดรู้เฒ่าอวดแรง
ผูกคอล้มกมคอตาย
สั้นให้ต่อยอให้ดัด
ลูกนอกเต้าข้าวนอกหม้อ
นกจับไม้หาม่ายรอย
อยู่ใต้ฟ้าอย่ากลัวชน(ฝน)
กลัวโรงพักมักถูกความ
มาทีหลังกินดังเหนียว
ดุกดิกเหมือนสิกแต่เณร
ถาถึงรากถากถึงโคน
หนูหนีเหมือนผีปันมัน
ไม่เต็มหุ้นไม่เต็มบาท
ฮุมฮำเหมือนหมีกินผึ้ง

ปลูกเรือนผิดคิดจนลาย
จับให้มั่นคั้นให้แช็ง
พูดคำศอกออกคาวา
ปูนนอกเต้าข้าวนอกหม้อ
คนกินข้าวเหล้ากินคน
ตัวเป็นไทยใจเป็นแขก
แก่หมากพร้าวเฒ่าลอกอ
จีนไม่ตายผ้าลายโข
ตามใจปากยากถึงวาน
ไถนาดอนสอนคนใหญ่
ปัด ๆ เหมือนมดหัวด้วน
ยุ่งเหมือนผ้าถุงใส่ขอบ
หูพระยาตานกแร้ง

กินเหมือนหมูอยู่เหมือนหมา
อวดขี้ช้างอ้างยิงปืน
ช้า ๆ ได้พร้าสองเล่ม
มากคนรักมักคนชัง
หน้าด้านเหมือนวานลึงถด
ตื่นก่อนไก่ไถก่อนคราด
หมาไม่ได้กินกากพร้าว
ตัดพร้าวดีหว่าฆ่ารอก
เมื่องคอนหมาสงขลาหอน
นั่งนิ่งเหมือนลึงถูกขอน
แก้ไม่ตกหกไม่ปลอย
หลาว ๆ เหมือนสาวพึ่งขึ้น
วันร้อยเรื่อนเดือนร้อยบ้าน
กินเหมือนยักษ์ลักขี้คร้าน
หลุกหลิกเหมือนพระสิกใหม่
คนออร้ออย่าขอไฟ
ลึงได้ตุ้งรุ้งได้แม่ไก่

นาพ่อเฒ่าพร้าวหลวงยาย
ถี่ติดช้างห่างติดควาย
ชั่วเจ็ดที่ดีเจ็ดหน
ชาตุทองแท้ไม่แพ้ไฟ
นอนขี้ไก่ไม่ทันหยอด
คุยแรงหวามีเหมืองแร่
เดินเหมือนแม่เป็ดเข้าเล้า
นาพ่อเฒ่าพร้าวน้าเณร
เข้าพร้อมตอกออกพร้อมตุ้ม
เสียงเหมือนแมงภู่เข้าใหม่
ช้างผอมใหญ่หว่าเสือพี
สุขไหนนอนดอนไหนกิน
ไปไหนเหมือนไหลลงตม
เดือนเป็นจันทร์หวันเป็นสูร
บายเมื่อหนุ่มกลุ้มเมื่อแก่
พูดไหรไม่ไผ่ปลองเดียว

ชี้ฉ้อพบกับหมอความ
ทุ่งมีตาป่ามีหู
รักลูกให้ผูกเหมือนโจร
นั่งเหมร่อเหมือนถูกม็อบ
เขากินเหล้าเราเฝ้าเรือ
ยัวใคเข้าลอกคนนั้น
นาหลวงยายควายพ่อตา
เรือนหลวงยายควายพ่อตา
อย่าหลาเหินเดินให้ดี
เหล็กกล้าทะตาไม้ไผ่
ถี่ลอดช้างห่างลอดเล็น
เณรร่ายวัดหัสถ์ร่ายบ้าน
เรียนอีสวดบวชอีฉัน
ลูกกวนตัวผัวกวนใจ
สัตว์หน้าขนคนหน้าลื่น
เศรษฐีพึ่งผุดตุดพึ่งเมลิน

1.2.4 ประเภทเจ็ดพยางค์ ได้แก่

คนยาปลาเกลือเรือขี้ชัน
ชื่อได้ข้าหน้าได้พี่เณร
ทำหน้าเหมือนโนราโรงแพ้
นั่งหลังช้างมาย่างหลังหมา
เรื่องค่าศอกออกไปค่าวา
เสียงอู้อี้เหมือนผีปันมัน
เหล็กกล้าต้องทะตาไม้ไผ่

กินขี้หมาดีหว่าคว้าความ
ดีหว่าพลัดไดเอาหน้าลง
นั่งดิกชาเหมือนหมาดิกหาง
ทำไอ้ไหรโน่งน่างโน่งนก
ลำลาบเหมือนโนราโรงใหญ่
หมากินก้างไม่ค้างคอควาย
ชุดดินนุ่งแพรแลไม่งาม

ชาติลูกท้อนไม่ย้อนไม่หวาน
ไก่ตัวไหนตากตัวนั้นไข่
พูดค่าศอกออกไปค่าวา
ไม่รู้จักหัวต้นหัวเณร
เสียงดีเหมือนบี่พระอภัย
คนขี้เรื่อนพาเพื่อนฉิบหาย
ดีแต่ใช้ไข้ไม่รักษา

ตีพอหลาบปราบแต่พอตัว
ผีตายโหงกับโลงไม้ยาง
เป็นทหารอย่าหนีตราวตีชิง
อยู่อย่างเจ้ากินข้าวอย่างหมา
นกสองหัวตัวเดียวสองคอ
ลูกศิษย์สมภารหลานแม่เฒ่า
ของโปของย่าของป่าแร่
ทำหมามายปลอกหอกม่ายด้าม

ควายกินหญ้าอ่อนนอนใส
มีหวักไม่พักเอามือล้วง
อยู่ไม่นิ่งเหมือนลิงถูกเคย
คนมาหล้ากินลูกหว้าแก่
ไปโรงรำหล่ำไปโรงโขน
เรื่องของเทวดาหมาไม่เกี่ยว
หญิงไม่ดีหาผัวในบ้าน
เสียงดังหน้าแดงแรงไม่ออก

คบคนบ้าค้าคนหูหนวก
เด็กอวดรู้มีแก่อวดแรง
พร้าวตื่นดกหยาจกตื่นมี
ร้องเพลงในครัวได้ผัวแก่
คนปลิ้นพูดหวานพาลพูดคด
กินแล้วนอนบ่หอนมีภัย
ชายขี้คร้านหาเมียเมืองไกล
ต้นข้าวคอยฝน คนคอยโชค

1.2.5 ประเภทแปดพยางค์ ได้แก่

น้ำแรกแทกเหมืองบ้านเมืองแรกตั้ง
ไม่สุกก็พร้าว ไม่ห้าวก็มัน
ปลูกถี่เอาฟาง ปลูกห่างเอารวง
อย่าล้อคนบ้า อย่าว่าคนเมา
ช้างตายเอางา วาจาเอาคำ
น้ำเต้าหลามา ชี้พร้าหลาไป
ถึงเก่าก็แพร ถึงแก่ก็นาย
กินข้าวกับพริก บัวบกจิ้มเกลือ
ลูกเขือปาขี้ ปลาร้าขี้หนอน
ขี้แพ้ชวนชก ขี้หกชวนด่า
หงอกเหมือนขี้เสื้ออย่าเชื่อพ่อลุง
ชักน้ำเข้าเรือ ชักเสื่อเข้าบ้าน
นอนหลับไม่รู้นอนตาไม่เห็น
ขี้คร้านเวียนหัว เจ็บตัวเหานอน
รักเมียเสียนาย รักควายเสียสวน
ขี้แพ้ชวนชก ขี้หกชวนด่า

ข้ามก็ไม่รอดตลุดก็ไม่พ้น
อยู่ให้มีไฟไปให้มีเพื่อน
ไอ้เกลอหน้าเหล้า ไอ้เฒ่าหน้าหม้อ
น้ำขุ่นไว้ในน้ำใสไว้นอก
เหยียบมดไม่ตาย เหยียบควายคอหัก
ดักช้างได้ไรดักไขได้หอย
โคนไม่ถึงทราย ปลายไม่ถึงน้ำ
ผ้าดีหาง่าย ผ้าร้ายหายาก
เหลือเสื้อผู้ใหญ่นวลร่วนพ้นช้าง
หญิงอาจหัวดัง ชายคลั่งร้องเพลง
ความยากกลุ้มโครงความโกงรอบตัว
กินข้าวพอตัว หวีหัวพอเกล้า
ฝากกล้วยไว้เด็กฝากเหล็กไว้ช่าง
อย่าทำไม้เท้ายาวกว่าไม้ถือ
ขี้ปดพูดมาก คนยากพูดโกง
น้ำขุ่นออกไปน้ำใสเข้ามา

ขี้ข้าหาญาติ อุบาทว์หาเพื่อน
ขี้ตันต้นตาย ขี้ปลายปลายเป็น
บัวบกขึ้นค้าง คางคกขึ้นวอ
เศรษฐีตื่นดก หยาจกตื่นมี
เรือไปไม่รอดจอดไม่ต้องแจว
เกลียดขี้ขี้ตาม เกลียดความความถึง
พอเหล้าเข้าปากความยากหมดสิ้น
ยิ่งหยุดยิ่งไกล ยิ่งไปยิ่งแค
ควายดีพันใส้ ควายร้ายพันขี้
ปิดตาคลำช้าง อวดอ้างยิงปืน
สัญชาติเสือไม่ขอเนื้อเพื่อนกิน
ตาดีก็ได้ตาร้ายก็เสีย
ทำงานเผื่อไข้ ตัดไม้เผื่อสืน
ปลูกไม้เอาผล ปลูกคนเอาบุญ
ฝนตกก็แช่ง ฝนแล้งก็ด่า
มาแต่ตรังไม่หนังก็โนรา
ราเย็นบ่าค่ำ ขี้คร้านอกแตก
ลูกศิษย์สมภาร ลูกหลานเจ้าวัด
สันงกงกเหมือนลูกนกถูกขน(ฝน)
หิ้งห้อยได้พรก คางคกได้ทะ
ทำแร้วตามเป็ด ตกเบ็ดตามปลา
ซื่อกินไม่หมด คดกินไม่นาน
ยิ่งสั้นยิ่งคด ยิ่งหดยิ่งคู้
แหวนดีเพราะหัว ผัวดีเพราะเมีย
แก่เพราะกินข้าว เฒ่าเพราะเกิดนาน
เห็นช้างวิ่งอย่ายุ่งวิ่งยุงหาง
งูกับไหลพูดไปมันค่ากัน
รักดีหนีชั่วรักตัวกลัวตาย
อย่าวิดเลหาปลาพามากิน
ตามหลังคนหนีตีงูให้กา
ผู้ดีนุ่งผ้าขี้ข้านุ่งแพร
เน่งเขาว่าโม่ โฉเขาว่าบ้า
มาก่อนนั่งหน้า มาช้านั่งหลัง
ไม้ไผ่ต่างปล้อง พี่น้องต่างใจ
ขี้คร้านเมื่อยตัว เวียนหัวเหานอน
คนผิดเสียหน้า คนบ้าเสียหริต
ปากอีค่าดอ ดออีข้าเจ้า
ผีในไม่ออก ผีนอกไม่เข้า
ฟ้าแดงฤกุกุ้ง ฟ้ารุ้งฤกปลา
เยี่ยวเหมือนเสียงปี่ ขี้เหมือนยอดเทริด
ลูกรักไว้หลัง ลูกชังไว้หน้า
เศรษฐีพึ่งผุดหน่อปุดผึ่งแมลน
ต้มปูไม่แดง แกงหอยไม่เปื่อย
หุงข้าวแดกหมา ปิ้งปลาแดกแมว
ของดีมีค่า ยาดีมีคุณ
ด้านเหมือนหัวสาก ปากเหมือนปากหอย
ปากนกปากกายาวหว่าปากคน

1.2.6 ประเภทเก้าพยางค์ขึ้นไป ได้แก่

แม่ย่างม้าเหาะ แม่เคาะคันชั่ง แม่นั่งภาวนา
คนผมหยิกหน้าก้อ ต้นคอสั้น อย่าคบมันเป็นมิตรจงคิดหนี
ไม่มีเงินจ่ายหาบถ่านขายร่อน ได้เงินสักก้อนซื้อผ้าปิดว่าน
ทางคดไม่แค่พลูกำสีแม่ ทางแค่ไม่ไกล
เข้าในบ้านคนอย่าสนนา ถ้าไม่ใช่เรื่องข้าหมาอย่าหอน
ไม่ใช่การคนอย่าสนนา ไม่ใช่การหมาหมาอย่าหอน ไม่ใช่การบอนบอนอย่าคัน
ตามหลังโหมหนี นอนเรือนคนมี นอนหลับโรงปอ
สิบรู้ไม่เท่าเคย สิบลูกเชยไม่เท่าลูกเอง
คนดีชอบแก้ไขคนจังไหรชอบติเตียน
ใช้หนี้เก่า ยัดปากงูเห่า ฝากเขาไว้ ไม่ได้คืน
กินเหมือนหมู อยู่เหมือนหมา เที่ยวเหมือนราชา
รูปร่างเหมือนกินหรี เจราพาทีเหมือนกับหมา
นาบอนวน หน้าเกาะพาล แก้วแสนการ นาทั้งโกง
เอาลูกท่านมาเลี้ยง เอาเมียท่านมาอม เอาลูกท่านมาชม ซื้อขนมให้หมากิน
เล่นหมาหมาเลียปาก เล่นสากสากตีหัว
ใครใครมีสร้างสวนหมาก ใครใครยากให้มีเมียสอง
พร้าวตื่นดก หยาจกตื่นมี ขี้ข้าได้ดี ยกคอห่อหม็อก
จีนดำเทศขาว ลาวตาใหญ่ ไทยตาเหล่เข้หางด้วน
ทำคุณกับคริสเตียน เหมือนพ่นเทียนใส่หัวหมา
ไม่มีเหตุสักสิ่งหลิ่งไม่พัง ไม่มีที่หวังสมภารไม่สึก
นอนคว้อมเห็นลาย นอนหายเห็นตับ
เกรงมากหวากลัวพาตัวไม่รอด
ลูกไอ้เลา เหลาไอ้ด่าง ตีให้ลำ
เดินให้หญ้าตาย เยี่ยวให้ทรายเป็นรู

อย่าเชื่อใจสัตว์ อย่าหยัดใจทาง อย่าวางใจคน จะจนใจเอง
ตีเมียหลวงด้วยท่อนอ้อย ตีเมียน้อยด้วยท่อนจันทร์ รักไม่เท่ากัน บาปนั้นมาถึงตัว
ไม่รู้จักน้ำเป็นข้าน้ำ ไม่รู้จักใช้พืนเป็นข้าพืน
ปราชญ์แพ้บัณฑิต ศักดิ์สิทธิ์แพ้คนพาล
เขาไม่รักเราอย่ารักให้หนักโมง เขาก็โมงเราก็วาน บ้านกันดีหวา
เขียนรูปในอากาศ วาดรูปในน้ำ
ข้างในเหมือนไฟครอก ข้างนอกมือวันทา
ไก่ดีตีเมื่อหล้า ไก่ชี้ข้าตีหัวที
คนดีผีไว้ คนร้ายผีไม่เอา
นอนหวันแยงวาน นอนกินบ้านกินเมือง
ใหญ่พร้าวเฒ่าลอกอ ลูกรอบคอไม่สาไหร
ดุกดิกเหมือนสิกแต่เณร โอนเอนเหมือนเณรเห็นเหนียว
อยากตื่นสายให้สร้างสวนพร้าว อยากตื่นเช้าให้สร้างสวนยาง
ชมลูกอย่าชมต่อหน้า ชมคนบ้าต่อหน้าชมเถิด
ช่างกลึงพึ่งช่างชัก ช่างสลักพึ่งช่างเขียน
ช่างรู้พึ่งช่างเรียน ต้องกบต้องเขียดอย่ากลัวดาว
รักมีให้ค้าขาย รักฉิบหายเป็นนายประกัน
เกลียดชี้ชี้ตาม เกลียดคความความคิด
เมียวอนอย่าได้ยิน อยากข้าวให้หุงกิน อดนอนไม่นานตาย (แสบท้องไม่นานตาย)
มีเงินเรียกน้องมีทองเรียกพี่ พอเงินทองไม่มี ไม่ใช่พี่ไม่ใช่น้อง
เมายศลืมตาย เมากายลืมแก่ เมาเมียลืมแม่ พูดมากหกมาก
เพื่อนเกลียดหาว่าเพื่อนกลัว เพื่อนปราหนีหัวหาว่ารู้ไม่เท่า
ฝนตกอย่าเชื่อดาว มีเมียสาวอย่าเชื่อแม่ยาย
เบี้ยไม่สารหมด เมียเกิด นั่งเหิดหมา
หุงข้าวทำแดกหมา ปิ้งปลาทำแดกแมว
หาเมียอย่าให้ถูกแม่ หาลูกสาวอย่าให้ถูกลูกแส้ หาแม่หม้ายอย่าให้ถูกแม่แห้ม

เล่นกับเด็กเด็กด่า เล่นกับหมาหมาเลียปาก เล่นกับสากสากตีหัว
แม่หญิงแม่หยัง แม่ยางม้าเหาะ แม่เดาะคันชั่ง แม่นั่งภาวนา แม่ผ่าไม่ไผ่ แม่ไก่ได้หนอน
อย่าเล่นกับคนลาต่ำ อย่าตอวาคนหูหนวก
อยู่กับคนปนกับผู้ตองรู้เรื่อง
เหานอนตาจี้ เจ็บพุงขี้ อยากข้าว
อยู่เมืองคอนกินกับนอนอย่าปันตัง
เมืองคอนจะได้ยาก บางจากจะได้ทุกข์ ปากนังจะได้สุข แหลมหลุมพุกจะเป็นวัง
เชื้อชาติหาสีสนมนาง ถึงฮามอย่างขี้หนอนอย่ายินดี
หาเมียเด็กไถควายเล็ก ทำนาดอน สอนคนใหญ่ (ลำบาก)
สูบยาขาว ได้เมียสาว ขึ้นบนขอน นอนสาย
ยนเขีย เมียไม่ขอ ไม้ถ่อลอยน้ำ
ฤาษีพี หญิงรูปดีไม่มีถัน
หมอหม้ายยา หมาไม่ปลอก หอกไม่ด้าม
คบคนให้แลหน้า เลี้ยงหมาให้แลเล็บ
ปลาหลาดไม่มันถ้าใสพร้าวลงกันมันหวาปลาหมอ
ไม่ใช่โรปอีโอบต้นไทร ไม่ใช่ปลาไหลที่อีใชหัวนา ไม่ใช่รางอีสร้างเรือใหญ่ -
ไม่ใช่รางอีถางป่าใหญ่
ดอกดินกลายเป็นดอกฟ้า ดอกหญ้ากลายเป็นดอกพยอม
อย่าทำหงอนใหญ่หวาหัวจะพาตัวไม่รอด
ตีนดางหางดอก หนอกพาดผ้า หน้าใบโพ
จะร้อนใจไปใยมีนารีเมืองคอนเหมือนฝูงลิง
มีเงินในเป้า เด็กสาวชอบใจ ไม่มีสักบาทลูกทาสก็ไม่ใฝ่
คนอยากข้าวอย่าให้กรอกหม้อ คนออร้ออย่าให้ขอไฟ
มีเมียสามชาย คบสหายบวชสามหน เจ้านายตนไม่เป็นธรรม
มีเมียคนยาก กินข้าวทั้งกาก อาบน้ำกลางคืน

มีเมียเฒ่า กินข้าวเช้า อาบน้ำสาย (อัปมงคล)
มีเมียสาวกินข้าวเช้า อาบน้ำเช้า (มงคล)
ไม่เห็นหน้าเจ้ากินข้าวไม่ลง พอเห็นหน้าเจ้ากินข้าวหมดหม้อ
นกร่วมพุ่ม กุมมือชู้ นะศัตรู เปิดปอหน้าแดง (ได้แรงอก)
มีเงินให้เขากู้ มีความรู้ในใบลาน มีเมียอยู่ต่างบ้าน มีไม่มีกะเหมือนกัน
สระม่ายบัว หัวไม่ผม หญิงไม่นม หนมไม่ใส (ไม่สวย)
การนาค การซากผี การนางชีสิบเท่า การบาวสาวได้บุญหวา
ได้เมียสาว กินข้าวขาว ขี้บนขอน นอนตื่นสาย (สบาย)
พานไม่ราว สาวไม่นม หนมไม่ใส่ รั้วไม่ไร่ ชายไม่หนวด (ไม่สวย)
เหล้าว่าเอาวา กัญชาว่าอย่าก่อน ฝิ่นคิดให้แน่นอน ท่อมว่าหาบคอน อยู่แค่ฉาน
เสื้อขุนนรา กินสูบยาเทพหริน
เมืองคอนปลา สงขลาผักบุ้ง พัทลุงลอกอ
ฉวางบอกให้เสา นอกเขาบอกให้ช้าง ชาวนครอวดอ้างว่ากินข้าวบ้านฉาน
ม้าทิดกี่ รถยนต์ลุงเท่ง นบน้ากิ่มเซ่ง กางเกงครูเลื่อน (ลำบาก)
ควายงามสิชล คนงามฉลอง เข้าเรือ เสื่อท่าทอง
เขาค้นให้ถามชาวเหนือ เสื่อค้นให้ถามชาวนอก
ต้นไม้ท่านครูกาชาด ควายท่าลาด ทาสป่าชีหนู (สิ่งลำบาก)
ค้นขอนหาเข็บ บาดเจ็บจะโทษใคร
ห้าเบี้ยอยู่ใกล้มือ สิบเบี้ยอยู่ไกลมือ อยู่ในไซมาเข้าล้อน
หนามแทงหัวเล็บ เข็บเข้าหู เมียเล่นชู้ เป็นผีหัวเข่า
บ้านไม่รั้ว หัวไม่ผม สาวไม่นม หนมไม่ใส่
กินคาวหวานสารแพง แหลงเรื่องเพื่อน (ไม่ดี)
ออกจากปากเข้าหู ออกจากรูเลื่อยล้า เหมือนปลาไหล
เพื่อนผิดมองเห็น ตนผิดซ่อนเร้น เรื่องร้ายหายสูญ
คนเฒ่าหัวหงอก ไม่ใช่ดอกหญ้าคา

คนจนตื่นนอนตอนเช้า ช้างเผ่าทันเพื่อนเมื่อนอน
ขี้ไก่ไม่ให้หก ขี้นกไม่ให้หล่น
ขวัญข้าวเท่าหัวเรือ ขวัญเกลือเท่าหัวช้าง
ไข่เป็ดไข่ห่านไม่ทานไข่แลน ส้มโอส้มแป้นไข่แลนหรอยหว
คนดีผีไม่ไว้คนร้ายผีไม่เอา
ดำเนียนค่ามาก ดำโยกยากค่าหมากคำเดียว
ดีหวาไม่ดีดปาก ดีหวาฝากหีบไข่
ดุกเส็ด หมอเกล็ด ช่อนไข่ ไหลหาง กวางอก นกอุด มุดท้าย ควายโมง โขงหัว
ตัวดำค่ามาก ตัวขาวโยกยาก ค่าหมากคำเดียว
ถือฆ้องให้เพื่อนดี ตรันวานหมีให้เพื่อนเล่น
ทั้งกินทั้งขอทั้งคดหอหลบเริน
เมืองคอนพุงปลา สงขลาผักบุ้ง เมืองลุงลอกอ
บวชให้เสียผ้าเหลือง บวชให้เปลืองข้าวสุก บวชหนุกตามเพื่อน
ผักดีปลาดีหาชีวัดนอก ขี้ไม่ออกเยี่ยวไม่ออกหาชีวัดใน
ฝนไม่มืดตกมาก ข้าวไม่อยากกินได้
ออกจากปากเข้าหู ออกจากรูลา
แมวห้าหมาเจ็ด ขาสิบเอ็ด เมียสอง (ต้องห้าม)
เมืองลุงมีดอน เมืองคอนมีท่า เมืองตรังมีนา สงขลามีบ่อ
เมืองลุงขี้ดา สงขลาปากบอน เมืองคอนปากหวาน
ยกแข้งยกขาเหมือนหมาเยี่ยวใส่เสา
รักมีให้สร้าวสวนหมาก รักยากให้มีเมียสอง
รักคนไกลกินน้ำในแต้ รักคนแค่กินน้ำในขัน
คบสมภารหยานขึ้นฟ้า คบกับพ่อค้าให้มั่งให้มี คบแม่ชีตายวันตายรุ่ง
ไม่คิดชีคิดผ้าเหลือง ไม่คิดลุงเรืองก็คิดป้าจันทร์
ลูกตาเท่าไข่หานลูกไข่เท่าบาตร

เล่นเด็กเด็กด่า เล่นหมา ๆ เลียปาก เล่นสาก ๆ ตอยหัว
เล่นเขียดอย่ากลัวคาว บ้าลูกสาวอย่ากลัวถูกด่า
เวลากินเหมือนหมาลักสาร เวลาทำงานเหมือนหมาเลียน้ำร้อน
อย่าติลูกเขาไม่ทันสาว ติบ่าวเขาไม่ทันใหญ่
สงขลาหอน นครหมา นราหมี
ใคอยากดันพุงกินลูกหนุนหม็อก ใคอยากต็อกร็อกเป็นสังกาหรี
ใคอยากเห็นหีเป็นหมอตำแหย
สานด้องใส่ข้าว เจาะน้ำเต้าใส่น้ำ
สิบรู้ไม้เท่าเคย สิบลูกเขยไม่เท่าลูกเอง
นอนให้เมียเขียขี้เล็บ ดีหวาเก็บเรื่องเขาเอามาแหลง
ทุเรียนมีหนามหนาไม่น่ากิน รสกลิ่นภายในชอบใจคน
ซื้อไก่ดูเกล็ด ซื้อเป็ดแลขนไช
สอนลูกเมื่อเล็กเป็นเด็กอยู่ สอนเมื่อเฒ่าไม่เข้าตำรา
แน่ง ๆ ว่าโม่ คันโฉว่าบ้า คันพูดเข้าท่า เขาเรียกว่าไอ้หัวหมอ
คนอื่นแท้ ๆ เรียกแม่เพราะรักเมีย
ปากอยู่เมืองคอน แต่กินนอนอยู่เมืองลุง
จะร้อนใจไปใยมีนารีเมืองคอนเหมือนฝูงลิง
คนปลิ้นพูดหวาน คนพาลพูดโกง คนโคลงพูดเพราะ
พูดไปค่าศอกออกค่าวา บอกไปนากลับไปไร่
เมียขึ้นหน้าผัว ครอบครัวเพื่อนไม่นั่ง
อย่าเอาเกลือไปแลกสาร อย่าเอาหวานไปแลกเปรี้ยว
เห็นขี้ดีหวาตด เห็นอดดีหวากิน
คนจนต้องเจียม เรี่ยมแล้วอย่าให้เลว
คิดค้าคิดขาย คิดจะจ่ายเงินปลีก พบท่านผู้รู้ชักให้หูเข้าเบือฉีก
ไม้ล้มข้ามได้ คนล้มไซร้อย่าข้ามเขา

อย่าถือว่างูน้ำไม่มีพิษ ไฟน้อยนิดเผาผลาญพาลฉิบหาย
ผู้หญิงต้องมีความอาย ผู้ชายต้องมีความกล้า
ยิ่งห้ามเหมือนยิ่งฉุก ยิ่งปลุกมันยิ่งนอน
คนดีไม่พักถาม คนงามไม่พักเล่า
ฟังหูเอาไว้หู ไหลกับงูค่า ๆ กัน
วิ่งนำจงเกรงขอน คิดเสียก่อนจึงค่อยทำ
อย่าใฝ่รักมักเสียตัว คบคนชั่วมักเสียการ
ทำนาอย่าเสียไร่ ถ้าเลี้ยงไก่อย่าเสียรัง
อยู่ในคำช้างสามศอก ออกนอกคำหมากคำเดียว
น้อยก่อนจึงใหญ่ ย่างขึ้นใดย่างแต่ขั้นใต้
ก่อนเตือนเพื่อนให้เตือนตัวเอง ก่อนปลูกถั่วให้เตรียมค้าง
หัวไม่เหาอย่าจับเหาใส่ ไม่เรื่องไหรอย่าไปหาเรื่อง
อย่าเอาเป็ดขันต่างไก่ เอาใจใส่ใจคนอื่น
ได้เรืออย่าถีบแพ อย่าลืมแม่เมื่อมีเมีย
มือหดตีนหดอดปากด้วย มือหวยตีนหวยปากได้ผล
ไม้ไผ่ยังต่างปล้อง พี่กับน้องยังต่างใจ
พี่ ๆ น้อง ๆ เงินทองคนถุง
คบคนบ้าถ้าคนโม่เหมือนสู้เสือ
นกหลงป่า ปลาหลงน้ำ เสือหลงถ้ำ เข่าหลงหนอง
ทำหมาเหยี่ยบรอยควาย ทำหลบลายที่เพื่อนสาน
ขี่เรือขี่แพดีหวาไหว้ มีแม่หม้ายดีหวาอยู่คนเดียว
ยามไข้เห็นหมอเหมือนเห็นแก้ว พอหายแล้วเห็นหมอเหมือนเห็นหมา
มีป่าไม้ห้ามถาง มีทางอย่าห้ามเดิน
ตีเมียอย่าดูหน้า ฟันพร้าอย่าดูคม
เท่าแต่พูดเท่าแต่คิด ผิดกับทำ

ช้างตายเพราะนวด ขวดแตกเพราะมัน พร้าหักเพราะฟัน คนตายเพราะกิน
ไม่มีฝอยหมาไม่ขี้ไม่มีหนี้เขาไม่เตือน
ใช้แมวไปขอไฟ ปล่อยไหลลงตม
คนดีไม่ต้องถาม คนงามไม่ต้องเล่า
พลาดตีนพลาดมือ เขาไม่ถือเหมือนพลั้งปาก
ฝากเนื้อไว้หมา ฝากปลาปิ้งไว้แมว
เตือนคนสันดานหมา เหมือนคัดหางหมาให้มันซื่อ
อุบาทว์เป็นกับใจ จัญไรเป็นเพราะปาก
ไม่เห็นกับคนให้เห็นกับผี ไม่เห็นกับชีให้เห็นกับผ้าเหลือง
ทำคุณกับพระยา ทำนากับเศรษฐี ทำรู้ดีกับบัณฑิต
คนงามแพ้โยนี คนดีแพ้ทรัพย์
ปลูกเรือนตามผู้อยู่ มีคู่ตามพอใจ
สันดอนพอแก้ได้ แต่สันดานนั้นแก้ยาก
โมโหไม่มีมลังชังกังไม่มีเพื่อน
วัดไม่มีเขื่อน เรือนไม่มีฝา พระองค์เดียว
มีเป็นคนจนเป็นผี ชั่วดีเป็นตรา
ทำแล้วรีบกลับเรือน ไปบ้านเพื่อนอย่านั่งนาน
อยู่เรือนให้มีไฟ เดินทางไกลให้มีเพื่อน
คนเดียวหัวหาย สองคนเพื่อนตาย สามคนกลับเรือน
ค่ำแล้วขึ้นอกชาน ดีหวาคลานขึ้นข้างล่าง
รักกันมันหวาแห้ว สมรักแล้วแห้วมันหวา
บัดสีตายอายอด ทำยศไม่ได้ยัด
อย่าตามใจปากความยุ่งยากเกิดกับท้อง
อย่าเกรงใจคน อย่าจนใจเอง อย่าเกรงใจเพื่อน
อย่าตื่นคนไปก่อนไข้ กินข้าวได้ไม่มีแรง

คนดีไม่ต้องถาม คนงามไม่ต้องเล่า
หวีหัวแต่พอเกล้า กินเหล้าแต่พอดี
ไม่กินหญ้ารอก่อน อย่าไปนอนขวางรางหญ้า
หม่ผ้าผี ตีหัวหมา ด่าแม่เด็ก
คนล้มอย่าพึ่งข้าม ไม้ไม่หนามอย่าพึ่งดูถูก
อยู่ให้เขาเห็นใจ ไปให้เขาคิดถึง
ถ่านไฟเก่า ถึงไม่เป่า ก็ย่อมติด
ลูกยางยูงหล่นใกล้ต้น พันธุ์ไม้ผลหล่นใต้โคน
เมากายลืมตน เมาจนลืมแก่ เมาเมียลืมแม่
ฝนไม่มืดตกมาก ข้าวไม่อยากกินได้
ไม้ไล่ตายเพราะลูก แหงโปถูกไม่ได้เงิน
ปลูกไม้เพื่อหวังผล ปลูกคนเพื่อหวังพึ่ง
รักพี่เสียดายน้อง ไม่ได้ทั้งสองเอาสักคน
การกินการอยู่ใครไม่สู้พ่อ การพายการถ่อพ่อไม่สู้ใคร
เห็นเขาดีอย่าคลำโย นี่เขาเล่น
นุ่งลม ห่มฟ้า นอนหลา ด่าแม่เด็ก
ผู้ดีเดินหน้า ส่วนขี้ข้าเดินตามหลัง
เสือสำนึกบาปดีแท้ ดีกว่าแพะรับบาป
กอนเส้าออกเป็นเสือ เกลือกลับเป็นหนอน
อย่าซื้อจากไปมุงนา คิดฆ่าพระจะบาปเวร
ขึ้นนั่งหลังช้าง กลับมาย่างหลังหมา
เกิดเอาอะไรมา ตายแล้วพาไอ้ไหรไป
อย่าเป็นก้างขวางคอคน ไม่ได้ผลไอ้ไหรเลย
ราชสีห์มีศักดา ถึงเวลาขอพึ่งหนู
อย่ากินเปียกกำลังร้อน เฉยไว้ก่อนไม่เป็นไร

อยู่ ๆ กลับเป็นควาย เมียใจร้ายสวมเขาให้
นอนหลับโรงไป กินหนมโคไม่มีไส้
อย่าเอาเหามาใส่หัว สิ่งควรกลัวกลับกล้า
ตบเขาจานละบาท เพราะคาดไม่ถึง
ความลับคับอกเหมือนกลิ้งครกขึ้นภูเขา
หริตติดตัว สู่ทานทุ่มผัว ไม่ทุ่มหริต
หญิงสามผัว ชายสามโบสถ์ อย่าโทษเขา
น้ำเค็มเต้าบ่อนเกรง ผู้ใดยอตัวเอง ผู้นั้นบ่อนดี
อยู่ใกล้นายใช้หนัก อยู่ห่างนักนายว่าหนี ถูกเรื่องนายไม่ช่วย นายเฮงซวยไหรพันนี้
วาสนาไม่คู่เคียง เถียงท่านใย ถึงชนะท่านได้พ่ายภัยตัว
เชื่อคนอย่าเชื่อคน เชื่อหลายหนมักเสียการ ทศกัณฐพระยามาร โหรหมานล้วงเอาดวงใจ
เห็นหมอเมื่อไข้เหมือนเทวา หายแล้วเห็นหมอเหมือนเห็นหมา
ภายนอกแลสุกใส ภายในขมติดลิ้น
หาบดีหวาขอน คอนดีหวาหิ้ว ลิ้วดีหวาถือ
ศิษย์หลบหลู่ครู ถึงเรียนรู้ก็ไม่สู้ดี
พบวัดเหมือนพบแม่ พบคนแก่เหมือนพบลุง
ลูกเรียนหล่นตรงยาง สวนลูกยางหล่นไกล้ต้น
ยิ่งพูดยิ่งมาก ยิ่งถากยิ่งหนา ทาให้เสียเนื้อไม้
ผิงไฟแพ้หน้าแข้ง ควายหมูกแหวงแพ้เปลือกปาก
อย่าชี้ทางให้รอก บอกทางให้โจร
จีนตกน้ำอย่าผลีผลามลงไปช่วย
รอกกินพร้าว เข้าใจผิดคิดคอนพร้าว
ซื้อเรือร้าย มาใช้หมายเอาแต่เหล็กโคน
อย่าชักงูไม่พ้นคอ ด่าพ่อล่อแม่

อย่ายกหูชูหาง อย่ายืนขวางทางเดิน
อย่าเป็นกางขวางคอ อย่าอ้อร้อตอแหล
กินเหมือนแพะข้อง ร้องเหมือนกาบ้านร้าง
ทำไหรเหมือนหมาเลียน้ำร้อน นั่งนอนระวังปิดผ้า
กล้าได้กล้าเสีย ชี้คร้านเชียให้เพื่อนกิน
อย่าซ่อนมือใต้ผ้า อย่าค้นหารังต่อแตน
เล่นเชียดอย่ากลัวคาว ชักว่าวต้องดูลม
ของเองชี้เหน ของเพื่อนทั้งเพใคร่เอา
กลากขึ้นทั่วกาย ยังมักงายข้ามยากลาก
บาปอยู่แกผู้ทำ กรรมอยู่แกผู้ใช้
ว่าไม่นอนสอนไม่ฟังยังพาโล

2. การแบ่งภาษิตตามมูลเหตุที่เกิดของภาษิต

การแบ่งภาษิตตามวิธีนี้จะนำมากล่าวเฉพาะภาษิตซึ่งเป็นลายลักษณ์เท่านั้น เพราะถ้าหากจะแบ่งภาษิตซึ่งเห็นมุขปาฐะจะมีลักษณะซ้ำซ้อนทำให้เกิดความสับสนกับการแบ่งประเภทแรก ส่วนภาษิตที่เป็นลายลักษณ์ไม่สามารถจะแบ่งตามวิธีข้างต้นได้ ดังนั้นจึงนำมาแบ่งโดยอาศัยมูลเหตุที่เกิดของภาษิตเหล่านี้

ภาษิตดังกล่าวถ้าพิจารณาตามสิ่งที่เกิดเราจะพบว่ามักจะเกิดจากสิ่งแวดล้อมในชีวิตประจำวัน ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ความประพฤติ และสิ่งอื่น ๆ อีกมาก ในที่นี้จะแยกกล่าว เป็นหมวด ๆ ดังต่อไปนี้

2.1 เกิดจากพฤติกรรม หรือการประพฤติปฏิบัติ

"คบเพื่อนให้พึงรู้ เพื่อนที่ดูเสมือนมาร
ยกตนแล้วข่มท่าน พวกคนพาลหมายว่าดี

เขายุคิดดูก่อน ส่วนเขายอนผ่อนคลายฟัง
ถ้าจริงเหมือนใจหวัง ให้พึ่งฟังแต่สักหู

อย่าคลำหางเสือผอม ราชสีห์ย่อมขามเกรง
เจ้านายของเราเอง อย่าลวนลามอุเบกษา

จับเหาหัวท่านมา ใส่เกษารำพึงก่อน
มักทุกข์ฉุกเดือดร้อน จะผันผ่อนก็สุดแรง

อย่านั่งเทียมผู้ดี อย่าพาที่ให้สูงใหญ่

อย่าพูดไปก่อนถาม อย่าเล่าความไปก่อนใคร่
เพื่อนผูงมักไยไพ เขาแลมาเราสาอาย

แม้นดีก็ดีเอง ไม่พักเหรงไปเร่ถาม
คนโม่ไม่รู้ความ หมายว่างามดีตัวเอง

ที่นั้นนั่งเล่นนิ้ว แขนพลิ้วไปตามเพลง
เพื่อนหัวตัวเราเอง ราะทำเพลงเกินกิริยา

อย่าคบคนกินเหล้า าเข้าปนคนขี้เมา
พอทุกข์ฉุกใจเปล่า ไม่เมาก็พลอยบาป

อย่ามัดให้เหลือแบก อยาทำแสกให้เหลือหาบ
เขาว่าเราโลภลาภ จะแบกหาบพอสมควร

ซื้อช้างให้แลหาง
แม้นดีเหลือดีแหล่

จะซื้อนางให้แลแม่
นิสัยแม่ควรจะยัง

เป็นหม้ายถึงสามหน
แม้นใครครบคิดหวัง

คนหนีหน่ายถึงสามครั้ง
เหตุจะยังคงระคาย

เที่ยวแฝกไปมุงป่า
แต่มุงเหย้าเรือนตน

ใครเห็นว่าจะเป็นผล
ยังไม่ทันจะรั่วร่าน

แม้นคิดกิจสิ่งใด
ดอกเดื่อห่อนฤาบาน

อย่ากล่าวให้ฟุ้งแซกฉาน
ครั้นบานแล้วก็ให้เห็น

อย่าอวดแรงแข็งชะตา
เจ็บไข้ให้เคืองเข็ญ

ท้าวพระยาก็จำเป็น
เป็นง่อยเพลียจนเสียการ

เกล้าผมพอสมหน้า
อย่ากวดอวดว่ามี

จะนุ่งผ้าพอสมศรี
จึงจะดีมีคนนับ

ท่านส้มอย่าได้หัว
ชี้ทางให้แก่รอก

สวนทานกลัวอย่าได้หลอก
อย่าบอกทางให้กา

อย่าสาวไส้ให้กาเห็น
แกวกหญ้าเที่ยวหางู

อย่าหาเมล็นให้คนดู
มักอดสูเมื่อภายหลัง

มีตาให้เร่งดู
ใช่แล่งลงกันตัง

สวนมีหูให้เร่งฟัง
ไม่ใช่ถังจะตวงเกลือ

อยู่ไหนให้ใยนั่น
ครั้นแปลกแผกผิดเพื่อน

นุ่งห่มนั้นให้พอเหมือน
เพื่อนมักเบือนบ่ายหน้าหนี

หนุ่มหนุ่มสุมปลานอน
ไม่รู้ว่าลึกตื้น

ลุ่มดอนดอนสุ่มเป็นเพื่น
ครั้นสุมได้ก็สุมไป

มักง่ายมักได้ทุกข์
เสาใบใหญ่กว่าเรือ

สนุกนักมักคอยเบื่อ
เบื่อจะคร่าบ่าจะครัน

อดส้มได้กินหวาน
อดโทษแก่เพื่อนกัน

อดอาหารได้กินมัน
เพื่อนทั้งนั้นไม่เหินห่าง

อยู่นาให้รักเหมือง
เผ่าแหนอย่าเหินห่าง

ครั้นอยู่เมืองรักขุนนาง
ตามเยี่ยงอย่างท้าวพระยา

พายเรืออยู่ในอ่าง
นกเขาขังกรงไว้

ผิดเยี่ยงอย่างคนทั้งหลาย
แต่เราไร้ได้ร้องทุกข์

เรียนหมั่นทำการกิจ
เรียนกินให้เรียนการ

เรียนชี้ชิดให้เรียนหาญ
เรียนขี้คร้านให้เรียนจน

มือหดปากอดด้วย
อุตส่าห์หาไม่จน

ครั้นมือหวยมักได้ผล
คิดฉงนมักจนจริง

อยู่ใต้ให้เผื่อเหนือ
คนพาลหาที่พึ่ง

ครั้นเล่นเรือให้เผื่อหลิ่ง
จริงจะพ้นจากความจน

อดความไม่ห่อนตาย กินข้าวสายอร่อยครัน
คนพาลอย่าคบมัน อดกลั้นไว้คอยแก่ถ่าย

ค้นชอนจะหาเช็บ มักจะเจ็บไม่เข้าเรื่อง
เร่พูดให้ใครเคือง เปล่าทั้งเรื่องไม่ได้ไหน

พูดดีเป็นศรีศักดิ์ มีคนรักทั่วแดนไตร
พูดชั่วตัวมีภัย ต้องตายไปเพราะวาจา

ที่สนุกอย่าได้นอน ส่วนแมววอนอย่าได้ยิน
อยากข้าวให้หุงกิน หนอดท้องก็ต้องตาย

เหยียบฟากให้หบตง จะทรงสักเท่าใด
ลิ้นพันอยู่กันไส ยังไม่พ้นจะทบแทก

จับเส้นว่าจะได้ แต่อย่าได้ให้เส้นขาด
ระวังอย่าพลั้งพลาด ครั้นเส้นขาดกลายเป็นหนอง

ดักกับยับคอเอง เพราะพลั้งเพลงหลังหลงหล้วง
เพื่อนผิดคิดทักท้วง คิดหน่วงหน่วงให้จงดี

ถือถ่ออย่าถามน้ำ แม้นถือความอย่าถามมี
ยากจนก็ตามที คิดตรองตริเอาแต่จริง

ฉ้อได้อย่าดีใจ ภัยมักถึงแก่ตัวเรา
ของใหม่พาของเก่า ที่นั้นเราจะฉุกใจ

อย่าทำว่าส้มปาก
เผ็ดฝาดขึ้นเมื่อใด

เมื่อกินหมากลืมปูนใส่
คิดถึงปูนประยูนเจือ

อย่าซ่อนมือไว้ใต้ผ้า
มือหวยหวยไปเอง

ลักซ่อนผ้าไว้ใต้เผลง
ไม่พักเหรงไปทบแห่ง

ฉวยค้อนไปลิวไก่
ลิวไปกระทบแห่ง

เหิมน้ำใจทำก้งแก้ง
ยังยิ่งแรงกว่าผีหลอก

เขาบอกลาภาเมืองไกล
สู้ยากอยู่ดีกว่า

อย่าได้ไปเอาเหลยหนา
ไปไม่ได้ยากซ้ำลง

อย่าฝากกล้วยไว้กับเด็ก
เมื่อเราเอากลับหลัง

อย่าฝากเหล็กไว้กับช่าง
อย่านึกหวังว่าจะได้

ตัดหนามมาสาหนาม
ครั้นหนามตามเพศพันธุ์

อย่าให้หนามมันทบกัน
จะกินกันก็ตามใจ

ปล่อยไหลให้ลงตม
แต่มาเร่ควาไป

คิดจะงมได้ที่ไหน
ก็ฉุกใจเมื่อภายหลัง

ฝากวัวไว้กับเสือ
เมื่อเราเอากลับหลัง

เนื้อฝากกาใครวายัง
อย่านึกหวังว่าจะได้

พูดก็ยากถากก็หน้า
ครั้นจะเอาให้ได้

ครั้นจะหาเสี่ยเนื้อไม้
ต้องปล้ำกายไปทุกวัน

อย่าได้เชื่อใจทาง
หลายแพรกแยกหลายกล

อย่าวางใจไว้แก่คน
เพราะเชื่อคนจนใจจริง

กุมไหนกุมให้มั่น
อุตส่าห์ภาวนาเพียร

คิดผูกพันอย่าหันเหียน
เรียนให้ได้ตามครูนำ

สอนเข้าให้ว่ายน้ำ
สอนเสือให้เข้าป่า

สอนลูกหลานล่องคงคา
พายหลังพาทำยุ่งหยาบ

ทำดีแต่ต่อหน้า
ขยิบหน้าขยิบตา

ไปที่หลังมันนินทา
สากลัวเพื่อนจะเที่ยวบอก

ถ้าไปพบเจ้านาย
สัปปลับสับพะยอก

ต่อหน้าไหว้ลับหลังหลอก
ทำสอกกลอกเหมือนกับลิง

ฉิบฉับนั่งลับปาก
เที่ยวคีบไปเหมือนปลิง

น่าถูกสากเข้าสักผึง
ทำเต้นวิ่งเหมือนแมวคราว

เที่ยวพาลทุกบ้านเพื่อน
ทำลิ้นไปกินข้าว

ถ้าเรือนใดมีลูกสาว
พูดเข้าด้วยช่วยการงาน

เจ้าเรือนระแวงผิด
ค่าศอกออกค่าบ้าน

เคียดเคืองคิดไปเร่จาน
เที่ยวเร่ทานไปทุกเรือน

จับปลากุมเอาหัว
น้ำใสในสระศรี

เปลืองใบบัวให้ดีหลี
อย่าให้ขันขึ้นมีตม

เรือแล่นอย่าแล่นแข่ง อย่าอวดแรงข้ามเหวเขา
เขาว่าเราบ้าเปล่า เพราะมัวเมาไม่เหมือนเพื่อน

ดีแล้วให้ดีเหลย เลยได้แล้วยิ่งเลวใหญ่
ครั้นเกินลุงตาไป มักมีภัยเมื่อภายหลัง

ตลอดจนเครื่องใช้ไม้สอย
เหล็กอยู่เรือนเป็นเพื่อนพร้า ข้าอยู่เรือนเป็นเพื่อนเมีย

เป็นใจอย่าเจียนจิต แม้นเป็นศิษย์อย่าเจียนครู
เป็นตาถ้าพังหู อย่าวารู้แต่ผู้เดียว

น้ำตาลหวานเลิศล้น ยังไม่พ้นกินกับเหนียว
ครั้นดีแต่ผู้เดียว มันค่อยเปรี้ยวต่อภายหลัง

สินค้ามากกว่าเรือ เป็นที่เบื่อคนทั้งหลาย
เป็นไพร่รู้หวานาย ไม่คิดอายหมายว่างาม

ข้าวเปลือกสงวนไว้ เมื่อเจ็บไข้ได้เรียกหา
อย่าสงวนมิตรเมื่อคราที่ยากจนเป็นคนเขลา

อายุหลายสิบปี สีแดงนักคนมักสรวล
นึ่งห่มพอสมควร กันอายุของอาตมา

ทรัพย์อยู่ที่คนพาล บ่ยืนนานเสียเลยหนา
คือดวงพวงมาลา ชุบแชเหล้าพลันเศร้าหมอ

เกี่ยวแฝกไปมุงป่า
แต่มุงเหย้าเรือนตน

ใครเห็นว่าจะเป็นผล
ยังไม่พ้นจะรั่วร่าน

ลูกเมียทรัพย์ทั้งหลาย
เพลิงดับกลับติดมา

ตัวไม่ตายหาได้หนา
ชีวิตม้วยบ่อนคืน

ไม้ไหล้อันมีผล
มีทรัพย์พักตร์พึงชม

นกก็รนจับระงม
เพื่อนหญิงชายไม่จากไกล

เสียสินสอนความรู้
เจ็บแล้วให้จำใจ

ตริตรองดูให้แน่ใน
กลืนเอาไว้คอยคายออก

น้ำข้นเอาไว้ใน
พันหักอย่าคายออก

ส่วนน้ำใสไว้ข้างนอก
อมเอาไว้คอยคายเสีย

เพื่อนพาลอย่าเพ่อโกรธ
โลภนักลาภมักเสีย

เพื่อนพูดโฉดอย่าฟังเยีย
คอยคิดเยียลืบต่อไป

เกลียดชี้ชี้มักตาม
เมียรักพักตร์พอพึง

ถ้าเกลียดความความมักถึง
อย่าหวงหึงมักกลับกรอก

ออกจากปากมักเข้าหู
มีทุ่งย่อมมีนา

ออกจากรูมักเที่ยวล่า
ส่วนมีป่าย่อมมีหู

ใช้โรบโอบต้นไทร
ใช้ร่างจะใส่เสื้อ

ไม่ใช่หน้าจะค้าเรือ
ไม่ใช่เนื้อจะผัดผิว

ใช่นิ้วจะใส่แหวน ไม่ใช่แขนจะเรียวนิ้ว
ร่างกายไร้คดกิ่ว ถึงใช่นิ้วใครจะแล

เรือแล่นอย่าแล่นแข่ง อย่าอวดแรงข้ามเหวเขา
เขาว่าเราบ้าเปล่า เพราะมัวเมาไม่เหมือนเพื่อน

ไม้แก้วหาไม่ลาย คนทั้งหลายไม่ว่าดี
กิริยาหาไม่มี เพื่อนฝูงนี้หาห่างเหิน

เสียสินสอนความรู้ ตริตรองดูให้แน่ใน
เจ็บแล้วให้จำใจ กลืนเอาไว้อย่อยออก

นายรักเหมือนเสือกอด หนีนายรอดเหมือนเสือหา
พลั้งลงคงอาญา ชีวาดับนับวันตาย

ทรัพย์ท่านทำทรัพย์ตน อย่ายืนยนว่าเป็นสุข
เหมือนไฟกินไม้พุก มันได้ทุกข์เมื่อภายหลัง

รักมีสร้างสวนหมาก รักจะยากเลี้ยงเมียสอง
รักใครได้เงินทอง ให้ตรึกตรองทำการงาน

เสียเบี้ยเอาเบี้ยแก้ คนเจ้าแสแก้ด้วยกล
โฉฉาวอายแก่คน แก้ด้วยพึ่งแค้นเหมือนกัน

น้ำไหลลอดใต้ทราย อย่ามักง่ายเร่งระวัง
จะจรและนอนนั่ง มักหักพังไม่ทันยิน

มีเมียรักร่วมรู้
ไม่มีความสบาย

อย่าให้อยู่เรือนหลวงยาย
มีแต่ให้ได้ยากใจ

ญาติมิตรสนิทมาก
เอาจิตคิดใจเจือ

อย่าถางถากค่อยฝากเผื่อ
อย่าได้เรือแล้วถีบแพ

เขาดีว่าเขากลัว
เขาเย้ยเขาเยาะเย้า

เขาปรานีหัวหาว่ารู้ไม่เท่า
คิดว่าเข้าด้วยตนเอง

สิบรู้หลงด้วยรัก
เห็นง่ายจะได้กิน

สิบยศศักดิ์มักหลงสิ้น
ไม่คิดถวิลว่ามียศ

คนอายอย่าให้แฝง
เห็นมากว่าไม่พอ

คนชี้แรงอย่าให้กรอกหม้อ
หม้อจะแตกสำเบื่อกิน

ไม่โท้ออกกินกล้า
รั้วคอกออกลักควาย

วัวควายหนาจะอย่าหาย
อย่านึกหมายจะได้คืน

เสียสินสอนความโร้
ชอบกลให้ชอบกัน

ใครว่าโม่ช่างหัวมัน
ตามเพศพันธุ์มันเถิดเจ้า

เชือกหนังมาขวั้นเผือ
ยิ่งขวั้นยิ่งชั้นเข้า

คิดจิตเจือเอาให้ยาว
ยังไม่ยาวขวั้นจนผง

เนื้อเน่าเอาเกลือทา
ทั้งเกลือทั้งเนื้อสง

คิดว่าเน่าจะจางลง
รสเน่ายิ่งกว่าก่อนก่อน

เนื้อนั้นมิได้กิน ทั้งหนังมิได้รองนอน
เกลือสิ้นเป็นสองก้อน ผ่อนผงซ้ำปล้ำกายเปล่า

ศิษย์ที่มีครู จึงจะรู้กลคนพาล
ผู้ใดมักกินหวาน พาลพาตายเสียหลายคน

น้อยไหรในแผ่นดิน เรือดยุงริ้นว่าน้อย ๆ
ควันไฟที่เป็นฝอย ยังไม่น้อยเท่าน้อยใจ
เหนื่อยกายจนล้นเหนื่อย เหนื่อยพายเรือจนเหื่อไหล
ไม่เหนื่อยเท่าเหนื่อยใจ เหนื่อยใจนี้เหนื่อยนักแรง

เหล็กกล้าเท่าตั้งแก้ คลื่นเลแล้วว่ากล้าแข็ง
น้ำเชี่ยวเกลียวกล้าแรง ยังไม่แข็งเหมือนใจคน
แข็งเหล็กดัดด้วยร้อน ยังจะอ่อนให้สักหน
แข็งใจอยู่ในคน ถึงไฟลนก็ไม่หาย

2.2 เกิดจากธรรมชาติ หรือปรากฏการณ์ธรรมชาติ ภาษิตเหล่านี้เกิดจากการนำเอาธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ธรรมชาติมาสร้างเป็นบทภาษิต ดังต่อไปนี้

หางเต่ายาวแล้วสั้น หางแลนนั้นว่ายาวรี
วัดมาค่ากันดี ไม่เสียทีกันเท่าใด

ช้างเถื่อนย่อมจับได้ วัวควายร้ายย่อมได้ไถ
เสือหมีอยู่ในไพร ย่อมจับได้ใส่กรงขัง

งดก่อนผ่อนฟังว่า
เร็วนักมักล่มจม

"บยั้งท่าถ้าคอยลม
ดูข้อนี้มีเป็นการ

เสือมีเพราะป่าปก
ดินเย็นเพราะหญ้าบัง

ส่วนป่ารกเพราะเสือยัง
หญ้าที่ยังเพราะดินมี

น้ำตื้นปลาไม่อยู่
สิงหราชบ่ยินดี

ภูเขาใดถ้ำบ่มี
สระศรีเต้นหงส์บ่ชม

ไม้ไล่อันมีผล
มีทรัพย์พักตร์พึงชม

นกก็รนจับระงม
เพื่อนหญิงชายไม่จากไกล

ผูกนาคด้วยโองการ
ผูกคนด้วยน้ำใจ

ผูกชสารปลอกขอใส่
จึงไม่ไกลจากอาตมา

ไม้อ่อนบ่หักหัก
ดีรีสูงเทียมฟ้า

ไม้แข็งนักมักหักหนา
จอมปลวกน้อยค่อยเพิ่มพูน

ตีนช้างครอบตีนนก
ทนเจ็บทนหนักคราง

น้ำตาตกมิวายวาง
ครั้นเต็มปล้ำร่ำครุนเครง

เสือผอมกวางโจมเข่น
ตบต้องคอมฤคา

เสือโคร่งเล่าวิ่งวางมา
จึงรู้ว่าฤทธิ์เสือมี

งูเห่าเท่าไม้ม้วน
เพลิงน้อยเท่าแมลงหวี่

อย่าได้ควรยุดหางตี
เผาได้สิ้นทั้งนคร

ที่ลุ่มมักเป็นพูน
เต้นนักมักเห็นหลัง

ที่พูนมักเป็นวัง
คือเต่าน้อยคอยข้ามหาง

ช้างควายหมายชนกัน
อย่าฉุกอย่ารุกรน

อย่ากางกั้นไม่เป็นผล
ถ้าคอยดูอยู่ดีหวา

หาครุฑต้นฉิมพลี
หาหญิงที่ปกครอง

หาราชสีห์ที่ถ้ำทอง
เร่งสืบส่องให้ถ่องแท้

หมาขบอย่าขบตอบ
บาดแผลแค่เราไส้

เพื่อนหัวเราะเยาะไยไพ
เขาไยไพว่ารอยหมา

วัวเห็นแต่เส้นหญ้า
ส่วนเดือนเห็นแต่ดิน

ข้าคนเห็นแต่จะกิน
ครั้นได้กินยอว่าดี

ส่วนแร้วไม่ลืมนก
เลยไลลืมไปมั่ง

นกรู้แล้วว่าแร้วยัง
เพราะใจหมังจะกินเหยื่อ

เสือบีบเสือไม่ขบ
อย่าเชื่อว่าเสือร้าย
ป่าไหนว่าเสือร้าย
เสือแหละจะขบเสือ

เสือที่หยบขบคนตาย
ของมักหายเพราะเชื่อเสือ
คนทั้งหลายอย่าได้เชื่อ
อย่าได้เชื่ออย่ากลัวเลย

นกไส้แช่งช้างตาย
ฟันไฟเท่าใดเหลย

อย่ามักง่ายทั้งหลายเอย
เผาได้สิ้นทั้งบ้านเมือง

อุบาทว์บังเกิดมา ถึงฟ้าผ่าก็แก้หาย
อุบาทว์คนชั่วร้าย ถ้าไม่ตายไม่หายเลย

ยากนักที่อดได้ ด้วยผลไม้รสยังหวาน
มดหลงด้วยน้ำตาล เห็นเป็นพานจะใคร่ได้

เชื้อชาติลูกชี้กา ลวงปักษาให้หลงใหล
หวานนอกแล้วขมใน เหมือนน้ำใจพวกพาลา

ขนุนมีหนามเสี้ยน พันธุ์ทุเรียนมีหนามหนา
ภายในใสโสภา โอชารสปรากฏดี
โหราพันธุ์ออลาย ดูภายนอกก็สุกสี
ภายในคันพ้นพันทวี เหลือสติจะแก้ถ่าย
ลูกเดื่อเมื่อสุกแดง ยังมีแมลงอยู่ในไส้
ภายนอกน่ารักใคร่ ภายในไส้ก็หนอนยัง

ช้างตายลอยน้ำไป กาดีใจมีจิตหวัง
ตามกินจนสิ้นยัง ไม่เหลียวหลังว่ามาไกล
ซากช้างก็ชำรุด ชุดลงกลางสมุทัย (สมุทรไทย)
ฝูงกาก็ตกใจ เพราะหลงใหลไปตามกิน

ช้างสารซานซับมัน รันแรงร้ายเกินกำหนด
ลือชาทั่วปรากฏ มาลดกายให้กบกิน
กบนั้นขันแข็งกล้า ทั่วโลกาสากลัวสิ้น
มนุษย์ครุฑนาคิน ก็โผนผินคำรนกาย

วัวหรือจะเกลียดหญ้า ปักษาหรือจะเกลียดไม้
กษัตริย์ยึดหน่วงได้ ความรักใคร่ไม่สิ้นสุด

คงคาทั้งห้าแถว ไหลนองแล้วลงสมุทร
ค่ำเช้าบ่ได้หยุด พระสมุทรบ่เต็มหนา

พระเพลิงเริงแรงฤทธิ์ อันสถิตย์ในโลกา
ฟืนใส่เท่าใดหนา บ่รู้อิ่มรู้เบื่อเลย

สุนัขเห็นก้อนเนื้อ มันจะเบื่อเมื่อใดหนา
หลบหลังมันลักพา เสมือนกามันฟักไข่
ให้กินเท่าให้กิน ไม่รู้หมินรู้เบื่อได้
ให้กินเท่าใด ๆ ยังไม่พ้นจะล้วงลัก

จระเข้เร่กินก้าง อย่าวิ่งวางทำแช่งขืน
ถึงเห็นว่าน้ำตื้น อย่าได้ขืนไปตามมัน

ฝากวัวไว้กับเสือ เนื้อฝากกาใครว่ายัง
เมื่อเราเอากลับหลัง อย่านึกหวังว่าจะได้

เป็นไก่ให้ดูเกล็ด ถ้าเป็นเรือให้วัดวา
รางชันและตุ่มตา จะได้รู้ว่าร้ายดี

หมากินก้างค้างคอควาย กวางกินข้าวไร่ทำรั้วนา
ถั่วปลูกไว้แต่วา กวางกินแล้วแต่วาซือ

คดใจคดเหลือคด ยังไม่คดเหมือนลำคลอง
คดคลองเรือไปคล่อง ไม่ขัดข้องเพราะน้ำยัง
คดใจเอาไหรตาม ไม่มีน้ำเหมือนใจหวัง
ตามไปเข้าในวัง ที่นั้นนั่งตรอมหัวใจ
คดไม้ได้ทำกง ตามแต่จะลงระวางไหน
ครั้นคนคดในใจ ใช้ไม่ได้เปล่าทีเดียว

2.4 เกิดจากศาสนา ความเชื่อ และทัศนคติของคนในสังคม ภาษิตที่เกิดจากมูลเหตุดังกล่าว มีดังต่อไปนี้

เศรษฐีย่อมตกฉาก เหล่าขุนนางย่อมตกไพร่
ผู้ดีตกต่ำใต้ ลูกข้าไซร้มักได้ดี

เป็นใจอย่าเจียนจิต แม้นเป็นศิษย์อย่าเจียนครู
เป็นตาถ้าฟังหู อย่าว่ารู้แต่ผู้เดียว

ไม้อ่อนบ่อนหัก ไม้แข็งนักมักหักหนา
คีรีสูงเทียมฟ้า จอมปลวกน้อยค่อยเพิ่มพูน

ผู้ดีทำคุณนับ ผู้ไร้ทรัพย์ทำคุณสูญ
กินหมากลืมคุณปูน เพราะตนไร้ทรัพย์เบาบาง

แม้นดีก็ดีเอง ไม้พักเหรงไปเร่ถาม
คนโง่ไม่รู้ความ หมายว่างามดีตัวเอง

เขาดีดีด้วยกัน
อย่าขัดตามอัชฌา

ถ้าคดนั้นผันคดหา
จึงรู้ว่าศิษย์มีครู

ความลับลับล้ำไว้
ปลาไหลกลายเป็นงู

อย่าให้พร่องถึงสองหู
มักอดสูเมื่อภายหลัง

พยาธิมิรู้หด
ถ้าใครคบคิดไว้

ส่วนพยศมิรู้หาย
มีแต่ให้ได้ซุกซน

ความรู้คู่วาสนา
แพศยาคู่คนพาล

มีวิชาคู่โวหาร
ชี้ค้านการคู่เข็ญใจ

เสียสินสอนความรู้
เจ็บแล้วให้จำไว้

ตริตรองดูให้แน่ใจ
กลืนเอาไว้คอยคายออก

โลภนักมักลาภหาย
ยากนักมักต้องสับ

งามเฉิดฉายมักพลันยับ
กินที่ลับคนมักเห็น

ขันตีถือให้มั่น
ครั้นว่ามันทบแทก

อย่าถือให้ขันเขาแตก
ขันจะแตกออกเที่ยวบาด

คนดีผีเข้าสิง
ครั้นแลแต่ทางนอก

ถามความจริงมันไม่บอก
ว่าผีหลอกนี้แรงร้าย

อุบาทว์บังเกิดมา
อุบาทว์คนชั่วร้าย

ถึงฟ้าผ่าก็แก้หาย
ถ้าไม่ตายไม่หายเลย

หญิงร้ายกับชายชั่ว ..ร่งเกลียดกลัวอย่าชมเชย
อยู่เปลี่ยวเดียวดีเอย ..ย่าชวนเชยกับคนพาล

เชื้อชาติลูกชี้กา ..วงปักษาให้หลงใหล
หวานนอกแล้วขมใน ..เหมือนน้ำใจพวกพาลา

สิบรู้หลงด้วยรัก ..สิบยศศักดิ์มักหลงสิ้น
เห็นง่ายจะได้กิน ..ไม่คิดถวิลว่ามียศ

ท้าวพระยาเสวยรมณ์ ..บรู้อิ่มความชมเชย
บ่อิ่มสมบัติเหลย ..เป็นที่ชอบใจราชา

กษัตรีย์ไม่บริสุทธิ์ ..ห่อนฤาอิ่มบุรุษหนา
ความรักความเสน่หา ..บ่อนฤาจะอิ่มอาย

เจ็ดวันเจ็ดราตรี ..เว้นดีดสีนิ้วมือคลาย
อักษรบ่ขวนขวาย ..เว้นห้าวันเขียนเพี้ยนตัว
สามวันแม้นมีกิจ ..สตรีคิดนอกใจผัว
ชาวในเคยแต่งตัว ..เว้นล้างหน้าวันเดียวหมอง

คนพาลตรึกตรองคิด ..ทุจริตตรึกตรองปอง
ส่อเสียดเคียดขัดข้อง ..เห็นทรัพย์ท่านใจบีฑา

เขาบอกลาภเมืองไกล ..อย่าได้ไปเอาเหลยหนา
สู้ยากอยู่ดีกว่า ..ไปไม่ได้ซ้ำยากลง

ศัตรูทั้งสี่สถาน ปองประหารซึ่งชีพชง
จิตคิดอย่าจำนง มันคิดปองจองเวรา

ชั่วอะไรในแผ่นดิน สิ้นแสนชั่วทั่วฌาจักร
ไม่เหมือนชั่วสุนัข สุนัขนี้มันชั่วแรง
คนใฝ่ไปทำบุญ มันพลอยวุ่นไปทุกแห่ง
เร่เที่ยวเกี่ยวต่อแย่ง รบชนกันพัดถูกคน

ลางทีชี้ติดหัว สำคัญตัวว่าเป็นผล
ไปนั่งเข้ากลางคน หมันหมินล้นพ้นประมาณ
ครั้นคนเข้าไล่ตี สากลัวชี้จะฟุ้งซ่าน
ต้องกดอดรำคาญ สัตว์สาธารณ์ยังนั่งเฉย
ดิกหางพลางดิกหู สองตาดูทำเมินเฉย
ชั่วนักสุนัขเอย อย่าได้เคยมาดูดี

ยังเล่าเหล่าผีศาจ เที่ยวรุกราดร้ายราวี
เข้าแอบแนบคนดี พลอยพาทีเที่ยวทักทอ

เสียสินสอนความรู้ ใครว่าโม่ช่างหัวมัน
ชอบกลให้ชอบกัน ตามเพศพันธ์มันเถิดเจ้า

ล้มเนื้อให้ได้บาป เห็นแต่ลาภบาปได้เรา
ทำทุนให้แก่เขา เพราะโง่เง่าไปหลงกล

อย่าได้เชื่อใจทาง
หลายแพรกแยกหลายกล
กลนี้มีหลายหลาก
สิ่งหนึ่งคดเจ็ดจริง
คนหนึ่งสิบสองกล
แห่งหนึ่งพึงบันแบ่ง
กลขี้ฉุน กลขี้ฉ้อ
กลกลับ กลซับซ้อน
กลแวะกลแปรปรวน
กลกิน กลสิ้นยัง
กลพริ้ว กลพลิกแพลง
กลหลอก กลนอกใน
เล่ห์กลคนหญิงชาย
สำอางร่างกายี
ศิษย์ใดที่มีครู
ผู้ใดมักกินหวาน
ใครดีมีใจตรึก
จึงรู้เท่ากลคน
คนปราชญ์จำนรรจา
คนพาลชวนกันพาล

สรรเสริญความนินทา
อย่าฟังให้ยืดยาว

ดีชั่วทุกตัวสัตว์
อย่ากลัวว่าตัวตน

เย่าวางใจไว้แก่คน
พราะเชื่อคนจนใจจริง
เลคนชายมีเจ็ดสิ่ง
ังกลหญิงยิ่งมากแรง
เลหนึ่งคดสิบสองแห่ง
ดเจ็ดเล่ากล่าวเป็นกลอน
เลลวงล่อ กลหลอกหลอน
เลยุยอน กลซ่อนบัง
เลทบทวน กลหลบหลัง
เลส่งให้ กลไล่ไป
กลแอบแฝง กลปราสัย
กลเสือกไสพ้นคณนา
ดูภายนอกก็สุกศรี
การงานดีทุกประการ
จึงจะรู้กลคนพาล
พาลพาตายเสียหลายคน
ลึกตื้นลึกจะเป็นผล
คนพวกพันธุ์อันธพาล
วิสัชนาย่อมแจ้งฉาน
นิ่งไว้ใส่ดีกว่ากล่าว

พระตรัสว่าก็สามหาว
กล่าวไม่เหมือนกันสักคน

จึงจัดว่าอกุศล
รักตัวตั้งสัจจาจริง

ฝนทั่งให้เป็นเข็ม
รักตัวกลัวภัยจริง

ควรคิดเป็นนิจศีล
คำนับลงกับหมอน
คุณครูคุณบิดา
บรรดาที่มีคุณ
คนดีดังนี้แหล้
ครั้นตายได้ไปสวรรค์
ผู้ใดใจโทโส
ไม่มักรู้จักคุณ

กรรมว่าพ่อแม่เอง
ทันเถียงมันเถียงท้า
พ่อแม่ได้แต่ทุกข์
ตัดต้นลูกจะตาย
มล้างแล้วคิดสาน
นมยานทับทรวงใน

ทำคุณบูชาโทษ
ครั้นจะคิดให้หยาบ

คดนอกพอดัดหาย
ไม้คดดัดด้วยไฟ
ดีนักได้สักเดียว
ดีแล้วว่าไม่ดี

เต็มพากเพียรเจียรจะทิ้ง
อย่าทุ่มทิ้งฝนความเพียร

ทุกยามกินและยามนอน
แล้วขอพรพระพุทธคุณ
คุณป่าน้ำอนุกูล
ขอพึ่งบุญมาคุ้มกัน
ว่าดีแทพ้นโทษทัณฑ์
เพราะใจท่านนบนอบคุณ
พาลพาโลโมโหหุน
แห่งท่านผู้เป็นครูมา

ไม่ได้เกรงเท่าเกษา
ถ้าทันด่ามันด่าใหญ่
คิดฉุกใจอยู่มิวาย
ครั้นเอาไว้อายมากไป
เท่าแล้วกลับจะกินใหม่
ตัดมิได้แค้นนักหนา

โปรดปล่อยสัตว์จักได้บาป
ลาภจะเสียเมียจะด่า

คดในไซร้หายที่ไหน
คดในใจดัดใดดี
ครั้นพอเหลียวกลับไปที่
คอยอยู่แต่ที่จะคด

ดีอยู่เมื่อได้กิน
อิ่มแล้วกลับว่าอด
คดใจใครใครดัด
จะดีเท่าใดใด

ครั้นกินแล้วก็ลืมหมด
เคี้ยดเคี้ยดคดคิดอิจฉา
ถึงอยู่วัดกับครูไหน
ใครดัดได้เราให้ถอง

หนึ่งเล่ายังความยาก
ยากกายไม่ยากใจ
ครั้นว่ายากในใจ
ยิ่งมากยิ่งยากนาน

เห็นยากมากกว่ายากใหญ่
พอจะได้ใช้การงาน
เหนื่อยอะไหรยิ่งยากการ
จะทำการก็ถดถอย

เหนื่อยกายก็ล้นเหนื่อย
ไม่เหนื่อยเท่าเหนื่อยใจ

เหนื่อยพายเรือจนเหงื่อไหล
เหนื่อยใจนี้เหนื่อยนักแรง

ถ้าคิดข้างกุศล
อุตส่าห์เล่าเรียนพลัน
สวดมนต์บนภาวนา
เกิดมากว่าจะตาย
หนักหนาเกณฑ์ตาคน
ก็มาเข้าดลใจ
แต่จะเตือนสติว่า
เท่านี้ก็ไม่ได้
เหม่ชะอกุศล
ชักใจให้ไปเอิน
ส่วนบุญอยู่ที่ไหน
แกล้งล่าให้คนสูญ

จะนำตนขึ้นสวรรค์
ทันพระเจ้าสั่งสอนไว้
เห็นดีกว่าคิดกายหลาย
จะกายหลายไปเท่าใด
อุตส่าห์วนเที่ยวคิดไป่
ไม่คิดไปก็เสียดาย
กูเกิดมาไม่แคล้วตาย
ชักให้ใช้ไปเสียเอิน
แกล้งแซกคนให้เหิดเหิน
คิดแต่เต้นให้คนสูญ
ไยไม่ซ้ำช่วยนุกูล
จะนุกูลต่อเมื่อใด -

ล่าให้บาปทำตาย ให้สูญหายเสียเปล่าไป
นับร้อยนับพันใน ที่ตายไปด้วยบาปกรรม
บาปเอยของเอ็งมาก มาชักลากมนุษย์ธรรม
ถึงมีปัญญานำ แทรกให้ได้สาหาน

3. แบ่งตามความหมายของภาษิต

การแบ่งภาษิตตามวิธีนี้จะยึดความหมายของภาษิตแต่ละบท รวมถึงความมุ่งหมายของภาษิตเหล่านั้นด้วย และในการแบ่งตามลักษณะนี้จะยกภาษิตเป็นตัวอย่างเท่านั้น เพราะถ้ายกภาษิตทั้งหมดจะมีลักษณะซ้ำซ้อนกับวิธีการแบ่ง 2 วิธีข้างต้น เพราะภาษิตที่นำมาแบ่งในหัวข้อนี้ก็คือภาษิตกลุ่มเดียวกันกับที่แบ่งมาแล้ว

การจัดแบ่งภาษิตตามความหมาย แบ่งได้ 4 วิธี คือ

3.1 ภาษิตที่มุ่งอบรมสั่งสอน
3.2 ภาษิตที่เป็นบทอุปมา
3.3 ภาษิตที่เป็นสำนวนเปรียบเทียบ
3.4 ภาษิตประเภทอ้างอิง

3.1 ภาษิตที่มุ่งอบรมสั่งสอน เนื้อหาภาษิตเหล่านี้มักจะเป็นข้อห้าม หรือแนะนำให้ประพฤติปฏิบัติ ดังตัวอย่างภาษิต

อย่าเอาไข่แยงล่อง อย่าข้ามหัวฤาษี อย่ามัดให้เหลือแบก
อย่าเหยียบเรือสองแคม อย่าเดินตามรอยช้าง อย่าขอหวีแก่พระ
อย่าไว้จุกเมื่อเข่า อย่าเอาบาตรันวานหมี อย่าเล่นกับคนลาต้า
อย่าขุดหลุมฝังตัวเอง อย่าทำหัวล้านนอกครู อย่าเข็นแพะให้ลงน้ำ
อย่าเอาเหล็กไปเติมพร้า อย่าเอาพร้าไปฟันน้ำ อย่ากินยอจนลืมตัว
อย่ากินน้ำตาคางคก อย่าหาบดินไปพูนปลวก ขึ้นไม้อย่าขึ้นให้สุดยอด

อย่าเอาถ้วยไปพัดกับพล็อก
ต้องมือสาวๆอย่ากลัวเสียเบี้ย
อย่าเอาขวดโหลพัดกับเสาพาน
อย่าแลเลเท่าโหลก
คนอ้อรออย่าขอไฟ
อย่าวิดเลหาปลากิน
คนผมหยิกหน้ากร้อต้นคอสั้น
อย่าเชื่อใจสัตว์
จะจนใจเอง
อยากตื่นสายให้สร้างสวนพร้าว
อยู่กับคนปนกับผู้ต้องรู้เรื่อง
อย่าถือว่างูน้ำไม่มีพิษ
ผู้หญิงต้องมีความอาย

อย่าขนทรายไปถมเล
พูดไม่กมแลตัวเองเสียมั่ง
อย่าเล่นข้าวสารมืออีเป็นถ่ำ
อยู่ใต้ฟ้าอย่ากลัวชน(ฝน)
กินขี้หมาดีหว่าค้าความ
ปากอีฆ่าคอดออีข้าเจ้า
อย่าคบมันเป็นมิตรจงคิดหนี
อย่าหยิดใจทาง
ฯลฯ

อย่าเอาทองไประเบื้อง
อย่าเอาหมูเถื่อนหัดให้กินรำ
อย่าหลาเหินเดินให้ดี
อย่าทำไม้เท้ายาวกว่าไม่ถือ
ของดีมีค่ายาดีมีคุณ
อย่าวางใจคน

อยากกินเช้าให้สร้างสวนยาง
คบคนให้แลหน้า เลี้ยงหมาให้แลเล็บ
ไฟน้อยนิดเผาผลาญพานฉิบหาย
ผู้ชายต้องมีความกล้า

3.2 ภาษิตที่เป็นบทอุปมา ภาษิตในลักษณะนี้เปรียบเทียบของสองสิ่ง โดยใช้คำว่า "เหมือน" เข้ามา ปรากฏในภาษิตบางบทจะละสิ่งที่นำไปเปรียบเทียบไว้ ซึ่งผู้ใช้ภาษิตจะเข้าใจได้ทันทีว่าคืออะไร ตัวอย่างภาษิต

เหื่อเหมือนหาบเคย
เดินเหมือนหยิกฮัว
ดำเหมือนขี้เป็ด
ลักกินเหมือนกา
คดเหมือนคอโจร
ตาเหมือนลูกตอดอง
ปากหนักเหมือนครกเบือ

หยาบเหมือนเคยก้าง
ช้าเหมือนเรือเกลือ
ทำหน้าเหมือนหวัก
ลายเหมือนเงาเจ้ย
ดำเหมือนกลัวยหมกลืม
พองเหมือนหนังคางคก
เหนื่อยเหมือนหาบลิงเป็น

เอือดเหมือนสอบเกลือ
ซื่อเหมือนงอนไถ
เฟือนเหมือนหมาไน
ใจเหี่ยวเหมือนทางโหนด
แน่นเหมือนฉัดโหนด
ต้นเหมือนฟ้าวังใส
ต้นเหมือนหมาลูกอ่อน

ขอเหมือนผีม่ายญาติ หลาวๆเหมือนจีนตาจก พูดเหมือนนกยางขี้ใส่เล
ขี้หกเหมือนชูหกค่ำ ด่าเหมือนไก่เจาะตาหนู ยืนเหมือนเสาชิงวัดร้าง
ใจเหี่ยวเหมือนหุบร่ม เดินท้ายเหมือนแมวอาจ ไปเหมือนลูกหนุนกลิ้ง

ฯลฯ

3.3 ภาษิตที่เป็นสำนวนเปรียบเทียบ ภาษิตลักษณะนี้จะเป็นภาษิตที่เป็นความเปรียบเอาสิ่งหนึ่งไปเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งในลักษณะเท่า ๆ กัน หรือเป็นแบบเดียวกัน ตัวอย่างบทภาษิต

พอเป็นเบื้องหม้อใหม่ พร้าวก็ออกลูกเป็นพร้าว งูกับไหลค่ากัน
หางเต่าหางแลนค่ากัน ชื่อนักพอเป็นแมวนอน แกพร้าวเฒ่าลอกอ
ขี้ฉ้อพบกับหมอความ เหล็กกล้าทะตาไม้ไผ่ สัตว์หน้าขน คนหน้าลื่น
เศรษฐีพึ่งผุดตุดพึ่งเมลิน พร้าวตื่นดกหยาจกตื่นมี หมูพระยาตานกแร้ง
ผีตายโหงกับโลงไม้ยาง ลูกเชือป่าขี้ปลาร้าขี้หนอน ขี้แพชวนชก ขี้หกชวนด่า
ไม้ไผ่ต่างปล้อง พี่น้องต่างใจ ชี้ปดพดมาก คนยากพูดโกง บัวบกขึ้นค้าง ค้างคกขึ้นวอ
ไก่ดีดีเมื่อหล้า ไก่ชี้ข้าดีหัวที ปลูกไม้เอาผล ปลูกคนเอาบุญ
แม่เลี้ยงรักชื่อนักปนแมวนอน
หิ้งห้อยไต้พร็อก คางคกไต้ทะ ขี้วัญข้าวเท่าหัวเรือ ขวัญเกลือเท่าหัวช้าง
ลิงไต้ตุ้ง รุ้งได้แม่ไก่
ทำหม่ายปลอก หอกม่ายด้าม ลูกตาเท่าไข่ห่าน คนปลิ้นพูดหวาน คนพาลพูดคด
ไก่ตัวนั้นตาก ตัวนั้นไข่ ลูกไอ้เลาเหล่าไอ้ด่าง ดีให้ลำ
คนเฒ่าหัวหงอกไม่ใช่ดอกหญ้าคา

ฯลฯ

3.4 ภาษิตประเภทอ้างอิง ภาษิตประเภทนี้มักจะอ้างเอาความเป็นจริงมาเปรียบเทียบ ตัวอย่างภาษิต

เกิดแล้วเอาไอ้ไหรมา ตายแล้วพาไอ้ไหรไป หริตติดตัวสู้ทุ่มผัวไม่ทุ่มหริต
ลูกเรียนหล่นตรงยาง ส่วนลูกยางหล่นไกลต้น บาปอยู่แก่ผู้ทำกรรมอยู่แก่ผู้ใช้
หาปลาได้กินปลา หาผักได้กินผัก สอนเข้ให้ว่ายน้ำ สอนลูกหลานล่องคงคา
ปลูกขี้พร้าได้กินขี้พร้า วิ่งน้ำเกรงขอน นกจับไม้หาม่ายรอย
นาก็ดิน เงินก็ดาษ อย่าทำเลไม่มีคลื่น อย่าขนทรายไปถมเล
สั้นแค่ขนอก ขุดดินนุ่งแพรแลไม่งาม คนผิดเสียหน้า คนบ้าเสียหริต
เด็กอวดรู้ เฒ่าอวดแรง ไม่สุกก็พราว ไม่หาวก็มัน เข้ค้นให้ถามชาวเหนือ
เสื้อค้นให้ถามชาวนอก บาแต่ตรังไม่หนังก็โนรา เมืองลุงมีคอน -
เมืองคอนมีท่า เมืองตรังมีนา สงขลามีบ่อ
ซื้อไก่ดูเกล็ด ซื้อเป็ดแลขนใช
จะร้อนใจไปไยมีนารีเมืองคอนเหมือนฝูงลิง
สันดอนพอแก้ได้ แต่สันดานแก้ยาก

ฯลฯ

4. การแบ่งภาษิตตามเนื้อหา

ในการแบ่งภาษิตตามเนื้อหายึดหลัก การแบ่งภาษิตของเจือ สตเวทิน แบ่งออกเป็น 12 ประเภท คือ

4.1 ครอบครัว

4.2 การศึกษาอบรม

4.3 ความรักและการครองเรือน

4.4 การทำมาหากิน

4.5 เศรษฐกิจและการครองชีพ

4.6 บุคคล

4.7 สังคมแวดล้อม

4.8 คำพูด

4.9 การปกครอง

4.10 ความเชื่อ ประเพณี

4.11 หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

4.12 เบ็ดเตล็ด

4.1 ครอบครัว ภาษิตที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับชีวิตภายในครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลภายในครอบครัว พ่อ แม่ ลูก ปู่ ย่า ตายาย พี่น้อง มีปรากฏอยู่มากมาย จะขอยกตัวอย่างประกอบ ดังต่อไปนี้

โม่ติดลูก
ติลูกไม่ทันสาว
เลือดก้อนเดียวโยนให้หมากิน
ไม้ไล่ตายเพราะลูก
ได้เมียเสียลูก
อย่าลืมแม่เมื่อมีเมีย
เรือนหลวงยาย ควายพ่อตา
พบวัดเหมือนพบแม่

ลูกนอกเรือน
ลูกโหนดหล่นไม่ไกลต้น
รักเมียลืมแม่
ไม้ไผ่ยังต่างปล้อง
พี่ๆน้องๆเงินทองคนถุง
เมาเมียลืมแม่
ลูกศิษย์สมภาร
พบคนแก่เหมือนพบลุง

รักลูกเวลาหลับ
พร้าวก็ออกลูกเป็นพร้าว
ลูกกวนตัวผัวกวนใจ
พี่น้องยังต่างใจ
ลุงๆตาๆเป็นข้าต้องใช้
ลูกนอกเหย้า ข้าวนอกหม้อ
หลานแม่เฒ่า

ซื้อช้างให้แลหาง
แม้นดีเหลือดีแล้
คุณครูคุณบิดา
บรรดาที่มีคุณ

ซื้อนางให้แลแม่
วิสัยแม่คงจะยัง
คุณน้าป้าอนุกูล
ขอพึ่งบุญมาคุ้มกัน

กรรมว่าพ่อแม่เอง ไม่ได้เกรงเท่าเกษา
ทันเถียงมันเถียงท้า ถ้าทันด่ามันด่าใหญ่
พ่อแม่ได้แต่ทุกข์ คิดฉุกใจอยู่มิวาย
ตัดต้นลูกจะตาย ครั้นเอาไว้อายมากไป

4.2 การศึกษาอบรม การจำแนกในหัวข้อนี้จะรวมเรื่องสติปัญญาไว้ด้วย เพราะการศึกษาอบรมส่งเสริมสติปัญญา ตัวอย่างบทภาษิต

รู้เหมือนเป็ด เรียนไหรได้นั่น ไถนาดอนสอนคนใหญ่
เรียนอีสวด บวชอีฉัน อย่าหัวล้านนอกครู เสียสินสอนความรู้
ศิษย์ใดที่มีครู จึงจะรู้กลคนพาล คนโง่เป็นเหยื่อคนพันยา
ความรู้คู่วาสนา มีวิชาคู่โวหาร
อุตส่าห์เล่าเรียนพลัน ทันพระเจ้าสั่งสอนไว้ ชาติหนามไม่ต้องเสี้ยม
มีลูกโง่สิบคนสู้มีลูกฉลาด 1 คนไม่ได้
ศิษย์หลบหลู่ ถึงเรียนรู้ไม่สู้ดี เรียนหมั่นทำการกิจ เรียนชี้ชิดให้เรียนหาญ
เรียนกินให้เรียนการ เรียนขี้คร้านให้เรียนจน
เป็นใจอย่าเจียนจิต แม้เป็นศิษย์อย่าเจียนครู
ลูกศิษย์สมภาร หลานแม่เฒ่า

ฯลฯ

4.3 ความรักและการครองเรือน ตัวอย่างภาษิต

ไหว้เมีย วัวคู่ไถ พังบังพลาย
เข้ากันเหมือนผีกับโลง
อยู่กันท้ายหม้อไม่ทันดำ เขาไม่รักเราอย่ารักให้หนักโมง
ได้เมียเสียลูก หญิงรักให้รีบกอด ปลูกเรือนผิดคิดจนลาย
หญิงสามผัว ชายสามโบสถ์ ลูกกวนตัวผัวกวนใจ

"หญิงไม่ดีหาผัวในบ้าน ชายชั่วร้านหาเมียเมืองไกล" รักเมียเสียนาย
แหวนดีเพราะหัว ผัวดีเพราะเมีย เมียวอนอย่าได้ยิน
ตีเมียหลวงด้วยท่อนอ้อย ตีเมียน้อยด้วยท่อนจันทร์ รักไม่เท่ากันบาปนั้นถึงตัว
เขาไม่รักเราอย่ารักให้หนักโมง
เขาก็โมงเราก็วาน บานกันดีหวา
หาเมียอย่าให้ถูกแม่ หาลูกสาวอย่าให้ถูกลูกแสร้ หาแม่หม้ายอย่าให้ถูกแม่แหม้
หาเมียเด็ก..... จะร้อนใจไปไยมีนารีเมืองคอนเหมือนฝูงลิง
มีเงินในเป้าเด็กสาวชอบใจ ไม่มีสักบาทลูกทาสก็ไม่ใฝ่
มีเมียสามชาย..... มีเมียคนยาก..... มีเมียเฒ่า.....
มีเมียสาว.....
เมียเล่นชู้..... รักคนไกลกินน้ำในแต้ รักคนแก่กินน้ำในขัน
คนอื่นแท้ๆเรียกแม่เพราะรักเมีย -
เมียขึ้นหน้าผัว ครอบครัวเพื่อนไม่นั่ง
อย่าใฝ่รักมักเสียตัว รักกันมันหวาแห้ว สมรักแล้วแห้วมันหวา
เมียรักพักตร์พอพึง อย่าหวงหึงมักกลับกลอก รักยากเลี้ยงเมียสอง
มีเมียรักร่วมรู้ อย่าให้อยู่เรือนหลวงยาย สิบรู้หลงด้วยรัก
หญิงร้ายกับชายชั่ว เร่งเกลี้ยดกลัวอย่าชมเชย
ฯลฯ

4.4 การทำมาหากิน หรือเกี่ยวกับอาชีพ บทภาษิตที่กล่าวถึงการทำมาหากินมีอยู่มากมาย ตัวอย่างภาษิต

วัวคู่ไถ ดักไซแห้ง มัดเหลือแบก
พอหรามไถ
ไฟเลียแกลบ ไฟหมุ่นแกลบ พร้าวตื่นดก
พร้าวโป่งเปลือก
รู้เหมือนเป็ด เสียหน้าไก่ พัดด้งเปล่า
เอือดเหมือนสองเลย

เหื่อเหมือนหาบเคย หยาบเหมือนเคยก้าง เอื้อดเหมือนสอบเกลือ

ดำเหมือนขี้เป็ด ดำเหมือนตอไร่ บิดเหมือนปอกถั่ว

พีเหมือนหมูล็อค หัวนาแทงควาย ยุ่งเหมือนไส้ยัว

ช้าเหมือนเรือเกลือ เพรื่อเหมือนเรืออวน เหมือนไก่ได้หนอน

ไม้ไผ่กลางทอง เอาจากมุ่งทอง เข้าค้ามพร้ากับเคย

ดำเหมือนกล้วยหมกลืม ดำเหมือนมังคุดหล่น ตาเหมือนลูกตอดอง

เอาพร้าวมาขายสวน จอดเรือลงบนเข่ ฮัวหายต่อลอมคอก

ตากข้าวใต้ถุนบ้าน ใหญ่ขี้พร้าน้ำเต้า เลี้ยงช้างกินขี้ช้าง

เรือไปท่ายังอยู่ ได้เรืออย่าถีบแพ เรือร้ายเอาแต่เหล็กโคน

ผมเหมือนลูกโหนดวัวเสีย ทำหน้าเหมือนจีนฉีกเรียน คุยแรงหวามีเหมืองแร่

นาก็ดิน เงินก็คาย วิดก็จับไม่วิดก็จับ ปลูกขี้พร้าได้กินขี้พร้า

ทำค่าไม้ทู่กินค่าเข้ารั้ว หาปลาได้กินปลา หาผักได้กินผัก

อย่าเอาหมูเถื่อนหัดให้กินรำ ปลูกถั่วแรกวากวางกินแต่วาชื่อ

ผมหงอกพอเป็นเหนียวดำซาวข้าว -

ขายผ้าเอาหน้าขึ้น ขายผ้าเอาหน้ารอด

ทำกิ๋นไม่พูนเกิด ออกจากไซไปเข้าสุ่อน ดุกดิกเหมือนพริกม่ายค้าง

ทำหน้าเหมือนโนราโรงแพ้ มาแต่ตรังไม่หนังกะโนรา

ปลูกถี่เอาฟาง ปลูกห่างเอารวง น้ำเต้าล่ามา ขี้พร้าล่าไป

รักเมียเสียนาย รักควายเสียสวน ฟ้าแดงถูกกุ้งฟ้ารุ่งถูกปลา

ใครใคร่มีสร้างสวนหมาก ใครใคร่ยากมีเมียสอง

อยากตื่นสายสร้างสวนฟร้าว อยากตื่นเช้าสร้างสวนยาง

เมืองคอนปลา สงขลาผักบุ้ง ,มืองลุงลอกอ

รักมีให้ค้าขาย รักฉิบหายให้เป็นนายประกัน

ทำนาอย่าเสียไร่ ถ้าเลี้ยงไก่อย่าเสียรัง ก่อนปลูกถั่วให้เตรียมค้าง

ทำคุณกับพระยาทำนากับเศรษฐี ปลูกไม้เผื่อหวังผล

อย่าซื้อจากไปมุงนา ไม่ใช่หน้าจะค้าเรือ
ไม้โท้ออกกินกลา ฮัวควายหนาจะอย่าหาย ร้ัวคอกออกลักควาย.....
ขนุนมีหนามเสี้ยน พันธุ์ทุเรียนมีหนามหนา
หมากินก้างค้างคอควาย กวางกินข้าวไร่ทำร้ัวนา
ฯลฯ

4.5 เศรษฐกิจและการครองชีพ ภาษิตชาวบ้านที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเศรษฐกิจและการครองชีพ มีตัวอย่างดังนี้

เข้าอก ม่ายไหร รีดเลือดปู
พร้าวโป่งเปลือก ทำมือเติบ
ดีแต่เปลือก พอหลบทุน มายสักแหวง -
กินอิ่มนอนหลับ
หาไหรกินนั่น จนเหมือนยนม่ายดัน นอนเที้ยงเหมือนเจ้าเมือง
อย่าเดินตามรอยช้าง หยิกเนื้อไม่ออกเลือด คุยแรงหวามีเหมืองแร่
เห็นตางค์เหมือนกาฉีกสอบ อย่ากินน้ำตาคางคก อย่าหาบดินไปพูนปลวก
ลำบากเหมือนเกิดลูกเอาตีนออก -
หาปลาได้กินปลา หาผักได้กินผัก
ไม่ได้ตั้งวานไม่ได้ตั้งโพก
ฮัวชนคนปล้ำ จีนไม่ตายผ้าลายโซ -
ความยากกลุ้มโครงความโกงรอบตัว
ชี้ปดพูดมากคนยากพูดโกง ไม่มีเงินจ่ายหาบถ่านขายร่อน ได้เงินสักก้อนซื้อผ้าปิดวาน
รักมีให้ค้าขาย รักฉิบหายให้เป็นนายประกัน มีเงินเรียกน้อง มีทองเรียกพี่
พอเงินทองไม่มีไม่ใช่พี่ใช่น้อง มือหดตีนหดปากอดด้วย มือหวยตีนหวยปากได้ผล
มีเป็นคนจนเป็นผี กล้าได้กล้าเสีย ขี้คร้านเขี่ยให้เพื่อนกิน
เขาบอกลาภเมืองไกล อย่าได้ไปเอาเหลยหน่า สู้ยากอยู่ดีกว่า-
ไปไม่ได้ยากซ้ำลง

4.6 บุคคล หมายถึง ความประพฤติปฏิบัติของบุคคล ตลอดจนการตั้งชื่อเพื่อเป็นสัญญลักษณ์ของคนในท้องถิ่น ตัวอย่างภาษิต

อย่าเอาไข่แยงล่อง นิ้วเองแคว็กตาเอง รักกับใครอย่าสิ้นยัง
ทำไหรอย่าให้เหมือนเป็ด อย่าเอาบาตรันวานหมี
พูดไหรอย่าให้ขาดทุน อย่าขุดหลุมฝังตัวเอง ตีหมาต้องแลเจ้าของ
นั่งในเฉอยกตัวเอง อย่ากินยอจนลืมตัว อย่าหักด้ามพร้าด้วยหัวเข่า
อย่าเอาถ้วยไปพัดกับพล็อก อย่าเอาทองไประเบื้อง อย่ากอดหมอนนอนถ้าตาย
อย่าหลาเหินเดินให้ดี ตีพอหลาบปราบแต่พอตัว อยู่ให้มีไฟไปให้มีเพื่อน
อยู่กับคนปนกับผู้ต้องรู้เรื่อง ก่อนเตือนเพื่อนให้เตือนตัว ตีเมียอย่าดูหน้า
ฟันพร้าอย่าแลคม อยู่ให้เขาเห็นใจ ไปให้เขาคิดถึง
อย่าเป็นก้างขวางคอคน ไม่ได้ผลไอ้ไหรเลย อย่าเอาเหามาใส่หัว
สิ่งควรกลัวกลับกล้า
อย่าเป็นก้างขวางคอ อย่าอ้อร้อตอแหล อย่าซ่อนมือใต้ผ้า
อย่าค้นหารังต่อแตน
เล่นเชียดอย่ากลัวคาว ชักว่าวต้องดูลม
อย่าคลำหางเสือผอม ราชสีห์ย่อมคร้ามเกรง เจ้านายของเราเอง
อย่าลวนลามอุเบกษา
จับเหาหัวท่านมา ใสเกษารำพึงก่อน มักทุกข์ฉุกเดือนร้อน
จะผันผ่อนก็สุดแรง
อย่านั่งเทียมผู้ดี อย่าพาที่ให้สูงใหญ่ อย่าพูดไปก่อนถาม
อย่าเล่าความไปก่อนไก่
แม้นคิดกิจสิ่งใด อย่ากล่าวไปให้แตกฉาน ดอกเดื่อห่อนฤาบาน
ครั้นบานแล้วก็ให้เห็น
เกล้าผมพอสมหน้า จะนุ่งผ้าพอสมศรี อย่ากวดอวดว่ามี
จึงจะดีมีคนนับ

มีตาให้เร่งดู ส่วนมีหูให้เร่งฟัง ใช่แล่งลงกันตัง
ไม่ใช่ถังจะตวงเกลือ
อยู่ไหนให้ไยนั่น นุ่งห่มนั้นให้พอเหมือน คร้านแปลกแผกผิดเพื่อน
เพื่อนมักเบือนบ่ายหน้าหนี
ที่สนุกอย่าได้นอน ส่วนแมววอนอย่าได้ยิน อยากข้าวให้หุงกิน
หนอดท้องจะต้องตาย
อย่าได้เชื่อใจทาง อย่าวางใจไว้แก่คน หลายแพรกแยกหลายกล
เพราะเชื่อคนจนใจจริง
กุมไหนกุมให้มั่น คิดผูกพันอย่าหันเหียน อุตสาห์ภาวนาเพียร
เรียนให้ได้ตามครูนำ
ทรัพย์ท่านทำทรัพย์ตน อย่าคืนยลว่าเป็นสุข เหมือนไฟกินไม้พุก
มันได้ทุกข์เมื่อภายหลัง

ฯลฯ

4.7 สังคม ในที่นี้หมายถึงสิ่งแวดล้อมรอบตัวบุคคล การอยู่ร่วมกัน ความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคม ตัวอย่างภาษิต

กินงาน นั่งงาน อย่าฮูกเพื่อน
บ้าหมดปราน เหมือนไก่ได้หนอน
แกะดำในฝูง วิ่งน้ำเกรงขอน งูกับไหลค่ากัน
เหมือนหมาเข้าฝูงลึง
หมาขบอย่าขบหมา เอาเพื่อนมาทำแฉง รักกับใครอย่าสิ้นยัง
อย่าเล่นกับคนลาต้า
พร้าคนเล่มข้าวคนหม้อ ช้างผอมใหญ่หวาเสือพี หมาเห่าอย่าเห่าตามหมา
อย่าเข็นแพะให้ลงน้ำ คนโม่เป็นเหยื่อคนพันยา ตัวไหนไข่ตัวนั้นแหละตาก
ชี้เก้งคาวานให้เพื่อนล้าง ทำลักเลงเหมือนหมาดอใหญ่ อย่าเอาไม้ซีกงัดไม้ซุง

เห็นนกบินอย่าบินตามนก อย่าเอาทองไประเบื้อง เพื่อนเราเผาเรือน
หนีเสือปะศึก ต่อหน้าบังลับหลังแชก ขี้ฉ้อพบกับหมอความ
มากคนรักมักคนชัง คนขี้เรื้อนพาเพื่อนฉิบหาย เหล็กกล้าต้องทะตาไม้ไผ่
คบคนบ้าค้าคนหูหนวก นกสองหัวตัวเดียวสองคอ อยู่ให้มีไฟไปให้มีเพื่อน
ไอ้เกลอหน้าเหล้าไอ้เพื่อนหน้าหม้อ น้ำเต้าล่ามาชี้พร้าล่าไป ลูกเขือป่าชี้ปลาร้าชี้หนอน
สัญชาติเสือไม่ขอเนื้อเพื่อนกิน คนผมหยิกหน้ากร้อคนคอสั้น อย่าคบมันเป็นมิตรจงคิดหนี
เล่นกับเด็ก ๆ ดา เล่นกับหมาหมาเลียปาก เล่นกับสาก ๆ ตอยหัว
อยู่กับคนปนกับผู้ต้องรู้เรื่อง
คบคนให้แลหน้า เลี้ยงหมาให้แลเล็บ ถือข้องให้เพื่อนตี
ตรันวานหมีให้เพื่อนเล่น
ไม่คิดชีคิดผ้าเหลือง ไม่คิดลุงเรืองก็คิดป้าจันทร์ คนปลิ้นพูดหวานคนพาลพูดโกง
คนโคลงพูดเพราะ ทำนาอย่าเสียไร่ ถ้าเลี้ยงไก่อย่าเสียรัง
อย่าเอาเป็ดขันต่างไก่ เอาใจใส่ใจคนอื่น คบคนบ้าถ้าคนโง่เหมือนสู้เสือ
ราชสีห์มีศักดาถึงเวลาชอพึ่งหนู คบเพื่อนให้พึงรู้ เพื่อนที่ดูเสมือนมาร
ยกตนแล้วข่มท่าน พวกคนพาลหมายว่าดี
อย่าสาวไส้ให้กาเห็น อย่าหาเมล็นให้คนดู แกวกหญ้าเที่ยวหางู
มักอดสูเมื่อภายหลัง
อยู่ไหนให้ไยนั่น นุ่งห่มนั้นให้พอเหมือน ครั้นแปลกแผกผิดเพื่อน
เพื่อนมักเบือนม่ายหน้าหนี
อยู่นาให้รักเหมือน ครั้นอยู่เมืองรักขุนนาง เฝ้าแหนอย่าเหินห่าง
ตามเยี่ยงอย่างท้าวพระยา
อยู่ใต้ให้เผื่อเหนือ ครั้นแล่นเรือให้เผื่อหลิ่ง คนพาลหาที่พึ่ง
จริงจะพ้นจากความจน
คนพาลอย่าคบหมัน อดกลั้นไว้คอยแก้ถาย เหยียบฟากไปทบตง
จะบำหรงสักเท่าใด ลิ้นฟันอยู่กันไส้ ยังไม่พ้นจะทบแทก

จับเส้นว่าจะไต่ แต่อย่าไต่ให้เส้นขาด ระวังอย่าพลั้งพลาด
ครั้นเส้นขาดกลายเป็นหนอง

อย่าได้เชื่อใจทาง อย่าวางใจไว้แก่คน หลายแพรกแยกหลายกล
เพราะเชื่อคนจนใจจริง

นายรักเหมือนเสือกอด หนีนายรอดเหมือนเสือหา พลั้งลงคงอาญา
ชีวาดับนับวันตาย

ญาติมิตรสนิทมาก อย่าถางถากค่อยฝากเผื่อ เอาจิตคิดใจเจือ
อย่าได้เรือแล้วถีบแพ

เขาดีหาว่าเขากลัว เขาปรานีหัวหาว่ารู้ไม่เท่า เขาเย้ยเขาเยาะเย้า
คิดว่าเข้าด้วยตนเอง

คนยากอย่าให้แฝง คนขี้แรงอย่าให้กรอกหม้อ
ไม้ไล่อันมีผล นกก็รนจับระงม มีหรัพย์พักตร์พึงชม
เพื่อนหญิงชายไม่จากไกล

ผูกนาคด้วยโองการ ผูกคชสารปลอกชอใส่ ผูกคนด้วยน้ำใจ
จึงไม่ไกลจากอาตมา

เสือผอมกวางโจมเข้า เสือโคร่งเล่าวิ่งวางมา ตบต้องคอมฤคา
จึงรู้ว่าฤทธิ์เสือมี

งูเห่าเท่าไม้ม้วน อย่าได้ควรยุดหางตี เพลิงน้อยเท่าแมลงหวี่
เผาได้สิ้นทั้งนคร

ช้างควายหมายชนกัน อย่ากางกั้นไม่เป็นผล อย่าฉุกอย่ารุกรน
ถ้าคอยดูอยู่ดีหวา

หมาขบอย่าขบตอบ เพื่อนหัวเราะเยาะไยไพ บาดแผลแค่เราไส้
เขาไยไพว่ารอยหมา

เสือบีบเสือไม่ขบ เสือที่หยบขบคนตาย อย่าเชื่อว่าเสือร้าย
ของมักหายเพราะเชื่อเสือ

ป่าไหนว่าเสือร้าย คนทั้งหลายอย่าได้เชื่อ เสือแหละจะขบเสือ
อย่าได้เชื่ออย่ากลัวเลย
อุบาทว์บังเกิดมา ถึงฟ้าผ่าก็แก้หาย อุบาทว์คนชั่วร้าย
ถ้าไม่ตายไม่หายเลย
วัวหรือจะเกลียดหญ้า ปักษาหรือจะเกลียดไม้ กษัตริย์ยึดหน่วงได้
ความรักใคร่ไม่สิ้นสุด
เขาดี ๆ ด้วยกัน ถ้าคดนั้นผันคดหา อย่าขัดตามอัชฌา
จึงรู้ว่าศิษย์มีครู
เป็นไก่ให้ดูเกล็ด ถ้าเป็นเรือให้วัดวา
ฯลฯ

4.8 การพูด ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ได้นำเอาการพูดในลักษณะต่าง ๆ มาผูกเป็นสำนวนไว้มากมาย ตัวอย่างภาษิต

พูดไหรมีเล่ห์เหลี่ยม ปากว่าเพลงมือใส่เล็บ เสียงคนดังหวาเสียงกลอง
พูดไม่กมแลตัวเองเสียมั่ง พูดเหมือนไอ้แก้วเข้าทุกวัน พูดน้อยต่อยมาก
พูดมากปากเปียก งุมงำเหมือนหมีกินผึ้ง เสียงเหมือนแมงภู่เข้าไห
ขี้ปดพูดมาก คนยากพูดโกง เท่าแต่พูดเท่าแต่คิดผิดกับทำ พูดเหมือนพร้าฟันน้ำ
พูดให้เสียเกสรปาก พูดทิ่มเข้าทิ่มออก พูดให้เป็นเหมรยปาก
ปากหนักเหมือนครกเบือ แหลงไม่มีถานีหยุด อาปากเห็นอ่างไก่
คุยแรงหวามีเหมือนแร่ พูดไหรอย่าให้ขาดทุน พูดไม่หมัง
พูดไหลใย เท็จเหมือนหยะ- แหลงตั้งเฒอเอาสักแล่งไม่ได้
อย่าพูดไปก่อนถาม อย่าเล่าความไปก่อนได่ เพื่อนฝูงมักไยไพ
เขแลมาเราสาอาย
เขายุคิดดูก่อน ส่วนเขายอนผ่อนคอยฟัง ถ้าจริงเหมือนใจหวัง
ให้ฟังฟังแต่สักหู

พูดดีเป็นศรีศักดิ์ มีคนรักทั่วแดนไตร พูดชั่วตัวมีภัย
ต้องตายไปเพราะวาจา

ฯลฯ

4.9 การปกครอง หมายถึง การจัดระเบียบในสังคม ตั้งแต่ครอบครัวจนกระทั่งถึงสังคมส่วนรวม ตัวอย่างภาษิต

ปีนเผ่า ทำเผ่า อย่าข้ามหัวฤาษี
ไอเผ่านี้ปีนเผ่า เหมือนไม้หลักปักขี้โคลน
น้ำเชี่ยวอย่าเอาเรือขวาง อย่าทำหัวล้านนอกครู อย่าทำเลมายคลื่น
หยิกท้ายมดให้เขกัน อย่าสอนมนต์ให้ฤาษี วาดกับมือลบกับเท้า
อย่าเข็นแพะให้ลงน้ำ อย่าเอาพร้าไปฟันน้ำ ตาบอดอย่าเถียงผู้จูง
ตามใจเด็กมีแก่ผอม อย่าหักด้ามพร้าด้วยหัวเข่า อย่าข้ามกลายผู้หลักผู้ใหญ่
อย่าชี้ช้างทางให้เด็กเห็น อย่าเอาไม้ซีกงัดไม้ซุง เอาหมูเถื่อนหัดให้กินรำ
จับให้มั่นคั้นให้แข็ง เล่นหมา ๆ เลียปาก เล่นสาก ๆ ตอยหัว
เตือนคนสันดานหมา เหมือนดัดหางหมาให้มันซื่อ
ผู้ดีเดินหน้า ขี้ข้าเดินตามหลัง ราชสีห์มีศักดา ถึงเวลาขอพึ่งหนู
อยู่ใกล้นาย ๆ ใช้หนัก อยู่ห่างนักนายว่าหนี ถูกเรื่องนายไม่ช่วย
นายเฮงซวยไหร่พันนี้
อย่าคลำหางเสือผอม ราชสีห์ย่อมคร้ามเกรง เจ้านายของเราเอง
อย่าลวนลามอุเบกษา
อย่านั่งเทียมผู้ดี..... อย่าคลำหางเสือเล่น
เห็นช้างแล่นอย่ายุงหาง น้ำเชี่ยวเอาเรือขวาง มักอับปางลงกลางวน
ครั้นอยู่เมืองรักขุนนาง เผ่าแหนอย่าเหินห่าง ตามเยี่ยงอย่างท้าวพระยา
จับปลากุมเอาหัว เปลื่องใบบัวให้ดีหลี น้ำใสในสระศรี
อย่าให้ขุ่นขึ้นมิดตม

น้ำข้นเอาไว้ใน ส่วนน้ำใสไว้ข้างนอก พันหักอย่าคายออก
อมเอาไว้อย่าคายเสีย

นายรักเหมือนเสือกอด หนีนายรอดเหมือนเสือหา พลั้งลงคงอาญา
ชีวาดับนับวันตาย

ช้างเถื่อนย่อมจับได้ วัวควายร้ายย่อมได้ไถ เสือหมอยู่ในไพร
ย่อมจับได้ใส่กรงขัง

ผูกนาคด้วยโองการ ผูกคชสารปลอกขอใส่ ผูกคนด้วยน้ำใจ
จึงไม่ไกลจากอาตมา

ไม้ออนบ่หอนหัก ไม้แข็งนักมักหักหนา คีรีสูงเทียมฟ้า
จอมปลวกน้อยค่อยเพิ่มพูน

เสือผอมกวางโจมเข้า เสือโคร่งเล่าวิ่งวางมา ตบต้องคอมฤคา
จึงรู้ว่าฤทธิเสือมี

ฯลฯ

4.10 ความเชื่อ ประเพณี ภาษิตที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับความเชื่อประเพณี มีดังนี้

กินเหนียว ดับรูป ปัดราด
ปิดราด กินฮาน แม่ชัก
ไหว้เมีย นั่งงาน บ้าหัวจุก
ยักษ์ม่ายหนก มอบสาดเรียงหมอน
มั่วเหมือนข้าวยำ อย่าข้ามหัวฤาษี แขนแด้งเหมือนโนรา
ตาเหมือนลูกตอดอง ทำหนมโคกับปาก ปากว่าเพลงมือใส่เล็บ
สูงเหมือนเปรต ทำผีข่มเหงเปรว ธงเหมือนผีหลงเปรว
ขอเหมือนผีม่ายญาติ อย่าพาสวดเหนียววิ่ง อย่าทำครูหมอที
หน้าเหมือนคนอีดอย หมาไม่ไดกินกากพร้าว หยาจกเหมือนเปรตเดือนสิบ

ถึงเปรวไม่ฝังก็เผา ไปไม่พ้นเหมือนผีหวงเปรว คอยเหมือนคอยแม่มาแต่เปรว
ยอดทองนั่งเมือง สีแก้วพลอยรุ่ง พูดเหมือนไอ้แก้วเข้าทุกวัน ตีกลองสองหน้า
วัวลาย ควายเจ็ด เสียงดังเหมือนฟ้าผ่าเมรุ สูงเหมือนเสาร้านเปรต
กูไม่ใช่ไอ้เหวา นอนเหมือนโนราโรงแพ้ เข้าพร้อมตอกออกพร้อมตัม
เรียนอีสวด บวชอีฉัน ไม่รู้จักหัวต้นหัวเณร ผีตายโหงกับโลงไม้ยาง
เรื่องของเทวดาหมาไม่เกี่ยว ผีในไม่ออก ผีนอกไม่เข้า ขึ้นหวันทั้งเป็น

ฯลฯ

4.11 หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ภาษิตที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับหลักธรรม อันได้แก่ เรื่องกรรมและหลักธรรมอื่น ๆ มีดังนี้

หาไหรได้กินนั่น ซื่อนักพอปนแมวนอน ของชั่วพาของดีไปเสียกัน
พูดไม่กมแลตัวเองเสียมั่ง ชั่วเจ็ดทีดีเจ็ดหน มากคนรักมักคนชัง
ไม่รู้จักหัวต้นหัวเณร ข้ามก็ไม่รอด ลอลก็ไม่พ้น รักดีหนีชั่ว รักตัวกลัวอาย
ตาดีก็ได้ ตาร้ายก็เสีย ซื่อกันไม่หมด คดกินไม่นาน ชั่วดีเป็นตรา
เพื่อนผิดมองเห็น ตนผิดซ่อนเร้น เรื่องร้ายหายสูญ
เมากายลืมตน เมาจนลืมแก่ เมาเมียลืมแม่
แข็งเหล็กดัดด้วยร้อน ยังจะอ่อนให้สักหน แข็งใจอยู่ในคน
ถึงไฟลนก็ไม่หาย
โลภนักมักลาภหาย..... ขันตีถือให้มั่น อย่าถือให้ขันเขาแตก
ดีชั่วทุกตัวสัตว์ จึงจัดว่าอกุศล อย่ากลัวว่าตัวตน
รักตัวกลัวภัยจริง อย่าทุ่มทิ้งฝนความเพียร
ควรคิดเป็นนิจศีล ทุกยามกินและยามนอน คำนับลงกับหมอน
แล้วขอพรพระพุทธคุณ
คุณครูคุณบิดา คุณน้าป้าอนุกูล บรรดาที่มีคุณ
ขอพึ่งบุญมาคุ้มกัน

คนดีดังนี้แล ว่าดีแท้พ้นโทษทัณฑ์ ครั้นตายได้ไปสวรรค์
เพราะใจท่านนบนอบคุณ
ผู้ใดใจโทโส พาลพาโลโมโหหุน ไม่มักรู้จักคุณ
แห่งท่านผู้เป็นครูบา
กรรมว่าพอแม่เอง ไม่ได้เกรงเท่าเกษา ทันเถียงมันเถียงท้า
ถ้าทันด่ามันด่าใหญ่
พ่อแม่ได้แต่ทุกข์ คิดฉุกใจอยู่มิวาย ตัดต้นลูกจะตาย
ครั้นเอาไว้อายมากไป
มล้างแล้วคิดสาน เน่าแล้วกลับจะกินใหม่ นมยานทับทรวงใน
ตัดมิได้แค้นนักหนา
ทำคุณบูชาโทษ โปรดปล่อยสัตว์จักได้บาป ครั้นจะคิดให้หยาบ
ลาภจะเสียเมียจะด่า
คดนอกพอดัดหาย คดในไซร้หายที่ไหน ไม้คดดัดด้วยไฟ
คดในใจดัดใดดี
คดใจใครใครดัด ถึงอยู่วัดกับครูไหน จะดีเท่าใดใด
ใครดัดได้เราให้ถอง
หนึ่งเล่ายังความยาก เห็นยากมากกว่ายากใหญ่ ยากกายไม่ยากใจ
พอจะได้ใช้การงาน
ครั้นว่ายากในใจ เหนื่อยอะไหรยิ่งยากการ ยิ่งมากยิ่งยากนาน
จะทำการก็ถดถอย
ถ้าคิดข้างกุศล จะนำตนขึ้นสวรรค์ อุตส่าห์เล่าเรียนพลัน
ทันพระเจ้าสั่งสอนไว้
สวดมนต์บ่นภาวนา เห็นดีกว่าคิดกายหลาย เกิดมากว่าจะตาย
จะกายหลายไปเท่าใด

แต่จะเตือนสติว่า กูเกิดมาไม่แคล้วตาย เท่านี้ก็ใช้ได้
ชักให้ใช้ไปเสียเอิน

เหม่ชะอกุศล แกล้งแซกคนให้เหิดเหิน ชักใจให้ไปเอิน
คิดแต่เต้นให้คนสูญ

ส่วนบุญอยู่ที่ไหน ไยไม่ช่วยอนุกูล แกล้งล่าให้คนสูญ
จะนุกูลต่อเมื่อใด

ล่าให้บาปทำตาย ให้สูญหายเสียเปล่าไป นับร้อยนับพันใน
ที่ตายไปด้วยบาปกรรม

บาปเอยของเอ็งมาก มาชักลากมนุษย์ธรรม ถึงมีปัญญานำ
มาแทรกให้ได้สาธารณ์

สรรเสริญความนินทา พระตรัสว่าก็สามหาว อย่าพังให้ยืดยาว
กล่าวไม่เหมือนกันสักคน

คนปราชญ์จำนรรจา วิสัชนาย่อมแจ้งฉาน คนพาลชวนกันพาล
นิ่งไว้ไส้ดีกว่ากล่าว

อย่าได้เชื่อใจทาง อย่าวางใจไว้แก่คน หลายแพรกแยกหลายกล
เพราะเชื่อคนจนใจจริง

เชื่อคนอย่าเชื่อคน เชื่อหลายหนมักเสียการ ทศกัณฐ์พระยามาร
หนหมานล้วงเอาดวงใจ

พระเพลิงเริงแรงฤทธิ์ อันสถิตในโลกา พื้นใส่เท่าใดหนา
บรู้อิ่มรู้เบื่อเหลย

เชื้อชาติลูกชี้กา ลวงปักษาให้หลงใหล หวานนอกแล้วขมใน
เหมือนน้ำใจพวกพาลา

4.12 เบ็ดเตล็ด ภาษิตบางบทไม่ได้กล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ดังที่กล่าวมาแล้ว ดังนั้นผู้วิจัยจึงจัดเป็นอีกส่วนหนึ่ง ตัวอย่างภาษิต

ค่ากัน	หัวหมอ	เทือก ๆ
ลำลาบ	รีดเลือดปู	
คนเมื่อนั้น	คนหัวหมอ	โคลงหัวนุ้ย
เที่ยวกางหลาง		
แน่งเจ้าพิษ	เอากันใหญ่	เดินตีนขวั้น
เข้าตาไล่		
ไปพรามพ้น	ขวิดท้ายขวิดตุง	ทำเว้อทำวา
ไม้สั้นตีชี้		
ลำลอดไต้ทราย	นกยางขี้ใส่เล	นกฮูกจับหลังคา
อย่าทำเลไม่มีคลื่น	เที่ยวราร่าอยู่กลางคลอง	ขี้ครานเวียนหัว
เจ็บตัวเหานอน		

ฯลฯ

ในการจัดจำแนกภาษิตในบทนี้ มีสิ่งที่น่าสังเกตหลายประการ ซึ่งผู้วิจัยคิดว่าน่าจะนำเสนอเพิ่มเติม

ประการแรก เกี่ยวกับการถ่ายทอดข้อมูล เนื่องจากข้อมูลมี 2 ประเภท คือ ข้อมูลที่ได้จากปากคำ และข้อมูลลายลักษณ์ ทำให้การถ่ายทอดเป็นภาษามาตรฐานแตกต่างกัน เช่น คำว่า วัว ข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์เขียน วัวตามสำเนียงภาษามาตรฐาน แต่ในความเป็นจริงชาวบ้านออกเสียง ฮัว ดังนั้นในการถ่ายทอดข้อมูลจึงมีสองลักษณะ ข้อมูลใดเป็นมุขปาฐะ จะถ่ายทอดโดยรักษาสำเนียงเดิมให้มากที่สุด เช่น วัว เป็น ฮัว ฝน เป็น ขน งง เป็น ฮง ทุ่ง เป็น ท่อง (ออกเสียงสั้น) ส่วนข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์ ผู้รวบรวมถ่ายทอดเป็นภาษามาตรฐาน ก็คงเสียงเดิมไว้โดยไม่เปลี่ยนแปลง

ประการที่สอง จากการจำแนกภาษิตในลักษณะต่าง ๆ ทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของภาษิตอย่างชัดเจน นั่นก็คือภาษิตบทเดียวกันแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวนี้เห็นได้เด่นชัด คือ การเติมหรือตัดคำในบทภาษิตนั้น ๆ เช่น

"ซื่อนักปนแมวนอน" จะเปลี่ยนเป็น "ซื่อนักพอปนแมวนอน" "ซื่อนักพอเป็นแมวนอน" และ ในบทเดียวกันนี้ในอีกท้องถิ่นหนึ่งเติมส่วนขยายเข้าไปเป็น "แม่เสียงรัก"ซื่อนักปนแมวนอน" หรือ "ผีเข้าผีออก" ก็เป็น "เหมือนผีเข้าผีออก" "แหลงไม่มีถานีหยุด" เป็น "พูดม่ายถานีหยุด" "แหลงม่ายถานีหยุด" "หางเต่าหางแลนค่ากัน" เป็น "หางเต่ากับหางแลนค่ากัน" ถ้าชาดพดต้องลอย" เป็น "ถ้าเป็นชาติพดต้องลอย" เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวนี้ มีปรากฏมากที่เดียว ผู้วิจัย คงไว้ทุกบทเพราะถือว่าเป็นคนละสำนวน แม้จะเป็นภาษิตบทเดียวกัน

ประการที่สาม การรับภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคกลางไปใช้ ซึ่งลักษณะดังกล่าวมองเห็นได้เด่นชัด เพราะมีลักษณะแตกต่างจากภาษิตชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้ การที่ผู้วิจัยกล่าวเช่นนี้เพราะพิจารณาจากการใช้ภาษา เช่น วาดด้วยมือลบด้วยเท้า คำที่เห็นชัดคือคำว่า เท้า ปกติคนในท้องถิ่นจะไม่นิยมใช้คำว่าเท้าในการพูดสื่อสารระหว่างคนในสังคมเดียวกัน คำที่ใช้เป็นพื้นคือ ตีน อีกคำหนึ่งที่ไม่ใช่ "วิสัยการใช้ภาษา" ของคนท้องถิ่น ก็คือคำ "ด้วย" คำ ๆ นี้จะใช้คำว่า กับ หรือ กัน แทน ภาษิตบทนี้ถ้าจะเขียนตามภาษิตท้องถิ่นจริง ๆ น่าจะเป็น วาดกับมือลบกับตีน ตัวอย่างภาษิตบทอื่น ๆ ที่ผู้วิจัยคิดว่าได้รับอิทธิพลจากภาษิตท้องถิ่นภาคกลางคือ อย่าเอาไม้ซีกงัดไม้ซุง เรื่องของเทวดาหมาไม่เกี่ยว คนดีชอบแก้ไข คนจัญไรชอบติเตียน ผู้หญิงต้องมีความอาย ผู้ชายต้องมีความกล้า เป็นต้น และก็มีภาษิตอีกจำนวนไม่น้อยที่ผสมผสานระหว่างคำในภาษาถิ่น กับคำในภาษาไทยมาตรฐาน ดังตัวอย่าง

ยังอยู่อีกไม่กี่ผืนผ้า	เลี้ยงช้างใครบ้างกินขี้ช้าง	มหาสมุทรไม่อิ่มน้ำ
คนหรืออีอิ่มความอยากได้	นั่งนิ่งเหมือนลิงถูกขอน	ขุดดินนุงแพร
แลไม่งาม	จะร้อนใจไปไยมี นารีเมืองคอนเหมือนฝูงลิง เป็นต้น	

ประการที่สี่ ลักษณะของภาษิต จากการจัดจำแนกภาษิตในลักษณะการใช้คำพบว่า ภาษิตจำนวนไม่น้อยที่มีลักษณะการใช้คำคล้องจอง อาจจะพูดได้ว่าส่วนใหญ่ใช้คำคล้องจอง คงจะต้องการให้จดจำได้ หรือเป็นเพราะนิสัยของคนท้องถิ่นภาคใต้นิยม

เรื่องกาพย์กลอน ข้อยืนยันจากภาษิตอย่างหนึ่งที่เห็นชัดเจน คือ ข้อมูลภาษิตลายลักษณ์ที่นำมาศึกษาครั้งนี้เขียนเป็นกาพย์ยานี และจากการจำแนกภาษิตตามความมุ่งหมายชี้ให้เห็นชัดเจนว่า ภาษิตชาวบ้านของท้องถิ่นภาคใต้มุ่งวางระเบียบการประพฤติปฏิบัติให้แก่คนในสังคมของตน

ประการสุดท้าย เกี่ยวกับกลวิธีในการสร้างภาษิต มองเห็นได้เด่นชัดจากการจำแนกภาษิตตามเนื้อหาว่า การสร้างภาษิต สร้างจากสิ่งใกล้ตัว อาจจะเป็น พืช สัตว์ สิ่งของ หรือแม้แต่บุคคลแวดล้อม เช่น "อย่าเอาเป็ดขันต่างไก่" "พี่ ๆ น้อง ๆ เงินทองคนถุง" อย่าเอาเกลือไปแลกสาร อย่าเอาหวานไปแลกเปรี้ยว" เป็นต้น และสิ่งสำคัญที่ควบคุมการสร้างภาษิตก็คือ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น "ทำคุณบูชาโทษ โปรดปล่อยสัตว์จักได้บาป" "ขันตีถือให้มั่น อย่าถือให้ขันเขาแตก" "ดีชั่วทุกตัวสัตว์ จึงจัดว่าอกุศล อย่ากลัวว่าตัวตน รักตัวตั้งสัจจาจริง" เป็นต้น

บทที่ 4

โครงสร้างและความหมายของภาษิต

การวิเคราะห์ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ ในบทนี้จะแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 หัวข้อ ดังนี้

1. โครงสร้างของภาษิต
2. ความหมายและโอกาสที่ใช้ภาษิต

1. โครงสร้างของภาษิต

เนื่องจากภาษิตชาวบ้านที่นำมาศึกษาครั้งนี้มีทั้งภาษิตที่เป็นร้อยแก้ว และภาษิตร้อยกรอง ดังนั้นในการวิเคราะห์โครงสร้างจะวิเคราะห์ภาษิตร้อยแก้วเท่านั้น ส่วนภาษิตร้อยกรองไม่สามารถจะศึกษาโครงสร้างได้เพราะผู้แต่งบทภาษิต จะเติมคำข้างหน้าหรือข้างหลังภาษิตเพื่อให้เกิดสัมผัสคล้องจอง ทำให้รูปแบบของภาษิตเปลี่ยนไป อนึ่ง การวิเคราะห์โครงสร้างจะวิเคราะห์กว้าง ๆ เพื่อให้เห็นลักษณะที่สำคัญ ๆ อันนำไปสู่ความเข้าใจลักษณะภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้

ข้อมูลภาษิตร้อยแก้วที่รวบรวมได้ มีโครงสร้าง 2 ลักษณะ คือ

1.1 คำ และกลุ่มคำ

1.2 ประโยค

1.1 คำและกลุ่มคำ ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ มีลักษณะที่เป็น คำ ๆ เดียว และกลุ่มคำหรือวลี ดังจะได้แยกกล่าวดังต่อไปนี้

1.1.1 คำ หมายถึงภาษิตที่เป็นคำ ๆ เดียว ซึ่งมีตั้งแต่ 2 พยางค์ขึ้นไป ซึ่งไม่ใช่เป็นคำพูดโต้ตอบในวงสนทนาทั่วไป แต่จะเป็นสำนวน ซึ่งจะนำมาใช้อยู่เสมอ เช่น กายหลาย กุบกับ ชังกั้ง ตาหนา มัดกะ ต่อเช้า ต่อโพรก ต่อรือ

ต่อเรื่อง สอนวอน สมลม ราพา หมุ่งหมิ่ง ลำลาบ พายซื่อ อีหล็อกฉ็อกแฉ็ก เฉียวฉาวเชียวชาว ดักดี้เดียม โหน่งหน่างโหน่งหนก เป็นต้น

1.1.2 กลุ่มคำหรือวลี ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ ที่มีลักษณะเช่นนี้ เกิดจากการนำคำมาประสมกัน เกิดความหมายใหม่ขึ้น อาจจะเกิดจากคำนามกับคำนาม คำนามกับคำกริยา หรืออื่น ๆ ซึ่งจะมีตั้งแต่ 2 คำขึ้นไป ดังจะได้กล่าวต่อไปนี้

กลุ่มคำที่เกิดจากนามกับคำนาม เช่น หัวหมอ เกล็ดฟ้า ครูหมอ คนหัวหมอ เป็นต้น ภาษิตที่มีโครงสร้างในลักษณะนี้มีปรากฏน้อย

กลุ่มคำที่เกิดจากนามกับคำกริยา ภาษิตในลักษณะนี้มี 2 ประเภท คือ ขึ้นต้นด้วยคำนามตามด้วยคำกริยาประเภทหนึ่ง เช่น บาปใส่ แม่ชัก ตับพอง คนกินยอ วัวคู่ไถ เป็นต้น อีกประเภทหนึ่ง ขึ้นต้นด้วยคำกริยาตามด้วยคำนาม เช่น กินเหนียว ไหวเมีย นั่งงาน ชักนิทาน บัดราด ลากตับ ปล้ำดูก ทำยศ ฉีกเหือก ทำเฒ่า ทำบ่าว รีดเลือดปู ข่มเหงเปรว นอนป่าหนาม ฝันกลางวัน แน่งเจ้าพิษ เสี่ยหน้าไก่ พริ่มท่านตุ้ง บ้าหัวจุก ผูดลูกลาย ไอ้ตัดหัว

กลุ่มคำที่เกิดจากคำกริยาตามด้วยคำขยาย ภาษิตชาวบ้านที่มีโครงสร้างลักษณะนี้ มี 2 ประเภท คือ ภาษิตที่ขึ้นต้นคำกริยาตามด้วยคำขยายคำเดียว หรือเป็นกลุ่มคำที่มีความหมาย เช่น กินแหน ว่าแหก ทำนุ้ย นั่งแบงเชิง ไปไม่รอด ขึ้นหวันทั้งเป็น ไปราพนาสูร ไปพรามพ้น เป็นต้น อีกประเภทหนึ่ง คือ ขึ้นต้นด้วยคำกริยาตามด้วยคำขยายที่เป็นคำ ๆ เดียว และกลุ่มคำที่ไม่มีความหมาย เช่น นั่งไล ทำพรือ ชักแฮก พูดไหลไผไลไพ เที่ยวกางหลาง มาแต่ไหร มาแต่สวน พูดจ้องด้อง เปรตเหลือเสื้อ เป็นต้น

กลุ่มคำที่เกิดจากคำนามตามด้วยคำขยาย ที่ไม่มีความหมาย เช่น คนจันหวัน คนเมื่อนั้น ปากตรก คนส็อกหม็อก ผักเหนาะ เดือนอำอุย คนไฮ ๆ น้ำฉ็อกแฉ็ก เป็นต้น

กลุ่มคำที่เกิดจากคำสันธานหรือคำบุพบท หรือคำอื่น ๆ ต่อด้วยส่วนขยาย เช่น ในอยู่ ใดตัว เข้าเค้า แต่กะเดียว ม่ายสักแหวง ไม่สบดี้ ไม่ใส่ปาก อย่าฮูก-เพื่อน สูงเหมือนเปรต โม่อาฆาต แก่เข้าแล้ว หมั่นหน้าหอ ไม่เข้าเหลง เป็นต้น

1.2 ประโยค ลักษณะของภาษิตเป็นประโยคในที่นี้ หมายถึง ภาษิตที่มีส่วนประกอบของประโยคอันได้แก่ ภาคประธาน ภาคแสดง หรือ อาจจะละประธานไว้ ซึ่งแบ่งเป็น ประโยคความเดียว และประโยคความรวม

1.2.1 ประโยคความเดียว ภาษิตชาวบ้านที่มีโครงสร้างในลักษณะนี้ได้แก่ ไฟเสียแกลบ ไฟหมุ่นแกลบ พร้าวตื่นดก ช้างเหยียบงวง ไชชายวิดเล ไอ้เฒ่านี้-ปีนเฒ่า นิ้วเองแคว็กตาเอง หมาไม่ได้กินกากพร้าว พูดเหมือนไอ้แก้วเข้าทุกวัน

ไฟธาตุพอได้กินผ้าถุงเสียมั่ง
กินข้าวคำเดียวไม่อิ่ม
หมาไม่ได้กินกากพร้าว
บัวบกไม่ได้ขึ้นค้าง
อย่าขอหวีแก่พระ
หมาเสียวานไม่ถึง

ลูกโหนดหล่นไม่ไกลต้น
ขี้ผ่ากับขวานไม่ออก
ยังทางไม่มีคนเดิน
อย่าเอาบาตรันวานหมี
เหมือนไม้ปักขี้โคลน
ฝากปลาย่างกับแมว

ฯลฯ

1.2.2 ประโยคความรวม ประเภทนี้มีประโยคตั้งแต่ 2 ประโยคขึ้นไปมารวมกัน และเป็นเหตุเป็นผลกัน ตัวอย่างภาษิตในลักษณะนี้

กินแล้วเอาดองครอบหัว
แคว็กขี้ฟันให้เพื่อนดม
เห็นนกบินอย่าบินตามนก
ชุดแล้วยังอีล้าง เห็นตัวยังอีตามรอย

อย่าอีมหมาให้เสือกิน
หยิกท้ายมดให้ขบกัน
เห็นเพื่อนนุ่งซักอาบอีนุ่งกันเหอ
เลี้ยงช้างใครบ้างกินขี้ช้าง

ปลูกถั่วแรกวากวางกินแต่วาซือ ไม่ได้ตั้งวาน ไม่ได้ตั้งโพก
หาปลาได้กินปลาหาผักได้กินผัก ไปให้เขยบดีหวาให้ลูกชิวซอด
ขุดดินนุ่งแพรแลไม่งาม ควายกินหญ้าอ่อนนอนน้ำใส
ซักน้ำเข้าเรือ ซักเสื่อเข้าบ้าน ขี้คร้านเวียนหัว เจ็บตัวเหานอน
ขี้แพ้ชวนชก ขี้หกชวนด่า กินข้าวพอตัว หวีหัวพอเกล้า
เหยียบมดไม่ตาย เหยียบควายคอหัก หญิงอาจหัวดัง ชายคลั่งร้องเพลง

ฯลฯ

2. ความหมายและโอกาสที่ใช้

การวิเคราะห์ภาษิตชาวบ้านทองถิ่นภาคใต้ในด้านความหมาย และโอกาสที่ใช้ ผู้วิจัยนำภาษิตมาวิเคราะห์เป็นตัวอย่างประมาณ 100 บท จากจำนวนทั้งหมดที่รวบรวมได้ และในการวิเคราะห์ความหมายผู้วิจัยแยกความหมายออกเป็น 2 ประการ คือ

1. ความหมายตรง หมายถึงการแปลหรือตีความภาษิตตามรูปคำในลักษณะขยายความให้ชัดเจน

2. ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึงการแปลหรือตีความภาษิตจากบริบทแวดล้อมอันได้แก่ถ้อยคำที่นำมาประกอบภาษิต ตลอดจนโอกาสที่ใช้ภาษิตนั้น ๆ

ตัวอย่างการให้ความหมายทั้ง 2 ลักษณะ คือ แก่พร้าว เฒ่าลอกอ ในความหมายประการแรก หมายถึง ความแก่ของต้นไม้ 2 ชนิด คือต้นมะพร้าวและต้นมะละกอ ในความหมายประการที่ 2 หมายถึง บุคคลที่วัยล่วงเลยมาจนเป็นผู้ใหญ่ที่มีพฤติกรรมหรือประพฤติตัวไม่เหมาะสมกับวัยของตน ซึ่งตามความคาดหมายของสังคมนั้น ผู้ใหญ่จะต้องประพฤติปฏิบัติให้เป็นที่เชื่อถือ หรือยอมรับของคนอื่น เป็นคนมีเหตุมีผล ผู้ใหญ่คนใดประพฤตินอกบรรทัดฐานของสังคม จะถูกประนามผ่านบทภาษิตเปรียบเทียบว่า "แก่พร้าวเฒ่าลอกอ"

การวิเคราะห์ความหมายของภาษิตจะได้ผลสมบูรณ์ต้องอิงอาศัย โอกาสที่นำภาษิตไปใช้ ดังนั้นเมื่อวิเคราะห์ความหมายผู้วิจัยจึงได้นำเอาโอกาสที่ใช้มาประกอบการวิเคราะห์ด้วย จากตัวอย่างการให้ความหมาย บทภาษิต "แก่พร้าวเฒ่าลอกอ" ถ้าพิจารณาโอกาสที่ใช้ก็คือ ภาษิตบทนี้ใช้พูดเปรียบเทียบ การกระทำที่ไม่เหมาะสมของผู้สูงวัย พูดในลักษณะตำหนิ ดังตัวอย่างประโยค "แก่ก็แก่เสียเปล่า แก่พร้าวเฒ่าลอกอ"

ดังนั้นในการนำเสนอภาษิตในหัวข้อนี้จะยกภาษิตแต่ละบทมาวิเคราะห์ในแง่ความหมาย และโอกาสที่ใช้ตามลำดับ ในการเรียบเรียงภาษิต จะเรียงไปตามความมากน้อยของคำในแต่ละบท และในกรณีที่ภาษิตหลายบทมีความหมายเหมือนกันหรือใกล้เคียงกันจะนำมากล่าวไว้ด้วยกัน

ทำพี่ ความหมายแปลว่า

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ทำตัวเป็นพี่, วางตัวเป็นพี่

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง บุคคลที่กระทำหรือประพฤติตนไม่เหมาะสมกับวัยหรืออายุ ส่วนใหญ่จะใช้กับผู้ออนวัย ในด้านการพูดหรือแสดงกิริยาท่าทางเหมือนผู้ใหญ่ อาจจะทำให้ผู้ใหญ่เมตตา หรือไม่พอใจก็ได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับวัยของผู้กระทำ ตลอดจนสถานการณ์แวดล้อมด้วย

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเปรียบเทียบการกระทำหรือคำพูดของเด็ก หรือผู้ออนวัยที่กระทำหรือพูดเกินตัว

ตัวอย่างประโยค "อย่าทำพี่นักแรงที ไอ้นุ้ยเหอ"

นกต่อ

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง นกที่ใช้ต่อนกตัวอื่น (ให้มาติดกับดัก)

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง คนที่คอยสืบเสาะเรื่องราวของคนที่มีฐานะดีในชุมชนของตน ให้แก่ โจรผู้ร้าย เพื่อโจรจะได้เข้าปล้นสะดวก และคนที่ทำตัวเป็นนกต่อก็ได้รับผลประโยชน์จากการปล้นนั้น อาจจะเป็นการแก้แค้น ถ้ามีความผูกพยาบาทกับเจ้าของบ้าน อิจฉาริษยาที่เขามีฐานะดีกว่าตน หรือ หวังส่วนแบ่งเป็นทรัพย์สินเงินทองก็ได้ คนที่เป็นนกต่ออาจจะเป็นผู้หญิง หรือผู้ชายก็ได้เข้าไปตีสนิทหรือคลุกคลีอยู่ในบ้านที่ต้องการให้โจรปล้น เพื่อคูลาดเลา ส่งข่าวให้โจรรู้

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเมื่อมีเหตุการณ์โจรผู้ร้ายปล้นบ้าน

ตัวอย่างประโยค "เรื่องโจรอุก(ปล้น) บ้านลุงอิน ต้องมีนกต่อแน่ ๆ ถ้ามายนกต่อโจรมันอีรู้พรือ"

แม่ชัก

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง แม่สื่อ หรือผู้ชักนำ

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง ผู้หญิงซึ่งทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการเลือกคู่ของหนุ่มสาว แม่ชักมักจะเป็นฝ่ายชักจูงหญิง ให้แก่ชาย และยังเป็นผู้คอยช่วยเหลือหนุ่มสาวผ่านทางบิดามารดาของทั้งสองฝ่าย ให้เห็นใจและยอมรับความรักของหนุ่มสาว แต่ถ้าบิดามารดาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่พอใจ แม่ชักก็จะกลายเป็นคนที่น่ารังเกียจของฝ่ายนั้นไปทันที

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดถึงการกระทำของหญิงที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการเลือกคู่ของหนุ่มสาว

ตัวอย่างประโยค "แกชอบเป็นแม่ชักดีนักหนา ค่อยถ้าแล
เขาด่าได้แรงอกแหละ"

หัวหมอ

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง คนหัวหมอ, เก่งเหมือนหมอ

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง ลักษณะฉลาด มีเล่ห์เหลี่ยม หรือฉลาดแกมโกง เอาตัวรอดได้ด้วย หมอในที่นี้น่าจะมาจากหมอความ คือ ทนายความ เพราะทนายความฉลาดในการแก้ไขเหตุการณ์หรือคดีความด้วยวิธีใช้คำพูดพลิกแพลงต่าง ๆ นานา

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเปรียบเทียบบุคคลที่ใช้คำพูดแก้ไขสถานการณ์ เพื่อเอาตัวรอดได้

ตัวอย่างประโยค "ไอ้เณรนี้ กูแล ๆ หัวหมอจังแล้ว"

ไหว้เมีย

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ผู้ชายแต่งงาน

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง ประเพณีการแต่งงาน ภาษิตที่เกี่ยวกับการแต่งงานมีอยู่หลายบท เช่น กินเหนียว กินงาน นั่งงาน ซึ่ง 3 บทนี้จะเน้นผู้ที่เข้าไปร่วมในประเพณีการแต่งงานด้วย ในที่นี้จะแยกให้เห็นความแตกต่างของภาษิตทั้ง 3

ไหว้เมีย มักใช้กับฝ่ายเจ้าบ่าวเมื่อจะไปทำพิธีแต่งงานจะพูดกันว่า ไปไหว้เมีย ถ้ามีแขกทางฝ่ายเจ้าบ่าวไปด้วยแขกที่ไปก็จะใช้สำนวนพูดว่า ไปไหว้เมีย เป็นการพูดตัดคำ ตัดความ ในสภาพความเป็นจริง เจ้าบ่าวไปกราบไหว้ผีบรรพบุรุษและญาติผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาว เพื่อแสดงความเคารพและแนะนำตัว ฝากตัวในฐานะเป็นสมาชิกใหม่ในครอบครัวฝ่ายหญิง

กินเหนียว หรือ ได้กินเหนียว เป็นสำนวนพูดที่เกี่ยวข้องกับฝ่ายหญิง เพราะการจัดพิธีแต่งงานกระทำที่บ้านฝ่ายหญิง โดยเฉพาะการเลี้ยงต้อนรับแขกที่มาในงาน สิ่งที่ขาดไม่ได้ในงานก็คือ ข้าวเหนียวกับขนมชนิดหนึ่ง เรียกว่า ยาหนม (ปัจจุบันอาจจะเปลี่ยนแปลงไปบ้าง) ฉะนั้น สำนวนนี้จึงหมายถึงการแต่งงาน

กินงาน นั่งงาน สองบทนี้ความหมายเหมือนกัน หมายถึงการเข้าร่วมในพิธีแต่งงาน เป็นแขกที่เจ้าภาพทั้งสองฝ่ายเชิญไปร่วมในพิธี

โอกาสที่ใช้

ภาษิตทั้ง 4 บทข้างต้นใช้พูดแทนคำว่า แต่งงานในลักษณะตาง ๆ

ตัวอย่างประโยค "เฌรเอียดไหว้เมียวันศุกร์อี้ถึงนี่"

"อีสาวเราแค่อี้ได้กินเหนียวแล้ว"

"ไปกินงานเขาสักเดียว เขาบอกแล้วไม่ไป น่าเกลียด ไปนั่งงานบ้านผู้ใหญ่ กินกันไม่หมัง"

นอนป่าหนาม

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง นอนในดงหนาม

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การตกอยู่ในที่ที่มีอันตรายรอบข้าง คำว่า ป่าหนามบ่งบอกให้รู้ถึงความทุกข์ ความเดือดร้อน อันเกิดจากสิ่งแวดล้อม โดยมากจะหมายถึงศัตรูคอยกลั่นแกล้ง หรือลอบทำร้าย เหมือนหนามแหลมที่คอยทิ่มแทงร่างกายยามเผลอตัว

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบกับความเป็นอยู่ของบุคคลท่ามกลางศัตรู

ตัวอย่างประโยค "ลูกเหอ ถ้าเพื่อนเบียนนักแรง อย่าอยู่เหลย นอนป่าหนาม เราเจ็บตัวอย่างเดียว"

หกเหมือนหญ้า

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง พูดโกหกเท่าต้นหญ้า

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การพูดโกหกมากและบ่อย จนเกินไป จนเกิดเป็นความเคยชินกลายเป็นนิสัย เหตุที่ยกเอาต้นหญ้ามาเปรียบเทียบเพราะต้นหญ้ามีมาก ต้นเล็ก ๆ งอกเร็ว โตเร็ว ขยายพันธุ์ก็รวดเร็ว ซึ่งตรงกับภาษิตอีกบทหนึ่งว่า เท็จเหมือนหยะ (ขยะ) ภาษิตบทหลังอาจจะน้อยกว่า แต่ที่สำคัญก็คือ ขยะมีลักษณะการสะสมพอกพูนไว้ คนที่พูดเท็จโกหก บ่อย ๆ ก็พอกพูนเป็นนิสัยชอบโกหกได้เช่นกัน

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเป็นเชิงเปรียบเทียบคนที่ชอบพูดโกหกอยู่เสมอ

ตัวอย่างประโยค "ไอ้เณรไข่ หกเหมือนหญ้าอย่าเชื่อมัน"
"คนไอ้ไหร เท็จเหมือนหยะ เท็จไม่เลือกคน"

ตีนฉัดเม่น

ความหมาย

[illegible] เท้าเตะตัวเม่น

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การกระทำการสิ่งใดโดยความประมาท ไม่ระมัดระวัง นำไปสู่การสูญเสียประโยชน์และได้รับโทษ ความเดือดร้อนคล้ายภาษิตทางภาคกลางที่ว่า แกว่งเท้าหาเสี้ยน เพราะตัวเม่น และเสี้ยน มีความคมและทิ่มแทงผู้กระทำได้ แต่อย่างไรก็ตามน้ำหนักการเปรียบเทียบระหว่างตัวเม่นกับเสี้ยน ตัวเม่นย่อมให้โทษหนักกว่า

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเปรียบเทียบการกระทำที่ไม่เหมาะไม่ควร อาจจะพูดเตือนไม่ให้กระทำ หรือพูดหลังจากกระทำผ่านไปแล้วก็ได้

ตัวอย่างประโยค "อยู่ดีไม่ว่าดี เอาตีนฉัดเม่น เจ็บเปล่า ๆ แลให้ดี ๆ ก่อนต่ออีทำ อย่าเอาตีนฉัดเม่นได้เรื่องไอ้ไหร"

พูดไม่หมัง

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง พูดไม่ระวัง

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง ลักษณะการพูดที่ขาดสติ ขาดการพิจารณาไตร่ตรอง นึกจะพูดก็พูดทันที ไม่คำนึงกาลเทศะ การพูดในลักษณะนี้มักจะเกิดผลเสียมากกว่าผลดี

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดตำหนิ บุคคลที่พูดออกไปโดยไม่คิดถึงกาลควรไม่ควร

ตัวอย่างประโยค "พูดไม่หมัง ค่อยถ้าแลได้เรื่องสักวันแหละ"

ข่มเหงเปรว

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ข่มเหงป่าช้า

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การกระทำด้วยอารมณ์ที่ต้องการประชดประชันกับบุคคลหรือสิ่งที่ไม่เหมาะสม ทำให้เสียประโยชน์ เหมือนผีตายประชดป่าช้า ป่าช้าย่อมไม่รับรู้ หรือสนองตอบการกระทำนั้นเลย ผู้กระทำเป็นผู้ได้รับผลฝ่ายเดียว

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดในเชิงเปรียบเทียบพฤติกรรมของคนเจ้าอารมณ์ ซึ่งขาดความยั้งคิด จนเกิดผลเสีย

ตัวอย่างประโยค "ม่ายไหรสักหีด ทำผีข่มเหงเปรวไปได้"

ทำมือเติบ

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ทำมือใหญ่

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง กจรที่บุคคลกระทำการสิ่งใดใหญ่เกินตัว ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค การจับจ่ายใช้สอย มีน้อยใช้มาก อันจะทำให้ตนเองเดือดร้อน คำว่า มือ ในภาษิตบทนี้ เป็นสัญลักษณ์แทนการจับจ่ายใช้สอย หรือหยิบยื่นข้าวของเงินทองให้ผู้อื่นจนลืมนึกถึงฐานะของตน

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเปรียบเทียบการกระทำของบุคคลที่ไม่รู้จักประมาณตนในการให้การรับ

ตัวอย่างประโยค "ยังเท่าใดจ่ายไม่อั้น ทำมือเติบไปตะ ลำบากสักวันแหละ"

แก่เพราะกินข้าว เฒ่าเพราะเกิดนาน

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ได้เพราะกินข้าว และเกิดมานาน หรือแก่ด้วยวัย

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง บุคคลที่เกิดและเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ตลอดเวลาไม่ได้ทำสิ่งใดให้เกิดประโยชน์แก่สังคม เป็นคนรกโลก ความหมาย

ภาษิตนี้ ครอบคลุม พฤติกรรมทุกอย่างของผู้สูงวัย อาจจะเป็นพฤติกรรมทางกาย หรือ วาจา ซึ่งเป็นที่รังเกียจของสังคม

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดตำหนิผู้ใหญ่ที่ประพฤติตนไม่เหมาะสม ทั้งทางกาย วาจา

ตัวอย่างประโยค "อย่าไปยุ่งกับแกเลย คนแก่เพราะกินข้าวเฒ่าเพราะเกิดนานพันนี้"

หรือ

"แก่ก็แก่เสียเปล่า แก่พันนี้เขาเรียกว่า แก่เพราะกินข้าว เฒ่าเพราะเกิดนาน"

ชี้ไม่ให้หมากิน

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง อุจจาระก็ยังไม่ยอมให้สุนัขกิน

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง ลักษณะความตระหนี่ของบุคคล ผู้ที่มีความตระหนี่มักจะไม่ยอมให้บันสิ่งของแก่บุคคลอื่น แม้จะจับจ่ายใช้สอยเพื่อความเป็นอยู่ของตนเองก็ไม่ยอมกระทำ จนกระทั่งอุจจาระของตนก็ยังหวง ไม่ให้สุนัขกิน

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเปรียบเทียบลักษณะของคนตระหนี่

ตัวอย่างประโยค "เกิดมาเหมือนอีไม่ตาย ขี้ชิด[1]เอาปรือ ขี้ก็ไม่ให้หมากิน"

---

[1] ขี้ชิด หมายถึง ความตระหนี่

กินเหมือนไฟเดือนห้า

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง กินเหมือนไฟไหม้(ป่า)เดือนห้า

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง อาการของคนที่กินมากผิดปกติ มีอะไรวางไว้ตรงหน้ากินจนหมดไม่เหลือ และกินรวดเร็วแทบไม่น่าเชื่อ เหมือนไฟไหม้ป่าในเดือนห้า เพราะในเดือนห้าเป็นฤดูร้อน ต้นไม้ใบไม้แห้ง เมื่อจุดไฟจะติดอย่างรวดเร็ว

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเปรียบเทียบอาการกินของคนตะกละตะกราม

ตัวอย่างประโยค "กินปรือกินไม่หมัง กินเหมือนไฟเดือนห้า
ยั้ง ๆ มั่ง ไอ้นุ้ยเหอ"

นอนหลับไม่รู้ นอนคู้ไม่เห็น

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง คนนอนหลับ หรือนอนตามสบายมักไม่รู้ ไม่เห็นอะไร (นอนคู้ คือนอนคู้ตัว)

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การได้รับภัยอันตราย โดยบุคคลคนนั้นไม่ได้เป็นผู้กระทำ และไม่คาดคิดว่าภัยอันตรายเหล่านั้นจะเกิดขึ้นกับตนเอง

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้ในการเปรียบเทียบบุคคลซึ่งได้รับภัยอันตรายโดยตนเองไม่ได้เป็นผู้กระทำ

ตัวอย่างประโยค "เขาหาว่าฉานพูดให้เขาเสียหาย นอนหลับไม่รู้
นอนคู้ไม่เห็น ไม่รู้อีว่าปรือแล้ว"

ไม่แน่ไม่แช่แป้ง

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ถ้าไม่แน่ใจว่าทำ(ขนม)จะไม่แช่(ข้าวสารเพื่อโม่เป็น)แป้ง

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การยืนยันในความตั้งใจของบุคคลในการกระทำกิจการอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อมีบุคคลอื่นถามด้วยความไม่แน่ใจว่าจะทำจริง ผู้ถูกถามจะยืนยันเป็นสำนวนพูดว่า ไม่แน่ไม่แช่แป้ง

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเพื่อยืนยันความตั้งใจของตนในการกระทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง บางครั้ง อาจจะพูดในเชิงตลกก็ได้

ตัวอย่างประโยค "เอาแน่เหอ เรื่องนั้น
ออ แน่ ไม่แน่ไม่แช่แป้ง"

36 นกฮูกจับหลังคา

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง นกเค้าแมวมาเกาะหลังคาบ้าน

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง บุคคลที่ถูกสงสัย หรือถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ร้าย

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบบุคคลซึ่งถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ร้าย หรือผู้กระทำผิด

ตัวอย่างประโยค "นกฮูกจับหลังคา เดือดร้อนทั้งพ่อทั้งลูก"

หนอยช้างเหยียบ

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง เพียงเล็กน้อยเหมือนช้างเหยียบ

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การแสดงกิริยาที่ไม่เรียบร้อย กระทำการสิ่งใดโดยไม่ระมัดระวังทำให้เกิดความเสียหาย ผู้กระทำมักจะแก้ตัวว่าทำอย่างเบามือ ผู้ฟังหรือผู้ร่วมเหตุการณ์ จึงกล่าวว่า หนอยช้างเหยียบ

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดตำหนิ บุคคลที่ขาดความสำรวมระวังในการกระทำกิจการต่าง ๆ

ตัวอย่างประโยค นี่เหอ เดินหนอย ๆ หนอยช้างเหยียบแหละ

หรือ

"ผูกหนอย ๆ นิ ไม่รู้ไตร[1]มันแตก
ออ หนอยช้างเหยียบแซะหมึง"

---

[1] ไม่รู้ไตร หมายถึง ทำไม

พูดเหมือนพร้าฟันน้ำ

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง พูดเหมือนเอาพร้าฟันลงไปในน้ำ

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การพูดที่ไม่เกิดประโยชน์ และอาจจะนำผลร้ายมาสู่ตนเอง เหมือนเอาพร้าฟันลงไปในน้ำ พร้าจะแฉลบเข้ามาฟันตนเอง หรือเอามีดฟันน้ำซึ่งไม่เกิดประโยชน์ เพราะมีดพร้าใช้ฟันต้นไม้ เป็นการใช้ที่ผิดหน้าที่

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้เปรียบเทียบกับการพูดที่ไร้สาระ และนำภัยมาสู่ผู้พูด

ตัวอย่างประโยค "คนไอ้ไหร พูดได้พูดดี พูดเหมือนพร้าฟันน้ำ"

ขึ้นไม้อย่าขึ้นให้สุดยอด

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง การขึ้นต้นไม้อย่าขึ้นจนถึงยอด(ไม้)

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง อย่ากระทำสิ่งใดมากเกินไปจนกลายเป็นจุดเด่น หรือยิ่งใหญ่เกินกำลัง อันจะทำให้เป็นที่อิจฉา ริษยาของคนอื่น และเป็นช่องทางให้ถูกกลั่นแกล้งจากผู้คิดอิจฉาริษยา

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้พูดเป็นเชิงตักเตือนบุคคลที่มุ่งมั่นทำงานมากเกินไป จนทำให้คนอื่น ๆ ไม่พอใจ

ตัวอย่างประโยค "ทำไอ้ไหรพอกำลังตัว ไอ้นุ้ยเหอ เหมือนขี้นต้นไม้ อย่าขึ้นให้สุดยอด"

พร้าวตื่นดก หยาจกตื่นมี

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง มะพร้าวมีลูกดกมากกว่าปกติ และคนยากจนร่ำรวยขึ้น และตื่นเต้น กับความรวยของตน

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง บุคคลที่ชอบโอ้อวดความร่ำรวยของตนเองอยู่เสมอ และฐานะดั้งเดิมของบุคคลนั้นก็ไม่ใช่เป็นคนร่ำรวยมาก่อน พูดโอ้อวดเพื่อให้คนอื่นรู้ว่าตนเองร่ำรวย

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดท้วงติง หรือประชดบุคคลที่ชอบโอ้อวดฐานะของตน

ตัวอย่างประโยค "ก็พวกพร้าวตื่นดก หยาจกตื่นมี ทำเหมือนกับว่าคนอื่นเขาไม่รู้"

เขเต่าแบกไอ้โต้

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง นั่งหลังเต่าแบกมีดโต้

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง คนปัญญาทึบขาดไหวพริบ แก้ปัญหาเฉพาะหน้าไม่ได้

ตัวอย่างประโยค "คนไอ้ไหร เขเต่าแล้วยังแบกไอ้โต้ โม่ไม่ปันเพื่อน"

เขโคแบกเต่า

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง คนแบกเต่านั่งบนหลังโค

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง คนที่มีปัญญาทึบ เอาตัวไม่รอด ปัญญาทึบกว่า เขเต่าแบกไอ้โต้ เพราะโค และเต่าเป็นสัญลักษณ์ของความโง่ และความเชื่องช้า

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเปรียบเทียบกับคนที่ไม่มีปัญญารักษาตัวรอด

ตัวอย่างประโยค "เอาไอ้ไหรกับคนทำไหรโม่ ๆ เขโคแบกเต่า พันนั้น"

คนโม่เป็นเหยื่อคนพันยา

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง คนโง่เป็นเหยื่อของคนฉลาด

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การได้เปรียบเสียเปรียบของคนในสังคม คือ คนโง่ย่อมเสียเปรียบคนฉลาด คนฉลาดมักจะหลอกใช้คนที่โง่กว่าตนเพื่อผลประโยชน์ของตน

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเมื่อเห็นพฤติกรรมของบุคคลใดบุคคลหนึ่งถูกเอารัดเอาเปรียบจากคนที่มีสติปัญญาเหนือกว่า

ตัวอย่างประโยค "คนโม่เป็นเหยื่อคนพันยาหลอดศก ตัวเองทำไปเกือบตาย ไม่ได้ไหร เพื่อนเอาไปกิน"

๑๖ อย่าแลเลเท่าโหลก

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง อย่ามองดูทะเลว่าเล็กเท่ากะโหลก[1]

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การกระทำกิจการสิ่งใดอย่าได้ประมาทว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย อาจจะมีความสำคัญเป็นเรื่องใหญ่โตขึ้นมาได้ ควรใช้ความคิดพิจารณาไตร่ตรองให้สุขุมรอบคอบ

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเตือนสติบุคคลไม่ให้ประมาทในการกระทำกิจการทั้งปวง

ตัวอย่างประโยค "ระวังให้ดีนะเณร ทำไอ้ไหรคิดไอ้ไหร คนบุหรานเขาว่า อย่าแลเลเท่าโหลก"

---

[1] โหลก ทำจากกะลามะพร้าวทั้งลูก เจาะเฉพาะส่วนหัวทิ้งไป ขูดเนื้อให้เกลี้ยง เจาะกะโหลก 2 ข้าง เอาเชือกร้อยเพื่อหิ้ว หรือสะพายใส่ของใช้เล็ก ๆ น้อย ๆ หรือใส่เหยื่อตกปลา

เรือร้ายเอาแต่เหล็กโคน

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง เรือชำรุดใช้งานไม่ได้ ยังมีตาปูที่นำมาใช้ประโยชน์ได้

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง ค่าของบุคคลที่ขาดรูปสมบัติก็คือ การมีทรัพย์สมบัติและคุณสมบัติ มักจะใช้ในการเลือกคู่ของหนุ่มสาว

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเตือนสติบุคคลไม่ให้มองคนอื่นแต่เพียงรูปร่าง หน้าตา แต่ให้มองหาสิ่งที่ดีที่มีอยู่ในตัวคนโดยเฉพาะการเลือกคู่ครอง

ตัวอย่างประโยค "ชั่งมันเถอะลูกเหอ เรือร้ายเอาแต่เหล็กโคน"

เด็กอวดรู้ มีแก่อวดแรง

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง เด็กชอบอวดว่าตนเองรู้ในทุกสิ่งทุกอย่าง คนแก่อวดว่าตนเองยังมีกำลัง แข็งแรง

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ มีความหมายเช่นเดียวกับความหมายตรง คือ วิสัยของเด็ก หรือคนรุ่นหนุ่มสาวมักจะอวดความฉลาด ความสามารถของตน ขณะเดียวกันคนแก่ซึ่งพลกำลังถดถอยลง ก็พยายามแสดงให้ลูกหลานหรือเพื่อนบ้านรู้ว่ายังคงมีกำลังวังชาแข็งแรงอยู่ บุคคลทั้งสองวัยนี้ต้องการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ตนเอง และเพื่อให้สังคมยอมรับ

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเปรียบเทียบการกระทำที่ไม่เหมาะสมกับวัยของบุคคล 2 วัย คือเด็กและผู้ใหญ่

ตัวอย่างประโยค "เอากันเข้าไปแหละ ทำเป็นเด็กอวดรู้ มีแก่อวดแรงไปได้"

กูตายได้กินสองมือ

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ยามพ่อแม่ตายไปลูกจะได้กินสองมือ

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ ภาษิตบทนี้ผู้ให้ปากคำอธิบาย เป็น 2 ลักษณะ

1. หมายถึง หลังจากพ่อแม่ตายไปแล้วลูกจะประสบความเดือดร้อน ความยากลำบาก แทนที่จะกินอยู่อย่างสบาย จะต้องทำงานอย่างเหนื่อยยาก อาบเหงื่อต่างน้ำ (กินสองมือ คือ การตอสู้ดิ้นรน)

2. หมายถึง หลังจากพอแม่ตายไปแล้วลูกอยู่ข้างหลังจะได้รับความสะดวกสบาย เวลากินก็กินทั้งสองมือ คือใช้ช้อนส้อม ความหมายในลักษณะนี้ผู้ให้ปากคำนำเอาสภาพสังคมเข้าไปช่วยในการตีความ

แต่อย่างไรก็ตาม ความหมายในลักษณะที่ 2 ยังไม่เป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ การที่ผู้วิจัยนำมาเสนอไว้ในงานวิจัยครั้งนี้ เพื่อชี้ให้เห็นแนวทางการเปลี่ยนแปลงด้านความหมายของภาษิตอย่างหนึ่ง

โอกาสที่ใช้

[redacted]นี้พ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ พูดตักเตือนลูกหลาน เมื่อเห็นว่าประพฤติตัว[redacted]ณะที่ 1) ไม่ขยันทำงาน

ตัวอย่างประโยค "มึงหนุกไปให้ดีตะลูกเหอ กูตายได้กินสองมือแหละ"

ทำน้ำล้างถ้วยเผ็ดหวานำแกง

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง แสร้งทำให้รู้ว่าน้ำล้างถ้วยแกงเผ็ดกว่าน้ำแกง

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง บุคคลซึ่งมองเห็นสิ่งที่มีค่าน้อยว่ามีค่ามาก ทั้ง ๆ ที่สิ่งที่มีค่ามากกว่าก็มีอยู่แต่ตนเองมองไม่เห็นว่ามีค่า หรือแกล้งทำเป็นไม่รู้ไม่เห็น

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเปรียบเทียบการกระทำของบุคคลซึ่งไม่ยอมรับหรือแสแร้งไม่ยอมรับสิ่งที่ดีงาม กลับไปนิยมชมชอบสิ่งที่ด้อยค่ากว่า

ตัวอย่างประโยค "ทำน้ำล้างถ้วยเผ็ดหวานำแกง คนไม่สาไหร"

นั่งหัวเข่าเทียมคอ

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง การนั่งชันเข่าจนเข่าสูงเสมอลำคอ

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง คนมีอาการทุกข์ เดือดร้อนแก่ปัญหาไม่ตก เบื่อหน่ายชีวิต หรือคนเกียจคร้านไม่ทำการงาน นั่งนอนอยู่กับบ้าน

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเปรียบเทียบลักษณะของคนเจ้าทุกข์ หรือคนเกียจคร้าน

ตัวอย่างประโยค "งานการกะไม่ทำ นั่งหัวเข่าเทียมคอ"
"นั่งหัวเข่าเทียมคออยู่งั้นแหละ ตอไดมันอีหายสักที"

สมมาดสมดาน

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ความเหมาะสมระหว่างไม้กับเรือ(มาด)

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง ความเหมาะสมกันระหว่างหนุ่มสาว ซึ่งเป็นคู่ครองกัน เป็นความเหมาะสมทั้งในด้านรูปสมบัติและทรัพย์สมบัติ เช่นเดียวกับเรือ ถ้าไม้ที่นำมาทำโครงเรือ เป็นไม้ตะเคียน กระดานต้องใช้ไม้ตะเคียนด้วยกัน มิใช่ว่าโครงเรือทำจากไม้ตะเคียน กระดานเรือจะใช้ไม้ยาง เช่นนี้ถือว่าไม่สมมาดสมดาน เรือจะไม่แข็งแรงมั่นคง

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเปรียบเทียบ ความเหมาะสมระหว่างหญิงและชายที่จะมาเป็นคู่ครองกัน

ตัวอย่างประโยค "ดีแล้ว พอสมมาดสมดานแล้ว อย่าเลือกมากเลย"

งูกับไหลค่ากัน

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง งูและปลาไหลย่อมยาวหรือมีลักษณะเหมือนกัน

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง คนที่มีลักษณะนิสัยใจคอคล้ายคลึงกัน มักจะเป็นส่วนที่ไม่ดี คือ ความคดโกง ตลบตะแลง หรืออาจจะหมายถึง ความ

เกียจคร้าน ความประพฤติในทางชั่ว อีกอย่างหนึ่งก็คือ การที่ต่างคนต่างไม่ยอมแพ้กัน อันจะนำไปสู่การทะเลาะวิวาท

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเปรียบเทียบ ลักษณะอุปนิสัยและพฤติกรรมที่คล้ายคลึงกันของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป และมักจะนำไปสู่ความเดือดร้อน เพราะต่างคนต่างคิดว่าตนเองถูก

ตัวอย่างประโยค "ปล่อยให้มันด่ากันให้หรอย งูกับไหลด่ากัน แหละ"
"อย่าไปว่ามัน ถึงพูดก็ไม่ฟัง งูกับไหลด่ากัน"

ปล้ำเหมือนเสือกินเต่า

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง เพียรพยายามเหมือนเสือกินเต่า

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การเพียรกระทำกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยความเหนื่อยยาก จึงประสบผลสำเร็จ หรือประสบความล้มเหลว

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเปรียบเทียบ ความเพียรพยายามด้วยความเหนื่อยยากของบุคคลในการกระทำกิจการงาน

ตัวอย่างประโยค "ปล้ำเหมือนเสือกินเต่า ไม่เห็นเสร็จสักที"

เหื่อเหมือนหาบเคย

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง เหงื่อออกมามากเหมือนหาบกะปิ

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึงการมีเหงื่อออกมามากผิดปกติขณะที่กำลังทำงาน เหมือนหาบของหนัก(กะปิ)

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้กล่าวเปรียบเทียบการทำงาน หรือวิ่งจนเหงื่อเปียกชุ่ม

ตัวอย่างประโยค "วิ่งหนีไอ้ไหรมา เหื่อเหมือนหาบเคย"
"เก็บข้าวเดี๋ยวใจเท่านั้น เหื่อเหมือนหาบเคยแล้ว"

ต้นบัวบกไม่ได้ขึ้นค้าง

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ต้นบัวบกย่อมไม่มีโอกาสขึ้นร้าน

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง ฐานะทางสังคมของคนที่ศักดิ์ตระกูลต่ำย่อมจะด้อยกว่าคนที่มีศักดิ์ตระกูลสูง เปรียบเหมือนบัวบกซึ่งเป็นต้นหญ้า แม้จะเป็นเถาแต่ก็ไม่มีโอกาสเลื้อยพันขึ้นบนร้านได้ มีแต่จะเลื้อยไปตามพื้นดิน

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้ในการพูดเปรียบเทียบฐานะทางสังคมของบุคคล ใช้ใน 2 โอกาส คือ

1. ใช้พูดเตือนสติบุคคลซึ่งหลงลืมฐานะของตนเพราะไปสมาคม กับคนซึ่งมีฐานะสูงกว่า

2. ใช้พูดเยาะเย้ยถากถางคนที่ทะเยอะทะยานจนลืมนึกถึงฐานะของตน

ตัวอย่างประโยค "คิดให้ดีเถรเหอ บัวบกไม่ได้ขึ้นค้าง เราลำบากเองแหละ"

ทำเหมือนกับลูกท้าวหลานพระยา บัวบกหมาได้ขึ้นค้างไม่แหละ"

จอดเรือลงบนเข้

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง การจอดเรือบนหลังจระเข้

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง บุคคลผู้มีความประมาท ไม่ระวังอันตราย ในการกระทำกิจการทั้งปวง ใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางภัยอันตราย เหมือนชาวประมงจอดเรือบนหลังจระเข้

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้กล่าวเปรียบเทียบกับการกระทำที่เสี่ยงต่ออันตราย ด้วยความประมาท รู้เท่าไม่ถึงการณ์ อันนำผลเสียหายมาสู่ตนเอง

ตัวอย่างประโยค "ชอบจอดเรือบนหลังเข้ อีไปโทษใครเขาเล่า"

ตุกตูตายทางแลน

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ตุดตู่(สัตว์ชนิดหนึ่ง) ตายบนทางเดินของตะกวด

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง บุคคลซึ่งชอบเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องของคนอื่น โดยที่ตนเองไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง และได้รับความเดือดร้อนในภายหลัง

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้เปรียบเทียบกับการกระทำของบุคคลซึ่งชอบปกป้อง หรือยุ่งเกี่ยวเรื่องของคนอื่นจนตนเองได้รับความทุกข์เดือดร้อน

ตัวอย่างประโยค "กูว่าแล้วอย่าไปยุ่ง พันนี้แหละเขาว่าตุกตูตายทางแลน"

น้ำแรกแห่งเหมือง บ้านเมืองแรกตั้ง

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง น้ำกระทบเหมืองเป็นครั้งแรกและบ้านเมืองสร้างเสร็จใหม่ ๆ

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การนิยมของใหม่ เมื่อมีอะไรใหม่เข้ามาจะเป็นสิ่งของเครื่องใช้ หรือการได้ทำงานใหม่ ๆ คนมักจะตื่นเต้น สนใจในระยะแรก ๆ นาน ๆ ไปก็เบื่อหน่าย ถ้าจะพูดตามสำนวนปัจจุบันก็คือเห่อของใหม่

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเปรียบเทียบกับคนที่ตื่นเต้นกับสิ่งใหม่ ๆ และมักจะพูดในลักษณะประชดประชัน

ตัวอย่างประโยค "พันนั้นแหละ น้ำแรกแห่งเหมือง บ้านเมืองแรกตั้ง สู่ค่อยแลไปตะ เห็นเองแหละ"

ล้วงคองูเห่า

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง เอามือล้วงคองูเห่า

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การกระทำของบุคคลอันมีผลกระทบถึงผู้มีอิทธิพล ซึ่งจะทำให้ตนเองได้รับอันตราย เปรียบเหมือนบุคคลเอามือล้วงเข้าในปากงูพิษ มันจะกัดเมื่อไรก็ได้

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้เปรียบเทียบกับการกระทำของบุคคล ซึ่งกระทบกระทั่งนักเลงหรือผู้มีอิทธิพล โดยมีหรือไม่มีเจตนา

ตัวอย่างประโยค "แหมไอ้เฒ่านี้กูแล ๆ มันไม่สาไหร แค่ไหนได้ล้วงคองเห่าที่เดียว"

ล้วงคองูน้ำ

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง เอามือล้วงเข้าไปในคองูน้ำ

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การกระทำของบุคคลซึ่งมีผลกระทบต่อเกียรติยศ ชื่อเสียงของบุคคลซึ่งไม่มีอิทธิพล ไม่มีพรรคพวก ส่วนผู้กระทำมีฐานะทางสังคมดีกว่าผู้ถูกกระทำ ภาษิตบทนี้ มีลักษณะตรงกันข้ามกับภาษิตที่ว่า "ล้วงคองูเห่า"

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้ในลักษณะเปรียบเทียบในเชิงดูหมิ่นบุคคลที่ กระทำต่อบุคคลซึ่งไม่มีหนทางจะต่อต้านการกระทำของอีกฝ่ายหนึ่งได้ เพราะตัวเองมีฐานะในสังคมต่ำกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง หรืออาจจะเป็นคนดีไม่เคยสร้างความทุกข์ความเดือดร้อนให้ใครเลย บุคคลใดมีพฤติกรรมดังกล่าวจึงไม่ได้รับการยกย่อง

ตัวอย่างประโยค "โธ่เอ้ย ล้วงคองูน้ำ ได้ไหรขึ้นมาบ้าง"

เหมือนหมาเข้าฝูงลิง

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง สุนัขเข้าปะปนในฝูงลิง

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง บุคคลซึ่งเป็นพาลเกเร ชอบมีเรื่องวุ่นวาย เมื่อเข้าไปอยู่ในกลุ่มที่พาลเกเร ก็ย่อมทำให้เดือดร้อนวุ่นวายมากยิ่งขึ้น ทำให้สังคมนั้นเดือดร้อนเพิ่มขึ้นกว่าเดิมเหมือนสุนัขซึ่งเข้าไปปะปนในฝูงลิง ลักษณะสุนัขและลิงต่างก็ซุกซน อยู่นิ่งไม่ได้ ประกอบกับมีนิสัยดุร้ายคล้ายคลึงกัน ย่อมทำให้สับสนวุ่นวาย

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้ในการเปรียบเทียบบุคคลซึ่งเข้าร่วมกับหมู่คณะ หรือมีบุคคลใด

บุคคลหนึ่ง ปกติดูจะเป็นคนมีกิริยามารยาทเรียบร้อยแต่เมื่อเข้าไปร่วมกับหมู่คณะ และสามารถเข้าร่วมกับเขาได้โดยไม่เคอะเขิน มักใช้ในลักษณะการเข้ารวมกลุ่น เพื่อความสนุกสนาน และกระทำในสิ่งที่ขัดต่อความต้องการของสังคม เช่น การเข้าร่วมวงดื่มสุรา และก่อเหตุวุ่นวายขึ้น

ตัวอย่างประโยค "ไอ้พวกนี้เหมือนหมาเข้าฝูงลิง พบกันไม่ได้ทำเหตุทุกที"

ไอ้เฒ่านี้ปีนเฒ่า

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง เด็กซึ่งยกตนเองเท่าเทียมผู้ใหญ่

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง บุคคล(เด็ก, หนุ่มสาว) ที่ไม่รู้จักที่ต่ำที่สูง ขาดความเคารพผู้ใหญ่ (ผู้สูงวัย คนเฒ่าคนแก่) ด้วยลักษณะ "ปีนเฒ่า" คำปีนในที่นี้ไม่ใช่หมายถึงอาการป่ายปีน แต่หมายถึงการพยายามตีเสมอผู้ใหญ่

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้ในลักษณะ เปรียบเทียบการกระทำของเด็กหนุ่มสาวผู้อ่อนวัย ที่ตีเสมอผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่สอนหรือตักเตือนไม่เชื่อฟัง แสดงให้เห็นว่าตนเองรู้ทุกอย่าง บางขณะเมื่อผู้ใหญ่สนทนากัน ก็พูดขัดขึ้นกลางคันในลักษณะรู้มากกว่าผู้ใหญ่ หรือไม่เชื่อถือ

ตัวอย่างประโยค "ไอ้เฒ่านี้ปีนเฒ่า ไม่รู้จักเด็กรู้จักมีแก กูแล ๆ เต็มที"

เอาพร้าวมาขายสวน

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง การเอามะพร้าวไปขายเจ้าของสวน

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง บุคคลที่ต้องการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้แก่บุคคลอื่น โดยไม่พิจารณาให้รอบคอบว่า เขาต้องการหรือไม่ เขามีเขารู้ หรือยัง เปรียบเหมือนการเอามะพร้าวไปขายเจ้าของสวนไม่เกิดประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ถ้าเป็นภาษาพูดธรรมดาก็คือ "ทำอะไรเชย ๆ" ไม่ได้ประโยชน์

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้เปรียบเทียบการกระทำที่ขาดการพิจารณาของบุคคล มักจะพูดในทำนอง ชำชัน หรือดูถูกผู้กระทำ เช่น

ตัวอย่างประโยค "พูดออกมาไดร ได้ไหรมั่ง เขารู้กันแล้วว่าพันพรือมันเอาพร้าวไปขายสวนจริง ๆ นิ"

"อยู่ดี ๆ ไม่ชอบ เอาพร้าวมาขายสวน ได้แรงอกไป"

ปลูกถี่เอาฟาง ปลูกห่างเอารวง

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง การปลูกข้าว ถ้าปลูกถี่มากจะได้ฟาง ปลูกห่างมากจะได้รวง

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การที่บุคคลจะทำอะไรก็ตามจะต้องคำนึงถึงความเหมาะสม มิฉะนั้นจะได้ผลไม่เต็มที่ เปรียบเหมือนการปลูกข้าว

ถ้าปลูกถี่มาก มักจะมีแต่ต้นถึงแม้จะออกรวงก็เป็นรวงเล็ก ไม่เหมาะกับการลงทุน เนื่องจากการปลูกข้าว ถ้าปลูกถี่เกินไปทำให้ต้นข้าวแคะเกร็น ถ้าปลูกห่าง ๆ มักจะได้รวงมาก รวงใหญ่ ได้ผลผลิตมากขึ้น สะดวกในการเก็บเกี่ยว

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ เตือนสติบุคคลซึ่งกระทำกิจการสิ่งใดอันไม่เหมาะสม

ตัวอย่างประโยค "ดำนาพรือละอีหนุ่ยเหอ แค่ชิดฟันนั้น เดียวก็ได้แต่ฟางแหละ ไม่เคยได้ยินเหอเขาว่า ปลูกถี่เอาฟาง ปลูกห่างเอารวง"

หรือ

"ทำไอ้ไหร คิดให้ดี เอาให้เหมาะ เสียมากหวาได้ทำ ทำไหร ปลูกถี่เอาฟาง ปลูกห่างเอารวง มันอีไม่ได้ไหรนั้น"

ข้ามก็ไม่รอด ลอดก็ไม้พ้น

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง จะข้ามก็ข้ามไม่ได้ จะลอด(หนี)ก็ลอดไปไม่ได้

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง ลักษณะของคนที่มักจะเกรงใจคนอื่น จะคิดจะทำการสิ่งใดมักจะนึกถึงผลกระทบต่อคนอื่น ๆ โดยเฉพาะผู้มีคุณ ญาติพี่น้อง จนไม่กล้าตัดสินใจกระทำ หรือกระทำไปไม่เต็มที่ ทำให้เกิดผลเสียหายต่อการงานและต่อตนเอง ความหมายอีกนัยหนึ่งเป็นเรื่องของสัจจธรรมอันมนุษย์ธรรมดาหลีกเลี่ยงไม่ได้ นั่นก็คือภาวะของการเกิด แก่ เจ็บ และตาย

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเปรียบเทียบการกระทำของคนที่มีความเกรงใจเป็นพื้นฐานของจิตใจ หรืออีกอย่างหนึ่งคือใช้พูดเมื่อต้องการปลอบใจคนที่กำลังประสบกับความทุกข์อันเกิดจากการพลัดพราก หรือสูญเสียของรัก

ตัวอย่างประโยค "ลำบากจริง ๆ ไม่รู้อีทำพรือ ข้ามก็ไม่รอด ลอดก็ไม้พ้น สงสัยต้องเพลา ๆ ลงมั่งแล้ว"

หรือ

"หักใจเสียมั่งเถอะเณรเหอ เรื่องเป็นเรื่องตาย ข้ามก็ไม่รอด ลอดก็ไม่พ้นทุกคนแหละ"

เหยียบฟากหบตง

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง เหยียบฟากกระหบตง

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การกระทำที่ส่งผลกระทบบุคคลใกล้ชิดอันเป็นผู้อาวุโสเป็นที่เกรงอกเกรงใจของผู้กระทำ หรือผู้ถูกกระทำ อาจจะเป็นญาติผู้ใหญ่ หรือผู้มีอุปการคุณ

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเปรียบเทียบการกระทาของบุคคลซึ่งกระทบกระทั่งบุคคลอื่นที่แวดล้อม อาจจะกระทำด้วยความประมาทหรือตั้งใจก็ได้ เป็นการพูดเตือนสติก่อนกระทำหรือเมื่อเห็นผลที่เกิดจากการกระทำ

ตัวอย่างประโยค "ฮายพันนั้นแหละ เหยียบฟากมันทบตงเป็นเรื่องธรรมดา"

หรือ

"คิดให้ดี ไอ้นุ้ยเหอะ ถ้าทำพันนั้น เหยียบฟากทบตงชัด ๆ"

ด้นเหมือนหมาลูกอ่อน

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ดุเหมือนสุนัขแม่ลูกอ่อน

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง คนที่ชอบลุแก่โทสะ ชอบดุคนไม่เลือกหน้า เหมือนสุนัขแม่ลูกอ่อน ใครเข้าใกล้ลูกตัวเล็ก ๆ ของมัน มันจะไล่กัดเพราะหวงลูก

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเปรียบเทียบกับบุคคลเจ้าโทสะ ชอบดุว่าคนอื่นเสมอ มักใช้กับผู้หญิง

ตัวอย่างประโยค "อีเฒ่านี้ กู่แล ๆ ดันเหมือนหมาลูกอ่อน"

ยุ่งเหมือนลุงแกน

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง คนที่ทำงานจนไม่มีเวลาเหมือนลุงแกน

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง บุคคลที่ทำงานไม่เป็นชิ้นเป็นอัน ทำงานไม่หยุด แต่ไม่ได้ประโยชน์จากงานที่ทำเหมือนลุงแกน (ซึ่งคงเป็นชื่อคนในท้องถิ่นที่มีพฤติการณ์ดังกล่าว คนในสมัยนั้นจึงนำมาผูกเป็นบทภาษิต)

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเปรียบเทียบกับการทำงานที่ลงทุนลงแรงมาก แต่ได้ผลน้อย หรือไม่ได้ผล เท่ากับความเหนื่อยยากของผู้กระทำ

ตัวอย่างประโยค "กูแล ๆ จับไอ้ไหรทำยุ่งไปหมด ยุ่งเหมือนลุงแกนนั่น"

ไม่ได้แสกเลือด

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ไม่ได้เพิ่มพลกำลัง

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การที่บุคคลกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งลงไปแล้วไม่ได้รับผลจากสิ่งที่กระทำ หรือหมายถึง การประพฤติของบุตรธิดาต่อบุพการี นั่นก็คือ การไม่ทดแทนบุญคุณท่าน ทั้ง ๆ ที่ตนอยู่ในฐานะที่จะกระทำได้ เน้นเรื่องการเลี้ยงดู การให้ข้าวของ เงินทอง มากกว่าอย่างอื่น

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเป็นเชิงตำหนิ เกี่ยวกับพฤติกรรมของบุคคล 2 กรณี

1. ในกรณีที่ประกอบกิจการงานแล้ว คนอื่นได้รับประโยชน์ ส่วนตนเองไม่ได้ประโยชน์หรือได้ประโยชน์น้อย

2. ในกรณีที่บุตรธิดาไม่เอาใจใส่ดูแลบิดามารดาของตน

ตัวอย่างประโยค "กูทำอีตาย ไม่ได้แตกเลือดสักหีดหนึ่ง"
"มึงแลตะหมันกินอยู่อูชู[1] เป็นนั้น พ่อแม่ไม่ได้
แตกเลือดกับหมันผืด"

โม่ติดลูก

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ความโง่ที่สืบต่อมาถึงลูก

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง บุคคลที่กระทำสิ่งใด โดยรู้เท่าไม่ถึงการ หรือแสดงความโง่ออกมาเด่นชัด อาจจะเป็นการกระทำหรือคำพูด

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดตำหนิ การกระทำหรือคำพูดที่รู้เท่าไม่ถึงการ หรือแสดงความโง่ในสิ่งที่ไม่ควรโง่

ตัวอย่างประโยค "ทำไหรโม่ติดลูก จริง ๆ ไอ้เฒ่านี้"

ไม่สุกก็พร้าว ไม่ห้าวก็มัน

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ชื่นชื่อว่ามะพร้าวถึงแม้จะไม่สุก ไม่แก่ เนื้อของมันย่อมจะมันเสมอ

---

[1] อูชู หมายถึง ความสบาย, สมบูรณ์

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง บุคคลที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดนั้น ย่อมไม่จำกัดวัย แม้จะเป็นเด็ก ก็ย่อมเฉลียวฉลาดได้ เปรียบกับความมันของเนื้อมะพร้าว ถึงจะแก่ออนก็มีความมันปรากฏ

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดยกย่องบุคคลมีปัญญา ซึ่งแสดงให้เห็นในวัยเด็ก

ตัวอย่างประโยค "เด็กนี่เก่งจริง ๆ ไม่สุกก็พร้าว ไม่ห้าวก็มันแหละลูกเหอ"

เดินให้มีไฟ ไปให้มีเพื่อน

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง จะเดินทางไปไหนยามค่ำคืนก็ให้มีไฟ มีเพื่อนไปด้วย

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การไม่ประมาทในการเดินทางไปไหนมาไหน ไม่ว่าจะเป็นกลางวันหรือกลางคืน จะต้องมีสิ่งที่ช่วยให้ปลอดภัย ในภาษิตบทนี้กล่าวถึง ไฟ และมิตรสหายที่ควรจะพึงมีในการเดินทาง

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเตือนสติคนไม่ให้ประมาทในการเดินทาง ไม่ควรไปตามลำพัง

ตัวอย่างประโยค "เณรเหอ บุหรานเขาว่าเดินให้มีไฟ ไปให้มีเพื่อน ชวนน้องไปแลตะ"

อยู่อย่างเจ้า กินข้าวอย่างหมา

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ความเป็นอยู่เหมือนเจ้านาย แต่การกินเหมือนสุนัข

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง สภาพการดำเนินชีวิตของคนที่คำนึงถึงศักดิ์ศรีมากกว่าอาหารการกิน เป็นคนกินง่าย หรืออีกนัยหนึ่ง หมายถึงบุคคลที่แสดงตัวให้คนอื่นเห็นว่าตนเป็นคนมีฐานะดี ทั้ง ๆ ที่เป็นคนจน

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเป็นเชิงติเตียนบุคคลที่ประพฤติตนไม่เหมาะสมกับฐานะของตน หลงใหลในยศฐาบรรดาศักดิ์จนลืมนึกถึงสภาพความเป็นอยู่ที่แท้จริงของตน

ตัวอย่างประโยค "กูนึกแล้ว ไอ้เฒ่านี้แลมันดี แค่ไหนได้ อยู่อย่างเจ้า กินข้าวอย่างหมา"

ไอ้เกลอหน้าเหล้า ไอ้เฒ่าหน้าหม้อ

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง เป็นเพื่อนในเวลากินเหล้า กินข้าวเท่านั้น

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง ความเป็นมิตรในยามสุขหรือเมื่อตนเองได้รับประโยชน์ หรือหมายถึงการได้มิตรสหายในยามที่ตนเองมีสุข มีสิ่งชักจูงใจ มิตรสหายในลักษณะนี้ไม่อาจจะแน่ใจได้ว่าจะเป็นมิตรที่ดีหรือไม่ และมักจะตีความว่าเป็นมิตรเทียมมากกว่ามิตรแท้ ไอ้เกลอหน้าเหล้า เป็นการตีสนิทในขณะที่ขาดสติ ไอ้เฒ่าหน้าหม้อ ตีสนิทยามหิว เมื่อได้กินแล้วก็ห่างเหินไป

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ผู้ใหญ่ใช้พูด ตักเตือนสติลูกหลานเกี่ยวกับการคบมิตร ให้รู้จักลักษณะของมิตรเทียม

ตัวอย่างประโยค "ไอ้เกลอหน้าเหล้า ไอ้เพื่อนหน้าหม้อ คบกับหมั่นคิดให้ดีลูกเหอ มันอียืดไปเท่าใด"

อย่าข้ามหัวฤาษี

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง อย่าเดินข้ามหัวรูปฤาษี[1]

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การไม่ลบหลู่ครูบาอาจารย์ หรือบุคคลที่ตนเคารพบูชา หรือไม่ควรกระทำการสิ่งใดโดยปราศจากความเคารพผู้ใหญ่ อันได้แก่ บิดามารดา ครูบาอาจารย์ หรือผู้มีคุณธรรม

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดตักเตือนบุคคลที่ประพฤติตนไม่เหมาะสม คือขาดความเคารพเชื่อฟัง บิดามารดา ครูบาอาจารย์ ผู้มีคุณธรรม

ตัวอย่างประโยค "แลให้ดี ๆ ว่าใคร มึงอย่าสามผลามข้ามหัวฤาษี เขาอีว่าแม่ไม่สอน"

---

[1] ฤาษี เป็นตัวหนังที่นายหนังและคณะให้ความเคารพบูชา วางไว้ในที่สูง ห้ามเดินข้ามหัว

อย่าเอาบ่าตรันวานหมี

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง อย่าเอาบ่าเข้าไปรองรับตัวหมี เพื่อช่วยให้มันขึ้นต้นไม้

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การช่วยเหลือบุคคลที่ไม่ควรช่วย เพราะเขามีความสามารถอยู่แล้ว ถ้าพลั้งพลาดไปตนเองจะเดือดร้อน และไม่ได้ประโยชน์ คนโบราณจึงกล่าวว่า อย่าเอาบ่าไปตรันวานหมี คือการเอาบ่าเราไปรองรับตัวหมี ช่วยให้มันขึ้นต้นไม้ ซึ่งไม่จำเป็นเพราะหมีขึ้นต้นไม้ได้คล่องแคล่วอยู่แล้ว เราเองอาจจะถูกหมีทำร้ายก็ได้

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเตือนสติคนที่ชอบช่วยเหลือคนอื่น ๆ ให้รู้จักช่วยคนที่ควรช่วย มิฉะนั้นแล้วตนเองจะได้รับความเดือดร้อน

ตัวอย่างประโยค "เอาบ่าไปตรันวานหมี ยุ่งไม่เข้าเรื่อง ค่อยแลตะหาเรื่องให้ตัวเองพันนี้ ใครมันอีช่วย"

อย่าล้อคนบ้า อย่าว่าคนเมา

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง อย่าไปล้อเลียนคนบ้า อย่าไปว่ากล่าวตักเตือนคนเมา

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การรู้จักระมัดระวังในการประพฤติปฏิบัติ สิ่งใดกระทำลงไปแล้วมีผลเสียมากกว่าผลดี ก็ไม่ควรกระทำ การที่กล่าวว่า อย่าล้อคนบ้า อย่าว่าคนเมา นั้นเป็นเพราะคนบ้าเป็นคนขาดสติ เราล้อเลียนเขา เขาทำร้าย

เรา เราก็ต้องเจ็บโดยเปล่าประโยชน์จะไปเอาผิดกับเขาไม่ได้ เช่นเดียวกับคนที่เมาเหล้า (มัวเมาการพนัน ฯลฯ) ก็ขาดสติ เราจะตักเตือนว่ากล่าวอย่างไร เขาก็ไม่รู้เรื่อง เราเองอาจจะเจ็บตัว จึงกล่าวได้ว่า ไม่ว่าจะทำอะไรต้องคำนึงถึงกาลเทศะ และบุคคลจึงจะเกิดผลดี

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้ในเชิงตักเตือน ชี้แนะแนวทางด้านการประพฤติปฏิบัติของคน

ตัวอย่างประโยค "อย่าล้อคนบ้า อย่าว่าคนเมา เดี๋ยวเจ็บตัวเปล่า ๆ ไม่เข้าการ"

อย่าขี้ข้างทางให้เด็กเห็น

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง อย่าถ่ายอุจจาระใกล้ทางเดินให้เด็กเห็น

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง คนที่เป็นผู้ใหญ่อย่ากระทำความชั่วให้เด็กดู เพราะเด็กจะเอาเป็นตัวอย่าง จะมาว่ากล่าวตักเตือนภายหลังเด็กจะไม่เชื่อฟัง และจะไม่นับถืออีกต่อไป

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้ตักเตือนผู้ใหญ่ พ่อแม่ ผู้ปกครองเกี่ยวกับความประพฤติ ควรประพฤติในสิ่งที่ดีเพื่อเป็นตัวอย่างให้ลูกหลาน ถ้าประพฤติไม่ดี ก็เป็นแบบอย่างที่ไม่ดีแก่เด็กด้วย

ตัวอย่างประโยค "อย่าขี้ข้างทางให้เด็กเห็น ลูกเหอ เราเองนั้นแหละจะลำบากพูดเตือนเขายาก เพราะเราทำเอง"

อยู่กับคน ปนกับผู้ ต้องรู้เรื่อง

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง การที่จะอยู่ร่วมกันกับคนอื่น ต้องมีความรู้เรื่องต่าง ๆ

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การที่จะคบหาสมาคมกันในสังคมใดก็ตาม จะต้องมีความรู้เกี่ยวกับบุคคลหรือสังคมที่เราจะเข้าไปเกี่ยวข้อง และในขณะเดียวกัน เราเองก็จะต้องปรับตัวให้เข้ากับคนหรือสังคมนั้นได้ จะต้องเรียนรู้มารยาทของสังคม เข้าใจวัฒนธรรมประเพณีเป็นอย่างดี คนโบราณจึงกล่าวว่า "อยู่กับคนปนกับผู้ต้องรู้เรื่อง" คำว่ารู้เรื่องในที่นี้ความหมายกว้างขวางและลึกซึ้ง คือ รู้จักตัวเอง รู้จักบุคคลและสังคมที่ตนเองจะเข้าไปเกี่ยวข้อง

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดตักเตือนคนหนุ่มสาวซึ่งยังมีประสบการณ์ในชีวิตน้อย ให้รู้จักดำเนินชีวิตในทางที่ถูก สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคม ไม่กระทำการสิ่งใดให้ตนเองและคนอื่นได้รับความเดือดร้อน

ตัวอย่างประโยค "อีไปอยู่กับเขาต้องแลให้ถี่ให้ถ้วนอีนุ้ยเหอ เหมือนคนแก่ ๆ เขาว่ากันแหละ อยู่กับคนปนกับผู้ต้องรู้เรื่อง จำเอาไว้ลูกเหอ"

หุงข้าวทำแดกหมา ปิ้งปลาทำแดกแมว

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง หุงข้าวประชดสุนัข ปิ้งปลาประชดแมว

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึงการกระทำที่เกินความพอดี ทำให้ตนเองเสียผลประโยชน์ คนอื่นได้ประโยชน์จากการกระทำของตน เหมือนกับการหุงข้าวมากเกินไป หุงเผื่อสุนัขด้วย ทำนองเดียวกับการปิ้งปลา ปิ้งประชดแมว ปิ้งมากเกินไป ซึ่งธรรมชาติของสุนัขและแมวคือ กินได้ตลอดเวลา ให้กินเวลาไหนเท่าไรกินได้หมด คนโบราณเห็นการกระทำของลูกหลานจึงนำมาเปรียบเทียบเอาไว้ ภาษิตบทนี้ เน้นในเรื่องการประหยัด

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเชิงแนะนำตักเตือนเกี่ยวกับการกระทำ โดยเฉพาะในด้านความเป็นอยู่ เดินสายกลาง และให้รู้จักประหยัด

ตัวอย่างประโยค "หุงข้าวทำแดกหมา ปิ้งปลาทำแดกแมว พันนี้ตอใด แค่อีรวยกับเขาละ"

เพื่อนเกลียดหาว่าเพื่อนกลัว เพื่อนปรานีหัวหาว่ารู้ไม่เท่า

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง เขาเกลียดชังคิดว่าเขากลัวตน เขาเมตตาปรานีคิดว่าเขาไม่รู้เท่าทันตน

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึงคนที่หลงตัวเอง หลงยศ หลงอำนาจ คิดว่าตนฉลาดกว่า เก่งกว่าเขา นับว่าเป็นคนประมาท ขาดเหตุผลไม่รู้จักพิจารณาการกระทำของตัวเองหรือบุคคลแวดล้อม ดังที่ยกมากล่าวว่า เพื่อนเกลียดหาว่าเพื่อนกลัว ตามธรรมดาเราเกลียดใคร เรามักจะหนีห่าง จะพูดจะคุยด้วยก็ระมัดระวัง คนหลงตัวเองก็มักเข้าใจว่าเขาเกรงกลัว จึงเกิดความพอใจ ในการกระทำของตน หรือ เพื่อนปรานีหัวหาว่ารู้ไม่เท่าก็เช่นเดียวกัน ใครให้ความเมตตาสงสารไม่ตอบโต้การกระทำก็คิดว่าเขาไม่รู้เท่าทันตน ก็หลงดีใจ กลั่นแกล้งเขาต่อไป

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดในลักษณะบอกกล่าวให้รู้ หรือพูดในเชิงตำหนิ คนที่ประพฤติผิดพลาดด้วยความหลงตัวเอง

ตัวอย่างประโยค "คนทันนี้มันหารู้สึกไหม เพื่อนเกลียดยังหาว่าเพื่อนกลัว
เพื่อนปรานีหัวหาว่ารู้ไม่เท่า กูแลหมันหนา"

ขน[1]ตกอย่าเชื่อดาว ได้เมียสาวอย่าเชื่อหลวงยาย

ความหมาย

ความหมายตรง ภาษิตบทนี้แบ่งเป็นสองตอนแต่ความหมายคล้ายคลึงกัน คือ ฝนตกอย่าเชื่อดาว มีเมียสาวอย่าไว้ใจแม่ยาย

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง อย่าไว้วางใจคนที่ใกล้ชิดหรือธรรมชาติแวดล้อมมากเกินไป เพราะอาจจะทำให้เกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดได้เสมอ เหมือนกับการดูฝนว่าจะตกหรือไม่ตก จะดูเฉพาะดาวอย่างเดียวไม่ได้ เพราะบางครั้งดาวไม่มีบนท้องฟ้าแต่ ฝนไม่ตกบางครั้งมองเห็นดาวสุกใส แต่ประเดี๋ยวเดียวฝนตกลงมา ดังนั้นจึงเชื่อถือไม่ได้ ในทำนองเดียวกันถ้ามีเมียสาวอย่าฝากแม่ยาย เพราะถ้าหากแม่ยายไม่ชอบลูกเขยก็อาจจะยกลูกสาวให้ผู้ชายอื่น หรือยุแหย่ลูกสาวให้เกลียดชังสามี ซึ่งนำไปสู่ความแตกแยกของครอบครัว

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้พูดในเชิงเตือนให้เป็นคนมีเหตุผล ไม่เชื่อถือหรือไว้วางใจในสิ่งใดมากเกินไป

---

[1] ขน หมายถึง ฝน

ตัวอย่างประโยค "คิดให้ดีก็แล้วกัน เขาว่า ขนตกอย่าเชื่อดาว ได้เมีย สาวอย่าเชื่อหลวงยาย ทำแล้วมันอีไม่พลาด"

ถือศีลพายศร ห่มวรคอนสุม

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ถือศีลสะพายลูกศร ห่มจีวรแบกสุ่ม

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง บุคคลที่ปากกับใจไม่ตรงกัน หรือมองดูลักษณะเป็นคนดีแต่พฤติกรรมไม่ดี จิตใจโหดร้าย ทำตนเป็นคนมีศีลด้วยการกล่าวอ้างว่า ไม่เบียดเบียนทำร้ายใคร แต่การกระทำตรงกันข้าม ดุจเดียวกับพระห่มจีวรแต่ไม่ปฏิบัติตามวินัยประพฤติชั่ว สร้างความเดือดร้อนให้บุคคลอื่น ๆ

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบกับการกระทำของบุคคลซึ่งปากกับใจไม่ตรงกัน เช่น

ตัวอย่างประโยค "คนถือศีลพายศร ห่มวรคอนสุม คบไอ้ไหรหมัน เราลำบากเปล่า ๆ"

มีเป็นคน จนเป็นผี ชั่วดีเป็นตรา

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ความมั่งมีเป็นคน ความจนเป็นผี ความชั่วความดีเป็นตรา

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง ค่านิยมเกี่ยวกับฐานะและความประพฤติของคน บุคคลใดก็ตามถ้ามีความขยันหมั่นเพียร สร้างฐานะให้ร่ำรวยจะได้รับยกย่องในสังคม ตรงกันข้ามกับคนเกียจคร้านไม่รู้จักสร้างฐานะของตนเป็นคนยากจน. ย่อมไม่มีใครยกย่อง และสิ่งที่สำคัญคือความชั่วความดีจะเป็นตราประทับอยู่กับตน

าษิตบทนี้นับว่า กระตุ้นเตือนหรือชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิต ปลุกใจให้คนกระทำความดี สร้างฐานะของตนให้มั่นคง เพื่อการดำรงชีวิตที่สมบูรณ์ที่สุด

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้แนะนำตักเตือน บุคคลในการดำเนินชีวิตในทางที่ถูก มักจะยกมากล่าวเป็นคำกลาง เช่น

ตัวอย่างประโยค "มีเป็นคน จนเป็นผี ชั่วดีเป็นตรา ลูกเหอจำเอาไว้มั่ง"

ทำงานแค่ไม้ทู้ กินแค่เข้ารั้ว

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ทำงานนิดเดียว แต่กินมาก

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง คนที่เกียจคร้านการงาน ทำงานเพียงเล็กน้อยแต่กินมาก เปรียบช่วงการทำงานเท่ากับไม้หลัก(ไม้ทู้) แต่กินเท่ากับรั้ว (เข้ารั้ว) คือทำงานน้อย แต่กินมาก

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้พูดเปรียบเทียบกับบุคคลที่เกียจคร้านในการทำงาน พูดในเชิงประชด

ตัวอย่างประโยค "ทำงานแค่ไม้ทู้ กินแค่เข้ารั้ว พันนี้ แกอีเอาตัวรอดพรือละ"

กินข้าวคำเดียวไม่อิ่ม

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง กินข้าวคำเดียวจะไม่อิ่ม

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การจะซื้อสิ่งของหรือติดต่อเรื่องอะไรก็ตามอย่ายืนยันอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียว เป็นลักษณะการออมชอมไกล่เกลี่ย ภาษิตบทนี้วิทยากรเน้นเรื่องการสู่ขอผู้หญิง ควรจะพูดจาตกลงกันให้ดีหรือให้เข้าใจ ดูเหมือนจะเป็นการบอกใบ้ให้กับฝ่ายผู้ชายว่า ไม่ต้องเกรงใจ มีอะไรก็พูดกันได้ ซึ่งถ้าบอกกันตรง ๆ จะเสียศักดิ์ศรี จึงมักจะพูดว่า "กินข้าวคำเดียวไม่อิ่ม" ให้อีกฝ่ายได้คิดนั้นเอง

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้ในการชี้แนะเกี่ยวกับการกระทำบางสิ่งบางอย่างอย่ายืนยัน เพราะอาจจะแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้

ตัวอย่างประโยค "แล ๆ ก่อนตะ กินข้าวคำเดียวไม่อิ่ม พูดกันได้ไม่ใช่คนอื่นนิ"

ยังทางไม่มีคนเดิน

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง มีทางแต่ไม่มีคนเดิน

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การเดินไปสู่ทางที่ดีคือทางธรรมะนั้นไม่มีใครเดิน ทั้ง ๆ ที่มีแนวทางปฏิบัติอยู่แล้ว ก็ยังหาคนปฏิบัติยาก ภาษิตบทนี้ชี้ให้เห็นความจริงเกี่ยวกับความชั่วและความดี การทำชั่วทำได้ง่ายแต่ทำความดีทำได้ยาก คนโบราณจึงกล่าวอุปมาว่า ยังทางไม่มีคนเดิน

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้ในการเปรียบเทียบเกี่ยวกับการกระทำความดีของคนทั่วไปในสังคม เป็นการพูดสรุปจากประสบการณ์ในชีวิตของคน

ตัวอย่างประโยค "เป็นธรรมดา ยังทางไม่มีคนเดิน"

เล่นกับเด็ก ๆ ด่า เล่นกับหมา ๆ เลียปาก เล่นกับสาก ๆ ต่อยหัว

ความหมาย

ความหมายตรง ภาษิตบทนี้ พูดถึงการกระทำ 3 ประการ ที่ให้ผลเหมือนกัน คือ เล่นหัวกับเด็กมาก เด็กจะด่า หยอกล้อหมา หมาจะเลียปากเรา เล่นสาก (ตำข้าว) สากจะหล่นลงมาตีหัว

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การวางตัวของบุคคลในที่นี้เน้นพฤติกรรมจะต้องพอเหมาะพอควร โดยเฉพาะผู้ใหญ่ควรจะวางตัวอย่างไรกับผู้ที่อ่อนวัย หรือผู้มีฐานะทางสังคมด้อยกว่าตน ถ้าให้ความสนิทสนม พูดจาเล่นหัวมากเกินไป ผู้ที่มีฐานะด้อยกว่าหรืออ่อนวัยกว่า จะไม่เคารพยำเกรง ซึ่งทำให้เป็นผลเสียต่อการปกครอง

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเตือนสติผู้หลักผู้ใหญ่ทางด้านความประพฤติ

ตัวอย่างประโยค "ระวังไว้มั่งเหวอ เขาว่าเล่นกับเด็ก ๆ ด่า เล่นกับหมา ๆ เลียปาก เล่นกับสาก ๆ ต่อยหัว"

เราเมานายถีบเรา นายเมานายถีบเรา

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง เราเมาเหล้านายเตะเรา นายเมาเหล้านายก็เตะเรา

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง จะเป็นผู้ใหญ่หรือผู้น้อย ถ้าทำอะไรด้วยกา[illegible]ติ ผลเสียมักจะตกที่ผู้น้อย เหมือนกับการดื่มเครื่องดองของเมาพอขาดสติผู้ใหญ่ มักจะใช้อำนาจของตนกระทำต่อผู้น้อย คำว่านายในที่นี้หมายถึงเจ้านาย หรือผู้บังคับบัญชาโดยตรง ภาษิตบทนี้แฝงสิ่งหนึ่งเอาไว้ก็คือ อย่าทำงานใกล้ชิดนายจนเกินไป หรือถ้าใกล้ชิดมากอย่าประมาท

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเตือนสติบุคคลไม่ให้ประมาทในการทำงาน โดยเฉพาะการทำงานที่มีผู้บังคับบัญชา เช่น

ตัวอย่างประโยค "แลให้ดี ๆ ไอ้เณรเหอ ทำการทำงานอย่าประมาท เราเมานายถีบเรา นายเมานายถีบเรา"

หมายเหตุ ภาษิตบทนี้ค่อนข้างจะเป็นภาษิตใหม่

ชื่อนักพอปนแมวนอน

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง "ตรงเหมือนแมวนอน"

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การที่บุคคลจะมีความซื่อตรงต่อบุคคลใดก็ตามอย่าให้เหมือนเส้นตรง หรือไม้บรรทัดเพราะจะเป็นอันตรายสำหรับตัวเอง

ถ้าจะตรงก็ให้ตรงเหมือนแมวนอน เพราะลักษณะแมวนอนหลังจะโค้งงอไม่ตรงทีเดียว ภาษิตบทนี้ไม่ได้ชี้นำให้คนไม่ซื่อตรง แต่ต้องการชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตในสังคม

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้กล่าวตักเตือนเกี่ยวกับการกระทำของบุคคลซึ่งมีความซื่อตรงมาก ๆ

ตัวอย่างประโยค "อย่าซื่อนักแรง คนแก่เขาว่า ซื่อนักพอปนแมวนอน อีไม่เสียใจทีหลัง"

เน่งเขาว่าโง่ ครั้นโฉเขาว่าบ้า

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง นิ่งเฉยไม่พูดเขาหาว่าเป็นคนโง่ ถ้าพูดมากคนอื่นก็หาว่าบ้า

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ ภาษิตบทนี้ชี้ให้เห็นการพูดและการกระทำของบุคคลใดบุคคลหนึ่งในทัศนะของบุคคลอื่น ในด้านการพูดนั้น ถ้าหากว่าไม่พูดแสดงความคิดของตน ไม่ว่าในกรณีใด คนอื่นคิดว่าเป็นคนโง่พูดไม่เป็น ในขณะเดียวกันคนที่พูดมากเกินไปแทนที่จะได้ผลดีกลับกลายเป็นคนเพ้อเจ้อ ในด้านการกระทำก็ทำนองเดียวกัน ถ้าสักแต่ว่าทำ ๆ ไม่สนใจใคร หรือมีหน้าที่ทำก็ทำไปไม่มีปากเสียงก็กลายเป็นคนโง่ ถ้าทำไปแล้วประกาศผลงานของตนมากเกินไป แทนที่จะได้ผลดีก็กลายเป็นเรื่องอวดความสามารถของงานมากเกินไป คนก็ติเตียน

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้จะใช้พูดเปรียบเทียบ พฤติกรรมของบุคคลที่จะพูดจะทำอะไรไม่พอดีหรือไม่เดินสายกลาง

ตัวอย่างประโยค "เฉรเหอ ทำไหร ๆ อย่าให้เขาว่าได้ว่า "เน่งเข้าว่า คร้นโฉเขาว่าบ้า" ใครมันอีแลว่ามึงดีเหลา"

ผีแห้งกับโลงพุก

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ศพที่ทิ้งไว้นานกับโลงผุ

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง ความพอเหมาะพอดีของสิ่งที่ไม่ดี ตรงข้ามกับ ภาษิตที่ว่า กิ่งทองใบหยก เช่น หนุ่มสาวที่หน้าตาและฐานะไม่ดีแต่งงานกัน การคบหาเป็นเพื่อนกัน ถ้าต่างคนต่างนิสัยเหมือน ๆ กัน (นิสัยไม่ดี) ก็เข้าลักษณะภาษิตดังกล่าว

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบความเหมาะสมในลักษณะไม่ดีนัก

ตัวอย่างประโยค "กูแล ๆ ไอ้สองคนนี้ เหมือนผีแห้งกับโลงพุก ชาติมาพบกันได้"

ลูกเรียนหล่นตรงผาง ลูกยางหลนไกลต้น

ความหมาย

ความหมายตรง "ลูกทุเรียนหล่นตรงโคนต้น แต่ลูกยางหล่นไกลต้น"

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง บุตรธิดาที่ดีย่อมประพฤติตามโอวาทบิดามารดา หรือ บิดามารดาเป็นคนดี บุตรธิดาก็ดีด้วย เหมือนลูกทุเรียนหล่นโคนต้น อีกอย่างหนึ่งคือบุตรธิดา ไม่ประพฤติตามโอวาทของบิดามารดา หรือ

บิดามารดาเป็นคนดี แต่บุตรธิดาเป็นคนไม่ดี เหมือนลูกยางหล่นไกลต้น เพราะความเบาจึงถูกลมพัดพาไปตกไกลจากต้นเดิม ภาษิตบทนี้เน้นลักษณะของบุตรธิดา 2 ลักษณะ คือ บิดามารดาเป็นคนดี บุตรธิดาดี และบิดามารดาดี แต่บุตรธิดาไม่ดี

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้เปรียบเทียบลักษณะนิสัยใจคอ ความเป็นอยู่ ของบิดามารดากับบุตรธิดา

ตัวอย่างประโยค "ลูกลุงคำดีเหลือเกิน พันนี้แหละ เขาว่าลูกเรียนหลนตรงผาง ลูกยางหลนไกลต้น แลลุงคำตะ แกดีจริง ลูกแกก็ดีตาม"

กินเหมือนตรอกบอก เข้าหน้าตอก ออกหน้าต้ม

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง คนกินจุเหมือนยัดกระบอก เข้าไปพร้อมข้าวตอก ออกพร้อมต้ม (ขนม)

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง ผู้บวชพระเพียงพรรษาเดียว บวชตามประเพณี ขณะที่บวชไม่ได้ทำอะไรให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา มิหนำซ้ำเห็นแก่กิน คนจึงมักจะพูดเปรียบเทียบว่า กินจุเหมือนตรอกบอก เข้าพร้อมตอกออกพร้อมต้ม เข้าพร้อมตอก ออกพร้อมต้น เป็นสำนวนพูด หมายถึง วาระเข้าพรรษาและออกพรรษา เข้าพรรษาเดือนแปด ทายกทายิกาก็ทำข้าวตอกถวายพระ ออกพรรษาก็มีทำขนมอย่างหนึ่งที่ทางภาคใต้เรียกว่าต้ม คล้ายข้าวต้มลูกโยนที่ใช้ในการตักบาตรเทโวนั่นเอง

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเปรียบเปรย บุคคลที่บวชตามประเพณี ซึ่งไม่ได้รับประโยชน์ทางด้านธรรมะ ตลอดเวลา 3 เดือน ที่เข้าไปอยู่ในวัด

ภาษิตนี้ บางครั้งใช้แยกกัน คือ กินจุเหมือนยัดบอก และเข้าพร้อมตอก ออกพร้อมต้ม

กินจุเหมือนยัดบอก ใช้พูดเปรียบเทียบคนที่กินมาก กินไม่เหลือ โดยมากจะใช้กับเด็ก ๆ

ตัวอย่างประโยค 'เด็กคนนี้กินพรือ กินเหมือนยัดบอก ให้เท่าใดกินไม่เหลือ ใครมันอีเลี้ยงได้"

เข้าพร้อมตอก ออกพร้อมต้ม ใช้พูดติเตียนบุคคลที่บวชตามประเพณีดังกล่าวมาแล้ว พูดหลังจากการกระทำผ่านไปแล้ว เช่น

ตัวอย่างประโยค "บวชตามเขาว่า เข้าพร้อมตอก ออกพร้อมต้ม หมันอีรู้สึกไหร"

ออกจากปากเข้าหู ออกจากหู

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง เมื่อพูดออกมาย่อมเข้าหู(ได้ยิน) ออกจากรูก็เลื้อยไปตามพื้นดิน

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง คำพูดเมื่อพูดอะไรกับใครก็ตาม มักจะนำไปพูดต่อกันไปจนกลายเป็นเรื่องใหญ่ เนื่องจากการแต่งเติมคำพูดจนกระทั่งเรื่องเล็กนิดเดียวกลายเป็นเรื่องใหญ่ทำให้เกิดความเสียหายแก่คนพูด "ออกจากรูมันล่า" นั้นก็คือ ลักษณะการแต่งเติมข้อความไปตามใจของผู้เล่าอีกทอดหนึ่งเหมือนตน

หญ้าบางชนิดที่เป็นเถา โผล่จากดินก็เลื้อยเกาะไปตามพื้นดิน หรือต้นไม้ใกล้เคียงจนแผ่กระจายไปทั่ว

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเตือนสติบุคคลที่ชอบพูดเรื่องที่ไม่ดีให้ฟัง ระมัดระวังในการพูด เพราะอาจนำภัยมาสู่ตนเองได้ เช่น

ตัวอย่างประโยค "พูดไหร แล ๆ เสียมั่ง ของพันนี้ ออกจากปาก เข้าหู ออกจากรูมันล่า"

ฝนไม่มืดตกมาก ข้าวไม่อยากกินได้

ความหมาย

ความหมายตรง ภาษิตบทนี้ มี 2 ประโยคต่อกัน คือ ฝนไม่มืดตกมาก กับ ข้าวไม่อยากกินได้ หมายถึง ฝนจะตกมากถ้าท้องฟ้าไม่มืด และคนไม่หิวมักจะรับประทานข้าวได้มาก

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การทำอะไรโดยไม่ได้ตั้งใจมักจะทำได้ดีหรือให้ผลโดยไม่คาดคิดเสมอ ดังนั้น จึงมีการกล่าวเปรียบเทียบว่า ฝนไม่มืดตกมาก ข้าวไม่อยากกินได้

ในที่นี้คำว่า ฝนมืด นั้นคือ มีเมฆฝน ทางภาคใต้บางถิ่น แทนที่จะพูดว่า เมฆหนาทึบ หรือ เมฆฝน จะเรียกว่า มืดฝน ดังนั้นฝนไม่มืดก็คือ เมฆที่ตั้งเค้าจะตกลงมาเป็นฝน ถ้าไม่มืดสนิทมักจะตกมากเสมอ ชี้ให้เห็นความช่างสังเกตของคน

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้มักกล่าวล้อ หรือ เปรียบเปรยการกระทำของคน โดยเฉพาะเกี่ยวกับอาหารการกิน เมื่อมีใครชวนรับประทานข้าว ด้วยความเกรงใจมักจะพูดว่า "ไม่หิว"

อีกฝ่ายหนึ่งมักจะพูดโต้ตอบไปในลักษณะหยอกล้อ (นิยมใช้ในกลุ่มคนที่สนิทสนมกัน)

ตัวอย่างประโยค "ฝนไม่มืดตกมาก ข้าวไม่อยากกินได้
ลองแลสักหิดถี่"

ของเองชี้เหน ของเพื่อนทั้งเพื่อใครเอา

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ของตนเองตระหนี่ ไม่ยอมให้ใคร แต่อยากได้ของคนอื่น

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง ลักษณะของคนตระหนี่ หรือคนเห็นแก่ตัวมักจะเอาเปรียบคนอื่นเสมอ คนประเภทนี้มักจะไม่ยอมเสียผลประโยชน์ของตน ถ้าสามารถเอาของคนอื่นมาเป็นของตนได้ก็จะเอาทันที โดยไม่คำนึงถึงความรู้สึกของคนอื่น

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้ในลักษณะตำหนิบุคคลที่เห็นแก่ตัว ตระหนี่

ตัวอย่างประโยค "ของตัวเองเพื่อนไม่ได้แตกเลือด ของคนอื่นเอาได้
เอาดี ของเองชี้เหน ของเพื่อนทั้งเพื่อใครเอา"

ห้าเบี้ยอยู่ใกล้ สิบเบี้ยอยู่ไกล

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง เงินห้าเบี้ยอยู่ใกล้ สิบเบี้ยอยู่ไกล

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การหวังลาภที่อยู่ไกลเกินไปจนมองข้ามสิ่งที่อยู่ใกล้ เบี้ยในที่นี้หมายถึง หอยเบี้ยที่ใช้แลกเปลี่ยนซื้อขายในสมัยโบราณ ภาษิตบทนี้เตือนคนอย่าให้มองข้ามสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่อยู่ใกล้ตัว ไปหวังสิ่งที่มากกว่าอยู่ไกลตัว ซึ่งยังไม่แน่ใจว่าจะได้เป็นการหวังลาภเมืองไกล คนโบราณจึงกล่าวว่า ห้าเบี้ยอยู่ใกล้ สิบเบี้ยอยู่ไกล

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้ในลักษณะเปรียบเทียบ อยากได้ในสิ่งที่ไกลตัว มองข้ามสิ่งที่มีค่าที่ตัวเองมีอยู่ หรือเตือนคนให้มีความยั้งคิด มีเหตุผลในการแสวงหาลาภเมืองไกล

ตัวอย่างประโยค "คิดแล้วให้ดี ๆ ก่อนต่ออีไป ห้าเบี้ยอยู่ใกล้ สิบเบี้ยอยู่ไกล แม่ว่าอย่าไปเหลย"

หน่อแก่หวาลำ

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง หน่อไผ่แก่กว่าต้นไผ่

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง เด็กที่ชอบอวดดีว่าตนเองมีความรู้ความสามารถมากกว่าผู้ใหญ่ ขาดความเคารพนับถือผู้ใหญ่ อันเป็นสิ่งที่ไม่ควรจะกระทำ เปรียบเหมือนไม้ไผ่มีหน่อแก่กว่าลำต้น ย่อมเป็นไปไม่ได้

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้ในลักษณะเปรียบเทียบบุคคลบางคนที่ดื้อดึง อวดดี แข็งกระด้างต่อผู้ใหญ่ โดยเฉพาะคือบิดามารดา เพราะ ลำในที่นี้หมายถึงต้นไผ่ในกอเดียวกัน หน่อไผ่จะงอกได้เพราะอาศัยต้นไผ่ ดังนั้นจึงเปรียบบิดามารดาและบุตร เหมือนต้นไผ่กับหน่อไผ่

ตัวอย่างประโยค "กูแล ๆ ไอ้เฒ่านี้ ทำหนอแก่หว่าลำ เสียแล้วละ ตองปราม ๆ เสียมั่ง"

ดีแต่เปลือก

ความหมาย

ความหมายตรง "ดีเฉพาะเปลือก"

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ สำนวนนี้ หมายถึง บุคคลที่มีบุคลิกดีแต่พฤติกรรมไม่ดี เป็นคนปากหวานแต่ไม่จริงใจ หรือ หมายถึง บุคคลที่แสดงตนว่าเป็นคนมีฐานะดีแต่ความเป็นจริง เป็นคนยากจน

โอกาสที่ใช้

สำนวนนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบลักษณะคนที่ไม่จริงใจกับคนอื่น หรือทำตัวโอ่อ่าแต่ฐานะยากจน

ตัวอย่างประโยค "คบมันทำไหร ดีแต่เปลือกหรอกคน ๆ นี้"

พังบังพลาย

ความหมาย

ความหมายตรง ช้างพังบังช้างพลาย

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง ความไม่เหมาะสมทางด้านรูปร่างของสามีภรรยา คือภรรยารูปร่างใหญ่กว่าสามี คนในท้องถิ่นเชื่อกันว่า ถ้าสามีภรรยาคู่ใด ภรรยารูปร่างใหญ่กว่าสามี จะไม่เป็นมงคล ดังนั้นจึงเกิดสำนวนเปรียบเทียบกันว่า พังบังพลาย

โอกาสที่ใช้

สำนวนนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบความไม่เหมาะสมทางด้านรูปร่างของสามีภรรยา

ตัวอย่างประโยค "จวนหมันใหญ่กว่าเณรลาภ รูปนี้เขาว่า พังบังพลายไม่ดีนัก"

กินหนมเชื่อ[1]

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง กินขนมเชื่อไว้ก่อน

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง ความเชื่อมั่นในสิ่งที่กระทำว่าจะต้องประสบความสำเร็จ หรือคาดหมายอะไรไว้จะเป็นความจริง เหมือนซื้อเชื่อขนมมากิน ผู้ขายรู้ว่าจะได้เงินแน่ ขณะเดียวกันผู้ซื้อก็มั่นใจว่ามีเงินจ่ายค่าขนมได้

โอกาสที่ใช้

สำนวนนี้ ใช้พูดเมื่อคาดคะเนว่างานที่ทำนั้นจะประสบความสำเร็จแน่นอน เช่น

ตัวอย่างประโยค "เรื่องนี้ต้องเรียบร้อยแน่ ๆ กินหนมเชื่อได้"

ไปไม่รอด

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ไปไม่ได้

---

[1] เชื่อ หมายถึง เป็นหนี้

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การกระทำที่ไม่สามารถบรรลุเป้าหมายที่ตัวเองวางเอาไว้ มักจะเกิดจากความท้อถอยของผู้กระทำเอง ไม่ได้เกิดจากอุปสรรคอื่น ๆ ผู้กระทำอาจจะทิ้งงานเสียกลางคัน หรือเป็นคนเกียจคร้าน ทำบ้างไม่ทำบ้าง

โอกาสที่ใช้

สำนวนนี้ใช้พูดติเตียนคนที่ไม่ตั้งใจทำงานจริง หรือคนเกียจคร้าน เช่น

ตัวอย่างประโยค "ไปไม่รอดเพื่อนเหอ ถ้าทำพันนี้"

เที่ยวกางหลาง

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง เที่ยวเป็นพาลเกเร

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การกระทำที่เป็นพาล ระราน ผู้อื่นให้เดือดร้อน บุคคลประเภทนี้ปรากฏตัวในกลุ่มใด มักจะก่อเหตุร้ายในกลุ่มนั้นเสมอ นับว่าเป็นลักษณะของคนพาล

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดติ, ตำหนิ บุคคลที่ชอบประพฤติตัวเป็นคนพาลเกเร เช่น

ตัวอย่างประโยค "เที่ยวกางหลางอยู่พันนั้นแหละ ไม่รู้วันไหนเพื่อนตีหัวแหก"

หมั่นหน้าห่อ

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ขยันหน้าห่อ (ห่อข้าว)

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การขยันทำงานเฉพาะเวลาที่ใกล้ได้รับผลประโยชน์ตอบแทน ถ้ายังไม่ได้รับประโยชน์จะไม่กระตือรือร้นทำ เหมือนคำกล่าวว่า หมั่นหน้าห่อ ห่อในที่นี้หมายถึง อาหารที่เตรียมไว้รับประทาน หมั่นคือขยันจะขยันทำงานเมื่อใกล้ถึงเวลากินนั้นเอง

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบการทำงานที่ไม่สม่ำเสมอ หรือทำงานเมื่อรู้แน่ชัดว่าจะมีผลตอบแทน เช่น

ตัวอย่างประโยค "ทำการงานให้รู้จักทำ ลูกเหอ อย่าหมั่นหน้าห่อ"

ได้หนังใจ

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ได้อย่างใจ

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การกระทำที่ได้รับผลสำเร็จตามที่ได้ตั้งใจไว้ หรือ เลือกได้บุคคลที่ถูกใจอาจจะเป็น เพื่อน หรือลูกเขย ลูกสะใภ้

โอกาสที่ใช้

สำนวนนี้ใช้กล่าวเปรียบเทียบ ความพอใจของคนในการทำงานหรือเลือกคบคนอื่นในฐานะอะไรก็ได้ ตามความต้องการของตน

ตัวอย่างประโยค "เด็กคนนี้ ทำงานได้หนังใจจริง ๆ"

หรือ

"ลุงเดชแกเลือกลูกเขยได้หนังใจแกจริง ๆ"

หรือ

"เพื่อนเราคนนี้ ได้หนังใจ หาไหนไม่ได้แล้ว"

ตายลวกตายโลน

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง "ไม่สมควรจะตาย"

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง คนที่ตายอย่างไร้ค่า ไม่สมควรจะตายด้วยสาเหตุเพียงเล็กน้อย หรือยังไม่ถึงกาลที่ควรตาย ตายลวกตายโลน มีผู้ตายมากกว่าหนึ่งคน

โอกาสที่ใช้

ภาษิตดังกล่าว ใช้พูดเปรียบเทียบการตายโดยสาเหตุเล็กน้อย มักจะเกิดจากการรู้เท่าไม่ถึงการ

ตัวอย่างประโยค "คนทุกวันมันตายลวกตายโลนเสียมาก หนุ่ม ๆ สาว ๆ มากเหลือเกิน"

แถกจนเกล็ดแห้ง

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง "ดิ้นจนเกล็ดแห้ง"

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง อาการดื้อรั้นไม่ยอมแพ้ง่าย ๆ ถ้าไม่ถึงที่สุด หรือ การยืนยันความคิดเห็นของตนเอง ไม่ยอมตามความคิดเห็นของคนอื่น จนกว่าอีกฝ่ายหนึ่งมีเหตุผลที่ตนเองเถียงไม่ขึ้นจึงยอมจำนน เช่นเดียวกับปลาถ้ายังดิ้นได้ก็ดิ้นจนถึงที่สุดเพื่อให้ตนเองรอดชีวิต

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ใช้ในการพูดเปรียบเทียบบุคคลที่มีลักษณะยึดถือความคิดของตนเองเป็นใหญ่ ไม่ยอมรับฟังคนอื่น ทั้ง ๆ ที่อีกฝ่ายหนึ่งมีเหตุผลดีกว่า ถูกต้องกว่าของตน

ตัวอย่างประโยค "เอา เถียงเข้าไป แถกจนเกล็ดแห้ง อียอมแพ้สักที"

ดำเหมือนตอไร่

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ดำเหมือนตอไม้ในไร่

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง ลักษณะคนผิวดำและต้องดำมากกว่าคนอื่น ๆ จึงเปรียบกับต่อไม้ในไร่ ซึ่งถูกไฟเผาจนไหม้เกรียม

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบลักษณะสีผิวของคนที่ดำมากกว่าคนในครอบครัวหรือในกลุ่มสังคมนั้น

ตัวอย่างประโยค "คนไอ้ไหร ดำเหมือนตอไร่จริง คนอื่นเขาขาว ๆ กัน มันดำอยู่คนเดียว"

ทำหน้าเหมือนหวัก

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ทำหน้าเหมือนจวัก

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง อาการของคนที่ไม่พอใจ หรือโกรธแค้นผู้อื่น หาทางออกไม่ได้ จึงมีปฏิกริยาตอบโต้กับผู้ที่ทำให้ไม่พอใจหรือโกรธแค้น โดยแสดงออกทางสีหน้า มักจะใช้กับผู้หญิง

โอกาสที่ใช้

สำนวนนี้ใช้ พูดเปรียบเทียบอาการไม่พอใจ โกรธ ของผู้หญิงเมื่อมีคนขัดใจ

ตัวอย่างประโยค "ทำหน้าเหมือนหวัก เขาพูดแค่นี้ไม่เห็นเสียหายตรงไหน"

ขี้คร้านเหมือนเรือด

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง เกียจคร้านเหมือนตัวเรือด

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง คนเกียจคร้านไม่ยอมทำงาน ชอบความสุขสบายคอยกินแรงคนอื่น เหมือนเรือดที่รอสูบเลือดคน เรือดจะอาศัยอยู่ตาม ฟูก หมอน คอยกินเลือดคนในขณะที่นอนหลับ คนเกียจคร้านลักษณะนี้จะไม่ยอมทำงาน แต่กินอยู่สุขสบายโดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของคนอื่น

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบลักษณะความเกียจคร้านประเภทกินกับนอนไม่ยอมทำงาน

ตัวอย่างประโยค "คนไอ้ไหร ขี้ดร้านเหมือนเรือด น่าหยิกไปให้พ้น ๆ"

ขี้ขึ้นหมองหัว

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ขี้ขึ้นสมอง

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง อาการตื่นตกใจ กลัวมาก จนทำอะไรไม่ถูก ขาดสติยับยั้ง พูดจาเลอะเลือน เหมือนกุ้งที่ตกใจคำพูดของพระอินทร์ตามเรื่องนิทานที่ชาวบ้านเล่าต่อ ๆ กันมาว่า สมัยก่อนกุ้งมีลักษณะเหมือนสัตว์อื่น ๆ ทุกอย่าง เนื่องจากเนื้อกุ้งอร่อยมนุษย์ชอบกิน กุ้งจึงไปเฝ้าพระอินทร์ฟ้องว่า มนุษย์ชอบกินเนื้อตน พระอินทร์บอกว่า ตนเองก็ชอบเหมือนกัน กุ้งตกใจมาก เพราะความตกใจนี้เองจึงทำให้ขี้ขึ้นอยู่บนสมองตั้งแต่นั้นมา ดังนั้นถ้าใครตกใจเกินเหตุ จะพูดเป็นสำนวนว่า ขี้ขึ้นหมองหัว

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบอาการตกใจกลัวจนเกินเหตุของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

ตัวอย่างประโยค "กลัวเอาปรือ อยู่ตรงไหนก็อยู่ไม่ได้ ขี้ขึ้นหมองหัวแล้วนั้น"

ไปน้ำขุ่น ๆ

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ไปน้ำขุ่น ๆ

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การหาทางเอาตัวรอดซึ่ง ๆ หน้า ในทุกสถานการณ์ ซึ่งผู้ร่วมสถานการณ์รู้ทัน เหมือนเห็นคนเดินในน้ำ ผ่านไปชั่วประเดี๋ยว เพราะน้ำยังขุ่นอยู่

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบคนที่มีลักษณะหลีกเลี่ยงเอาตัวรอดซึ่งหน้า

ตัวอย่างประโยค "ไปน้ำข้น ๆ เทียวนะ บาวไข่"

พีหอมผอมสาบ

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง อ้วนมีกลิ่นอหมผอมมีกลิ่นสาบ

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง คนที่มีเงินมีทอง มีฐานะทางสังคมดีจะได้รับการยกย่องนับถือจากคนอื่น ๆ คนอยากเข้าใกล้คบหาสมาคมด้วย ตรงกันข้ามถ้าคน ๆ นั้นยากจนลง ฐานะทางสังคมเปลี่ยนไปในทางเลวลง บรรดาผู้คนที่เคยแวดล้อมก็จะหายหน้าไปหมด จึงเปรียบเทียบว่า พีหอมผอมสาบ พี คือความอุดมสมบูรณ์ด้วยลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ก็มีกลิ่นหอมอบอวล เมื่อใดก็ตามที่เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์เข้ามาแทนที่ก็ ผอมสาบ พันที

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดตักเตือนคนที่มีชีวิตรุ่งโรจน์ไม่ให้หลงลืมตัว และเปรียบเทียบการกระทำของคนในสังคมที่คบคนโดยดูเปลือกนอก คือความมั่งคั่งร่ำรวย

ตัวอย่างประโยค "เราทุกวันใครมันเหลียวแล พันนั้นแหละ ผีหอมผอมสาบ"

หรือ

"จำไว้มั่งลูกเหอ อย่าดีใจเวลาเราได้ดี คนนู้ก็เพื่อนคนนี้ก็เพื่อน เวลาเราหาไม่ เพื่อนอียังสักกี่คน เขาว่าคนผีมันหอมคนผอมมันสาบ"

ตัดหญ้ามุงท่อง

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ตัดหญ้ามุงทุ่ง

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การทำงานที่ไม่ได้ผลคุ้มค่ากับแรงงานที่เสียไป เปรียบเหมือนคนตัดใบหญ้าไปมุงท้องทุ่งกว้างใหญ่ ไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากภารกระทำอย่างนั้น

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบการทำงานของบุคคลที่ไม่รู้จักทำงาน หรือทำงานไม่เป็น ไม่ใช้ปัญญาไตร่ตรองหาผลดีผลเสียที่เกิดจากการกระทำของตน

ตัวอย่างประโยค "เฌรเหอ กูแล ๆ ทำไปเหนื่อยเปล่า ๆ ตัดหญ้ามุงท่องพันนั้น"

ไม่ใส่ปาก

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ไม่ใส่ปาก

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การไม่เอาใจใส่ ไม่สมควรที่จะพูดถึง เห็นเป็นเรื่องไร้สาระไม่มีค่าควรแก่การสนใจ

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดถึงเรื่องใดเรื่องหนึ่ง คนใดคนหนึ่งที่ไม่น่าสนใจ หรือไร้สาระพูดไปแล้วไม่เกิดประโยชน์อย่างใด

ตัวอย่างประโยค "ไม่ใส่ปาก คนพันนั้นได้เรื่องไหร ดีไม่ดี รำคาญกับมันเปล่า ๆ"

บ้าหัวจุก

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง คลั่ง(ศรัทธา) หัวจุก

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง ความนิยมในสิ่งใหม่ ๆ ที่สวยงามถูกใจตน ภาษิตบทนี้เกิดจากการ แสดงมโนรา หัวจุก คือ โนราเด็ก ๆ ประหยัด เกษม เขียนไว้ใน การแสดงโนราจากอดีตถึงปัจจุบันว่า "การเดินโรงแต่ละครั้งจะมีพวกตาเสือ คือ พวกผู้ชาย ที่ชอบพอกับโนราเด็ก ๆ ที่ยังไว้จุกและเป็นผู้ชายเช่นกัน (โนราเด็ก ๆ เรียกว่า หัวจุก) เพราะฉะนั้นตาเสือ จึงได้ชื่ออีกอย่างหนึ่ง คือ "พวกบ้าหัวจุก" พวกตาเสือนี้จะขอตามคณะโนราไปโดยไม่หวังค่าตอบแทนใด ๆ ขอเพียงให้ได้อยู่ใกล้หัวจุกที่ตนชอบเท่านั้น คนพวกนี้จะช่วยแบ่งเบาภาระในการขนสัมภาระ ในการเดินโรงแต่ละครั้งได้อย่างมาก"[1]

---

[1] ประหยัด เกษม การแสดงโนราจากอดีตกับปัจจุบัน หน้า 131

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบบุคคลที่นิยมสิ่งใหม่ที่สวยงาม จะลืมตัว เช่น

ตัวอย่างประโยค "คนบ้าหัวจุก พูดไหรกับมันมากเล่า"

เปรตเหลือเสื้อ

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง เปรตเหลือเกิน

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง คนที่ทำชั่วจนคนในสังคมไม่ยอมรับชั่วเกินไป มักจะเป็นไปในทางพาล ทุจริต คดโกงมากกว่าอย่างอื่น

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบบุคคลที่กระทำความชั่ว สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น

ตัวอย่างประโยค "เฉรดง มันทำได้ทุกอย่าง เปรตเหลือเสื้อ จริง ๆ"

แต่งตัวเทียมเจ้า กินข้าวเทียมหมา

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง แต่งตัวเหมือนเจ้านาย กินข้าวเหมือนหมา

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ มีความหมาย 2 นัย นัยหนึ่งหมายถึง ฐานะความเป็นอยู่ดี แต่กินง่ายอยู่ง่าย อีกความหมายหนึ่ง หมายถึง คนฐานะไม่ดี ทำตัวเหมือนคนมีฐานะดี หลอกให้คนอื่นเข้าใจผิด คือ แต่งตัวเทียมเจ้า ดูการ

แต่งกายเป็นเหมือนเจ้านาย กินข้าวเทียมหมา ความเป็นอยู่ยากจนมาก ความหมายนัยที่ 2 เด่นกว่าความหมายนัยแรก เพราะใช้คำว่า เทียม คือ เทียบเท่า ภาษิตนี้คล้ายกับภาษิตบทที่ว่า อยู่อย่างเจ้า กินข้าวอย่างหมา ต่างกันในแง่การตีความ เพราะอยู่อย่างเจ้า หมายถึง อยู่อย่างสุขสบาย กินข้าวอย่างหมา กินง่าย ๆ อะไรก็กินได้

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบบุคคลที่ไม่รู้จักประมาณตน เช่น

ตัวอย่างประโยค "คนไอ้ไหร ไม่รู้จักตัวเอง แต่งตัวเทียมเจ้า กินข้าวเทียมหมา น่าเวทนาจริง ๆ"

ขุดดินนุ่งแพร แลไม่งาม

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง นุ่งผ้าแพรขุดดิน มองดูไม่สวยงาม

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การแต่งตัวให้เหมาะกับฐานะความเป็นอยู่ อย่ามักใหญ่ใฝ่สูง รู้จักเจียมตัว ไม่ทะเยอทะยาน ดังที่กล่าวว่า ขุดดินนุ่งแพรแลไม่งาม ผ้าแพรถือว่าเป็นผ้าดีมีค่าเจ้านายเท่านั้นจึงควรใช้ ดังนั้น ขุดดินนุ่งแพร แลไม่งาม จึงมีความหมายในลักษณะทำตนไม่เหมาะสมฐานะ ดังกล่าวมาแล้ว ภาษิตบทนี้ยังเน้นคุณค่าของการรู้จักประหยัดด้วย

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดตักเตือนคนซึ่งปฏิบัติตนไม่เหมาะสมกับฐานะความเป็นอยู่

ตัวอย่างประโยค "เราฐานะแค่นี้ อย่าทำตัวให้มันสูงนัก ลูกเหอ ขุดดินนุ่งแพร แลไม่งาม"

หมาเห่าเรือบิน

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง สุนัขเห่าเครื่องบิน

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง คนที่ชอบโอ้อวดความสามารถของตน พูดจาห้าวหาญเมื่อไม่ประสบสถานการณ์ในการต่อสู้ทำทาย แต่เมื่อประสบสถานการณ์ไม่กล้าต่อสู้เหมือนที่ตนเองพูดโอ้อวดเอาไว้ เหมือนสุนัขเห่าเครื่องบิน เครื่องบินไม่สามารถทำอะไรตนเองได้อีก ทั้งไม่ได้รับประโยชน์จากการกระทำ ตรงกับภาษิตภาคกลางว่า หมาเห่าใบตองแห้ง

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบบุคคลที่ชอบคุยโว โอ้อวดความเป็นนักสู้ ผู้กล้าหาญของตน แต่เมื่อเกิดเหตุการณ์จริง ๆ ไม่กล้าสู้

ตัวอย่างประโยค "ทำเป็นเก่ง เก่งแต่ปาก พวกหมาเห่าเรือบิน"

คนสี่หูสี่ตา

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง คนมีสี่หู สี่ตา

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง หญิงมีครรภ์ คนโบราณมีความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และภูติผีปีศาจ กลัวจะทำอันตรายแก่หญิงมีครรภ์ ดังนั้นเมื่อจะเอ่ยถึงผู้หญิงมีครรภ์จะเลี่ยงใช้คำว่า คนสี่หูสี่ตา (เรียกทั้งแม่และลูก)

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้เรียกหญิงมีครรภ์

ตัวอย่างประโยค "อย่าแกล้ง คนสี่หูสี่ตาจะบาป"

วิ่งน้ำเกรงขอน

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง วิ่งในน้ำใหระวัง(เกรง)ขอน

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การทำสิ่งใดก็ตามอย่ารีบร้อน หรือนิ่งนอนใจว่า สิ่งที่ตนทำจะสำเร็จได้ดังใจ ควรคำนึงถึงอุปสรรคหรือเครื่องกีดขวาง เหมือนน้ำไหลเชี่ยวปะทะขอนไม้ ก็ย่อมไหลไปไม่สะดวก จึงเปรียบเทียบกับการกระทำของคนว่า วิ่งน้ำเกรงขอน

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเตือนสติในการทำงาน ให้ทำงานด้วยความรอบคอบ อย่าใจเร็วด่วนได้

ตัวอย่างประโยค "ทำนะทำได้ แต่ต้องระวัง วิ่งน้ำให้เกรงขอนไว้มั่ง"

โนรา(โรรา)หลงโรง

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง (คน) มโนราหลงโรง

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การเข้าไปในถิ่นที่ไม่คุ้นเคย หรือเข้าผิดกลุ่ม เหมือนคนที่เล่นมโนรา แต่ไปอยู่กับพวกหนังตะลุงซึ่งการประพฤติปฏิบัติแตกต่างจากกลุ่มสังคมที่ตนเองไปปรากฏตัว ทำให้เห็นความแตกต่างจากกลุ่มเด่นชัด

โอกาสที่ใช้

โนราหลงโรง ใช้เปรียบเทียบคนที่ทำอะไรก็ตามแตกต่างจากกลุ่ม พวก

ตัวอย่างประโยค "กูแล ๆ ไอ้ เฒ่านี้เหมือนโนราหลงโรง

น้ำลอดใต้ทราย

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง น้ำไหลลอดใต้พื้นทราย

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง เหตุการณ์ที่ค่อย ๆ เกิดขึ้นอย่างไม่รู้ตัว เหมือนน้ำที่ค่อยแทรกซึมไปในพื้นทราย น้ำเต็มเมื่อไรไม่รู้ เพราะมองไม่เห็น ดังนั้น เมื่อเกิดเหตุการณ์อย่างไม่คาดฝัน จึงพูดว่า น้ำลอดใต้ทราย ในความเป็นจริงเหตุที่จะเกิดจะต้องมีสาเหตุมาก่อนแต่ค่อยเป็นค่อยไปจนผู้เกี่ยวข้องไม่รู้ตัว เมื่อประสบก็แก้ไขไม่ได้เสียแล้ว

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบเหตุการณ์ที่เกิดกระทันหันจากการกระทำความรู้สึกอารมณ์ ส่วนมากจะเป็นความโกรธแค้นชิงชัง เมื่อถึงจุดสุดท้ายเกิดเหตุการณ์ที่คาดคิดไม่ถึง เช่น

ตัวอย่างประโยค "ไม่น่ามีเรื่องกันเหลย ถ้าไม่ปล่อยให้เป็นน้ำลอดใต้ทราย มันอีเป็นพันนี้ ไตร"

นั่งเหมือนถูกม็อบ

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง นั่งนิ่งเหมือนถูกม็อบ

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ ภาษิตบทนี้หมายถึง อาการนั่งที่ผิดปกติจากที่เคยนั่ง คือ นั่งนิ่งเฉยไม่รับรู้อะไรทั้งสิ้น เหมือนถูกคนอื่นกระทำ ม็อบ อันเป็นการกระทำคุณไสย เสกหนังเข้าท้อง สามารถบันดาลให้คนถูกกระทำมีอาการต่าง ๆ กัน

โอกาสที่ใช้

ใช้พูดเปรียบเทียบกับอาการของคนที่นั่งนิ่งเฉยไม่รับรู้อะไรเลย

ตัวอย่างประโยค "มึงพันพรือ วันนี้กูแล ๆ นั่งเหมือนถูกม็อบ"

ได้หน้าเท่าด้ง

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ได้หน้าเท่ากระด้ง

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง บุคคลซึ่งทำงานเพียงเพื่อหวังชื่อเสียง หวังลาภ โดยไม่คำนึงถึงผู้อื่น เมื่อทำสำเร็จก็เก็บเกี่ยวผลประโยชน์เต็มที่ และมักจะแสดงตัวว่าตนเองเป็นผู้ทำกิจการนั้น ๆ คนที่มีลักษณะดังนี้เข้าลักษณะเสนอหน้า ภาษิตทางใต้กล่าวว่า "ได้หน้าเท่าด้ง"

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบกับอาการเสนอตัวรับความดีความชอบในผลงานอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยที่ตนเองมีส่วนร่วมอยู่ด้วย ทำประหนึ่งตนเป็นผู้กระทำทั้งหมด

ตัวอย่างประโยค "ได้หน้าเท่าดังนะวันนี้ พอนายชม"

ฉีกขากลวมเปรว

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ก้าวขาคร่อมป่าช้า

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง อาการของคนที่ชอบกันท่าผู้อื่น ขัดขวางผู้อื่นไม่ได้ทำอะไรสะดวก ทั้ง ๆ ที่ตนเองก็ทำไม่ได้ คนอื่น คนประเภทนี้จึงกลายเป็นคนที่ ฉีกขากลว

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบการกระทำที่ไม่เหมาะ ผู้อื่น ไม่ให้ทำงาน ทั้งที่ตนเองไม่ได้ทำ เช่น

ตัวอย่างประโยค "ตัวเองไม่ทำ ยังฉีกขากลวมเปร

ถือท้ายเรือรั่ว

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ถือหาง(เสือ)เรือรั่ว

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การรับภาระงานที่น่าหนักใจ เพราะไม่แน่ใจว่าสิ่งที่ทำนั้นจะประสบความสำเร็จหรือไม่ เพราะมีข้อบกพร่องบางอย่างที่ต้องแก้ไขอยู่เสมอ จึงเปรียบการทำงานในลักษณะนี้ว่า ถือท้ายเรือรั่ว ไม่รู้ว่าเรือจะจมลงเมื่อใด

โอกาสที่ใช้

[illegible]บทนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบคนที่รับภาระที่น่าหนักใจ

างประโยค "ไปทำเข้าไตรเหลา เหมือนถือท้ายเรือรั่ว ไม่รู้ว่าอีหล่มเมื่อใด"

ไปเกิดไปเงย

[illegible]กิดใหม่

[illegible]จากการนำไปใช้ หมายถึง ควรจะไปให้พ้นหน้าพ้นตา ภาษิตลัวเรื่องวิญญาณของคนที่ตายไปแล้ว กลับมาหลอกหลอน ผู้ถูกญญาณไปเสีย จึงพูดว่า ไปเกิดไปเงยเสียเถิด จะทำบุญกรวดน้ำว่า ไปเกิดไปเงย กลายเป็นสำนวนที่ใช้กับคนที่ตนเกลียดชังไม่อยากพูดถึง มักพูดว่า ไม่ไปเกิดไปเงยเสียที ในที่นี้ หมายถึง ไปเสียไปให้พ้น ๆ หน้า-

[illegible]ษบทนี้ ใช้ในสองลักษณะ ลักษณะแรกใช้เมื่อเกิดความกลัว ผี วิญญาณ

ตัวอย่างประโยค "ไปเกิดไปเงยเสียเถิดอีหมาเหอ กูอีทำบุญกรวดน้ำไปให้"

ลักษณะที่สอง ใช้ในสถานการณ์ที่มีคนที่ตนเกลียดชังร่วมอยู่ด้วย หรือมีคนพูดถึง

ตัวอย่างประโยค "ไปเกิดไปเงยให้พ้น ๆ ก็ไม่ได้ กูรำคาญไม่อยากเห็นหน้ามันจริง ๆ"

ผีเข้าผีออก

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ผีเข้า(สิง)ผีออกไป

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง อาการผิดปกติของคน คือ คุ้มดีคุ้มร้าย ไม่อยู่กับร่องกับรอย เหมือนคนที่ผีเข้าสิง ขณะที่ผีสิงอาจจะเป็นคนโหดเหี้ยมหรือ ขาดสติ เมื่อผีออกจากร่างอาการก็เป็นปกติ ดังนั้นจึงนำมาพูดเปรียบเทียบกับคนที่มีพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบคนที่มีอารมณ์ไม่คงที่ ประเดี๋ยวดีประเดี๋ยวร้าย อารมณ์เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ หงุดหงิดง่าย เช่น

ตัวอย่างประโยค "คนไอ้ไหร ผีเข้าผีออกอยู่เรื่อย ทำไอ้ไหรให้ก็ไม่ถูกใจสักที"

ควายโม่ชนนาน

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ควายโง่ชนนาน

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง บุคคลที่ขาดปัญญา ไม่ชอบใช้ความคิดกระทำการสิ่งใดใช้เวลานานกว่าจะสำเร็จ เปรียบเหมือนควายโง่ที่ชนกันนานกว่าจะรู้แพ้รู้ชนะ ใช้กำลังเข้าต่อสู้อย่างเดียว

โอกาสที่ใช้ ใช้พูดเปรียบเทียบคนที่ทำงานโดยไม่ใช้ความคิดพิจารณาให้รอบคอบ ว่างานนั้นจะทำได้และควรจะทำวิธีใด

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบคนที่ทำงานโดยไม่ใช้ความคิดพิจารณาให้รอบคอบว่างานนั้น ตนเองจะทำได้และควรจะทำวิธีใด เช่น

ตัวอย่างประโยค "กูว่า ควายโม่ชนนานแหละ ปล่อยมันแลสักพัก"

ข้างขึ้นข้างแรม

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง (วัน)ข้างขึ้น(วัน)ข้างแรม

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง คนที่มีอาการไม่ปกติ คุ้มดีคุ้มร้าย อารมณ์เปลี่ยนแปลงเสมอ ไม่อยู่กับร่องกับรอย เปรียบเหมือนพระจันทร์เต็มดวงบ้างเว้าแหว่งบ้าง อีกความหมายหนึ่งหมายถึง ผู้หญิงที่เลือดลมเดินไม่ปกติ มักจะมีอาการหงุดหงิดอารมณ์เสียง่าย

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบบุคคลที่มีอารมณ์เปลี่ยนแปลงรวดเร็วประเดี๋ยวดีประเดี๋ยวร้าย

ตัวอย่างประโยค "พรือ อีเขียวนี้ กูแล ๆ ข้างขึ้นข้างแรม พอได้แล้ว"

ผัดด้งเปล่า

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง ผัดกระด้งเปล่า (ไม่มีข้าว)

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง การทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งจนประสบความล้มเหลว ทำไปโดยไม่เกิดผล เสียทั้งแรงกาย และเวลาเหมือนผัดกระด้งเปล่า

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดเปรียบเทียบการทำงานที่ประสบความล้มเหลว

ตัวอย่างประโยค "ทำไหร่ไม่คิดให้ดี ได้ไหร่ขึ้นมามั่ง ผัดด้งเปล่าจริง ๆ"

พาหัวรอด

ความหมาย

ความหมายตรง หมายถึง พาหัว(ของตน)รอด

ความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ หมายถึง ผู้ที่สามารถช่วยตัวเองได้ มักจะเน้นสติปัญญา ถือว่า ถ้าเป็นคนมีสติปัญญาจะสามารถแก้ไขอุปสรรคต่าง ๆ ได้ และดำเนินชีวิตไปตลอดรอดฝั่ง

โอกาสที่ใช้

ภาษิตบทนี้ ใช้พูดในเชิงยกย่องบุคคลที่สามารถทำมาหากินเลี้ยงตัวเองได้โดยไม่ต้องพึ่งพาคนอื่นมากนัก เช่น

ตัวอย่างประโยค เณรชิด มันเก่ง พาหัวรอดจนได้

จากการวิเคราะห์ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นใต้ในเรื่องความหมายและโอกาสที่ใช้ ผู้วิจัยประสบปัญหาและได้ข้อสังเกตหลายประการ ดังนี้

ประการแรก เกี่ยวกับปัญหาที่พบ คือการตีความภาษิตนับว่ายากที่เดียว เพราะผู้วิจัยไม่สามารถจะถ่ายทอดความหมายของภาษิตบางบทด้วยภาษามาตรฐานได้เหมือนกับความหมายที่ใช้ในภาษาถิ่น เพราะการใช้ภาษิตจะต้องเกี่ยวเนื่องกับอารมณ์ความรู้สึกของผู้ใช้ด้วย ดังนั้นความหมายที่ปรากฏในงานวิจัยชิ้นนี้จึงไม่สามารถจะครอบคลุมความหมายทั้งหมดของภาษิตแต่ละบทได้ และอาจจะมีบางบทที่อาจจะตีความผิดพลาดไปบ้าง

ประการที่สอง เกี่ยวกับโอกาสที่ใช้ภาษิต จากการวิเคราะห์ทำให้เห็นลักษณะการนำไปใช้ 4 ลักษณะด้วยกัน คือ

1. ใช้ภาษิตก่อนจะเกิดเหตุการณ์ ภาษิตเหล่านี้ใช้พูดตักเตือน หรือ ชี้แนะเมื่อผู้พูดมองเห็นว่า จะเกิดเหตุการณ์นั้นในภายหลัง และเหตุการณ์ที่เกิดย่อมให้ผลทั้งดีและราย ซึ่งผู้กล่าวภาษิตประสบกับตนเองมาก่อนและให้ผลแล้ว หรือคาดคะเนผลโดยสังเกตจากสิ่งแวดล้อม ดังภาษิตที่ว่า รักมีให้ค้าขาย รักฉิบหายให้เป็นนายประกัน หรือ กูตายได้พบรส เป็นต้น

2. ใช้ภาษิตในขณะที่เกิดเหตุการณ์ ภาษิตเหล่านี้ใช้พูดเพื่อย้ำ หรือเน้นการกระทำที่ถูกต้องหรือผิดพลาดของผู้ที่ได้รับผลจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งนำไปสู่การสำรวมระวังในการกระทำในครั้งต่อไป ตัวอย่างภาษิตได้แก่ เบี้ยม่าย สารหมด เมียเกิดนั่งเหิดหมา ลำลาบเหมือนโนราโรงใหญ่ เป็นต้น

3. ใช้ภาษิตหลังจากเหตุการณ์ผ่านพ้นไปแล้ว ภาษิตเหล่านี้ใช้พูดเพื่อเป็นตัวอย่างให้คนที่ร่วมเหตุการณ์ หรือคนอื่น ๆ ได้ระมัดระวัง ไตร่ตรอง เพื่อการกระทำที่ถูกต้องต่อไป ตัวอย่างภาษิตได้แก่ เหมล่อไม่บันเพื่อน เขเต่าแบกไอ้โต้ กินเหมือนไฟเดือนห้า เป็นต้น

4. ใช้เป็นคำกลาง ภาษิตเหล่านี้ใช้พูดทั่ว ๆ ไปจะมีหรือไม่มีเหตุการณ์ก็ได้ เพื่อเป็นแนวในการประพฤติปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ตัวอย่างภาษิตได้แก่ ช้างผอมใหญ่กว่าเสือพี กินข้าวกับพรก บัวบกจิ้มเกลือ ไถนาดอนสอนคนใหญ่ เป็นต้น

ลักษณะการใช้ภาษิตจะใช้เป็นเครื่องเตือนสติเป็นส่วนใหญ่ รองลงมาก็คือ ติเตียน ประชด และจะใช้พูดเปรียบเทียบแทบจะทั้งสิ้น

บทที่ 5

การวิเคราะห์ภาษิต

ภาษิตมีบทบาทสำคัญต่อสังคม เพราะภาษิตเป็นสื่อสร้างความเข้าใจระหว่างคนในสังคม โดยประหยัดทั้งเวลาและถ้อยคำ นอกจากนี้ภาษิตยังเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงการพัฒนาสังคม ค่านิยม โลกทัศน์ วิถีชีวิต ตลอดจนระเบียบวินัยของสังคม นั่นก็คือภาษิตเป็นกฎบัตรอย่างหนึ่งของสังคม

เนื่องจากความสำคัญของภาษิตดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยจึงได้นำภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้มาศึกษาวิเคราะห์ และในการวิเคราะห์ภาษิตครั้งนี้จะแยกเป็นประเด็นดังต่อไปนี้

1. แนวทางการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมอันถือเป็นกฎบัตรอย่างหนึ่ง
2. สภาพชีวิตของคนในสังคม อันหมายถึงสภาพชีวิตที่ปรากฏในภาษิต แบ่งเป็น 2 หัวข้อ

2.1 สภาพชีวิตภายในครอบครัว หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัวเดียวกัน อันได้แก่ สามีภรรยา พ่อแม่ลูก พี่น้อง เป็นต้น

2.2 สภาพชีวิตทั่ว ๆ ไป หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างญาติ เพื่อนบ้าน

2.3 อาชีพ

3. ความเชื่อ ประเพณี ค่านิยม
4. ทัศนะของคนในสังคมที่มีต่อสิ่งแวดล้อม

1. แนวทางการประพฤติปฏิบัติ

การศึกษาภาษิตในประเด็นนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาการประพฤติปฏิบัติอันสนับสนุนหรือส่งเสริมบุคลิกของแต่ละบุคคล เพื่อการอยู่รวมกับคนอื่นในสังคม การประพฤติปฏิบัติดังกล่าว

เรียกว่า มารยาทหรือสมบัติผู้ดี ซึ่งแต่ละสังคมหรือท้องถิ่นเป็นผู้กำหนดและข้อกำหนดนี้ จะควบคุมการประพฤติปฏิบัติของแต่ละบุคคลเพื่อสันติสุขของสังคม ผู้วิจัยจะขอแยกเป็น 4 ประเภท คือ

1.1 การประพฤติปฏิบัติทางกาย

1.2 การประพฤติปฏิบัติทางวาจา

1.3 การประพฤติปฏิบัติทางใจ

1.4 การประพฤติปฏิบัติทั่ว ๆ ไปไม่เน้นเฉพาะเรื่อง

1.1 การประพฤติปฏิบัติทางกาย หรือเรียกว่ากายทวาร หมายถึง พฤติกรรมหรือการแสดงออกทางกิริยา ท่าทาง สีหน้า อันเป็นสื่อให้บุคคลอื่นเข้าใจ จากการศึกษาภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้เกี่ยวกับการประพฤติทางกาย ภาษิตจะเน้นในเรื่องอิริยาบถสี่ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน ให้บุคคลสำรวมระวัง เพราะอิริยาบถสี่จะเป็นเครื่องชี้บอกว่าบุคคลจะดูงาม มีสง่าราศี สุภาพเรียบร้อย ภาษิตจะแสดงในสิ่งที่ไม่ควรจะประพฤติ เพื่อโน้มใจให้ประพฤติในทางที่เหมาะ เช่น การเดิน เดินเหมือนหยิกวัว คือ เดินเร็วไล่วัวให้ทัน ซึ่งเป็นคำกล่าวตำหนิ เพื่อต้องการให้เดินด้วยกิริยาเรียบร้อย หรือ เดิน-เหมือนหมาเหยียบไฟ คือ เดินลุกลี้ลุกลน เป็นกิริยาที่ไม่งาม เป็นคำกล่าวตำหนิเช่นกัน ซึ่งเห็นได้ชัดว่าผู้ผูกภาษิตเปรียบการเดินเหมือนสุนัขเดิน นับว่าไม่ได้ยกย่องการเดินในลักษณะดังกล่าว อีกบทหนึ่งคือ อย่าหลาเหิน[1] เดินให้ดี ก็เป็นการตักเตือนเกี่ยวกับการเดิน อย่าเดินรวดเร็วเกินไป เพราะมองดูไม่เรียบร้อย เมื่อมีการตักเตือนแล้วก็มีการแนะนำว่าควรจะเดินอย่างไรจึงจะดี เช่น เดินเหมือนแม่เป็ดเข้าเล้า อันเป็นภาษิตที่เปรียบเทียบการเดินที่คนโบราณถือว่า เป็นลักษณะของแม่บ้านแม่เรือน แต่บางครั้งการ

---

[1]หลาเหิน น่าจะมาจากสลาเหิน หมายถึง หมากอ่อน ที่ประดิษฐ์เป็นตัวแมลงภู่ใช้ทำเสน่ห์โดยลงคาถาอาคมแล้วปล่อยให้บินไปหาบุคคลที่ตนต้องการให้รักด้วยอำนาจเวทมนต์ ถ้ากินเข้าไปจะคลุ้มคลั่งถึงคนที่ทำเสน่ห์

เดินเร็วก็ช่วยให้ปลอดภัย ถ้าตกอยู่ท่ามกลางอันตราย ดังภาษิตที่กล่าวว่า ถ้าตีนไม่ทำหมาวิ่งถึงเรือน นอกจากนี้ยังมีภาษิตที่เกี่ยวกับการเดินอีกบทหนึ่งที่คอยเตือนสติไม่ให้ประมาท โดยเฉพาะในการเดินทาง คือ ..เดินให้มีไฟไปให้มีเพื่อน เป็นต้น

อิริยาบถสี่ประการต่อมาก็คือการนั่ง ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้หลายบทที่กล่าวถึงเรื่องนี้ ส่วนใหญ่ให้รู้จักสำรวมระวัง มีสติ ไม่เหม่อลอย "นั่งนอนระวังผิดผ้า" นั่งเหมร่อเหมือนคนถูกม็อบ [1] หรือนั่งห่องเหมือนไก่ถูกบาด [2] "นั่งเหมือนพระไม่อื่ นั่งนิ่งเหมือนลิงถูกขอน [3] จากตัวอย่าง ภาษิตที่กล่าวมาจะเห็นว่าทำให้ผู้ประพฤติเสียบุคลิก และการนั่งอีกลักษณะหนึ่งที่สังคมตำหนิ และพยายามห้ามปรามไม่ให้ลูกหลานประพฤติ คือ การนั่งกระดิกขา ภาษิตกล่าวเปรียบเทียบไว้ว่า นั่งดิกขาเหมือนหมาดิก[4]หาง เป็นต้น

อิริยาบถที่ภาษิตกล่าวถึงอีกประการหนึ่งคือ การนอน จากการศึกษาพบว่า มีความแตกต่างจากอิริยาบถอื่น ซึ่งส่วนใหญ่จะเน้นในเรื่องการสำรวมระวัง เพื่อความสุภาพเรียบร้อยอันเป็นการส่งเสริมบุคลิก ในเรื่องการนอนภาษิตชาวบ้านจะกล่าวเตือนไม่ให้นอนมากเกินไป เพราะทำให้เป็นคนเกียจคร้าน ควรจะตื่นนอนตอนเช้า ๆ เช่น ตื่นก่อนไก่ ถ้าตื่นสายจะถูกตำหนิ เช่น นอนจนหวันแยงวาน หรือประชดว่า นอนเที่ยงเหมือนเจ้าเมือง ถ้ายังไม่เชื่อฟังจะถูกประนามว่า นอนไม่ใช่นอนผุด คือนอนมาตั้งแต่ปู่ย่าตายาย นั่นก็คือเกียจคร้านทั้งวงศ์ตระกูล นอกจากนี้ยังมีภาษิตที่กล่าวถึงลักษณะการนอนที่ไม่ควรประพฤติ เช่น นอนเหมือนโนราโรงแพ้ นอนขี้ไก่ไม่ทันหยอด จะเห็นได้ว่าชนชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้เน้นการนอนที่ทำให้คนเกียจคร้านการงานมากกว่าอย่างอื่น มีบางบทที่กล่าวถึง การควรระวังในเวลานอน คือ นั่งนอนระวังผิดผ้า เป็นต้น

---

[1] ม็อบ เป็นวิธีการทำคุณไสย เสกหนังเข้าท้อง

[2] บาด คือ ระบาด

[3] ขอน เป็นเครื่องดักสัตว์ชนิดหนึ่ง

[4] ดิก กระดิก

อีกอิริยาบถหนึ่ง ซึ่งปรากฏในภาษิตแต่ กล่าวไว้น้อยมากก็คือการยืน อาจจะเป็นไปได้ว่าการยืนไม่ค่อยจะทำลายบุคลิกเท่ากับการเดิน หรือ นั่ง ดังนั้นภาษิตที่กล่าวถึงเรื่องนี้จึงมีน้อย ตัวอย่าง ภาษิต คือ ยืนเหมือนเสาธงวัดร้าง

นอกจากจะกล่าวถึง อิริยาบถสี่แล้ว ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ยังได้กล่าวถึงการแสดงทางสีหน้า ท่าทาง เช่น ไม่ควรแสดงความไม่พอใจออกมาทางสีหน้า เช่น ทำหน้าเหมือนหวัก ทำหน้าเหมือนจีนฉีกเรียน ท่าทางก็เช่นกันไม่พึงแสดงอย่างยิ่ง เช่น ชักแอ็ก ยกแข้งยกขาเหมือนหมาเยี่ยวใส่เสา หลาว ๆ เหมือนสาวพึ่งขึ้น บัด ๆ เหมือนหมาเป็นหนอน บัด ๆ เหมือนมดหัวด้วน แม้ประสบความผิดหวังก็ไม่ควรแสดงออก เช่น ทำหน้าเหมือนโนราโรงแพ้ หน้าเหมือนคนอีดอย เป็นต้น

1.2 การประพฤติปฏิบัติทางวาจา ชนชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้ให้ความสำคัญต่อการพูดไว้มาก เห็นได้ชัดจากภาษิตชาวบ้าน ซึ่งกล่าวยกย่องบุคคลที่พูดจาดีว่า ย่อมเป็นที่รักของคนทั้งแผ่นดิน ในขณะเดียวกันก็ตำหนิคนพูดไม่ดีไว้ว่า จะประสบภัยพิบัติอาจจะถึงตายได้ ดังภาษิต พูดดีเป็นศรีศักดิ์ มีคนรักทั่วแดนไตร พูดชั่วตัวมีภัย ต้องตายไปเพราะวาจา" ลักษณะการพูดที่ปรากฏในบทภาษิต เป็นการพูดที่ควรแก้ไขเป็นส่วนใหญ่ เช่น พูดมากเกินไปดังภาษิตที่ว่า พูดมากปากเปียก แหลงไม่มีถานีหยุด พูดเรื่องไร้สาระจนเกิดโทษกับตนเอง ดังภาษิตที่ว่า พูดเหมือนไอ้แก้วเข้าทุกวัน ยิ่งพูดยิ่งมาก พูดเหมือนนกยางขี้ใส่เล(ทะเล) พูดเรื่องไม่ดีไม่งาม ดังภาษิตที่ว่า ปากตรก พูดสกหม็อก ไม่พูดโอ้อวด เช่น คุยแรงหวามีเหมืองแร่ พูดไม่กมแลตัวเองเสียมั่ง ไม่พูดบ่นเพ้อ เช่น ฮุมฮัมเหมือนหมีกินผึ้ง บ่นเหมือนหมีกินผึ้ง ไม่ควรใช้คำพูดอันนำไปสู่การทะเลาะวิวาท เช่น เอาปากระหนามเตย พูดที่มเข้าที่มออก ไม่พูดจามีเล่ห์เหลี่ยม เช่น พูดไหรมีเล่ห์เหลี่ยม อ่าปากเห็นอ่างไก่ ควรรู้จักกาลเทศะ เช่น อย่าพูดไปก่อนถาม อย่าเล่าความไปก่อนไถ่ เพื่อนฝูงมักไยไพ เขาแลมาเราสาอาย ควรจะคิดให้รอบคอบก่อนจะพูดออกไป เช่น ถ้าแหลงแหว่งถึงส้น พูดไหรอย่าให้ขาดทุน นิ่งไว้ได้กำไร พูดไปสองไพเบี้ย พลาดตีนพลาดมือเขาไม่ถือเหมือนพลั้งปาก และพูดจา

ให้เหมาะกับฐานะของตน เช่น นุ่งแดงแหลงดำ นอกจากจะใช้บทภาษิตเป็นเครื่องเตือนใจ ดังกล่าวมาแล้ว ชนชาวภาคใต้ยังชี้ให้เห็นอิทธิพลของการพูดผ่านบทภาษิตไว้ด้วยว่า เสียงฆ้องกลองไม่ดังเท่าปากคน หรือ เสียงคนดังกว่าเสียงกลอง

1.3 การประพฤติปฏิบัติทางใจ หมายถึง ความรู้สึกนึกคิดที่คนมีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม เช่น ความเมตตา ความซื่อสัตย์ หรือความรู้สึกอ่อนโยนในจิตใจ เป็นต้น ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้แสดงความประพฤติทางจิตใจไว้หลายประการ แต่ในขณะเดียวกันทุกคนก็ยอมรับว่า เรื่องของจิตใจเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ยาก ดังภาษิตที่ว่า น้ำลึกเท่าลึกไม่ลึกเท่าน้ำใจคน ดังนั้นชนชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้จึงคอยย้ำเตือนลูกหลานของตนระลึกเสมอว่า ไม่ควรประมาทหรือไว้วางใจผู้อื่นมากเกินไป ในขณะเดียวกันตนเองก็ต้องพัฒนาจิตใจด้วย นั่นก็คือ ต้องเป็นคนรู้จักอดทน อดกลั้น เมื่อมีใครทำให้ตนโกรธแค้น หรือยามที่ประสบกับภาวะทุกข์เดือดร้อน และให้ถือว่าสิ่งที่ประสบเป็นบทเรียนสอนตนเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตในวันข้างหน้า ดังภาษิตที่ว่า เจ็บแล้วต้องจำ จะต้องพยายามกระทำจิตให้ฝักใฝ่อยู่ในความดี ดังบทภาษิตว่า รักดีหนีชั่ว รักตัวกลัวอาย ฝึกจิตใจให้โน้มเข้าสู่ความอ่อนน้อม ว่านอนสอนง่าย ดังภาษิตที่ว่า ว่าไม่นอนสอนไม่ฟัง ยังพาโล กระทำจิตใจให้มั่นคง ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งที่มากระทบเร็วเกินไป ดังบทภาษิตที่ว่า เหมือนไม้หลักปักชี้โคลน ใจน้อยเหมือนหางลิง ต้องเป็นผู้มีความซื่อตรง ดังภาษิตที่ว่า คนคดใช้ไม่ได้ ไม้คดทำคันไถ แต่ถ้าหากบุคคลใดมีจิตใจกระด้างเกินไปไม่สามารถขัดเกลาได้ ชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ก็ยอมรับว่า "สันดอนพอแก้ได้ แต่สันดานแก้ยาก

1.4 การประพฤติปฏิบัติทั่ว ๆ ไป หมายถึง การประพฤติปฏิบัติที่ไม่เน้นเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่เน้นการประพฤติในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน และกล่าวเป็นคำกลาง หรือ การประพฤติที่ประกอบด้วยองค์ 3 คือ กาย วาจา ใจ อันจะได้กล่าวต่อไป

อย่าเป็นคนชอบลักขโมยของ ๆ ผู้อื่น เช่น ลักกินเหมือนกา

ไม่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น เช่น ตีหมาต้องแล เจ้าของ เห็นเขาดีอย่าคลำโผนีเขาเล่น

อย่าเป็นคนมักชวนทะเลาะวิวาทโดยเฉพาะกับคนที่มีฐานะต่ำกว่าตน เช่น อย่าเอาทองไประเบื้อง อย่าเอาถ้วยไปพัดกับพรก อย่าเอาขวดโหลไปพัดเสาพาน การลดฐานะของตนลงมาเมื่อทะเลาะวิวาท ต่อสู้กับคนที่ด้อยกว่าตนย่อมไม่เกิดประโยชน์ ถ้าเป็นบุคคลในระดับเดียวกันถือว่า เป็นการป้องกันศักดิ์ศรีของตน นั่นหมายถึง ภาวการณ์ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังภาษิตที่ว่า ไปให้เข้ขบดีหวา ให้ลูกชิวตอด[1] เป็นต้น

อย่าหลงลืมตนเมื่อได้รับคำยกย่องสรรเสริญ ดังภาษิต อย่ากินยอจนลืมตัว รู้จักเก็บงำความรู้สึกไม่แสดงอารมณ์ที่ไม่พอใจออกมาเพราะทำให้ตนเสียหายได้ ดังภาษิตที่ว่า ข้างในเหมือนไฟครอก ข้างนอกมือวันทา

อย่าได้สำคัญผิดว่าตนดีกว่าเหนือกว่าบุคคลอื่น ดังภาษิตที่ว่า อย่าทำหงอนใหญ่กว่าหัว จะพาตัวไม่รอด ควรจะรู้จักประมาณตน ดังที่ว่า หวีหัวแต่พอเกล้า

จงเป็นคนที่มีความเพียร มุ่งมั่นในการประกอบกิจการงาน ดังตัวอย่างภาษิต กุมไหนกุมให้มั่น คิดผูกพันอย่าหันเหียน อุตส่าห์ภาวนาเพียร เรียนให้ได้ตามครูนำ อย่าเป็นคนเกียจคร้าน ดังภาษิตที่ว่า ขี้คร้านทำการอกแตก และเมื่อตั้งใจกระทำกิจสิ่งใดจะต้องกระทำจริง ๆ ไม่ใช่แต่เพียงพูดหรือคิดเท่านั้น ดังบทภาษิตที่ว่า เท่าแต่พูด เท่าแต่คิด ผิดกับทำ เป็นต้น

2. สภาพชีวิต

ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ บันทึกสภาพชีวิตของคนในสังคมท้องถิ่นไว้หลายประการ ดังจะได้กล่าวต่อไปนี้

---

[1]ไปให้จรเข้กัด ดีกว่าให้ลูกปลาชิวตอด

2.1 ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ในที่นี้หมายถึงความสัมพันธ์ของบุคคล 3 กลุ่ม คือ สามีภรรยา บิดามารดา บุตรธิดา และพี่น้องร่วมสายโลหิต ซึ่งอยู่ในครอบครัวเดียวกัน

2.1.1 สามีภรรยา ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของหญิงชาย อันจะนำไปสู่ความสัมพันธ์ฉันสามีภรรยา ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่การเลือกคู่ครอง จนกระทั่งการใช้ชีวิตร่วมกันในฐานะสามีภรรยา ว่าควรจะประพฤติปฏิบัติเช่นไรจึงจะประสบความสำเร็จในการครองเรือน

การเลือกคู่ครอง ภาษิตชาวบ้านบันทึกวิธีการเลือกคู่ของหนุ่มสาวไว้ชัดเจนว่า เมื่อหนุ่มหรือสาวคนใดต้องการจะเลือกคู่ครองจะต้องคำนึงถึง วัย ฐานะ อุปนิสัย และสิ่งอื่น ๆ มาประกอบ เช่น ความบริสุทธิ์ของฝ่ายหญิง ความอิสระ ไร้ข้อผูกพันของฝ่ายชาย เป็นต้น ซึ่งสิ่งดังกล่าวดูประหนึ่งจะเป็นกฎที่ไม่ได้เขียนเป็นลายลักษณ์ แต่ก็มีผลบังคับให้คนในสังคมปฏิบัติตาม ในที่นี้จะแยกเป็นประเด็นให้เห็นชัด

วัย ชนชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้เชื่อมั่นว่า สามีภรรยาที่จะครองคู่อยู่ด้วยกันอย่างราบรื่น จะต้องมีวัยใกล้เคียงกัน ชายอายุมากกว่าเล็กน้อย มีบทภาษิตที่กล่าวถึงผู้ชายที่มีความสุขในชีวิตสมรสว่า มีเมียสาว กินข้าวขาว อาบน้ำเช้า เป็นมงคล หรือ มีเมียสาว ขี้บนขอน นอนตื่นสาย สบาย จากภาษิตที่ยกมา 2 บท แม้จะไม่กล่าวถึงวัยตรง ๆ ก็พอจะประมวลได้ว่า ผู้หญิงที่เหมาะสมในการที่ชายจะเลือกเป็นคู่ครองนั้นจะต้องอยู่ในวัยสาวและเหมาะสมกับวัยของผู้ชายด้วย และวัยที่คนในสังคมถือว่าไม่เหมาะสมก็คือ ชายอายุน้อยกว่าหญิงมาก ภาษิตกล่าวว่า มีเมียเฒ่า กินข้าวเช้า อาบน้ำสาย เป็นอัปมงคล อัปมงคลในที่นี้น่าจะหมายถึง การที่สังคมไม่ยอมรับ เห็นได้จากภาษิตส่วนที่กล่าวว่า กินข้าวเช้า อาบน้ำสาย ถือว่าไม่ควรกระทำ ดังนั้นการมีเมียเฒ่า(อายุมาก) ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ อีกกรณีหนึ่งที่ถือกันว่าไม่ควรเลือกเช่นกันก็คือ หญิงมีอายุน้อยกว่าชายมากเกินไป ในภาษิตใช้คำว่า เมียเด็ก จะอย่างไรก็ตามในทัศนะของผู้วิจัย และจากการสังเกตพบว่าในกรณีนี้ คือ หญิงอายุน้อยกว่าชายมาก ยัง

เป็นที่ยอมรับของสังคมมากกว่าหญิงอายุมากกว่าชาย แต่การที่ชายจะเลือกหญิงอายุน้อยกว่าตนมาก มิใช่ว่าจะเลือกได้ง่ายนัก ดังภาษิตที่กล่าวถึง "ของที่ทำได้ยาก" ว่า หาเมียเด็ก ไถนาคอน สอนคนใหญ่ จากภาษิตบทนี้ ทำให้พบความจริงข้อหนึ่งว่า ผู้หญิงไม่น้อยที่ไม่ยอมรับผู้ชายสูงอายุเป็นคู่ครอง ภาษิตอีกบทหนึ่งที่สนับสนุนความจริงข้อนี้ก็คือ ร้องเพลงในครัวได้ผัวแก่ ภาษิตบทนี้บิดามารดานำไปใช้อบรมมารยาทของธิดา ยามเข้าครัว ไม่ให้ส่งเสียงดัง จะตักเตือนกันตรง ๆ ไม่ค่อยจะเชื่อฟัง จึงนำเอาเรื่องที่หญิงสาวไม่ต้องการมาขู่ ซึ่งนับว่าได้ผลมากพอสมควร ภาษิตบทนี้ยังคงใช้กันอยู่ในปัจจุบัน

การที่สังคมกำหนดวัยในการเลือกคู่ครองก็เพื่อที่จะให้เกิดความสงบสุขในการครองเรือน อันหมายถึงการเป็นผู้นำของสามี การเป็นผู้ตามของภรรยา สามีอายุมากกว่าย่อมทำให้ภรรยาเคารพเชื่อฟัง แต่ถ้าภรรยาอายุน้อยกว่าสามีมากก็มักจะเป็นผลเสียทางด้านการปกครอง เพราะต้องคอยเอาอกเอาใจภรรยา ทำให้ภรรยาขาดความเคารพเชื่อฟังสามี ประพฤติตนตามอำเภอใจ ในหนังสือไตรภูมิโลกวินิจฉยกถา กล่าวถึงหญิงหม่นสามีไว้ข้อหนึ่งว่า "อันหนึ่ง ธรรมดาสตรีภาพหม่นสามีนั้น อาศัยแก่เหตุ 8 ประการ ..... ชิณณกตา คือ สามีแก่เฒ่าชรา ประการหนึ่ง"[1] นอกจากภรรยาจะดูหม่นแล้วคนในสังคมก็ดูหม่นเช่นกัน ซึ่งปรากฏในบทภาษิตว่า ฮัวแก่กินหญ้าอ่อน หรือ ฮัวแก่กินหญ้าอ่อน นอนน้ำใส แม้ว่าจะถูกดูหม่นก็ไม่ได้เป็นสิ่งที่สังคมมองว่าเสียหายมากนัก จะเห็นได้จากภาษิตบทหลัง คือ ฮัวแก่กินหญ้าอ่อน นอนน้ำใส นั้น เป็นความสุขที่พึงแสวงหาอย่างหนึ่ง จึงยังเป็นที่พึงปรารถนาของผู้ชายอยู่จนทุกวันนี้ ในกรณีที่ผู้หญิงอายุมากกว่าก็เป็นปัญหาในครอบครัวเช่นกัน เพราะทำให้ผู้หญิงไม่เคารพเชื่อฟังและลบหลู่สามีด้วย ในหนังสือไตรภูมิโลกวินิจฉยกถา ว่าเป็นลักษณะของหญิงประทุษร้ายสามีประการหนึ่ง คือ ".... ข้อซึ่งแต่งเจรจา แลมีแต่จะลบหลู่ มีแต่ที่จะถมสามีแห่งตน จะหาคำที่จะสรรเสริญเยินยอยกย่อง แต่สักคำเดียวนั้นหาไม่ได้ อันนี้ก็จัดเป็น

---

[1]ศิลปากร, กรม ไตรภูมิโลกวินิจฉยกถา ฉบับที่ 2 (ไตรภูมิฉบับหลวง) หน้า 511

อาการที่ประทุษร้ายแก่สามีประการหนึ่ง

ฐานะ ในการเลือกคู่ครอง ฐานะก็เป็นสิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งซึ่งจะช่วยสนับสนุนให้ชีวิตการครองเรือนเป็นไปอย่างราบรื่น ในที่นี้จะแยก 2 ประเด็น คือ ทรัพย์สมบัติ และ ยศศักดิ์ ตระกูล

ฐานะทางทรัพย์สมบัติ ในการเลือกคู่ครองของชนชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ที่ปรากฏในภาษิต พบว่า ทรัพย์สมบัติของทั้งสองฝ่ายเข้ามามีบทบาทในชีวิตครอบครัว ดังตัวอย่างภาษิต มีเมียคนยาก กินข้าวทั้งกาก จากภาษิตบทนี้ชี้ให้เห็นว่า การมีภรรยายากจนนั้นเป็นความยากลำบาก เพราะต้องทำงานหาเลี้ยงครอบครัวจนไม่มีเวลาว่าง เพื่อหาความสุขสบายเช่นบุคคลอื่น ๆ แม้กระทั่งกินข้าวก็กินทั้งกาก (ไม่มีเวลาจะเลือกกากข้าวสาร) ภาษิตสะท้อนให้เห็นความต้องการในด้านฐานะทางเศรษฐกิจของอีกฝ่ายหนึ่งที่น่าสังเกตก็คือ ภาษิตจะเน้นฐานะทางฝ่ายหญิง

ฐานะทางยศศักดิ์ ตระกูล จากการรวบรวมภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ ไม่มีข้อมูลแสดง อาจจะเป็นไปได้ว่าคนในท้องถิ่นภาคใต้ไม่ค่อยจะคำนึงมากนัก เพราะมีข้อจำกัดทางด้านอื่น ๆ มากแล้วก็เป็นได้ มีปรากฏอยู่บทเดียวคือ เชื้อชาติทาสีสนมนาง ถึงงามอย่างขี้หนอนอย่ายินดี ภาษิตบทนี้ห้ามชายหนุ่มสนใจหญิงต่อไปนี้คือ ทาสี นางสนม เป็นสิทธิ์ของนายจ้าง สนมเป็นสิทธิ์ของพระมหากษัตริย์ หญิงสองประเภทดังกล่าวใครเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยย่อมพบแต่ความเดือดร้อน

อุปนิสัย ในการเลือกคู่ครองของหนุ่มสาวภาคใต้ที่ปรากฏในภาษิตว่า เน้นความสำคัญที่ฝ่ายหญิงมากกว่าฝ่ายชาย ชายหนุ่มคนใดจะเลือกหญิงเป็นคู่ครองจะต้องคำนึงถึงอุปนิสัยใจคอ และความประพฤติ ดังภาษิตที่ว่า หาเมียอย่าให้ถูกแม่ หาลูกสาวอย่าให้ถูกลูกแส้ หาแม่หม้ายอย่าให้ถูกแม่แหม่ จากภาษิตบทนี้แยกลักษณะผู้หญิงเอาไว้อย่างชัดเจนว่า การเลือกหญิงมาเป็นภรรยานั้นจะต้องไม่มีลักษณะเป็นแม่ ลูกแส้ และ แม่แหม่ ดังจะได้กล่าวต่อไป

หญิงที่มีลักษณะเป็นแม่ ในความหมายนี้น่าจะหมายถึง หญิงที่ทำตนเป็นผู้นำในครอบครัว คอยควบคุมความประพฤติบุคคลในครอบครัว อันได้แก่ พี่น้องตลอดเวลา เมื่อทำหน้าที่ภรรยาก็ย่อมประพฤติเช่นนั้นคือจะต้องคอยควบคุมสามี ทำตัวเป็นผู้นำในครอบครัว

หญิงที่เป็นลูกแส้ หมายถึงหญิงกำพร้ามารดา และไม่ได้รับการอบรมสั่งสอนในด้านความประพฤติ เป็นคนรักสนุก ชอบแต่งตัว ชอบชายหูชายตาชวนให้ชายเข้าไปคบหาสมาคมด้วยเสมอ คบชายไม่ดีเป็นเพื่อน

หญิงอีกลักษณะหนึ่งคือหญิงหม้าย ที่ชายจะเลือกเป็นคู่ครอง นับว่าน่าสนใจที่สังคมไม่รังเกียจหญิงหม้าย ถ้าชายคนใดจะเลือกหญิงหม้ายเป็นคู่ครองก็เลือกได้ แต่ต้องเป็นหม้ายแท้ ๆ นั่นก็คือ หญิงหม้ายสามีตายจาก แต่ถ้าสามียังมีชีวิตอยู่และไม่เปิดเผยว่าหย่าร้างกันจริง ๆ ชายก็ไม่ควรไปเลือกหญิงประเภทนี้มาเป็นภรรยา หญิงหม้ายลักษณะนี้เรียกว่า แม่แหม้

ในขณะที่สังคมเปิดโอกาสให้ชายเลือกหญิงหม้ายได้ก็ยังมีข้อกำหนดอื่นตามมาอีกนอกจากข้อกำหนดที่กล่าวมาแล้ว นั่นก็คือ ห้ามเลือกหญิงที่ผ่านชายมา 3 คน ดังภาษิตที่ว่า มีเมียสามชาย คบสหายบวชสามหน

ลักษณะหญิงที่ชายไม่ควรเลือกเป็นคู่ครองยังมีอีกหลายลักษณะ ดังที่ปรากฏในภาษิตว่า "แม่ย่างม้าเหาะ แม่เดาะคันชั่ง แม่นั่งภาวนา แม่ผ่าไม้ไผ่ แม่ไก่ได้หนอน จากภาษิตดังกล่าว จะเห็นลักษณะของผู้หญิงด้านอุปนิสัยและความประพฤติ ซึ่งจะชี้ให้เห็นเด่นชัดดังต่อไปนี้

แม่ย่างม้าเหาะ หญิงลักษณะนี้มีกิริยามารยาทไม่เรียบร้อย สังเกตจากการเดิน เดินไม่ระวังสะดุดข้าวของแตกหัก ขาดความนุ่มนวล อันเป็นสิ่งที่ผู้หญิงควรจะมี อีกอย่างหนึ่งก็คือการไม่รู้จักจัดเก็บข้าวของเครื่องใช้ภายในบ้านเรือน ดังนั้น หญิงดังกล่าวจึงไม่ใช่หญิงที่ควรจะเลือกมาเป็นคู่ครอง

แม่เดาะคันชั่ง หญิงลักษณะนี้มีความละเอียดถี่ถ้วนมาก คำว่า เดาะคันชั่งก็คือ คิดชั่งใจในทุกเรื่อง แม้แต่เรื่องเล็กน้อย เพราะกลัวว่าตนเองจะขาดทุน ถูกเอารัดเอาเปรียบ จนบางครั้งสูญเสียโอกาสหรือประโยชน์ที่ตนจะพึงมีพึงได้ หญิงลักษณะนี้เป็นคนที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม จนขาดความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ถ้าชายคนใดเลือกหญิงประเภทนี้เป็นภรรยา ญาติพี่น้อง มิตรสหายไม่ค่อยจะคบค้าสมาคมด้วย ผู้ใหญ่ที่มองเห็นการณ์ไกลมักจะไม่ยินยอมให้บุตรหลานของตนเลือกหญิงดังกล่าวมาเป็นคู่ครอง

แม่นั่งภาวนา เป็นลักษณะของหญิงชอบพูดชอบบ่นอยู่เสมอ พูดมากกว่าทำ สร้างความเดือดร้อนรำคาญแก่บุคคลอื่นในครอบครัว อาจจะนำไปสู่การทะเลาะเบาะแว้ง กับคนในครอบครัวและเพื่อนบ้าน นับว่าเป็นผู้ทำลายความสุข ความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในครอบครัวตลอดจนเพื่อนบ้าน แม่นั่งภาวนาจึงเป็นอีกลักษณะหนึ่งที่ชายหนุ่มภาคใต้หลีกเลี่ยงไม่เลือกมาเป็นคู่ครอง

แม่ผ่าไม้ไผ่ เป็นลักษณะของหญิงที่พูดจาหรือหัวเราะเสียงดังไม่เกรงใจผู้อื่น พูดจาซวานผ่าซาก กระทำการสิ่งใดตามความพอใจของตน ไม่รู้จักถนอมน้ำใจคน ซึ่งบางครั้งก็เกิดความเดือดร้อนเพราะปากของตนเป็นเหตุ ดังนั้นจึงเป็นอีกลักษณะหนึ่งที่ทำลายความสงบสุขในครอบครัว สร้างศัตรูให้ตัวเองและผู้ใกล้ชิด ชนชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ไม่ปรารถนาให้เข้ามาเกี่ยวดองกับบุตรหลานของตน

แม่ไก่[1] ได้หนอน หญิงลักษณะนี้ก็นับว่าบิดามารดาฝ่ายชาย ไม่เต็มอกเต็มใจต้อนรับในฐานะบุตรสะใภ้ เพราะเป็นคนชอบโอ้อวด มีข้าวของเงินทองมักจะบอกเล่าให้คนอื่นรู้เสมอ และขณะเดียวกันก็แจกจ่ายให้ปัน จนตนเองได้รับความเดือดร้อน เพราะเปิดโอกาสให้คนซึ่งแสวงหาประโยชน์เพื่อตนกลั่นแกล้ง เบียดบังข้าวของเงินทอง

---

[1]แม่ไก่ หมายถึงไก่ตัวเมีย

ลักษณะอุปนิสัยของผู้หญิงที่ปรากฏในภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ เป็นสิ่งสำคัญที่ชายหนุ่มยึดเป็นหลักในการเลือกหญิงมาเป็นคู่ครอง จะเห็นได้จากภาษิตบทหนึ่งที่เน้นลักษณะนิสัยของหญิงว่า หริต[1]ติดตัว สู้ทุมผัวไม่ทุมหริต ภาษิตเป็นเครื่องยืนยันทัศนะของคนในสังคมต่ออุปนิสัยของหญิงว่า ถ้าจะให้เลือกอย่างใดอย่างหนึ่ง ระหว่างสามีกับอุปนิสัย หญิงย่อมเลือกอุปนิสัยมากกว่าสามี อันแสดงว่าชนชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ เชื่อมั่นว่า การแก้ไขอุปนิสัยของคนนั้นแก้ได้ยากมาก ภาษิตอีกบทหนึ่งที่สนับสนุนคำกล่าวข้างต้นและชี้แนะแนวทางการเลือกคู่ไว้อย่างชัดเจนว่า หญิงร้ายกับชายชั่ว เร่งเกลียดกลัวอย่าชมเชย อยู่เดียวเปลี่ยวดีเอย อย่าชวนเชยกับคนพาล ภาษิตบทนี้ช่วยให้ชายตัดสินใจได้ว่า ถ้าจะเลือกหญิงไม่ดีมาเป็นคู่ครอง ควรจะอยู่เป็นโสดมากกว่า ที่น่าสังเกตก็คือภาษิตดังกล่าวยังชี้แนะทางการเลือกคู่ครองของหญิงไว้ด้วยว่า ถ้าจะเลือกชายชั่วเป็นคู่ครอง ควรจะอยู่เป็นโสดเช่นเดียวกัน ดังนั้นในการเลือกคู่ครองของหนุ่มสาวน่าจะยึดถือลักษณะอุปนิสัยแต่ละฝ่าย มากกว่าทรัพย์สมบัติ

นอกจากนี้ ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ยังได้ชี้แนะแนวทางในการเลือกคู่อีกหลายประการ เช่น ซื้อช้างให้ดูหาง ซื้อนางให้แลแม่ แม้นดีเหลือดีแหล่ วิสัยแม่คงจะยัง นั่นก็คือลูกสาวจะเป็นคนมีนิสัยอย่างไร ย่อมถ่ายแบบจากแม่ของตน ภาษิตอีกบทหนึ่ง กล่าวไว้ว่า หญิงรูปดีไม่มีถัน เป็นลักษณะที่ชายไม่ควรเลือก ข้อคิดข้อเตือนใจจากบรรพบุรุษที่มอบให้แก่ชนชั้นลูกหลานในการเลือกคู่ครองของชายว่า หาครุฑต้นฉิมพลี หาราชสีห์ที่ถ้ำทอง หาหญิงจะปกครอง เร่งสืบสองให้ถ่องแท้ นั่นก็คือไม่ให้เลือกด้วยความใจเร็ว แต่ควรใช้เวลาศึกษาให้แน่ใจ และชายผู้มีปัญญาจะต้องรู้จักแสวงหา ดังคำที่ว่า หาครุฑต้นฉิมพลี หาราชสีห์ที่ถ้ำทอง นั่นก็คือ จะต้องคำนึงถึง ฐานะ ยศศักดิ์ และอุปนิสัย ว่า คนดีย่อมเกิดในสิ่งแวดล้อมที่ดี

---

[1]หริต หมายถึงจริต

กฎของสังคมที่ปรากฏในภาษิตชาวบ้านกำหนดลักษณะหญิงไว้ เพื่อให้ฝ่ายชายเลือกเป็นคู่ครองดังกล่าว ทำให้บิดามารดาของหญิงต้องอบรมสั่งสอนธิดา ให้อยู่ในกรอบที่สังคมกำหนด แต่อย่างไรก็ตามก็มีหญิงสาวจำนวนหนึ่งที่ไม่สามารถจะประพฤติตนให้อยู่ในกรอบได้ แม้ว่าบิดามารดาจะพยายามอบรมสั่งสอนเพียงใดก็ไม่สามารถจะเปลี่ยนบุคลิกของธิดาให้เป็นไปตามที่สังคมต้องการ หญิงเหล่านี้ก็ยังคงมีชายเลือกเป็นคู่ครองเช่นกัน ชนชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้มีทัศนะต่อหญิง และชายเช่นนี้ว่าหญิงไม่ดีหาผัวในบ้าน ชายขี้คร้านหาเมียเมืองไกล

ในการเลือกคู่ครองของหนุ่มสาวท้องถิ่นภาคใต้ที่ปรากฏในภาษิตชาวบ้านนั้น ได้ชี้ให้เห็นความรอบคอบของบิดามารดา เพราะเป็นผู้มีประสบการณ์ในชีวิตการครองเรือน ได้ชี้แนะแนวทางในการเลือกคู่ครอง โดยให้ฝ่ายชายพิถีพิถันในการเลือกหญิง เพราะ หริตติดตัว สู้(ทาน)ทุ่มผัวไม่ทุ่มหริต ดังได้กล่าวมาแล้ว ภาษิตบทนี้ แสดงความเชื่อมั่นของคนในสังคมมากทีเดียว และดูเหมือนจะกลัวว่าบุตรของตนจะรับหญิงอุปนิสัยไม่ดีมาเป็นภรรยา จึงกล่าวเป็นภาษิตเอาไว้

เมื่อสังคมสร้างกฎเกณฑ์ในการเลือกคู่ครองดังกล่าว จึงเป็นหลักประกันในเรื่องชีวิตคู่ว่า ถ้าชายหนุ่มหญิงสาวเลือกคู่ครองตามความเห็นชอบของบิดามารดาก็ย่อมจะเชื่อได้ว่าหนุ่มสาวจะต้องประสบความสุข ความสำเร็จในการใช้ชีวิตร่วมกัน

การใช้ชีวิตร่วมกันจะเริ่มต้นหลังจากที่ชายสามารถเลือกหญิงเป็นคู่ครองได้แล้ว นั่นก็คือการก้าวเข้าสู่พิธีกรรมการแต่งงานอันเป็นประเพณีที่ประกาศให้คนในสังคมรับรู้และรับรองการใช้ชีวิตร่วมกันของหญิงและชาย ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ให้ความสำคัญแก่ประเพณีการแต่งงานไว้กับหญิงมากกว่าชาย เช่น อย่าพาสวดเหนียววิ่ง คือ อย่าหนีตามผู้ชาย เนื่องจาก สวดเหนียว เป็นสัญลักษณ์ของประเพณีการแต่งงาน เพราะในงานพิธีนั้นนอกจากจะมีอาหารคาวหวานตามปกติแล้ว ข้าวเหนียวจัดเป็นของ

หวาน ซึ่งใช้เลี้ยงต้อนรับแขกร่วมกับขนมชนิดหนึ่ง ซึ่งทางใต้เรียกยาหนม* ภาษิตอีกบทหนึ่งกล่าวว่า หมาไม่ได้กินกากพร้าว หมายถึง หญิงที่มีครอบครัวโดยไม่ผ่านประเพณีการแต่งงาน คำกล่าวนี้ เป็นคำกล่าวดูหมิ่น สังเกตได้จากคำว่า หมา และกาก(มะ)พร้าว สัญลักษณ์ของประเพณีการแต่งงานในภาษิตบทนี้คือกากมะพร้าว เพราะมะพร้าวจะนำไปใช้ในการประกอบอาหารเลี้ยงแขกในงานแต่งงาน มะพร้าวนับเป็นส่วนประกอบสำคัญในการปรุงอาหารเลี้ยงแขก งานแต่งงานแต่ละงานใช้มะพร้าวประมาณ 100 ผล หรือมากกว่านั้น ขึ้นอยู่กับฐานะของทั้งสองฝ่าย ดังนั้นเมื่อเสร็จงานจึงมีกากมะพร้าวเหลือเป็นจำนวนมาก ตามความเป็นจริง สุนัขมากินเศษอาหารมิใช่กินกากมะพร้าว การกล่าวให้ผิดจากความเป็นจริง เป็นการบอกให้รู้ว่าครอบครัวนั้นมีลูกสาวก็ไม่มีความหมายนั่นเอง เมื่อค่านิยมเกี่ยวกับการใช้ชีวิตร่วมกัน ขึ้นอยู่กับประเพณีการแต่งงาน ดังนั้นจึงกล่าวได้อย่างมั่นใจว่า ประเพณีการแต่งงานเป็นส่วนประกอบสำคัญในการใช้ชีวิตร่วมกันของชาย และหญิงอย่างสมบูรณ์ คือการใช้ชีวิตในฐานะสามีภรรยา

ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ซึ่งผู้วิจัยค้นพบสะท้อนให้เห็นชัดเจนว่า สามีภรรยาจะต้องส่งเสริมสนับสนุนกันและกัน ถ้าสามีเป็นคนดีมีความรับผิดชอบ ก็ย่อมเป็นที่เชิดหน้าชูตาภรรยา และในทำนองเดียวกัน เมื่อภรรยาเป็นคนดีซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามี ก็ย่อมส่งเสริมให้สามีก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ที่สำคัญก็คือ ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของสามีภรรยาจะทำให้ชีวิตการครองเรือนเป็นไปอย่างราบรื่น ดังภาษิตที่ว่า แหวนดีเพราะหัว ผัวดีเพราะเมีย ในทางตรงกันข้าม ถ้าสามีภรรยาคู่ใดขาดคุณสมบัติในการเป็นสามีภรรยาที่ดี ชีวิตการครอบเรือนก็

---

* คล้ายกาละแม แต่ใช้แป้งข้าวเจ้าแทนข้าวเหนียว เป็นขนมที่ใช้เลี้ยงในงานแต่งงานในท้องถิ่นภาคใต้ โดยเฉพาะในท้องที่อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราชมาแต่โบราณ ในปัจจุบันอาจจะเปลี่ยนแปลงไปบ้าง

ไม่ราบรื่น ดังนั้น การเลือกคู่อันเหมาะสมดังได้กล่าวมาข้างต้นจะเป็นพื้นฐานในการครองเรือน ถ้าเลือกคู่ไม่เหมาะสมก็จะเข้าลักษณะภาษิตที่ว่า ปลูกเรือนผิดคิดจนลาย มีเมียผิดคิดจนตาย และถ้าหากทั้งสองฝ่ายขาดความอดทน ชีวิตครอบครัวก็แตกสลาย สมดังภาษิตที่ว่า อยู่กันก้นหม้อไม่ทันดำ

สิ่งที่ส่งเสริมให้สามีภรรยาครองคู่อยู่ด้วยกันได้นั้น มีหลายประการ ประการสำคัญคือ การประพฤติปฏิบัติต่อกัน ในที่นี้จะแยกเป็น 2 ประเด็น คือ ความประพฤติของสามี และความประพฤติของภรรยา

ความประพฤติของสามี ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้กล่าวถึงความประพฤติที่ทำให้ครอบครัวเดือดร้อน ซึ่งพอจะแยกเป็นประเด็นได้ดังต่อไปนี้

ความเป็นคนเจ้าชู้ มีภรรยามากกว่าหนึ่งคน ทำให้ครอบครัวไม่สงบสุข ภาษิตชาวบ้านกล่าวเป็นเชิงท้วงติงว่า ใครใคร่ยากมีเมียสอง คำว่า ยากในภาษิตบทนี้หมายถึงความทุกข์ทั้งกายและใจ เพราะความกินแหนงแคลงใจระหว่างภรรยาทั้งสอง ความไม่ยุติธรรมของสามีนำไปสู่การทะเลาะวิวาทระหว่างภรรยา อาจจะลุกลามไปถึงบุคคลอื่นที่อยู่ในครอบครัวเดียวกัน ภาษิตบางบทชี้ให้เห็นความไม่ยุติธรรมของสามีว่า ตีเมียหลวงด้วยท่อนอ้อย ตีเมียน้อยด้วยท่อนจันทน์ รักไม่เท่ากัน บาปนั้นถึงตัว บาปที่ปรากฏในภาษิตบทนี้ ก็คือความทุกข์ที่สามีจะได้รับนั่นเอง และภาษิตบทนี้แสดงให้เห็นความรักของสามีที่มีต่อภรรยานั้นยากนักที่จะเท่าเทียมกัน ดังนั้นความเดือดร้อนก็ตกอยู่ที่สามีและทุกคนในครอบครัวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ความหึงหวง สามีที่หึงหวงภรรยามากเกินไปย่อมทำให้ชีวิตการครองคู่แตกร้าว และเป็นช่องทางให้ภรรยาเบื่อหน่าย และนอกใจได้ง่าย ดังภาษิตที่ว่า เมียรักพักตร์พอพึง อย่าหวงหึงมักกลับกลอก

ความรัก อันเป็นความรักที่สามีมีต่อภรรยา ถ้ารักมากเกินไปก็สร้างปัญหาให้ตนเองและส่งผลถึงครอบครัว เช่น เดือดร้อนในหน้าที่การงาน ดังภาษิตกล่าวว่า รักเมียเสียนาย บางครั้งก็กลายเป็นคนอกตัญญูต่อบิดามารดา ดังภาษิตที่ว่า รักเมียลืมแม่ เมาเมียลืมแม่

ล้วนแสดงให้เห็นโทษของการลุ่มหลงภรรยาทั้งสิ้น ทุกกรณีที่กล่าวมาไม่ได้ส่งเสริมให้ภรรยาดี แต่ทำให้ภรรยาถูกติเตียนมากขึ้น และถ้าหากสามีคนใดให้ความรักแก่ภรรยาน้อยเกินไป ความทุกข์ทรมานใจย่อมเกิดขึ้นทั้งสองฝ่ายจะหย่าร้างก็ไม่ได้ เพราะพันธะที่ทั้งสองสร้างขึ้นนั้นคือ ลูก ดังภาษิตกล่าวว่า ทุ่มเมียเสียดายลูก จึงนับได้ว่าความไม่มั่นคงในความรักส่งผลเสียหายแก่สามีภรรยา

จะเห็นได้ว่า ภาษิตเน้นเรื่องความประพฤติของสามีในด้านความรับผิดชอบ ความหนักแน่นมั่นคงในความรัก และสำคัญที่สุดต้องมีความยุติธรรม

ความประพฤติของภรรยา ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ สะท้อนสิ่งที่ภรรยาควรประพฤติและไม่ควรประพฤติไว้ ดังนี้

การมีอำนาจเหนือสามี สังคมจะไม่ยอมรับภรรยาที่มีความประพฤติเช่นนี้ ดังภาษิตที่ว่า เมียขึ้นหน้าผัว ครอบครัวเพื่อนไม่นั่ง ชี้ชัดว่าในครอบครัวใดภรรยาประพฤติเช่นนี้จะถูกตัดขาดจากสังคม

ความซื่อสัตย์จงรักภักดี เมื่อหญิงใดอยู่ในฐานะภรรยา จะต้องมีความซื่อสัตย์ต่อสามีของตน ถ้าประพฤตินอกใจสามีจะถูกดูหมิ่นเหยียดหยามทั้งตัวเองและสามี ดังภาษิตที่ว่า อยู่ ๆ กลับเป็นควาย เมียใจร้ายสวมเขาให้ ภาษิตบางบทสะท้อนความไม่ไว้วางใจหญิงไว้อย่างเด่นชัดว่า สามวันแม้มีกิจ สตรีคิดนอกใจผัว ดังนั้น สังคมจึงกำหนดลักษณะหญิงดี หญิงชั่วเอาไว้ให้ชายได้เลือกเป็นภรรยา เพื่อชายจะไม่ต้องถูกประนามว่าเป็นควายเพราะภรรยานอกใจ

ความประพฤติของภรรยาซึ่งปรากฏในภาษิต เน้น 2 ประการ นี้มากกว่าอย่างอื่น ส่วนหน้าที่เกี่ยวกับการบ้านการเรือนผู้วิจัยไม่พบข้อมูลภาษิตในเรื่องนี้ อาจจะเป็นไปได้ว่าการที่หญิงจะมีครอบครัวได้นั้น บิดามารดาจะต้องอบรมสั่งสอนเป็นอย่างดีแล้ว จึงไม่ค่อยประสบปัญหาทางด้านการบ้านการเรือน ซึ่งในประเด็นนี้ ผู้วิจัยสังเกตการปฏิบัติภารกิจภายในครอบครัวของคนในท้องถิ่นภาคใต้ พบว่า หญิงในฐานะบุตรต้องรับภาระแม่บ้านแทนมารดา เพราะบิดามารดาต้องทำงานอื่นตลอดวัน

ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาในด้านอื่น ๆ ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ ยังสะท้อนให้เห็นอีกบางลักษณะ เช่น การปฏิบัติของสามีต่อภรรยายามที่ภรรยากระทำการสิ่งใดผิดพลาด สามีจะต้องแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงไปโดยไม่ลำเอียง หรือลังเลเพราะความรักที่ตนมีต่อภรรยา ดังภาษิตกล่าวว่า ตีเมียอย่าดูหน้า หรือ เมียวอนอย่าได้ยิน เพราะสิ่งเหล่านี้จะมีผลสะท้อนถึงระเบียบการปกครองภายในครอบครัว สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาต่อความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาก็คือ บุคคลอื่นที่เข้ามามีบทบาทในชีวิตครอบครัว อันได้แก่ บิดามารดาของทั้งสองฝ่ายซึ่งผู้ที่มีบทบาทมากที่สุด คือ มารดาของทั้งสองฝ่าย และมักจะทำให้สามีภรรยาผิดใจกัน ดังภาษิตที่ว่า มีเมียรักร่วมรู้ อย่าให้อยู่เรือนหลวงยาย ฝนตกอย่าเชื่อดาว มีเมียสาวอย่าเชื่อหลวงยาย บุคคลอีกประเภทหนึ่งที่มีบทบาทแฝงเร้น ซึ่งสามีควรจะสังวรระวังคือ ข้าทาส บริวาร ซึ่งเป็นผู้ชาย ดังภาษิตว่า ข้าอยู่เรือนเป็นเพื่อนเมีย เป็นต้น

2.1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้สะท้อนความสัมพันธ์ของบุคคลสองฝ่ายในด้านความรัก การอบรมเลี้ยงดู และอื่น ๆ ชนชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้มีความเชื่อมั่นว่า บิดามารดาเป็นคนมีอุปนิสัยเช่นไร บุตรธิดาก็จะมีอุปนิสัยเช่นนั้น ดังภาษิตที่ว่า ลูกโหนดไม่หล่นไกลต้น ลูกเรียนหล่นตรงผาง ลูกยางหลนไกลต้น พันธ์ไม้ผลหล่นใต้โคน หรือ ซื้อช้างให้แลหาง ซื้อนางให้แลแม่ แมนดีเหลือดีแล้ วิสัยแม่คงจะยัง เมื่อสังคมมีทัศนะเช่นนี้ย่อมมีผลต่อบิดามารดาในการที่จะพยายามอบรมบุตรธิดาของตนเป็นที่ยอมรับของสังคม และทัศนะที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือคนดีย่อมสืบสายเลือดของคนดีเท่านั้น ดังตัวอย่างภาษิต พร้าวออกลูกเป็นพร้าว ชาดหนามไม่ต้องเลี่ยม นั่นก็คือการยอมรับเรื่องชาติตระกูลว่ามีผลต่อบุคลิกและพฤติกรรมของบุคคล โดยเฉพาะภาษิตบทที่ว่า ชาดหนามไม่ต้องเลี่ยมนั้น ยืนยันเกี่ยวกับสติปัญญา ว่าสืบทอดมาจากบิดามารดา ภาษิตที่สนับสนุนทัศนะนี้คือ โม่ติดลูก ลูกไอ้เลาเหล่าไอ้ด่างตีให้ลำ เป็นต้น ถึงแม้คนในสังคมจะมีความเชื่อมั่นในสิ่งดังกล่าวแล้ว ก็ยังยอมรับว่าการอบรมเลี้ยงดูเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้คนเป็นคนดีได้ ในขณะเดียวกัน ก็มองเห็นว่าคนจะ

ดีพร้อมนั้นต้องได้รับความรัก ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอ หน้าที่ของบิดามารดาที่มีต่อบุตรธิดา และหน้าที่ของบุตรธิดาที่มีต่อบิดามารดา ตามลำดับ

หน้าที่ที่บิดามารดามีต่อบุตรธิดา ในภาษิตชาวบ้านที่รวบรวมมามีดังนี้

การให้ความรัก เป็นหน้าที่ของบิดามารดาที่จะต้องมอบให้บุตรธิดา ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้สะท้อนให้เห็นปัญหาบางประการที่เกิดขึ้นเนื่องจากการให้ความรักบุตรแต่ละคนไม่เท่ากัน ถึงแม้ความรักที่บิดามารดามีต่อบุตรธิดานั้นบริสุทธิ์ แต่ในเรื่องความยุติธรรมอาจจะไม่เท่ากัน อาจจะเนื่องจากมีบุตรหลายคน แต่ละคนประพฤติตัวต่างกัน บางคนอาจจะดื้อรั้นหรือบางคนอยู่ในโอวาทของบิดามารดา รู้จักเอาอกเอาใจ หรือรูปร่างหน้าตาดี บางคนเกิดมาบิดามารดาฐานะดีขึ้น บางคนบิดามารดาตกทุกข์ได้ยาก สาเหตุเหล่านี้ทำให้ความสนใจของบิดามารดาที่มีต่อบุตรธิดาแตกต่างกันไป ซึ่งสังเกตได้จากพฤติกรรมของบิดามารดานั่นเอง ภาษิตชาวบ้านที่กล่าวถึงเรื่องนี้คือ ลูกรักไว้หลัง ลูกชังไว้หน้า นั่นก็คือ เมื่อมีเหตุการณ์ที่ไม่ดีเกิดขึ้นจะปกป้องบุตรธิดาที่ตนรัก ขณะเดียวกันก็ไม่คิดจะปกป้องและลงโทษบุตรธิดาที่ตนชัง หรืออีกนัยหนึ่งน่าจะวิเคราะห์ได้ว่า ลูกรักคือ บุตรธิดาที่ดี ประพฤติตามโอวาทนั้น บิดามารดาไม่จำเป็นต้องคอยดูแลเอาใจใส่มากนัก จึงเอาไว้ข้างหลัง ส่วนลูกชังคือบุตรธิดาที่ประพฤติตัวไม่ดี บิดามารดาจึงจำเป็นต้องดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิด หรือให้อยู่ในสายตา จึงต้องอยู่ข้างหน้า

สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือการแสดงความรักจะต้องไม่มากหรือน้อยเกินไป และรู้กาลควรไม่ควร เช่น ชมลูกอย่าชมต่อหน้า หรือ รักลูกเวลาหลับ และจะต้องคอยควบคุมดูแลความประพฤติด้วยภาษิตที่ว่า รักลูกให้ผูกเหมือนโจร ในกรณีที่บุตรธิดากระทำผิดร้ายแรง อันเป็นภัยต่อสังคมบิดามารดาก็ต้องมีจิตใจเข้มแข็งในการที่จะลงโทษ ภาษิตกล่าวว่า เลือดก้อนเดียวโยนให้หมากิน

นอกจากนี้ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ ยังสะท้อนให้เห็นทัศนะของคนในสังคมเกี่ยวกับการเลี้ยงดูบุตรบุญธรรมไว้ว่า เอาลูกท่านมาเลี้ยง เอาเมี่ยงท่านมาอม เอาลูกท่านมาชม ทำหนมให้หมากิน หรือ ลูกนอกเต่า ข้าวนอกหม้อ เป็นต้น

ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ชี้ให้เห็นความรักอันยิ่งใหญ่ของบิดามารดาที่มีต่อบุตรธิดาของตนไว้ว่า ไม้ไล่ตายเพราะลูก นั่นก็คือ ยอมตายเพื่อลูกได้

การอบรมเลี้ยงดู บิดามารดาที่ดีควรจะอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาตั้งแต่เยาว์วัย ดังบทภาษิตกล่าวว่า สอนลูกเมื่อเล็กเป็นเด็กอยู่ สอนเมื่อเฒ่าไม่เข้าตำรา ในการอบรมสั่งสอนจะต้องคอยย้ำเตือนอยู่เสมอ เพื่อให้บุตรธิดาของตนเป็นคนขยันหมั่นเพียร ถ้าไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง บิดามารดามักจะกล่าวเตือนว่า กูตายได้กินสองมือ หรือ กูตายได้พบรส เป็นต้น

นอกจากนี้ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ ยังได้กล่าวถึงปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา นั่นก็คือ การมีบุคคลอื่นเข้าไปอยู่ร่วมในครอบครัวได้แก่ บิดาหรือมารดาเลี้ยง อันจะทำให้เกิดความบาดหมางกับบุตรธิดาของแต่ละฝ่าย ภาษิตชาวบ้านกล่าวถึงมารดาเลี้ยงไว้ว่า แม่เลี้ยงรักซื่อนักปนแม่วนอน หรือ แม่เลี้ยงซื่อนักปนแมวนอน ภาษิตแสดงคุณสมบัติของมารดาเลี้ยงข้อหนึ่งว่า ไม่จริงใจต่อบุตรธิดาเลี้ยง ในกรณีบิดาเลี้ยงไม่ปรากฏในภาษิตที่รวบรวมมา

หน้าที่ของบุตรธิดาที่พึงมีต่อบิดามารดา ภาษิตชาวบ้านเน้นเรื่องความกตญญูกตเวที คือ ระลึกถึงพระคุณของบิดามารดา ประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอน ให้ความเคารพ ภาษิตกล่าวตักเตือนบุตรธิดาไว้ว่า อย่าด่าพ่อล่อแม่ และกล่าวโทษของการประพฤติเช่นนี้ไว้ว่า กรรมว่าพ่อแม่เอง ไม่ได้เกรงเท่าเกษา ทันเถียงมันเถียงท้า ถ้าทันด่ามันด่าใหญ่ พ่อแม่ได้แต่ทุกข์ คิดฉุกใจอยู่มิวาย ตัดต้นลูกจำตาย ครั้นเอาไว้อายมากไป มล้างแล้ว-คิดสาน เทาแล้วกลับจะกินใหม่ นมยานทับทรวงใน ตัดมิได้แค้นหนักหนา

2.1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้อง ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ที่ผู้วิจัยรวบรวมมานั้นมีจำนวนน้อยที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้อง ซึ่งผู้วิจัยพอจะประมวลไว้ก็คือ พี่น้องท้องเดียวกันจิตใจหาได้เหมือนกันไม่ ดังนั้นควรจะสังวรระวังในการประพฤติต่อกัน อาจจะทำให้เกิดความแตกร้าว หรือ ผิดใจกันได้ ดังภาษิตกล่าวว่า ไม้ไผ่ต่างปล้อง พี่น้องต่างใจ ปัจจัยที่ทำให้พี่น้องผิดใจกัน ก็คือทรัพย์สินเงินทอง ภาษิตจึงกล่าวเตือนไว้

เพื่อให้ทุกคนมองเห็นความจริงในเรื่องนี้ และยอมรับโดยไม่เกิดความเสียใจหรือไม่พอใจ โดยกล่าวว่า พี่ ๆ น้อง ๆ เงินทองคนถุง แต่อย่างไรก็ตามการให้น้องยอมรับนับถือพี่ก็ยังนอนเนื่องอยู่ในสังคมท้องถิ่นภาคใต้ ดังภาษิตที่ว่า ซื่อได้ข้าหน้าได้พี่เณร ซึ่งยังชี้แนะให้รู้จักเสียสละเพื่อพี่น้องได้ด้วย

2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ การวิเคราะห์ในประเด็นนี้จะพิจารณาความสัมพันธ์ของบุคคลภายในครอบครัวที่นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้ว อันได้แก่ ปู่ย่า ตายาย ตลอดจนญาติพี่น้องที่อยู่ต่างครอบครัวได้แก่ พี่ ป้า น้า อา เป็นต้น

ในครอบครัวของชนชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ มักจะมี ปู่ย่า ตายาย ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นสมาชิกในครอบครัว ภาษิตบันทึกเรื่องนี้ไว้ว่า มีเมียรักร่วมรู้ อย่าให้อยู่เรือนหลวงยาย ไม่มีความสบาย มีแต่ให้ได้ยากใจ ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่าง ปู่ย่า ตายาย กับลูกหลานจึงปรากฏให้เห็นอยู่เสมอ เช่น ศิษย์สมภาร หลานแม่เฒ่า[1] หรือ ของโปของย่า ของป้าแร เป็นต้น

ชนชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ให้ความสำคัญต่อญาติพี่น้อง เพราะถือว่า การมีญาติพี่น้องมากย่อมเป็นหลักประกันความมั่นคง ปลอดภัยในการดำรงชีวิต ญาติพี่น้องจะคอยช่วยเหลือเกื้อกูลยามตกทุกข์ได้ยาก และการมีญาติถือว่าเป็นผู้มีหน้ามีตาในสังคมด้วย ความต้องการดังกล่าวเห็นได้จากภาษิตบทหนึ่งที่กล่าวตำหนิบุคคลที่ชอบขอความช่วยเหลือบุคคลอื่นว่า ขอเหมือนผีม่ายญาติ คือ คนตายที่ไม่มีญาติพี่น้อง ชาวบ้านต้องช่วยกันเรี่ยไรเงินเพื่อจัดงานศพ หรือวัดเป็นผู้จัดการโดยเรี่ยไรเงินจากชาวบ้าน ถ้าหากมีญาติพี่น้องก็ไม่ต้องรบกวนชาวบ้าน ญาติ ๆ จะช่วยกันจัดการเต็มที่

ญาติพี่น้องในฐานะเป็นผู้คอยช่วยเหลือเกื้อกูลนั้น ภาษิตกล่าวไว้ เช่น พบวัดเหมือนพบแม่ พบคนแก่เหมือนพบลุง เมื่อญาติให้ความช่วยเหลือผู้ได้รับก็ควรตอบแทนคุณ

---

[1] แม่เฒ่า หมายถึง ยาย
โป หมายถึง ปู่

ดังภาษิตกล่าวว่า คุณครู คุณบิดา คุณน้าป้าอนุกูล ในขณะเดียวกันผู้เป็นบุตรหลานก็ไม่ควรจะตั้งความหวังให้ญาติผู้ใหญ่คอยช่วยเหลืออนุกูลมากเกินไป เพราะถ้าหากไม่ได้ดังที่ตนคาดหวังจะทำให้ตนเองขาดความกตัญญูกตเวทีได้โดยไม่รู้สึกตัว ดังนั้น เพื่อป้องกันไม่ให้บุตรหลานเกิดความรู้สึกดังกล่าว บรรพบุรุษจึงกล่าวเป็นเชิงเตือนไว้ว่า นาพ่อเฒ่า พร้าวหลวงยาย ไม่ควรหวัง หรือ ของโปของย่า ของป้าแร่ ก็ไม่ควรจะหวังเช่นกัน

ในขณะเดียวกันภาษิตยังคอยย้ำเตือนไม่ให้กระทำในสิ่งที่จะทำให้ผิดพ้องหมองใจกันในวงญาติ ดังภาษิต ญาติมิตรสนิทมาก อย่าถางถากค่อยฝากเผื่อ เอาจิตคิดใจเจือ อย่าได้เร็อแล้วถีบแพ ต้องถ่อยที่ถ่อยอาศัยกัน อดทนอดกลั้นต่อสิ่งที่ทำให้ไม่พอใจได้ และต้องยกย่องให้เกียรติญาติพี่น้องเสมอ ยามตนเองประสบความสำเร็จในชีวิตต้องรู้จักเกื้อกูลญาติที่เคยช่วยเหลือตนเอง

2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้าน ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างชนชาวบ้านไว้หลายประการ เพื่อสนองความต้องการของสังคมในด้านความปลอดภัยอันนำไปสู่ความสงบสุขในสังคม

ความปลอดภัยจะเกิดขึ้นได้เพราะทุกคนที่อยู่ร่วมกันมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน ยามประพฤติปฏิบัติต่อกันต้องรู้จักกาลควรไม่ควร จึงจะทำให้ความสัมพันธ์ยังคงอยู่ ดังภาษิตที่ว่า อยู่กับคนปนกับผู้ต้องรู้เรื่อง ในขณะเดียวกันต้องรู้จักถนอมน้ำใจ เอาใจใส่คนอื่นเหมือนเอาใจใส่ตนเอง ดังบทภาษิตที่ว่า เอาใจใส่ใจคนอื่น

การกระทำความดีก็เป็นสิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้สังคมสงบสุข และ เป็นการสร้างสายใยสัมพันธ์ระหว่างกัน แม้ยามใดคราวใดที่ต้องจากไป ความดีที่ทำไว้ก็จะเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึง ดังบทภาษิตกล่าวว่า อยู่ให้เขาเห็นใจ ไปให้เขาคิดถึง ภาษิตบทนี้ ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์อันลึกซึ้งของคนในสังคมอันเกิดจากการกระทำความดีต่อกัน

การกระทำซึ่งนำไปสู่ความดีนั้น สังคมได้กำหนดไว้หลายประการ ภาษิตชาวบ้านสะท้อนให้เห็นพอสมควร ซึ่งเริ่มจากการกระทำเพื่อตัวเอง คือ ไม่ควรหมิ่นประมาท หรือทับถมผู้อื่นยามที่เขาเพลี่ยงพล้ำ ภาษิตกล่าวปรามไว้ว่า ไม้ล้มข้ามได้ คนล้มไซร้อย่าข้ามเขา

ซึ่งถ้าบุคคลใดกระทำตรงข้ามก็เป็นการประทุษร้ายตัวเอง และผลที่เกิดขึ้นก็ประทุษร้ายผู้อื่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นั่นก็คือการกระทำเพื่อตนเองนำไปสู่การกระทำต่อบุคคลอื่น การกระทำที่ภาษิตเน้นมากและดูเหมือนว่า สิ่งนี้แหละจะนำคนไปสู่การกระทำความดีได้อย่างราบรื่น คือ การไม่คบคนชั่วเป็นมิตร ทัศนะของคนท้องถิ่นภาคใต้เกี่ยวกับคนชั่วที่ปรากฏในภาษิต คือ คนเหล่านี้ชักจูงผู้ที่ตนคบหาสมาคมไปในทางเสื่อมเสีย เสียการเสียงาน ดังภาษิตที่ว่า คบคนชั่วมักเสียการ และเมื่อคำนึงถึงผลที่เกิดขึ้นกล่าวได้ว่าได้ไม่เท่าเสีย ดังภาษิตกล่าวว่า คบคนบ้าค้ากับคนหูหนวก หรือ คบคนบ้าถ้าคนโง่เหมือนสู้เสือ บางครั้งผลที่เกิดขึ้นก็เสียหาย หรือ เดือดร้อนแสนสาหัสได้ ดัง ภาษิตที่กล่าวว่า คนขี้เรื้อนพาเพื่อนฉิบหาย คนขี้เรื้อนในที่นี้ คือ คนที่มีความชั่ว ความผิดติดตัวซึ่งทำให้คนที่คบหาสมาคมมีความผิดไปด้วย ในขณะเดียวกัน ภาษิตยังบอกลักษณะของคนชั่วที่ไม่น่าจะคบหาเป็นเพื่อน คือ คนปลิ้น[1]พูดหวาน คนพาลพูดโลง คนโคลง[2]พูดเพราะ และ ไอ้เกลอหน้าเหล้า ไอ้เพื่อนหน้าหมอ บุคคลประเภทนี้คบคนหวังประโยชน์ส่วนตัว ยามใดที่ไม่ได้ประโยชน์จะไม่ยุ่งเกี่ยวกับใครเลย คนอีกลักษณะหนึ่งที่ชนชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้เตือนไว้ไม่ให้คบไว้เป็นมิตร คือ คนผมหยิกหน้ากร้อ ต้นคอสั้น อย่าคบมันเป็นมิตรจงคิดหนี ซึ่งถือว่า คนลักษณะนี้คบไม่ได้ ภาษิตบทสุดท้ายที่สอนบุคคลเพื่อให้เป็นคนดีว่าถ้าหลีกเลี่ยงสิ่งเหล่านี้แล้ว ความดีจะเกิดในตน คือ

คบเพื่อนให้พึงรู้ เพื่อนที่ดูเสมือนมาร
ยกตนแล้วข่มทาน พวกคนพาลหมายว่าดี
อย่าคบคนกินเหล้า อย่าเข้าปนคนขี้เมา
พลอยทุกข์ฉุกใจเปล่า ถึงไม่เมาก็พลอยบาป

---

[1] ปลิ้น หมายถึง ประจบสอพลอ

[2] โคลง หมายถึง การประจบเพื่อหวังประโยชน์

การที่ภาษิตเน้นเรื่องการคบหาสมาคมเพื่อชี้ให้เห็นว่า ทุกคนต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมและจะต้องพึ่งพาอาศัยกันด้วย ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ชี้ให้เห็นว่า เมื่ออยู่ร่วมกันในสังคมจะต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งในด้านการกระทำและความคิด ดังภาษิตกล่าวว่า คนเดียวรู้อันเดียว สิบคนรู้สิบเอ็ดอัน หรือคนเดียวหัวหาย สองคนเพื่อนตาย สามคนกลับเรือน ภาษิตสองบทนี้รองรับความต้องการของสังคมในด้านการพึ่งพาอาศัยกันของคนในสังคม

แม้ว่าสังคมต้องการให้ทุกคนพึ่งพาอาศัยกัน ก็มิใช่ว่าจะทุกเรื่อง เรื่องใดที่พอจะช่วยเหลือตนเองได้ ก็ไม่ควรจะรบกวนคนอื่น สังคมกำหนดขอบเขตการพึ่งพาอาศัยเอาไว้เพื่อป้องกันการผิดใจกัน อันจะนำความเดือดร้อนมาสู่ตนเองและผู้อื่น ดังภาษิตที่กล่าวว่า ชาติเสือไม่ขอเนื้อเพื่อนกิน ภาษิตบทนี้นอกจากจะกำหนดขอบเขตแล้วยังสอนให้รู้จักอดทน เข้มแข็ง และเคารพในศักดิ์ศรีของตนเองอีกด้วย แม้ญาติพี่น้องก็ควรสังวรระวัง ดังภาษิตที่ว่า พี่ ๆ น้อง ๆ เงินทองคนถุง

การฝึกให้บุคคลรู้จักอดทนเข้มแข็งในการช่วยตัวเองแล้ว ภาษิตยังชี้แนะให้รู้จักอดทน อดกลั้น เมื่อบุคคลอื่นกระทำในสิ่งที่ตนไม่ต้องการ ดังภาษิตที่ว่า

อดส้มได้กินหวาน อดอาหารได้กินมัน
อดโทษแก่เพื่อนกัน เพื่อนทั้งนั้นไม่เห็นห่าง

เพื่อให้การฝึกความอดทนได้ผลในทางที่ดี คือไม่ให้คนเห็นแก่ตัว หรือจิตใจกระด้าง ภาษิตชาวบ้านสะท้อนให้เห็นการสอนให้คนรู้จักอ่อนน้อมถ่อมตนประกอบการประพฤติปฏิบัติโดยผ่านภาษิตที่กล่าวตำหนิคนที่ไม่รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน ดังภาษิตกล่าวว่า ไม่รู้จักหัวต้นหัวเณร[1] อันเป็นการกำราบความกระด้างในจิตใจของคนได้เป็นอย่างดี

---

[1] ต้น หมายถึง พระภิกษุ เณร คือ สามเณร ในที่นี้ใช้ในความหมายว่าล่วงเกินคนดี คนควรเคารพ

เมื่อรู้จักอ่อนน้อมถ่อมตนย่อมเป็นการแน่นอนว่า บุคคลนั้นย่อมมีจิตใจอ่อนโยน รักใคร่บุคคลอื่นที่ตนต้องเกี่ยวข้องด้วย และเป็นสิ่งไม่ยากที่จะชักจูงหรือโน้มน้าวจิตใจให้รักใคร่ผู้อื่น ดังภาษิตที่ว่า

อยู่นาให้รักเหมือง　　ครั้นอยู่เมืองรักขุนนาง
เฝ้าแหนอย่าเหินห่าง　　ตามเยี่ยงอย่างทาวพระยา

เมื่อจิตใจอ่อนโยนย่อมที่จะปรับตัวให้เข้ากับคนอื่น ๆ ในสังคมได้ ภาษิตชาวบ้านพูดถึงการปรับตัวไว้ว่า

อยู่ไหนให้ไยนั้น　　นุ่งห่มนั้นให้พอเหมือน
ครั้นแปลกแผกผิดเพื่อน　　เพื่อนมักเบือนบ่ายหน้าหนี

เมื่อประสบความสำเร็จในหารอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม อาจจะมีส่วนทำให้บุคคลหลงผิดในความดีของตน ทำให้ประพฤติผิดพลาด ยกตนเหนือคนอื่น เมื่อมีคนยกย่อง หรือยอมตามตน ทำให้ประมาทคนอื่นได้ ในที่สุดความดีที่เคยมีก็ไม่มีความหมาย ดังนั้นสังคมจึงตักเตือนผ่านบทภาษิตว่า

เขาดีหาว่าเขากลัว　　เขาปรานีหัวหาว่ารู้ไม่เท่า
เขาเย้ยเขาเยาะเย้า　　คิดว่าเข้าข้างตัวเอง

สิ่งนี้เป็นอันตรายเพราะสร้างความเห็นผิดให้ตัวเอง

ดังนั้นสังคมจึงมอบสิ่งหนึ่งให้แก่บุคคลนั้นก็คือ การยอมรับในความดีของคนอื่น เพราะถ้าหากว่ายอมรับได้ การหลงผิดก็ลดน้อยลง แต่สังคมก็ยังติติงบ้างเหมือนกันนั่นก็คือ ให้มองทั้งดีและร้าย เพื่อตนเองจะได้ประพฤติตนให้เหมาะสม ไม่เกิดความเดือดร้อนกับตนเอง ดังภาษิตที่กล่าวว่า

เขาดีดีด้วยกัน ถ้าคดนั้นฝันคดหา
อย่าขัดตามอัชฌา จึงรู้ว่าศิษย์มีครู

จากการวิเคราะห์บทภาษิตในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้าน ทำให้มองเห็นว่า ชนชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้ได้เลือกแนวทางการประพฤติปฏิบัติ โดยใช้บทเรียนจากประสบการณ์ในชีวิตของตนทั้งในส่วนที่ผิดพลาดและประสบผลสำเร็จมาเป็นเครื่องชี้แนะลูกหลานให้สามารถเดินไปตามแนวทางที่ตนสรรหาไว้ให้อย่างปลอดภัย ไม่ต้องทดลองผิดทดลองถูก เป็นการประหยัดเวลาการเดินทางของชีวิตให้ได้ผลสมบูรณ์

2.3 อาชีพ ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้บันทึกอาชีพของคนในท้องถิ่นไว้หลายประเภท ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอโดยแบ่งประเภทตามลำดับความสำคัญและการปรากฏมากน้อยในภาษิต

2.3.1 อาชีพหลัก เป็นอาชีพที่ทำกันเป็นล่ำเป็นสัน ได้แก่ การทำนา ทำสวน ทำไร่ ทำการประมง

2.3.2 อาชีพรอง เป็นอาชีพที่ทำเป็นงานอดิเรก แต่ก็ทำรายได้เสริมอาชีพหลักให้คนอยู่ดีกินดี คือ การเลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ และเลี้ยงสุกร

2.3.3 อาชีพอื่น ๆ เป็นอาชีพที่ทำกันเฉพาะกลุ่มส่วนใหญ่จะอยู่ในวงศ์เครือญาติซึ่งสืบต่อกันมาแต่บรรพบุรุษ หรือรวมกลุ่มกันจัดทำ นับเป็นอาชีพที่สืบทอดเป็นประเพณี คือ การแสดงหนังตะลุง มโนรา เป็นต้น

อาชีพทั้ง 3 ประเภทที่กล่าวแล้วจะถูกหยิบยกเข้าไปประกอบเป็นบทภาษิต เมื่อประมวลภาษิตที่เกี่ยวกับอาชีพแต่ละประเภทเข้าด้วยกัน ก็ได้รายละเอียดเกี่ยวกับอาชีพดังกล่าวพอสมควร ดังจะได้กล่าวต่อไปนี้

อาชีพหลัก เป็นอาชีพที่ทำรายได้ที่แน่นอนให้ชนชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้จะได้กล่าวตามลำดับดังนี้

อาชีพทำนา ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ได้หยิบยกองค์ประกอบในการทำนา อันได้แก่ พื้นที่ทำนา ไถ วัว ควาย มาสร้างบทภาษิต เพื่อสั่งสอนหรือตักเตือนชนรุ่นหลังให้ประพฤติปฏิบัติตนถูกต้อง

ภาษิตที่กล่าวถึงพื้นที่ทำนา มี ตัดหญ้ามุงท่อง ท่อง ก็คือทุ่ง อันหมายถึงพื้นที่ที่กว้างใหญ่เพื่อใช้ทำนา ภาษิตอีกบทหนึ่งที่สนับสนุนว่า "ท่อง" คือ ทุ่งนา ก็คือ "อย่าซื้อจากไปมุงนา" จะเห็นว่าความหมายของภาษิตบทนี้คล้ายกับบทที่กล่าวมาแล้ว ภาษิตที่กล่าวถึงพื้นที่ทำนา เท่าที่รวบรวมมามีน้อยมาก อีกบทหนึ่งกล่าวแต่เพียงว่า "นาก็ดิน เงินก็ดาษ" เท่านั้นเอง

สิ่งที่ช่วยให้การทำนาลุล่วงไปด้วยดี ก็คือ องค์ประกอบหรืออาจจะเรียกว่าเครื่องช่วย ก็คือ ไถ วัว ควาย ซึ่งต้องใช้คู่กัน ภาษิตมักจะยกมากล่าวควบคู่กันไปเสมอ และปรากฏหลายบท เพราะชนชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้นิยมใช้วัวและควายลากคันไถ แต่จะใช้วัวมากกว่าควาย ควายนิยมเลี้ยงเป็นฝูงเพื่อ เหยียบนา นั้นก็คือการไล่ควายทั้งฝูงลงไปเหยียบย่ำในนาก่อนปักดำ ให้น้ำหญ้าและดินผสมกันเป็นโคลนตม เรียกว่า เหยียบเทือก เมื่อดินในนาเป็น "เทือก" แล้วจึงปักดำต้นกล้า โคลนตมที่เกิดจากการไถก็เรียกว่า เทือก ชนชาวบ้านเรียกติดปากว่า ไถจนเป็นเทือก หรือเหยียบให้เป็นเทือก คือเป็นตมนั่นเอง ผู้วิจัยยังจำได้ดีว่า การเหยียบเทือกจะเหยียบตอนเช้า ๆ ผู้ชายจะเป็นผู้ไล่ต้อนควายลงไปในนา ยกเว้น ควายตัวเมียท้องแก่ และลูกควาย หรือควายที่แก่มากจะกันออกไป ขณะที่ไล่ควายจะถือไม้เรียวคอยตีควายที่วิ่งแตกกลุ่มหรือวิ่งหนีออกไป ปากก็ร้อง แจง ลง ๆ เพื่อจะให้ควายเลี้ยวกลับไปที่เดิม การเหยียบเทือกนี้เหยียบประมาณ 3 วัน หรือ 3 ครั้ง หรือมากกว่านั้น ขึ้นอยู่กับลักษณะพื้นที่นา บทภาษิตที่หยิบยกเอาเทือกเข้าไปประกอบคือ เดินเป็นเทือก ส่วนบทภาษิตที่กล่าวถึง วัว ควาย และไถ มีหลายบทด้วยกัน ตัวอย่าง ฮัวคู่ไถ พอทรามไถ เดินเหมือนยิกฮัว วัวหายต่อล้อมคอก ไม้คดทำ-คันไถ ไถนาคอนสอนคนใหญ่ ตื่นก่อนไก่ ไถก่อนคราด วัวควายร้ายย่อมได้ไถ

เกี่ยวกับวิธีปักดำ ภาษิตที่รวบรวมได้มีปรากฏบทเดียวที่กล่าวถึงการปักดำ โดยกล่าวว่า ปลูกถี่เอาฟาง ปลูกห่างเอารวง นับว่าเป็นการบอกวิธีปักดำต้นกล้าได้ชัดเจน คือ ควรจะปักดำให้ห่างกันพอสมควร เพราะถ้าถี่เกินไป รวงข้าวจะเล็กได้ผลไม่เต็มที่

การทำนาต้องอาศัยน้ำ ภาษิตหยิบยกเรื่องน้ำมากล่าวไว้ ซึ่งผู้วิจัยพบน้อยเช่นกัน แต่ถึงแม้จะพบน้อย แต่ก็บ่งบอกความสำคัญของน้ำไว้ชัดเจน คือ ต้นข้าวคอยฝน คนคอยโชค ทำนาอย่าเสียเหมือง หรือ อยู่นาให้รักเหมือง เป็นต้น

นอกจากจะกล่าวถึงสิ่งดังกล่าวแล้ว ภาษิตยังสะท้อนให้เห็นปัญหาในการทำนา เช่น พื้นที่นาไม่เหมาะ คือ ไถนาคอนสอนคนใหญ่ ภาษิตบทนี้กล่าวถึงสิ่งที่ทำได้ยาก นาดอน คือ นาที่มีพื้นที่สูงกว่าระดับน้ำ ดังนั้น จึงเป็นปัญหาการขาดแคลนน้ำ ในขณะเดียวกันถ้าฝนไม่ตกก็ย่อมไม่มีน้ำหล่อเลี้ยงต้นข้าว จึงเกิดภาษิตในด้านเปรียบเทียบที่แสดงความสิ้นหวัง ว่า ต้นข้าวคอยฝน คนคอยโชค แม้ว่าปัญหาเหล่านี้จะขจัดไปได้ หรือไม่ว่าชาวนาบางคนไม่ประสบปัญหาดังกล่าว ก็อาจจะประสบปัญหาวัวควายกินข้าวกล้า[illegible]ว่า ภาษิตได้แสดงให้เห็นการแก้ปัญหาของชาวนา คือ ทำรั้วล้อมรอบที่นาแต่ละแปลง ดังภาษิตกล่าวว่า กวางกินข้าวไร่ทำรั้วนา บางครั้งภัยซึ่งเรียกว่า โจรภัยก็เข้ามาสร้างปัญหาต่ออาชีพทำนาเช่นกัน ดังภาษิต ฮั้วหายต่อล้อมคอก ซึ่งนับว่าเป็นปัญหาสำคัญเพราะวัวควายเป็นหัวใจของการประกอบอาชีพนี้

อาชีพทำสวน ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้กล่าวถึงอาชีพนี้ไว้ 2 อย่าง คือ ทำสวนมะพร้าว และทำสวนยางพารา ภาษิตชี้ให้เห็นลักษณะการประกอบอาชีพทั้งสองว่าต่างกัน คือ อยากตื่นสายสร้างสวนพร้าว อยากตื่นเช้าสร้างสวนยาง จะด้วยเหตุดังกล่าวหรืออาจจะเป็นเพราะมะพร้าวเป็นพืชที่มีอยู่ก่อนยางพารา และอาจจะด้วยธรรมชาติของยางพาราปลูกในที่ลุ่มไม่ได้ผล ชนชาวบ้านจึงนิยมทำสวนมะพร้าวมากกว่าสวนยางพารา แม้ผู้ที่ทำสวนยางพาราบางคนก็ปลูกมะพร้าวไว้ภายในบริเวณบ้านเพื่อใช้ภายในครอบครัว และเป็นรายได้เสริมการทำสวนยางพาราอีกด้วย ดังนั้น

ในบทภาษิตจึงกล่าวถึงมะพร้าวมากกว่ายางพารา เช่น พร้าวโป่งเปลือก พร้าวตื่นดก รอกเยี่ยวใส่หัว (ลูกมะพร้าว) เอาพร้าวมาขายสวน พร้าวก็ออกลูกเป็นพร้าว หมาไม่ได้กินกากพร้าว แก่พร้าวเฒ่าลอกอ พร้าวตื่นดกหยาจกตื่นมี เป็นต้น การประกอบอาชีพทำสวนมะพร้าวไม่ปรากฏเด่นชัด แต่อย่างไรก็ตามเมื่อศึกษาจากบทภาษิตพบว่าชนชาวบ้านรู้จักใกล้ชิดกับมะพร้าวมากจะเห็นว่านำเอาธรรมชาติของมะพร้าวมาใช้เปรียบเทียบกับลักษณะของคนได้อย่างเหมาะสม เช่น พร้าวตื่นดก หยาจกตื่นมี แก่พร้าวเฒ่าลอกอ ลูกรอบคอไม่สาไหร่ (ได้เรื่อง) หรือ พร้าวโป่งเปลือก อันเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า ชนชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ประกอบอาชีพทำสวนมะพร้าวแน่นอน

จากบทภาษิตบางบทชี้ให้เห็นปัญหาของผู้ประกอบอาชีพทำสวนมะพร้าว คือ สัตว์บางชนิดที่กัดกินต้นและลูกมะพร้าว ในบทภาษิตกล่าวถึงกระรอก เช่น รอกเยี่ยวใส่หัวมะพร้าวต้นใดกระรอกเยี่ยวรดหัวลูกมะพร้าวจะร่วงหมด และที่มีผลร้ายอีกประการหนึ่ง คือ กระรอกเจาะกินเนื้อมะพร้าว ถ้ามีกระรอกมากมะพร้าวจะเสียหายมากตามไปด้วย นับเป็นปัญหาหนัก จะกระทั่งชนชาวบ้านผูกเป็นภาษิตว่า ตัดพร้าวดีหว่าฆ่ารอก คือ ตัดต้นมะพร้าวทิ้ง ยังดีกว่าฆ่ากระรอก เพราะกระรอกมีมากเหลือเกินจนกำจัดไม่หมด

การทำสวนยางพารา ในภาษิตชาวบ้านมีกล่าวถึงเพียงบทเดียว คือ อยากตื่นสายสร้างสวนพร้าว อยากตื่นเช้าสร้างสวนยาง

นอกจากนี้ยังมีการทำสวนผลไม้ ชาวสวนจะปลูกหลายชนิดปะปนกัน ชนชาวบ้านเรียกว่า สวนเรียน คือ ปลูกทุเรียนเป็นหลัก ผลไม้อื่น ๆ ได้แก่ มังคุด ลางสาด ขนุน มะปราง มะปริง สะตอ และผลไม้อื่น ๆ ทุเรียนทางท้องถิ่นภาคใต้เป็นทุเรียนพันธุ์พื้นเมือง เม็ดใหญ่ เนื้อน้อย แต่รสชาดดี ภาษิตที่กล่าวถึงผลไม้เหล่านี้ได้แก่ ขนุนมีหนามเสี้ยน พันธุ์ทุเรียนมีหนามหนา ภายในใสโสภา โอชารสปรากฏดี ส้มโอ ส้มแป้น (ส้มเขียวหวาน) มุดท้าย (ส้มมุด เป็นพืชยืนต้นสกุลเดียวกับมะพร้าว) ทุเรียนมีหนามหนาไม่น่ากิน รสกลิ่นภายในชอบใจคน ลูกเรียนหลนตรงผาง ผมเหมือนลูกมุดดูดดำเหมือนมังคุดหล่น ตาเหมือนลูกตอดอง ไม่เหมือนลูกหนุนกลิ้ง ทำหน้าเหมือนจีน-ฉีกเรียน จากตัวอย่างบทภาษิตที่ยกมาทั้งหมดจะกล่าวถึงผลไม้ที่ชนชาวบ้านปลูกกันเป็น

ล่ำเป็นสัน นับว่าอาชีพเหล่านี้ทำรายได้ให้แก่ผู้ประกอบอาชีพได้ดีที่เดียว โดยเฉพาะสะตอ นับเป็นพืชเศรษฐกิจของท้องถิ่นภาคใต้

อาชีพทำไร่ อาชีพนี้จะทำสลับกับการทำนา ในบทภาษิตกล่าวว่า ทำนาอย่าเสียไร่ จากคำกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่าชนชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทำนา และทำไร่สลับกันไป นั่นก็แสดงให้เห็นว่าชนชาวบ้านในท้องถิ่นมีทั้งพื้นที่ทำนา และทำไร่ แต่ชนชาวบ้านบางส่วนที่ไม่มีพื้นที่นาก็จะทำไร่ พืชไร่ที่นิยมปลูกจะเป็นพืชล้มลุกให้ผลเร็ว ได้แก่ ถั่ว ทั้งถั่วลิสง ถั่วฝักยาว แตงกวา ฟักเขียว (ทางใต้เรียกขี้พร้า)ฟักทอง(ทางใต้เรียกน้ำเต้า) มะละกอ กล้วย เป็นต้น ข้าวโพด(ทางใต้เรียกว่า คง) โดยเฉพาะผู้ที่ไม่มีพื้นที่ทำนาหรือมีน้อย จะทำไร่ข้าวด้วย ตัวอย่าง ภาษิตที่กล่าวถึงพืชไร่ คำเหมือน กล้วยหมกลืม ใหญ่ขี้พร้าน้ำเต้า ปลูกขี้พร้าได้กินขี้พร้า หาผักได้กินผัก (ท้องถิ่นภาคใต้เรียกการทำไร่ ว่าปลูกผัก) ปลูกถั่วแรกวา กวางกินแต่วาซือ ไปควนอย่าไปเปล่าเอาผักหลบมามั่ง น้ำเต้าล่ามาขี้พร้าล่าไป เจาะน้ำเต้าใส่น้ำปิดเหมือนปอกถั่ว ลูกเขือป่าขี้ปลาร้าขี้หนอน ดุกดิกเหมือนพริกม้ายค้าง (พริกในความหมายของชนชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ หมายถึง พริกไทย)ก่อนปลูกถั่วให้เตรียมค้าง ภาษิตบทนี้ชี้ให้เห็นวิธีการปลูกถั่วฝักยาวเอาไว้ด้วย โดยบอกว่าก่อนจะปลูกถั่วจะต้องเตรียมไม้สำหรับทำร้านให้ต้นถั่วเกาะ มีเพียงบทเดียวที่ชี้ให้เห็นวิธีการเตรียมการในการทำไร่

อาชีพประมง นับเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่ภาษิตชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้กล่าวถึง ในลักษณะเดียวกับการทำสวน ทำไร่ คือจะไม่กล่าวกรรมวิธีในการประกอบอาชีพ แต่จะหยิบยกเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับงานอาชีพมากล่าวไว้ อันเป็นการชี้บอกว่าชนชาวบ้านในท้องถิ่นต้องประกอบอาชีพนี้แน่นอน และจากการศึกษาบทภาษิตพบว่า อาชีพประมงมีทั้งน้ำจืดและน้ำเค็ม ตัวอย่างบทภาษิต ได้แก่ จับปลากุมเอาหัว ออกจากไซไปเข้าส้อน ดักไซแห้งวิดก็จับไม่วิดก็จับ อย่าวิดเลหาปลาเอามากิน ฟ้าแดงถูกกุ้ง ฟ้ารุ่งถูกปลา จากบทภาษิตบางบทบอกอุปกรณ์ในการจับปลา เช่น เรือ เบ็ด อวน

ดังตัวอย่าง เพรื่อเหมือนเรือเบ็ด เพรื่อเหมือนเรืออวน ภาษิตยังบอกแหล่งการทำอาชีพประมงไว้ด้วยว่า เมืองคอนปลา เมืองคอนพุงปลา เมืองคอนมีท่า นั่นก็คือจังหวัดนครศรีธรรมราชนั่นเอง

นอกจากจะกล่าวถึงอุปกรณ์แล้ว ภาษิตยังสะท้อนกรรมวิธีในการเก็บรักษา และแปรสภาพปลาที่ได้มามากขายไม่ทัน หรือราคาถูกไม่คุ้มทุนที่ลงไป ดังตัวอย่าง คนยาปลาเกลือ เรือขี้ชัน กรรมวิธีแรกคือทำปลาเค็ม ลูกเขือป่าขี้ ปลาร้าขี้หนอน กรรมวิธีที่สองก็ทำปลาร้า คือ เอาปลาหมักเกลือทิ้งไว้ ปลาร้าที่มีชื่อของทางใต้ คือ ปลาบอกร้า (ปลากระบอก) และปลาดุกร้า เหื่อเหมือนหาบเคย หยาบเหมือนเคยก้าง เอือด-เหมือนสอบเคย นี่คือกรรมวิธีที่สาม นำปลาและกุ้งที่เหลือจากการขายสด ทำเค็ม หรือหมักเกลือแล้วมาทำเป็นกะปิ ซึ่งจากภาษิตก็บอกให้รู้ว่ามีทั้งกะปิปลา และกะปิกุ้ง ชนชาวบ้านเรียกสั้น ๆ ว่า เคยปลา และเคยกุ้ง

นับได้ว่าอาชีพประมงช่วยให้คนได้นำเอาผลิตผลจากอาชีพนี้ไปเพิ่มพูนรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัวได้เต็มที่ โดยผลิตผลเหล่านั้นไม่สูญเปล่า นับเป็นความฉลาดในการประกอบอาชีพของชนชาวบ้านอย่างแท้จริง

จากการศึกษาอาชีพการทำประมงของชนชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้ ผู้วิจัยพบว่า มีอาชีพอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง คือ การค้าขายทางน้ำ ดังตัวอย่างภาษิต คือ เรือไปท่ายังอยู่ และภาษิตยังชี้ให้เห็นว่าอาชีพประมงทำให้คนรู้ หรือชำนาญในการใช้เรือ ดังภาษิต อย่าเหยียบเรือสองแคม และมองเห็นความสำคัญของเรือเพราะต้องใช้ในการประกอบอาชีพต้องดูแลรักษาเป็นอย่างดี ตัวอย่าง คนยา ปลาเกลือ เรือขี้ชัน เรือร้ายเอาแต่ตาปู เรือร้ายเอาแต่เหล็กโคน สิ่งที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งก็คือ ชาวประมงน่าจะทำเรือใช้กันเอง จึงเกิดภาษิตบทหนึ่งว่า ติเรือทั้งโกลน ประเด็นสุดท้ายเกี่ยวกับอาชีพประมงก็คือ อุปสรรคหรือปัญหาในการประกอบอาชีพ ภาษิตก็ชี้ให้เห็นเช่นกัน คือ จอดเรือบนหลังเข้ (จอดเรือบนหลังจระเข้) นับว่าเป็นอันตรายที่เดียว

อาชีพอีกอย่างหนึ่งที่ช่วยให้เศรษฐกิจของท้องถิ่นดีก็คือการทำเหมืองแร่ ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมมาแสดงให้เห็นอาชีพนี้เพียงบทเดียว แต่ก็ยืนยันฐานะทางเศรษฐกิจที่เกิดจากอาชีพนี้ได้ดีก็คือ คุยแรงหวามี่เหมืองแร่ (คุยยังกับว่ามีเหมืองแร่)

อาชีพรอง เป็นอาชีพที่ทำเป็นงานอดิเรกแต่มีผลพลอยได้ คือ มีรายได้เข้ามาเจือจุนรายได้ที่ได้มาจากอาชีพหลัก แต่ก็เป็นรายได้ที่ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับผลผลิตจากสิ่งนั้น อาชีพรองคือ การเลี้ยงสัตว์ เลี้ยงเป็ด ไก่ สุกร การปลูกพืชผักสวนครัว ภาษิตที่กล่าวถึงอาชีพเหล่านี้ได้แก่ สูญไก่ ลอกอชายไฟ พีเหมือนหมูลด ดำเหมือนชี้เป็ด เหมือนไก่ได้หนอน เสียงเหมือนเป็ดผู้ ตาเหมือนไก่เจาะด้ง ลายเหมือนเปลือกแตง-ไก่เจาะ นั่งองเหมือนไก่ถูกบาด (โรคระบาด) วอนเหมือนแม่ไก่รังทัง เดินเหมือนแม่เป็ดเข้าเล้า ทำไหรอย่าให้เหมือนเป็ด ตาเหมือนไก่เจาะตาหนู เที่ยวเหมือนไก่รังทัง ทำเหมือนไก่ก้างหนอน นอนชี้ไก่ไม่ทันหยอด ตื่นก่อนไก่ ไถก่อนคราด ลิงได้ตุ้งรุ้งได้แม่ไก่ เลี้ยงไก่อย่าเสียรัง อย่าเอาเป็ดขันต่างไก่ เป็นต้น จากตัวอย่างบทภาษิตชี้ให้เห็นว่า ชนชาวบ้านนิยมเลี้ยงสัตว์โดยเฉพาะไก่ เป็นงานอดิเรกมากกว่าอย่างอื่น

อาชีพอื่น ๆ ในที่นี้หมายถึงอาชีพที่ทำกันเฉพาะกลุ่ม หรือสืบทอดจากบรรพบุรุษ เป็นอาชีพที่ถ่ายทอดกันตามประเพณี อาชีพดังกล่าวได้แก่อาชีพนักแสดง หรือศิลปิน คือ มโนรา หรือ นายหนังตะลุง เพราะอาชีพเป็นนายหนังตะลุงนอกจากจะสืบทอดจากบรรพบุรุษแล้ว ยังเป็นการถ่ายทอดจากครูหนังตะลุงที่มองเห็นแววของลูกศิษย์ซึ่งรับใช้อยู่ใกล้ชิด อันไม่ใช่เป็นลูกหลาน อาชีพมโนรามักจะถ่ายทอดกันในกลุ่มลูกหลานของตนมากกว่าจะเป็นบุคคลอื่น แต่นั่นไม่ใช่หมายความว่าคนอื่นจะเป็นไม่ได้ คนนอกก็สามารถเข้าไปรับการถ่ายทอดอาชีพนี้ได้เหมือนกัน แต่โอกาสน้อยกว่าการถ่ายทอดจากหนังตะลุง ตัวอย่างภาษิตที่กล่าวถึงอาชีพทั้งสอง หรือภาษิตที่กล่าวพาดพิงถึงอาชีพทั้งสอง

อาชีพการแสดงมโนรา มีดังนี้ แขนแด้งเหมือนโนรา ปากว่าเพลงมือใส่เล็บ ย่าทำครูหมอที่ (ครูหมออาจเกี่ยวกับอาชีพนายหนังตะลุงด้วย) นอนเหมือนโนราโรงแพ งำลาบเหมือนโนราโรงใหญ่ ไปโรงรำหลำไปโรงโขน มาแต่ตรังไม่หนังก็โนรา ภาษิตบทนี้บอกแหล่งของอาชีพด้วย

อาชีพการแสดงหนังตะลุง มีภาษิตกล่าวไว้ดังนี้ ยอดทองนั่งเมือง สีแก้ว-พลอยรุ่ง พูดเหมือนไอ้แก้วเข้าทุกวัน อย่าข้ามหัวฤาษี อย่าสอนมนต์ให้ฤาษี เป็นต้น

จากการศึกษาเรื่องอาชีพในบทภาษิต ผู้วิจัยค้นพบบางสิ่งบางอย่าง ซึ่งน่าจะนำเสนอไว้ในที่นี้ แม้ว่าการปรากฏของสิ่งที่จะกล่าวนี้จะน้อยก็ตาม แต่ก็น่าสนใจ คือการแนะแนวอาชีพ ด้วยความชำนิชำนาญและมีประสบการณ์ในการประกอบอาชีพของตน ทำให้บรรพชนมองทิศทางของอาชีพได้ว่า อาชีพใดที่ควรจะทำดังตัวอย่าง ใครใครมีสร้างสวนหมาก หรือรักมีให้ค้าขาย รักฉิบหายเป็นนายประกัน และสิ่งสำคัญที่ช่วยให้การประกอบอาชีพบรรลุเป้าหมายคือ ต้องมีปัญญา มีความรอบคอบทำการสิ่งใดไม่ประมาท ดังบทภาษิตที่ว่า คิดค้าคิดขาย คิดจะจ่ายเงินปลีก พบท่านผู้รู้ชักให้หู - เข้าเมื่อฉีก หรือ รอกกินพร้าวเข้าใจผิดคิดคอน(โค่น)พร้าว เป็นต้น

3. ความเชื่อ ประเพณีและค่านิยม

ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้สะท้อนให้เห็นความเชื่อ ประเพณี ค่านิยมบางประการโดยการนำเอาสิ่งเหล่านี้เข้ามาผูกเป็นบทภาษิตนำไปเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของคนในสังคม เพื่อเสนอทางเลือกที่ดีที่สุดให้คนในสังคมประพฤติปฏิบัติตามอันจะนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่มีคุณภาพในการนำเสนอในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะเสนอตามลำดับหัวข้อต่อไปนี้

3.1 ความเชื่อ

3.2 ประเพณี

3.3 ค่านิยม

3.1 ความเชื่อ ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้สะท้อนให้เห็นความเชื่อของคนในท้องถิ่นในเรื่องเกี่ยวกับศาสนา อันได้แก่ภพภูมิ บุญบาป และกรรม และเรื่องเกี่ยวเนื่องกับศาสนา คือความเชื่อเรื่องครู ถ้าพิจารณาลักษณะของความเชื่อจะเป็นความเชื่อเนื่องมาจากศาสนา และความเชื่อเนื่องมาจากประเพณี

ความเชื่อเนื่องมาจากศาสนา เกี่ยวกับเรื่องผี เปรต เทวดา สวรรค์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับภพภูมิของสัตว์ และความเชื่อเรื่องกรรม ในความเชื่อเรื่องผีนั้นภาษิตสะท้อนให้เห็นว่าคนเมื่อตายไปเป็นผีจะสิงสถิตอยู่ป่าช้า หรือเปรว ในภาษาถิ่นใต้ดังภาษิตว่า ทำผีข่มเหงเปรว งงเหมือนผีหลงเปรว ไปไม่พ้นเหมือนผีหวงเปรว เป็นต้น ความเชื่อเรื่องเปรต เชื่อว่า เปรตจะมีรูปร่างสูง และหิวอยู่ตลอดเวลา ดังตัวอย่างว่า สูงเหมือนเปรต หยาจกเหมือนเปรตเดือนสิบ ความเชื่อเรื่องเทวดานั้น ภาษิตสะท้อนให้เห็นว่า เทวดาสูงกว่ามนุษย์และสัตว์ ไม่ควรล่วงละเมิด ดังภาษิตที่ว่า เรื่องของเทวดาหมาไม่เกี่ยว แม้ว่าน้ำเสียงของภาษิตบทนี้จะประชดประชันแต่ก็มองเห็นได้ว่า คนพูดยกตนสูงกว่าอีกฝ่ายหนึ่งมาก และการจะยกตนให้สูงนั้นก็ต้องเปรียบตนให้อยู่ในฐานะที่สูงกว่าอีกฝ่ายอย่างสมเหตุสมผล ดังนั้นความเชื่อเรื่องเทวดาว่าสูงส่งกว่ามนุษย์จึงถูกหยิบยกมาใช้ในภาษิตบทนี้ เมื่อกล่าวถึงความเชื่อเรื่องเทวดาแล้ว สิ่งที่ควบคู่ก็คือ สวรรค์อันเป็นที่อยู่ของเทวดา คนในสังคมเชื่อว่า คนทำดีเท่านั้น จึงจะไปเกิดเป็นเทวดา และมีสิทธิ์อยู่บนสวรรค์ได้ดังบทภาษิตที่ว่า คนดีดังนี้แหล้ว่าดีแท้ พ้นโทษทัณฑ์ ครั้นตายได้ไปสวรรค์ เพราะใจท่านนบนอบคุณ จากภาษิตบทนี้ยังชี้ให้เห็นความเชื่อเรื่องความดีประการหนึ่งที่นำคนไปสู่สวรรค์นั้นก็คือ การเคารพยำเกรงต่อผู้มีคุณ ความเชื่อที่ตามมาอีกอย่างหนึ่งก็คือ คนตายแล้วเท่านั้นจึงจะไปสู่สวรรค์อันเป็นอีกภพภูมิหนึ่ง ดังนั้นอาจจะกล่าวได้ว่าคนในท้องถิ่นเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ภาษิตที่กล่าวถึงการไปสู่สวรรค์หลังจากสิ้นชีวิตไปแล้วก็คือ ถ้าคิดช่างกุศลจะนำตนไปสวรรค์ ภาษิตกล่าวยืนยันว่าคนใฝ่ดีเท่านั้นที่สมควรไปสู่สวรรค์หลังจากตายไปแล้ว

นอกจากจะเชื่อเรื่อง ผี เทวดา หรือภพภูมิแล้ว ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ยังได้หยิบยกเอาความเชื่อเรื่องของกรรมมาใช้ด้วย ซึ่งกรรมที่ปรากฏในภาษิตจะเป็นการกระทำชั่ว หรือทำบาป ดังตัวอย่าง นับร้อยนับพันใน ที่ตายไปด้วยบาปกรรม อีกบทหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่า กรรมที่ภาษิตกล่าวถึงเป็นการกระทำชั่ว คือ กรรมว่าพ่อแม่เองไม่-เกรงเท่าเกษา.... จึงอาจกล่าวได้ว่า ภาษิตนำเอาเรื่องกรรมมาใช้เพื่อการสั่งสอนคนอย่างเด่นชัด

ความเชื่อเนื่องมาจากประเพณี ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้มีหลายบทที่นำเอาความเชื่อนี้มาใช้สอนคน เช่น อย่าข้ามหัวฤาษี ภาษิตบทนี้มาจากประเพณีการเล่นหนังตะลุง ซึ่งผู้เล่นจะให้ความเคารพรูปฤาษีมากจะล่วงละเมิดไม่ได้ เพราะฤาษีเปรียบเสมือนครูที่ศักดิ์สิทธิ์ป้องกันภัยอันตรายให้แก่คณะหนังตะลุง ดังนั้นภาษิตจึงหยิบยกเอาฤาษีมาใช้เปรียบเทียบการกระทำของนายหนังตะลุงและคณะ กับการประพฤติปฏิบัติของคนซึ่งควรจะให้ความเคารพผู้ที่ควรเคารพ ภาษิตบทต่อไปคือ อย่าทำครูหมอที่ มาจากประเพณีการแสดงเช่นกัน ครูหมอเป็นคำเรียกครูของศิลปินปักษ์ใต้ทั้งมโนราและหนังตะลุง ถ้าหากล่วงละเมิดจะให้โทษ ดังนั้นศิลปินทุกคนจะต้องไหว้ระลึกถึง และในเดือนหกของทุกปี ศิลปินทุกคนจะต้องทำพิธีไหว้ครูจัดเป็นงานใหญ่ ภาษิตจึงปรากฏคำว่าครูหมอ เพื่อนำมาปราบการกระทำอันไม่เหมาะของบุคคล หยาจกเหมือนเปรตเดือนสิบ และ สูงเหมือนเสาร้านเปรต ก็เป็นภาษิตที่เนื่องมาจากประเพณีเช่นกัน ประเพณีที่ภาษิต 2 บทนี้อ้างถึงคือ ประเพณีสารทเดือนสิบ ซึ่งเป็นการทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว และในประเพณีนี้ก็เชื่อว่า ผู้ล่วงลับที่ไปเกิดเป็นเปรตไม่สามารถเข้ามาในวัดได้ จะมารอรับส่วนบุญนอกบริเวณวัด ดังนั้นญาติ ๆ จึงนำเอาอาหารคาวหวาน พร้อมทั้งขนมที่จัดทำในประเพณีนี้ใส่ใบตองไปวางไว้ที่กำแพงวัดเพื่อให้เปรตซึ่งเป็นญาติของตนมารับของกิน ธรรมชาติของเปรต คือหิวอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นภาษิตเปรียบเทียบ หยาจกเหมือนเปรตจึงเกิดขึ้น การตั้งเปรตนอกจากจะวางกับพื้นแล้ว บางถิ่นยกเป็นร้านสูงขึ้นมา เพราะเปรตตัวสูงมาก ดังนั้นร้านเปรตจึง

ยกสูงจากพื้นดินมากเพื่อให้เปรตหยิบอาหารคาวหวานได้สะดวก ภาษิตเปรียบเทียบสูงเหมือนเสาร้านเปรตจึงปรากฏให้เห็นและได้ใช้เปรียบเทียบกับคนที่สูงผิดปกติ

การปรากฏความเชื่อในบทภาษิตเท่าที่ผู้วิจัยรวบรวมมามีอยู่น้อยบท แต่ก็ทำให้มองเห็นลักษณะความเชื่อที่นิยมนำมาสร้างบทภาษิตได้ว่า เป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งสิ้น

3.2 ประเพณี ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้บันทึกประเพณี ทั้งประเพณีที่เป็นพิธีกรรมและประเพณีการละเล่น ซึ่งเป็นขนมประเพณี ส่วนจารีตประเพณีและธรรมเนียมประเพณีก็บันทึกไว้มาก แต่เนื่องจากจารีตประเพณีและธรรมเนียมประเพณีบันทึกไว้ในรูปแบบการประพฤติปฏิบัติซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอในหัวข้ออื่น ๆ แล้ว ดังนั้นจึงไม่หยิบยกมากล่าวอีก จะกล่าวเฉพาะขนบประเพณีเท่านั้น

จากการศึกษาบทภาษิตดังกล่าวผู้วิจัยพบว่าขนบประเพณีที่ปรากฏประเพณีการแต่งงาน การเล่นหนังตะลุงและการแสดงมโนรา ประเพณีการบวช ประเพณีสารทเดือนสิบ ประเพณีเนื่องในการตาย และในการหยิบยกประเพณีมากล่าวนั้นจะหยิบยกมากล่าวอย่างละเอียดเฉพาะประเพณีที่ปรากฏในภาษิตมาก คือประเพณีแต่งงาน และประเพณีการเล่นหนังตะลุง ส่วนประเพณีการแสดงมโนราและประเพณีเนื่องในการตายผู้วิจัยเคยเสนอไว้ในวรรณคดีชาวบ้านจากบุดคำ ตำบลร่อนพิบูลย์แล้ว จึงไม่นำมากล่าวอีก ประเพณีอีก 2 ประเพณีคือ ประเพณีการบวช และประเพณีสารทเดือนสิบ มีปรากฏในบทภาษิตน้อย จึงไม่นำเสนอไว้ และการนำเสนอประเพณีทั้ง 2 ดังกล่าวจะเสนอตามลำดับ

ประเพณีการแต่งงาน

ประเพณีการเล่นหนังตะลุง

ประเพณีการแต่งงาน

ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ ได้สะท้อนให้เห็นประเพณีนี้ไว้หลายบทในลักษณะกล่าวถึงประเพณีโดยตรง เช่น ไหว้เมีย นั่งฮาน(งาน) กินเหนียว กล่าวในลักษณะติเตียน ห้ามปราม เช่น หมาไม่ได้กินกากพร้าว อย่าพาสวดเหนียววิ่ง หรือกล่าวในลักษณะสนับสนุนหรือเตือน เช่น ตอใดอีได้กินเหนียว(เมื่อไรจะแต่งงานเสียที) เป็นต้น ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้นำเอาประเพณีการแต่งงานมาเสนอไว้ในงานชิ้นนี้ และเนื้อหาหลักได้จากหนังสือคติชาวบ้านอันดับ 12 ของ ภิญโญ จิตต์ธรรม[1] อีกส่วนหนึ่งได้จากความทรงจำคำบอกเล่าของผู้ใหญ่ และการได้เห็นการประพฤติประเพณีของคนในท้องถิ่นของผู้วิจัยประกอบ

การแต่งงานถือเป็นประเพณีสำคัญในการตั้งครอบครัว หรือที่เรียกว่าลงหลักปักฐาน คนในท้องถิ่นภาคใต้ถือว่าสำคัญโดยเฉพาะครอบครัวที่มีลูกสาว ถือว่าการแต่งงานของลูกสาวเป็นการตอบแทนพระคุณของบิดามารดา (แสดงความกตัญญูกตเวที) เหมือนกับลูกผู้ชายได้บวชเรียน ครอบครัวใดลูกสาวหนีตามผู้ชาย ย่อมได้รับความอับอายมาก ในขณะเดียวกันครอบครัวที่มีลูกสะใภ้ซึ่งไม่ผ่านพิธีแต่งงานก็แสดงความรังเกียจหรือไม่ชอบใจ จนตั้งเป็นกฎขึ้นในสังคมว่าลูกที่เกิดจากแม่อย่างนี้ย่อมมีพฤติการณ์เหมือนแม่ คือ โตเป็นสาวจะหนีตามผู้ชาย ภาษิตที่เข้ามารองรับกฎของสังคม "ดูนางให้ดูแม่" หรือ "ซื้อช้างให้แลหาง ซื้อนางให้แลแม่ แม้นดีเหลือดีแล วิสัยแม่คงจะยัง"

ประเพณีการแต่งงานของชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้มีลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. การเลือกคู่
2. การแยบ
3. สู่ขอ

---

[1]ภิญโญ จิตต์ธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี คติชาวบ้านอันดับ 12 หน้า 54 - 82

4. การฝากเหมรอเมีย

5. การเตรียมการก่อนไหว้

6. วันไหว้หรือวันแต่ง

1. การเลือกคู่ ฝ่ายชายจะเป็นผู้เลือกฝ่ายหญิงมาเป็นคู่ครอง ผู้ที่มีบทบา
ในการเลือกคู่ครองคือบิดามารดาของฝ่ายชาย การที่จะเลือกหญิงมาเป็นสะใภ้
พิจารณา อุปนิสัยใจคอ ฐานะ และความเป็นแม่บ้านแม่เรือน การสังเกตอุปนิสัยอ
สังเกตด้วยตนเอง หรืออาศัยคนที่ไว้วางใจรับรองความประพฤติ สิ่งที่กลัวที่สุดคือ หญิ
นั้นรักนวลสงวนตัวหรือไม่ มีใครกล่าวขานในทางเสียหายหรือไม่ ถ้าม
ของฝ่ายชายมักจะไม่อยากเสี่ยงรับหญิงเช่นนี้เข้ามาในค
ฐานะไม่สำคัญ ถ้าหากมีความประพฤติเรียบร้อย ฐา
ไม่รังเกียจ หลังจากนั้นก็จะพิจารณาลักษณะของ
หญิงเป็นแม่บ้านแม่เรือน คือ

1.1 ดูเครื่องเชี่ยน (เชี่ยนหมาก) การ
เจ้าของบ้านจะนำเชี่ยนหมากมาต้อนรับชักชวนให้กินหมาก
ความเรียบร้อย ความสะอาด โดยเฉพาะ กะปุกปูน ถ้าสกปรกก็แส
นอกจากนี้ยังดูความบกพร่องอย่างอื่นได้อีก เช่น ปูน ยา หมากพลู เต
หรือว่าต้องเรียกหาเมื่อแขกมานั่งแสดงให้เห็นการขาดความรอบคอบ
เรือนอย่างอื่นก็คงจะบกพร่องเช่นกัน เพราะหน้าที่ดูแลบ้านเรือนมักจะ
ลูกสาว

1.2 ดูกี่ (กี่ทอผ้า) ดูการทอผ้า ถ้าทอผ้าเรียบ เนื้อดี แสดงว่าผู้ทอมี
ความละเอียด สุขุม ใจเย็น ประณีต ถ้าทอผ้าหยาบเป็นตุด(ปม) เนื้อไม่ละเอียด แสดง
ว่าผู้ทอไม่เอาการเอางาน ใช้ไม่ได้

ในประเด็นนี้ คงจะใช้ไม่ได้ในยุคปัจจุบันในบางถิ่น เพราะไม่มีการทอผ้าใช้แล้ว
ผู้วิจัยเองได้รับการอบรมจากญาติผู้ใหญ่และเคยได้ยินชาวบ้านอบรมลูกสาวในเรื่อง การ

บิดผ้า ตากผ้า ถ้าบิดผ้าน้ำไม่หมดแล้วนำไปตากโดยไม่สะบัด มักจะถูกดุ และกล่าวเปรย ๆ ว่า "ทำอย่างนี้ใครอีเอาไปเป็นลูกไภ้" เพราะแสดงให้เห็น ความขี้เกียจและความไม่ตั้งใจทำงาน

1.3 ดูครัว ตามปกติผู้ไม่ใช่ญาติไม่ใช่ผู้คุ้นเคยจะเข้าไปในครัวไม่ได้ จำได้ว่าในบ้านของตนเองระมัดระวังมาก เนื่องจากมีลูกสาวหลายคน แม่จะไม่ยอมให้ใครเข้าในครัว และห้องครัวกับห้องรับแขกไม่อยู่ใกล้กัน ห้องรับแขกอยู่ด้านหน้า ห้องครัวอยู่ด้านหลัง และผู้ที่มีหน้าที่ประจำในครัวก็คือลูกสาว สิ่งที่กลัว [illegible] เรื่องการทำเสน่ห์ แม่เล่าให้ฟังว่า ยา หรือมันเหน่ห์ จะใส่ไว้ที่ในเล็บ [illegible]าร น้ำ จะดีดเล็บ ยา หรือ มันเหน่ห์ก็จะกระเด็นไปถูก [illegible] ไปจะถูกเสน่ห์ คลุ้มคลั่งถึงคนที่ทำถ้าแก้ไม่ได้อาจจะเสีย [illegible] ชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้ไม่นิยมให้คนที่ไม่คุ้นเคย [illegible]หรือคลุกคลีกับลูกหลานที่ยังเป็นสาว แต่อย่างไรก็ตาม [illegible]ลเคียง นั่งคุยในเวลาเย็น ฟังเสียงการถิ่มเครื่อง(ตำ [illegible]ตำ ๆ หยุด ๆ หรือตำรัวถี่ไปพักหนึ่งแล้วเงียบหายไป แสดง [illegible] แต่ถ้าตำหนักแนนเสียงเสมอกันไม่หยุด แสดงว่าเป็นคนขยันสม่ำ [illegible]จหนักแน่น เลือกเป็นลูกสะใภ้ได้

[illegible]ประการหนึ่งที่ชาวบ้านมักอบรมลูกสาวก็คือ เมื่อเข้าอยู่ในครัวไม่ส่งเสียง [illegible]ต้องระวังไม่ให้หล่น หรือกระทบกันเสียงเปรี้ยงปร้าง และห้ามร้องเพลง เพราะเป็นกิริยาไม่งาม ผูกไว้เป็นภาษิตเตือนใจ หรือมีบทลงโทษ คือ ร้องเพลงในครัวได้ผัวแก่ แน่นอนหญิงสาวย่อมไม่อยากได้ชายแก่เป็นสามี เป็นการบอกโดยนัยว่า ถ้ามีความประพฤติอย่างนี้จะไม่มีชายหนุ่มเลือกเป็นคู่

นอกจากนี้แล้ว ยังต้องดูความสะอาด เรียบร้อย ตั้งแต่บริเวณบ้าน ตัวบ้าน ว่าดูแลปัดกวาดสะอาดสะอ้านหรือไม่ แม้แต่สัตว์เลี้ยงเขาก็ยังนำมาเป็นเครื่องตัดสินความตระหนี่ ความมีเมตตา ดังภาษิตที่ว่า บ้านไหนหมาผอม บ้านนั้นจน บ้านไหนหมาอ้วนบ้านนั้นรวย เพราะถือว่า บิดามารดาเป็นอย่างไร บุตรธิดาย่อมไม่แตกต่างกัน

ในประเด็นนี้ก็เป็นสิ่งที่ฝ่ายหญิงใช้ดูฝ่ายชายที่มาชอบพอลูกสาวของตน และมีสิทธิ์ที่จะตอบรับหรือปฏิเสธฝ่ายชายได้เช่นกัน ดังนั้นเกณฑ์ในการเลือกคู่ ชายมีสิทธิ์เลือกหญิงได้เต็มที่ แต่ในขณะเดียวกันฝ่ายหญิงก็มีสิทธิ์ตอบรับหรือปฏิเสธฝ่ายชาย เมื่อฝ่ายชายมาสู่ขอได้อย่างเสรีเช่นเดียวกัน

2. การแยบหรือทาบทาม เมื่อบิดามารดาของฝ่ายชายมีความพึงพอใจ ต้องการหญิงมาเป็นสะใภ้ ก็จะจัดผู้ใหญ่ที่ตนและบิดามารดาฝ่ายหญิงเคารพนับถือไปติดต่อบิดามารดาฝ่ายหญิง เพื่อแยบดูก่อน การแยบเป็นการบอกให้ฝ่ายหญิงทราบ การแยบเพื่อขอลูกสาวนี้ ต้องดูให้เป็นไปตามลำดับ คือ ถ้าไปแยบน้องสาวต้องดูว่า พี่สาวมีใครมาสู่ขอหรือยัง ถ้ายังไม่มี บิดามารดาฝ่ายหญิงจะไม่ยอมยกให้ เพราะเชื่อว่า ถ้าน้องสาวแต่งงานก่อนพี่สาว พี่สาวจะไม่ได้แต่งงาน ในการแยบนี้พ่อแม่ฝ่ายหญิงจะไม่ตอบทันที โดยจะบอกว่าขอถามความสมัครใจของลูกสาว และปรึกษาหารือญาติพี่น้อง จะให้คำตอบภายหลัง

แต่ในกรณีที่ฝ่ายหญิงทราบอยู่ก่อนแล้วว่าฝ่ายชายจะไปแยบ ฝ่ายหญิงจะตอบทันที อาจจะตอบด้วยวาจา หรือตอบโดยใช้สัญลักษณ์ คือ คืนหมากพลู(ในขันหมากแยบ) ถ้าตอบตกลงจะคืนหมากพลูเป็นจำนวนคู่ ถ้าไม่ตกลงก็คืนจำนวนคี่ เมื่อตกลงกันแล้วก็นำเอาวัน เดือน ปี ของฝ่ายชายไปตรวจชะตาว่าจะต้องกันหรือไม่ วิธีนี้เป็นวิธี "บูรณ์" ชาวบ้านเรียกว่า "บูรณ์กัน" นั่นก็คือดูนาคสมพงศ์ ถ้าวันเดือนปีต้องกันก็ตกลงทันที การบูรณ์ก็นำไปสู่การปฏิเสธที่นุ่มนวลได้เหมือนกัน ถ้าหากว่าบิดามารดาฝ่ายหญิงไม่ชอบใจฝ่ายชาย แต่เกรงใจผู้มาแยบจะปฏิเสธก็เป็นการเสียน้ำใจ ดังนั้นจึงอาศัยการบูรณ์ว่าชะตาไม่ต้องกัน จำเป็นต้องปฏิเสธ ที่ทำเช่นนี้ได้เพราะบิดามารดาฝ่ายหญิงจะไม่บอกวันเดือนปีเกิดของลูกสาวแต่ฝ่ายชาย เมื่อทั้งสองฝ่ายตกลงกันแล้วก็นัดวันสู่ขอต่อไป

ในการแยบก็มีขันหมาก บางถิ่นเรียกว่า ขันหมากบอก คือบอกให้ทราบว่าจะมาขอลูกสาว โดยนัดวันที่จะไปแยบไว้ เมื่อถึงวันนั้นผู้ไปแยบนำ พลู 2 กำ และหมากพอสมควรไปที่บ้านฝ่ายหญิง บอกให้ทราบเป็นนัย ๆ หรือเป็นที่รู้กัน หลังจากนั้น

บิดามารดาฝ่ายหญิงก็นำหมากพลูไปแบ่งกันในหมู่ญาติพี่น้อง ในระยะนี้เองที่ฝ่ายหญิงมีโอกาสสืบความเป็นมาของฝ่ายชายได้เป็นอย่างดี

3. การสู่ขอ เมื่อฝ่ายหญิงตอบตกลงยกลูกสาวให้ ฝ่ายชายก็หาฤกษ์วันดีไปสู่ขอ เมื่อได้ฤกษ์แล้วก็แจ้งให้ฝ่ายหญิงทราบล่วงหน้า เมื่อถึงวันสู่ขอ ฝ่ายชายจะยกขันหมากไปสู่ขอ มีขันหมาก 3 ขัน หรือ 3 พาน คือ จัดหมากพลูใส่ขันพานรองหุ้มด้วยผ้าให้สวยงาม ผู้ถือขันหมากขอนั้น เขาจะเลือกผู้หญิงที่เป็นผู้เฒ่าที่มีประวัติการครองเรือนดี ลูกมีชีวิตอยู่ครบถ้วน และเป็นผู้มีอันจะกินพอสมควร การไปขอนอกจากผู้ถือขันหมากทั้ง 3 ขันแล้ว ผู้ถือจะติดตามไปด้วยหลาย ๆ คนก็เป็นการดี สิ่งที่นำไปพร้อมขันหมากในบางถิ่นก็มีขนมไปด้วย เช่น ขนมเปี๊ยะ ขนมถั่วตัด เป็นต้น อยู่ในขบวนขันหมากด้วย (ผู้วิจัยเคยเห็นด้วยตนเองในตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ นครศรีธรรมราช) ในการไปสู่ขอจะมีผู้อื่นติดตามไปด้วยก็ยิ่งดี และการถือขันหมากจะเปลี่ยนคนถือไม่ได้เป็นอันขาด; ถ้าในกรณีฝ่ายชายอยู่ไกลจากฝ่ายหญิงมาก ก็มักจะไปจัดขันหมากบ้านคนที่คุ้นเคยกับฝ่ายตน ซึ่งอยู่ใกล้บ้านฝ่ายหญิง

เพื่อให้การสู่ขอเป็นไปตามความประสงค์ ไม่มีอุปสรรค จะต้องเลือกหรือดูฤกษ์ชาวบ้านสมัยก่อนดูแดด เรียกว่า ชั้นฉาย จะต้องดูชั้นฉายก่อนจึงจะได้ฤกษ์ยกขันหมากออกเดินทาง ทางฝ่ายหญิง ก็ต้องจัดเตรียมต้อนรับหาอาหารเลี้ยงดูแขก ญาติฝ่ายหญิงจะมาประชุมกันเพื่อต้อนรับฝ่ายชาย เป็นพยานในการตกลงทั้งสองฝ่าย

เมื่อฝ่ายชายเดินทางไปถึงบ้านฝ่ายหญิง และรับเชื้อเชิญให้ขึ้นเรือนแล้ว ผู้ใหญ่ฝ่ายชายซึ่งบางถิ่นเรียกว่า "เฒ่า" (เฒ่าแก่) ก็เข้าไปนั่งตามที่ ๆ ได้จัดรับรองไว้ ฝ่ายหญิงก็มีผู้เฒ่าผู้แก่คอยต้อนรับเช่นกัน พูดในทำนองเป็นเชิงสู่ขอแล้วก็มอบขันหมากทั้ง 3 ขันให้เฒ่าแก่ฝ่ายหญิง เมื่อรับขันหมากแล้วก็เปิดผ้าคลุมออกถ่ายหมากพลูใส่ภาชนะอื่นที่เตรียมไว้แล้ว ฝ่ายหญิงก็จะเอาเงิน "แถมพก" ใส่ในขันหมาก เพื่อเป็นรางวัลให้แก่ผู้ถือขันหมาก ต่อไปก็เป็นการพูดตกลง เรื่องการแต่งงาน ค่าใช้จ่ายในการแต่งงานและส่วนที่สำคัญ คือ "เงินตก" (เงินสินสอด)

เกี่ยวกับสินสอดหรือที่เรียกว่าเงินตก โบราณมักจะเป็นเรือนหอ ซึ่งทั้งสองฝ่ายแบ่งกันทำ แล้วแต่จะตกลงกัน ถ้าไม่ปลูกเรือนหอเปลี่ยนเป็นเงินแทน เดิมอาจจะ 50 บาท 100 บาท หรือ 200 บาทขึ้นอยู่กับฐานะของฝ่ายหญิง นอกจากจะ"ตก"เป็นเงินแล้วบางครั้งก็มีทองรูปพรรณด้วย คือ มีทั้งเงินและทอง น้ำหนักทองอาจจะเป็น 2 บาท 3 บาท หรือ 5 บาทก็แล้วแต่ เงินตกในปัจจุบันโดยเฉพาะในท้องถิ่นภูมิลำเนาของผู้วิจัยจะเพิ่มเป็นหมื่น ไม่ต่ำกว่าหมื่น และยังมีทองล้วย เช่น เงิน 20,000 บาท ทอง 3 บาท (หนัก 3 บาท)

หลังจากนั้นก็จะกำหนดวันไหว้ (หลังจากสู่ขอผ่านไปแล้ว) ในการสู่ขอมักจะกำหนดเดือนที่จะแต่งงานเอาไว้ เป็นเดือน 4 เดือน 6 เดือน 9 หรือเดือน 11 ส่วนวันนั้นจะยังไม่กำหนดในวันสู่ขอ เพราะจะต้องหาฤกษ์ ดังนั้นเมื่อ[illegible]รสู่ขอผ่านไปชั่วระยะหนึ่ง เพื่อฝ่ายชายจะได้ตระเตรียมเงิน หรือสิ่งอื่น ๆ เอาไว้พร้อมแล้ว และใกล้เดือนที่กำหนดก็จะไปดูฤกษ์วันที่นิยมใช้ในการแต่งงานคือวันศุกร์ วันที่ห้ามก็มี วันพุธ วันเสาร์ วันอังคาร และในการดูฤกษ์นี้ก็จะต้องดูวัน เดือน ปี ของคู่บ่าวสาวด้วย เมื่อหาฤกษ์ได้เรียบร้อยแล้ว ฝ่ายชายก็ส่งข่าวให้ฝ่ายหญิงรับทราบ เพื่อตระเตรียมงาน

4. ฝากเหมรอเมีย ในปัจจุบันบางถิ่นไม่มีการฝากเหมรอแล้ว การฝากเหมรอคือ การที่ฝ่ายชายคือเจ้าบ่าวจะไปอยู่บ้านฝ่ายหญิงก่อนจะแต่งงาน เพื่อช่วยทำงานให้ฝ่ายหญิง เช่น ทำนา ทำไร่ ทำทุกอย่างที่ตนพอจะทำได้ และในตอนนี้เองถ้า "ตก" เป็นเรือนหอ ก็ปลูกเรือนหอด้วย วิธีนี้เป็นการสร้างความใกล้ชิดระหว่างเจ้าบ่าวกับครอบครัวฝ่ายเจ้าสาว เพื่อจะได้รู้จักนิสัยใจคอ การทำงานของผู้ชาย การฝากเหมรอนี้ใช้เวลาไม่น้อยกว่า 6 เดือน ถ้าหากเจ้าบ่าวขี้เกียจ สำมะเลเทเมา บิดามารดาฝ่ายหญิงมีสิทธิ์ที่จะปฏิเสธได้ ในขณะที่ฝ่ายชายไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง ทางฝ่ายหญิงหรือเจ้าสาวก็ต้องเอาใจใส่ดูแล เรื่องอาหารการกิน โดยมีมารดาคอยเป็นพี่เลี้ยง ถ้าฝ่ายชายผ่านการทดสอบจนบิดามารดาฝ่ายหญิงพอใจ ก็เป็นอันตกลงแต่งงานได้

5. การเตรียมการก่อนไหว้(แต่งงาน) ฝ่ายชายต้องตระเตรียมหาเครื่องแต่งตัว เช่นเสื้อผ้า เครื่องเพชร เครื่องทอง เงินตก ไว้ให้ฝ่ายหญิง ฝ่ายหญิงก็ตระเตรียมไว้ให้ผู้ชายเช่นเดียวกัน แต่ในปัจจุบัน เสื้อผ้า เครื่องแต่งตัวต่างฝ่ายต่างเตรียมของตน ยกเว้นถ้าอยู่ในเรื่องเงินตกผู้ชายจะต้องเตรียมเอง

ในช่วงเวลานี้ทั้งสองฝ่ายต่างก็จะบอกญาติพี่น้องเพื่อนฝูงที่เคารพให้ทราบและเชิญมาร่วมในพิธี โบราณ แจกหมากพลู ปัจจุบันนิยมพิมพ์บัตรเชิญ

การจัดขันหมากไหว้[1] ขึ้นอยู่กับการตกลงของฝ่ายหญิงว่าจะให้จัดอย่างไร มักจะใช้กันว่า จัดพองาม ขันหมากที่นิยมกันมี 5, 15, 21, 31 จนถึง 101 เงินหรือทองเรียกว่า เงินหัวขันหมาก ขันหมากที่นำมา 3 ขันแรก ถือเป็นขันหมากหลัก เรียกว่า ขันหมาก[illegible] (ขันนำ) ขันหมากคอ และขันหมากคาง ส่วนขันหมากอื่น ๆ ที่ประกอบ[illegible] เรียกขันหมากตาม[illegible] เครื่องขันหมากมีเทียนแพ (เทียนขวัญบ้านขวัญเรือน) ผ้าขาว 1 พับ เรียกว่าผ้าไหว้ และเงิน (จำนวนตั้งแต่ 11 ถึง 101 บาท) ขันหมากรายมี ส้มโอ กล้วย ออย มะพร้าวอ่อน.... สิ่งของที่เป็นขันหมากราย จัดเหมือนกันได้ เช่น กล้วย 5 ขัน ออย 5 ขัน จนครบจำนวน

ในการแต่งงานจะต้องมี "ไก่วักด้ำ" ซึ่งถือเป็นเครื่องเซ่นตายายของฝ่ายหญิง ฝ่ายชายจะต้องเป็นผู้จัดไปในขบวนขันหมากด้วย เครื่องวักด้ำจะต้องมีเหล้าและอื่น ๆ ด้วย ในวันไหว้หลังจากไหว้ตายายแล้ว ไก่จะถูกแบ่งเป็น 2 ซีก ฝ่ายเจ้าสาวไว้ซีกหนึ่ง อีกซีกหนึ่งก็มอบให้แก่คนถือ เครื่องขันหมากก็ทำนองเดียวกันจะแบ่งคนละครึ่ง ยกเว้นขันหมากหลัก ฝ่ายเจ้าสาวจะเก็บไว้ก่อน

การตระเตรียมทางฝ่ายหญิง นอกจากเสื้อผ้าเครื่องแต่งตัว จะต้องจัดบ้านอันเป็นเรือนหอไว้ให้พร้อม ประดับประดาให้สวยงาม เครื่องนอนจะต้องจัดซื้อหาใหม่เตรียมไว้พร้อม และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ การเลี้ยงต้อนรับแขกของฝ่ายชายและ

---

[1]ภิญโญ จิตต์ธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี คติชาวบ้านอันดับ 12 หน้า 65

ฝ่ายตน ต้องปลูก "โรงเลี้ยง" คือ สถานที่ที่ใช้ในการกินเลี้ยง ปลูกเป็นโรงชั่วคราว และมีการเข้าโรงครัว คือ ปลูกโรงครัวสำหรับจัดหุงหาอาหารโดยเฉพาะแยกออกจากครัวเดิม และเตรียมอาหารซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "เครื่องแกง" คือ เนื้อสัตว์ที่จะใช้ปรุงอาจจะเป็น เนื้อวัว ควาย เนื้อหมู และอื่น ๆ ไว้พร้อมเพรียง ฝ่ายเจ้าบ่าวจัดหามาช่วยฝ่ายหญิงด้วยเรื่องกินเลี้ยงถือเป็นส่วนสำคัญเพราะชื่อเสียงของฝ่ายหญิงจะอยู่ที่การต้อนรับอีกฝ่ายหนึ่งอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง

6. วันไหว้หรือวันแต่งงาน ในวันนี้ทั้งทางฝ่ายเจ้าบ่าวและเจ้าสาวจะต้องเตรียมตัวก่อนจะเข้าสู่พิธี เมื่อเจ้าบ่าวแต่งตัวเสร็จแล้ว จะมีหมอ(หมอขวัญ) หรือผู้ที่มีความรู้เรื่องเวทมนต์คาถาจะทำพิธีปลุกเสกให้แก่ตัวเจ้าบ่าว ผู้วิจัยถามเหตุผลในการทำ ทราบว่า เพื่อให้เจ้าบ่าวมีสง่าราศี และไม่ให้เกิดอาการสั่น หรือประหม่าเมื่อไปไปกระทำพิธีในบ้านเจ้าสาว ในขณะเดียวกันเจ้าสาวก็ต้องกระทำด้วยเช่นกัน คือ เสื้อผ้าที่แต่งในวันงาน ตลอดจนเครื่องแต่งตัว ทุกอย่างจะได้รับการทำพิธีจากหมอ โดยเฉพาะแป้งผัดหน้าจะต้องทำอย่างพิถีพิถันลงอักขระในแป้งเพื่อให้เจ้าสาวดูสวยเด่นกว่าคนอื่น ๆ ในงานและป้องกันการสั่นประหม่า เมื่อเข้าพิธีเช่นเดียวกับเจ้าบ่าว

ก่อนจะยกขันหมากจะต้องดูฤกษ์ก่อน เมื่อได้ฤกษ์ดีแล้วก็ยกขันหมากไปบ้านเจ้าสาว เจ้าบ่าวจะตามขบวนขันหมากไป ทางบ้านเจ้าสาวจะจัดผู้ใหญ่คอยประพรมน้ำพระพุทธมนต์ที่ขันหมากตามประเพณี แล้วจะมีผู้ใหญ่นำผ้ามาห่มให้ผู้ถือขันหมากทั้ง 3 ขัน จากนั้นรับขันหมากทั้ง 3 ขันไปวางไว้ ณ ที่ที่จัดไว้ เมื่อเจ้าบ่าวมาถึง จะมีเด็กหญิง (มักจะเป็นน้อง หรือหลานของเจ้าสาว) และคนแก่(หญิง)ไปคอยต้อนรับเจ้าบ่าวที่ประตูบ้าน เจ้าบ่าวจะต้องถูกหลัก(ดัก) หลายตอน ผู้หลักมักจะเป็นผู้ใหญ่ที่ชอบสนุก การหลัก คือ การกั้น อาจจะด้วยเชือก ผ้าขาวม้า เข็มขัด เป็นต้น เจ้าบ่าวจะต้องเสียค่าผ่านด่านตามรายทาง ตามควรแก่สิ่งของที่มากั้น บางทีอาจจะเป็นเหล้า หรือเงินพอจะซื้อเหล้าได้

เมื่อเจ้าบ่าวจะขึ้นบ้าน จะมีเด็กหญิงตามที่กล่าวข้างต้นมาล้างเท้าให้เจ้าบ่าว เจ้าบ่าวก็จะให้รางวัล บางถิ่นจะมีเสี่ยงทายโดยให้เจ้าบ่าวเหยียบถาดที่มีน้ำ ซึ่งมีเงิน ทอง หิน มีด รวงข้าวใส่ไว้ เหยียบอะไรก็ทายไปตามสิ่งนั้น หลังจากนี้หญิงสูงอายุฝ่ายเจ้าสาวก็จูงมือเจ้าบ่าวขึ้นบ้าน ผู้ใหญ่คอยประพรมน้ำพระพุทธมนต์ และเดินเคียงเข้าไปในพิธี

เมื่อเจ้าบ่าวขึ้นบนบ้านเจ้าสาวแล้ว ก็ทำพิธีไหว้ผีเรือน หรือไหว้ผีปู่ย่า ตายายของฝ่ายหญิง บางถิ่นใช้คำว่า "ไหว้หมอน" "กราบหมอน" วิธีไหว้ให้ปูสาดหน้าหิ้งตายายผืนหนึ่ง แล้วปูผ้าขาวทับ มีหมอนวาง 1 ใบ นำเครื่องเซ่น มี ไก่ หัวหมู เหล้า ผลไม้ ฯลฯ เจ้าบ่าวจุดธูปเทียนบูชาบักไว้ บิดามารดาฝ่ายเจ้าสาวก็จะกาด คือ บอกกล่าวตายายให้ทราบว่า ใครจะมาแต่งงานกับลูกสาว เพื่อไม่ให้ทำโทษหรือให้โทษต่อ จากนั้น เจ้าบ่าวก็วางหมากพลูลงบนหมอน กมลงกราบอีกครั้งหนึ่ง ผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาวจะกวาดหมากพลูออกไป เจ้าบ่าววางหมากอีก 2 ครั้ง ทำเช่นเดียวกัน เสร็จพิธี ในบางถิ่นตอนกราบหมอนเจ้าสาวจะออกมากราบด้วย บางแห่งเจ้าสาวไม่ออกมาเลย คงคอยอยู่ในห้องของตนจนกว่าเจ้าบ่าวจะเข้าไปในห้อง และจูงมือออกมา

เมื่อเสร็จพิธีกราบหมอน หรือไหว้หมอนแล้ว เจ้าบ่าวจะเข้าไปในห้องของเจ้าสาว ตอนนี้จะถูกกั้นอีกครั้งหนึ่ง เรียกว่าผ่านประตูเงินประตูทอง ฝ่ายเจ้าสาวต้องเรียกเงินค่าผ่านประตู เมื่อเจ้าบ่าวจ่ายแล้วก็ปล่อยให้เข้าไปในห้องเจ้าสาว โดยผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาวก็เข้าไปด้วย เจ้าสาวก้มกราบเจ้าบ่าว 3 ครั้ง เจ้าบ่าวจูงมือเจ้าสาวออกมาบริเวณพิธี บางถิ่นเจ้าสาวจะส่งพานหมากให้เจ้าบ่าวรับมากิน 1 คำ แล้วส่งกริชที่ติดตัวให้เจ้าสาว เมื่อเจ้าบ่าวเจ้าสาวออกมาจากห้อง พระสวดชยันโตบ่าวสาวตักบาตรร่วมกัน การตักบาตรก็เป็นการเสี่ยงทายอีกตอนหนึ่ง คือใครจับทัพพีเหนือกว่าก็จะมีอำนาจเหนือกว่า พระให้ชยันโตจบ เจ้าบ่าวจะต้องไหว้ญาติของเจ้าสาวที่อยู่ในที่นั้น โดยนำพานหมากไปไหว้แล้วส่งพานหมากให้ญาติผู้ใหญ่ ญาติก็จะรับพานแล้วหยิบหมาก 1 คำ แล้วจะมอบของขวัญให้คู่บ่าวสาว อวยพรให้ทั้งคู่อยู่กินกันด้วยความสุขตลอดไป

หลังจากไหว้ญาติผู้ใหญ่ บางถิ่นยังมีการทำขวัญบ่าวสาว จะมีบายศรี คนที่มาในงานนั่งล้อมวงรอบบ่าวสาว พระให้ชยันโต ญาติก็เวียนเทียนรอบบ่าวสาว มีหมอทำขวัญ เมื่อทำขวัญเสร็จ เจ้าสาวจะนำเจ้าบ่าวเข้าห้อง ตอนนี้เพื่อนเจ้าสาวจะนำข้าวมา 1 จาน เจ้าสาวจะตักข้าวให้เจ้าบ่าวกิน เจ้าบ่าวจะกินข้าวเป็นพิธี ที่เหลือเจ้าสาวกินต่อ แสดงความไม่รังเกียจ

เสร็จพิธีทางฝ่ายเจ้าสาวแล้ว เจ้าบ่าวก็จะพาเจ้าสาวไปบ้านตน บางถิ่นใช้คำว่า "เข้าบ้าน" เพื่อไหว้บิดามารดาของฝ่ายชาย ซึ่งทางฝ่ายชายจะต้องทำพิธีรับลูกสะใภ้ โดยนำคู่บ่าวสาวเข้าห้องพิธี อาจจะเป็นหน้าพระ กราบพระ กราบบิดามารดา ญาติผู้ใหญ่ ซึ่งทุกคนก็ให้พร และมอบของขวัญ หลังจากนั้นก็กลับบ้านเจ้าสาว

ต่อไปก็ถึงพิธีเวียนสาดเวียนหมอน หรือ "ปูที่นอน" ในปัจจุบัน ต้องดูฤกษ์การทำพิธีทำที่เรือนหอ หรือ ถ้าไม่มีเรือนหอก็ทำที่บ้านเจ้าสาว ซึ่งจัดห้องนอนไว้เรียบร้อยแล้ว เจ้าบ่าวเจ้าสาวจะนอนก่อนไม่ได้ ต้องมีผู้ใหญ่ที่อยู่กินกันมาด้วยดีมานอนก่อน ในการทำพิธีผู้ที่มาทำพิธีทั้งคู่จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย โดยให้คู่บ่าวสาวบูชาด้วย จากนั้นจึงขึ้นนอนบนเตียงพอเป็นพิธี กล่าวแต่คำที่เป็นมงคลทั้งสิ้น การนอนหญิงนอนซ้าย ชายนอนขวา หลังจากนั้นอวยพรคู่สมรส แล้วมอบหมอนให้บ่าวสาว บางถิ่นที่ผู้วิจัยเคยไปร่วมในพิธี ผู้ทำพิธีใช้เสื่อห่อหมอน แล้วเวียนรอบบ่าวสาว เป็นการเวียนสาดเวียนหมอนจริง ๆ เสร็จพิธีแล้ว กราบพระ ลากลับ

เมื่อพิธีเวียนสาดเวียนหมอนผ่านไปแล้ว ก็ปล่อยให้บ่าวสาวอยู่กันตามลำพัง ไม่ให้ออกไปจากห้อง ผู้ใหญ่จะถือขันน้ำขนาดใหญ่ภายในมีน้ำบรรจุ และมีขันเล็ก ๆ เรียกลูกลอยวางไว้กึ่งกลางที่นอน แล้วบอกว่า อย่าให้ขันน้ำนี้หก จะถูกต้องหรือเคลื่อนที่ไม่ได้ จะตั้งน้ำนี้ไว้ 3 คืน เหตุที่ทำอย่างนี้เพื่อให้หนุ่มสาวได้สนิทสนมคุ้นเคยกันเสียก่อน หรือพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของเจ้าสาว ปัจจุบันประเพณีนี้เลิกใช้ไปแล้ว

การไหว้ญาติผู้ใหญ่กระทำอีกครั้งหลังจากแต่งงาน ในบางถิ่นวันรุ่งขึ้นนำปิ่นโตไปทำบุญที่วัด ขอให้พระประพรมน้ำมนต์เพื่อความเป็นสิริมงคล ประมาณ 5 ถึง 7 วัน สามีก็นำภรรยาไปบ้านตน เพื่อไหว้ญาติผู้ใหญ่ทั้งที่อยู่ใกล้และอยู่ไกล โดยมีผู้ใหญ่นำไป การไปจะนำพานขันหมาก และนำขนมที่เรียกว่า ยาหนม(คล้ายกาละแม แต่ทำจากข้าวจ้าว) ที่เลี้ยงกันในงาน(เหมือนฝอยทอง ทองหยิบ ในภาคกลาง) ไปฝากญาติพี่น้อง ญาติผู้ใหญ่จะนั่งเป็นพิธีให้บ่าวสาวไหว้ บ่าวสาวจะส่งพานขันหมาก แล้วกราบ ผู้ใหญ่ก็รับพาน อวยพร แล้วจะมีของขวัญ เรียกว่าของรับไหว้ให้แก่บ่าวสาว ประเพณีแต่งงานก็สิ้นสุดลง

ประเพณีการแสดงหนังตะลุง

หนังตะลุงเป็นการละเล่นที่มีมานานแล้ว เป็นที่นิยมของชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้ นับว่าเป็นประเพณีการละเล่นที่ผู้เล่นยึดเป็นอาชีพได้ ความนิยมหนังตะลุงปรากฏในภาษิตชาวบ้านของท้องถิ่นภาคใต้ หลายบท เช่น มาแต่ตรังไม่หนังก็โนรา ยอดทองนั่งเมืองสีแก้วพลอยรุ่ง(หวาง) ยักษ์ม่ายหนก อย่าข้ามหัวฤาษี พูดเหมือนอ้ายแก้วเข้าทุกวัน เป็นต้น

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะนำเรื่องราวการแสดงหนังตะลุงในส่วนที่เกี่ยวกับการแสดง จะไม่นำประวัติความเป็นมามาพูดในที่นี้ และเรื่องราวเกี่ยวกับการแสดงได้จากการสัมภาษณ์ศิลปินหนังตะลุงคือ หนังปรีชา สงวนศิลป์[1](ลุยจันทร์)นายหนังที่มีชื่อเสียงของอำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช และจากข้อเขียนของท่านผู้รู้บางท่านมาประกอบเพื่อให้เรื่องนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

องค์ประกอบในการแสดงหนังตะลุง ซึ่งผู้เขียนจะนำเสนอ ลำดับหัวข้อต่อไปนี้

1. นายหนัง ลูกคู่
2. เครื่องดนตรีประกอบการแสดง
3. ตัวหนัง หรือรูปหนัง
4. โรง จอ
5. ลำดับขั้นตอนการแสดง
6. ส่วนประกอบอื่น ๆ

1. นายหนัง (นายโรง) ลูกคู่

---

[1]ผู้ให้สัมภาษณ์ หนังปรีชา สงวนศิลป์ ผู้สัมภาษณ์ ปราณี ขวัญแก้ว 13 เมษายน 2525 ในงานคัดเลือกทหาร อำเภอร่อนพิบูลย์ นครศรีธรรมราช

นายหนัง หมายถึงบุคคลซึ่งทำหน้าที่เชิดตัวหนัง ร้อง และเจรจา ในการดำเนินเรื่อง ตลอดเวลาที่แสดง ส่วนลูกคู่ หมายถึง บุคคลที่ทำหน้าที่เล่นดนตรี ส่ง และรับตัวหนัง ในที่นี้จะเน้นเฉพาะตัวนายหนัง

ลักษณะของบุคคลที่จะเป็นนายหนังได้ จะต้องเป็นคนที่เฉลียวฉลาด มีปฏิภาณไหวพริบดี สนใจธรรมะ หมั่นหาความรู้รอบตัวอยู่เสมอ ในด้านเสียงจะต้องเสียงดี เสียงดัง ฟังชัด และสามารถทำเสียงได้หลายเสียง มีความสามารถทางด้านกลอน คิดกลอน แต่งกลอนได้ไพเราะ เพราะต้องใช้กลอนสดในการร้อง และต้องให้เหมาะสมกับตัวละคร บรรยากาศ ถ้าปฏิภาณไม่ดีก็อาจจะติดกลอน ตลอดจนต้องมีไหวพริบในการหยิบยกเอาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาสอดใส่ในคำพูดตัวละคร หรือเหตุการณ์ได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ จะต้องมีอารมณ์ขัน และมีความจำดีด้วย

ในการฝึกหัดเล่นหนังตะลุง ครูผู้รับสอนจะดูหน้าบ่ายก่านลูกศิษย์ก่อน เมื่อครูยอมรับศิษย์คนใดแล้ว ก็เริ่มฝึกหัดกับครู

2. เครื่องดนตรี และเพลงประกอบ[1]

เครื่องดนตรีมี กลอง 1 ลูก ทับ 2 ลูก ฉิ่ง 1 คู่ โหม่ง 1 คู่ ปี่ชวา 1 เลา ซอ 1 สาย ในบรรดาเครื่องดนตรีเหล่านี้ เสียงโหม่งจะเป็นเสียงนำ

ในการแสดงจะมีเพลงประกอบ เพลงที่ใช้บรรเลงเมื่อเริ่มต้นการแสดงเรียกตามภาษาถิ่นใต้ว่าลงโรง. ใช้ เพลงปี่ คือ เพลงพัดชา เพลงทับ [2] (เพลงที่ถือเอาจังหวะทับเป็นเอก เพลงปี่ คือ เพลงที่ใช้ปี่เดินทำนองเพลง)

เพลงปี่ที่นิยม พัดชา เขมรไทรโยค เขมรมอญ ทองหย่อน ลมพัดชายเขา ฯลฯ . เพลงที่ใช้บรรเลงขึ้นอยู่กับการประยุกต์ของนายหนังตะลุงด้วย

---

[1]ดูรายละเอียดได้ใน หนังตะลุง ของ สุชิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์

[2]สุชิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ หนังตะลุง หน้า 110

ในปัจจุบันหนังตะลุงนำเครื่องดนตรีสากลเข้าประสม จากการสัมภาษณ์นายหนังเกี่ยวกับการนำดนตรีสากลเข้าไป เพราะต้องการให้ทันสมัย และความนิยมของคนยุคปัจจุบัน

3. รูปหนัง หรือ ตัวหนัง

รูปหนังหรือตัวหนัง มีประมาณ 100 กว่าตัว นายหนังต้องจ้างตัดเฉพาะ ใช้หนังวัวแกะลวดลายและระบายสีสวยงาม รูปหนังบางรูปสูงมาก (ความสูงของรูปหนังแต่ละคณะสูงไม่เท่ากัน) เช่น รูปยักษ์ สูง 2 ศอก รูปตัวตลกสูงศอกกำหมา (ศอกกำ) รูปหนังที่ควรรู้จัก คือ ฤาษี พระอิศวรทรงโค พระอินทร์ เทวดา รูปกาศ(รูปประกาศแทนตัวนายหนัง) รูปบอกเรื่อง (อาจใช้รูปหนังธรรมดา หรือตัวตลกก็ได้) รูปเจ้าเมือง (ตั้งนามเมือง) ตัวตลก มี วรนุช สีแก้ว เหว่า เท่ง นุ้ย ยอดทอง นอกจากนี้ยังมี รูปอาวุธ ปราสาท ต้นไม้ สัตว์ อีกด้วย

ลักษณะนิสัยของตัวตลก[1]

นุช (วรนุช)	เป็นคนพูดจาสุภาพ มีคุณธรรม เป็นตัวละครฝ่ายปรองดอง
สีแก้ว	เป็นคนพูดจาเหลวไหล เมื่อโกรธค่อนข้างบ้าบิ่น
เหว่า	เป็นคนดุร้าย หยาบโลน
เท่ง	ชอบรัดคอคน ฉลาดแกมโกง
หนูนุ้ย	ชอบคุยโต โอ้อวด มุทะลุ ชอบให้ยอ
ยอดทอง	เป็นคนเจ้ายศเจ้าอย่าง ชอบประจบเจ้านาย

หนังปรีชา เล่าให้ฟังว่า เดิม มียอดทองกับสีแก้ว ต่อมาก็มีวรนุช เหว่า และเท่ง

[1] รูปตลกของหนังปรีชา

เกี่ยวกับตัวตลกเอกของหนังปรีชา ได้แบบมาจากคนจริง ๆ เป็นเด็กหนุ่มจากตำบลปากพูน อายุประมาณ 23 ปี รูปร่างผอมสูง ผมยาว เป็นคนชอบเที่ยว สนิทสนมกับหนังปรีชา หนังปรีชาจึงขอจำลองมาเป็นรูปหนัง เจ้าตัวอนุญาต นายเหว่าจึงเกิดขึ้นในคณะของหนังปรีชา

ในบรรดารูปหนังที่เป็นตัวตลก ผู้วิจัยพบว่า สี่แก้วกับเหว่า มีสร้อยคอ(สีแก้ว) มีธนบัตรใบละ 10 บาท พับเสียบไว้กับตัวหนัง สอบถามได้ความว่ามีคนมาขอ แล้วสำเร็จจึงแก้บน

รูปตัวตลก คือเป็นตัวหนังสำคัญ ถ้าล่วงละเมิดจะลงโทษ

รูปฤาษี คือ ฤาษีตาไฟ ถือว่าเป็นรูปครู เป็นรูปที่นายหนังเคารพมาก

การจัดเก็บรูปหนัง

รูปหนังดังที่กล่าวมาแล้ว จะเก็บไว้ในแผง รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า จะต้องจัดเก็บอย่างมีระเบียบ จัดเป็นพวก ๆ รูปที่ไม่สำคัญไว้ข้างล่างสุด รูปพระไว้ส่วนหนึ่ง รูปยักษ์ส่วนหนึ่ง รูปศักดิ์สิทธิ์ เช่น เทวดา ฤาษี จัดไว้ข้างบนสุด ห้ามให้รูปผู้หญิงสัมผัสกับฤาษี

เมื่อจะนำรูปหนังออกแสดง จะต้องจัดไว้เป็นพวก ๆ เช่นกันรูปตลกอยู่ส่วนหนึ่ง รูปต่ำไว้ต่ำ รูปศักดิ์สิทธิ์ จะแขวนไว้เหนือระดับศีรษะ หรือเสียบหลังคาไม่ให้ข้ามกรายเป็นอันขาด

4. โรงหนัง จอและอุปกรณ์อื่น ๆ

โรงหนัง คือ สถานที่ที่นายหนังจะแสดง ปลูกโรง หลังคาเพิงหมาแหงน ปลูกแบบยกพื้น สูงเลยศีรษะผู้ใหญ่ มีเสา 4 เสา และมีเสากลาง กันไม่ให้โรงพัง (ไม่ใช่เสากลางของโนรา หรือละคร) ฝากั้นทางมะพร้าว หรือจาก แล้วแต่ท้องถิ่น กั้นโรงหนัง 3 ด้าน คือ ด้านข้างและหลัง ด้านหลังกั้นไม่หมด เหลือเป็นช่องทางให้คณะหนังขึ้นลง ด้านหน้าขึงจอผ้าขาว สำหรับแสดง

ลักษณะจอหนัง ทำด้วยผ้าขาวบาง ยาว 8-9 ศอก กว้าง 6 ศอก ทั้งสี่ด้านของผ้าขาวจะมีผ้าสีขลิบไว้ ส่วนมากนิยมใช้ผ้าสีแดง กว้างประมาณ 4 นิ้ว มีเชือกผูก เรียกว่า หนวดราม มีรอบผืนผ้า สำหรับผูกจอติดกับโรงหนัง การผูกจอหนังเป็นหน้าที่ของลูกคู่ เว้นเชือกหนวดรามเส้นกลางขอบล่างไว้ (ตรงกับที่นายหนังนั่ง) ให้นายหนังผูกเอง เป็นการผูกใจคนดู

อุปกรณ์ที่ขาดไม่ได้อีกอย่างหนึ่ง คือ แสงสว่าง ใช้ตะเกียง สมัยก่อนใช้น้ำมันมะพร้าว ต่อมาก็เป็นตะเกียงเจ้าพายุ และปัจจุบันใช้ไฟฟ้า หยวกกล้วย 2 ต้น สำหรับปักตัวหนังหน้าจอ

5. ลำดับขั้นการแสดง

ในการแสดงหนังตะลุง เมื่อคณะหนังไปถึงโรงแสดง จะส่งแผงรูปและเครื่องดนตรีทางหน้าโรง คณะแสดงขึ้นทางหลังโรง ก่อนขึ้นโรง นายโรงหรือหมอประจำโรงจะทำพิธีป้องกันภัย ขอที่ขอทางจากเจ้าที่ ขอขมาต่อเจ้าของโรงหนัง คือ ตาคำยายคาน เสร็จแล้วเดินเวียนรอบโรง เมื่อขึ้นโรง นายหนังจะตั้งเครื่องตีกลองประเดิมลูกคู่บรรเลงเพลงตั้งโรง[1]

ขั้นตอนในการแสดง

5.1 เบิกโรง ไหว้พระ โหมโรง

5.2 ออกรูปฤาษี

5.3 ออกรูปพระอิศวรทรงโค

5.4 ออกรูปกาศ

5.5 บอกเรื่อง

5.6 ตั้งเมือง

5.7 ดำเนินเรื่อง

---

[1]สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ หนังตะลุง หน้า 73

5.1 พิธีเบิกโรงโหมโรง[1] เมื่อนายหนังขึ้นโรง ตั้งโรงเรียบร้อยแล้ว ทำพิธีเบิกรูปจากแผง เก็บรูปจัดปักเรียง ไว้ตามลำดับดังที่กล่าวไว้ในการจัดเก็บรูปหนัง แล้วทำพิธีเบิกโรง เจ้าของงานต้องจัดอุปกรณ์ให้ ตามลักษณะงานที่แสดง เช่น งานมงคล ใช้ขันหมากเบิกโรง 1 ชุด มีหมาก พลู 9 คำ เทียน 1 เล่ม เงิน 12 บาท เงินจำนวนนี้มอบให้แก่ลูกคู่ผู้มีหน้าที่หามแผงรูป ถ้าเป็นงานแข่ง นายหนังจะเอาหมากพลูเสียบลงในหยวกปักรูป 1 คำ จุดเทียนบูชาครูทำน้ำมนต์ แล้วเอาหมากอีก 1 คำ เสียบที่แผงเก็บรูป อีก 1 คำซัดเข้าไปในทับ หลังจากนั้นจึงเล่นเพลงโหมโรง

5.2 ออกฤาษี เป็นการบูชา เทวดา ครูบาอาจารย์ กับเสนียดจัญไร ขอพรให้พระคุ้มกันอันตราย ลักษณะการเชิด ขณะออกฤาษีดนตรีบรรเลงเพลงเชิดออก 3 ครั้ง (เชิดไม้เท้าที่จอหนัง) เหาะผ่านหน้าจอ จากด้านขวาไปด้านซ้าย 1 ครั้ง แล้วถอยหลังกลับ หลังจากนั้นเดินย่างสามขุม กลางจอ ใช้ไม้เท้ายัน เดินไปหน้าและถอยหลังสลับกัน แล้วเดินธรรมดา เดินช้าและเดินเร็ว หลังจากนั้นเหาะจากด้านขวาไปด้านซ้าย จากซ้ายไปขวาสลับกัน 3 ครั้ง ต่อไปก็เชิดเดินปักกลางจอ ผู้เชิด (นายหนัง) ไหว้ 1 ครั้ง

ดนตรีหยุด นายหนังตั้งนโม ต่อด้วยบทชุมนุมเทวดา ไหว้เทวดาเพื่อกันเสนียดจัญไร (ตั้งธรณีสาร) เสร็จแล้ว ถอนรูปออกเหาะจากขวาไปซ้าย กลับไปขวาไปซ้ายอีกครั้งก็จบออกฤาษี

การเชิดรูปฤาษี ใช้เวลานานประมาณ 20 นาที

5.3 การออกพระอิศวรทรงโค เป็นการไหว้พระเป็นเจ้าทั้ง 3 องค์ ครูอาจารย์ทางด้านการแสดง การเชิดรูปพระอิศวรเป็นการแสดงความสามารถของนายหนัง ดังนั้นนายหนังจึงมักอวดลีลาการเชิดรูปอย่างสุดฝีมือ ลีลาการเชิดออกรูปหนังทางขวามือ เชิดช้า ๆ แต่ท่าทางทะมัดทะแมง ปักรูปไว้กลางจอ 5 นาที ไหว้

---

[1] อ่านรายละเอียดใน สุชิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ หนังตะลุง หน้า 73

ไหว้พระเป็นเจ้าดังกล่าว ตอนที่ยกรูปออกจะสะบัดออกทันที

5.4 การออกรูปกาศ (รูปประกาศ หรือ รูปอภิปรายหน้าบท) รูปกาศเป็นเหมือนตัวแทนของนายหนัง รูปชายหนุ่มถือดอกบัว เป็นเครื่องบูชาคุณ การออกรูปกาศนั้นนายหนังต้องเสกคาถาที่ปากเพื่อเป็นกำลังใจ หลังจากนั้นเชิดในลักษณะไหว้ 3 ครั้ง เชิดท่าเดิน ลีลาอ่อนช้อย ไหว้อีก 3 ครั้ง แล้วเข้าฉาก ออกมาอีกครั้ง ครั้งนี้ปักรูปไว้กลางจอ ให้วางมือเหนือศีรษะ ปักให้ก้มลง ลูกคู่หยุดประโคม นายหนังเริ่มประกาศ โดยเคลื่อนไหวรูปประกอบ มีเสียงโหม่งกับฉิ่งรับ คำประกาศ คือ การไหว้พระรัตนตรัย ไหว้สิ่งต่าง ๆ ที่นายหนังเคารพ มีพระมหากษัตริย์ บิดามารดา ครูบาอาจารย์ ฯลฯ หลังจากนั้น รูปเคารพ 3 ครั้ง เข้าฉาก (ไม่มีการสนทนา)

ยกตัวอย่าง การประกาศของหนังปรีชา ตอนประกาศพระคุณของมารดาบิดา (ตัดตอนมาเล็กน้อย เนื่องจากเทปที่อัดไม่ชัดเจน)

ยามออกจากท้องร้องออา ท่านรู้ว่าลูกหญิงชายสบายใจ
ท่านเฝ้าถนอมกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงลูก พันผูกว่าลูกชายได้เติบใหญ่
ให้กินนมหรือป้อนข้าวเฝ้าเอาใจ คอยเฝ้าไกวเปลกล่อมหลอมลูกชาย
คุณแม่พ่อลูกขอยกเข้ามาปกเกล้า ทุกค่ำเช้าเข้ามาห่อหุ้มคุ้มรักษา

5.5 การบอกเรื่อง ใช้รูปหนังธรรมดาหรือตัวตลก บอกเรื่องที่แสดงพร้อมกับบอกแนวของเรื่องว่าเป็นเรื่องประเภทใด หลังจากนั้นเชิญชมการแสดง ดังตัวอย่าง

สวัสดีท่านผู้มีเกียรติที่เคารพทุกท่าน ที่ได้สละเวลาหาโอกาสมาเที่ยวงานร่อนพิบูลย์ สำหรับคืนนี้เป็นคืนสุดท้ายของงาน .....

..... ท่านพ่อแม่พี่น้อง ท่านดูท่านฟังอยู่เป็นประจำ จะชั่วดี ผีหอมผอมสาบ..... สำหรับคืนนี้จะน้อมนำนิทานมาเล่าในเรื่องเมียจำเป็นจากบทประพันธ์ของครูหนูกลิ่น หัสดินทร มอบให้เราชาวคณะหนังตะลุงปรีชานำแสดง ผิดพลาดประการใด เราชาวคณะขอกราบแทบเท้า ท่านผู้ชมผู้ฟัง

ทุกท่าน เพื่อไม่ให้เสียเวลาโปรดติดตามชม เมียจำเป็น จากคณะของเรา ขอความสุขสวัสดีจงมีแก่ข้าพเจ้าและท่านผู้ชม (เชิดรูปเข้าฉาก ไม่มีลีลามาก)

5.6 ตั้งเมือง คือนายหนังจะเอารูปหนังเจ้าเมือง นางเมือง (พระมหากษัตริย์ และพระราชินี) ปักไว้หน้าจอ การออกรูปนี้จะต้องยกขึ้นจบก่อน และเมืองที่ตั้งในตอนต้นต้องเป็นเมืองสำคัญมักเป็นเมืองพระเอก อาจจะบรรยายเป็นร้อยแก้วหรือ กลอนอย่างใดอย่างหนึ่งก่อน ตัวอย่างที่ยกต่อไปนี้ เริ่มด้วยคำบรรยายร้อยแก้วต่อด้วยกลอน

.....เราชาวคณะภูมิใจ เสนอนวนิยายเรื่อง เมียจำเป็น นิทานเรื่องนี้อุบัติขึ้น ณ สถานที่แห่งหนึ่ง เป็นป่าดงพงเขาหาใช่ไม่ แต่เราจะสมมุติให้เป็นมหานครนครหนึ่ง นครแห่งนี้มีนามว่า เขมราช ราชา กัลยาณ์ ราชานุส์ มนุสสาน์ ราชาทรงอยู่ในทศพิธราชธรรม พระองค์ประสูติใต้เศวตฉัตร ปุตฺตก์ องค์พระมหากษัตริย์มีความรักไพร่ฟ้าประชาราษฎรประดุจบิดามารดาให้ความดูแล คุ้มครองบุตร..... ..... พระองค์ เจ้ารามนรินทร์กับพระนางเจ้าองค์พระราชินีสุมามาลย์ ครองรักกันมานาน จนมีพระโอรสองค์หนึ่ง ก็คือเจ้าฟ้าสุริยา ..... ขอท่านที่เคารพหาความเข้าใจจากนิยายเมียจำเป็นต่อไป

ตัวอย่างกลอน กล่าวต่อจากคำบรรยายร้อยแก้ว

ปฐมนิทานนัครประเทศชาติ เขตพระราชธานีบดีสูร
การสมมุติสุดประเสริฐเจิดจำรูญ ช่วยเพิ่มพูนภิญโญด้วยโภคัย
ในขอบขันฑสีมาอาณาจักร คนนึกรักมั่นคงอสงขัย
การปกครองของพระภูวนัย ทรงเอาใจประชาชาติราษฎร
เมื่อทรงให้สิทธิเสรีเป็นที่หนึ่ง เข้าพบพึ่งบพิตรอดิศร
ไม่เกลียดชังบรรดาพลากร คนได้ร้อนก็เพราะอิทธิพล
ใครก่อกรรมเกาะกินเรียกสินสอด ตามตลอด เจ้านายทำว่าได้ผล
มีรักที่สิทธิเสรีชน คนทุกคนจงรักความสามัคคี

ส่งเสริมการงานดีอย่าหรีบร้อน
เกษตรกรรมทำกินแผ่นดินดี
มาตามสละกายคลายประมาท
พัฒนาประเทศทันเหตุการณ์
องค์พระหน่อวรเกศเกศกษัตริย์
ทรงพระนามว่าท้าวอินทราชัน
พร้อมสุมามาลย์เทวีศรีเสวต
เกิดแกจบลงเพราะสุขครอง
มาเกิดแก่ เจ็บ แล้วตายทำลายล้าง
บรรดาคู่สมบุญญามาเนิ่นนาน

ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขี
น้ำท่าดีเหลือล้นมีชลประทาน
หนทางสร้างชาติที่เป็นมาตรฐาน
ในศฤงคารเขตพลานบุรีรัญ
นารายณ์รัตน์รามนรินทร์นรังสรรค์
มีอนันต์อเนกคุณเจ้าจุลจอม
อัคเรศพจมาลย์พระนางเหอหูลกระหม่อม
สังขารพร้อมที่จะมาที่วิญญาณ
ทุกเรือนร่างเศร้าหมองในกองสังขาร
จนยุพาพาลได้มีราชบุตรา

ฯ

หลังจากนั้นเป็นบทเจรจา จะขอยกตัวอย่างเพียงเล็กน้อย

พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระนางที่รัก ก็ได้นับจำเดิม แต่เราเถลิงราช-สมบัติ ณ พระมหานคร เราก็ได้มีพระโอรสขึ้นมาพระองค์หนึ่ง เดี๋ยวนี้ได้เจริญวัยขึ้นมาเป็นหนุ่ม จบการศึกษาภายในพระมหานคร หลังจากสถาปนาเป็นมกุฎราชกุมาร แล้วประมาณ 6 ปีที่ผ่านมา เราติดต่อขอหมั้นธิดาสาวพราวเสน่ห์ของพระนางแก่นจันทร์ กษัตริย์ศรีโสภณ สมัยที่หยาดรุ้งยังเยาว์พระชันษา เดี๋ยวนี้เธอคงได้เป็นสาวเป็นนางขึ้นมาแล้ว เราก็หย่อนสมรรถภาพลงทุกวัน สมควรให้โอรสของเราจะได้ราชาภิเษกเป็นผั่งเป็นฝาเสียที การราชาภิเษกครั้งนี้ เราได้ขอร้องเป็นกรณีพิเศษ ให้พระโอรสของเราคือสุริยาและทหารคนสนิทของเรา เดินทางไปรับพาหยาดรุ้ง เข้ามาราชาภิเษกภายในพระมหานคร

พระนาง กราบถวายบังคัมเพคะ ทูลกระหม่อม ประมาณ 6 ปีที่ผ่านมา ทูลกระหม่อมติดต่อขอหม้นหยาดรุ้ง ธิดาสาวพราวเสน่ห์ของพระนางแก่นจันทร์ ที่กระหม่อมเคยทรงพอพระทัยมาก ติดพระทัยอยู่ตลอดเวลา ไม่มีหยาดรุ้งอยู่ละก้อ จะไม่มีศรีสะใภ้ของเราหรือเพคะ

ฯลฯ

การตั้งเมืองในตอนนี้จะจบลงด้วย เจ้าเมืองนางเมืองสั่งให้โอรสไปกระทำกิจบางอย่าง แล้วเสด็จเข้าปรางปราสาท

5.7 การดำเนินเรื่อง หลังจากตั้งเมืองเรียบร้อยแล้ว ก็เริ่มนำเข้าสู่เรื่องตามลำดับ โดยอาศัยตัวละครที่ปรากฏในตอนตั้งเมือง(ตัวเอก) มีพฤติกรรมต่อไป ได้รับมอบหมายให้ทำงาน หรืออื่น ๆ และผูกเหตุการณ์ให้ต่อเนื่องกันไป จนจบ

ในการดำเนินเรื่อง นอกจากจะเป็นไปตามเหตุการณ์แล้ว ยังมีการแทรกเสริมบทตลกเข้าแทบจะทุกตอนเพื่อเพิ่มความสนุกสนานให้แก่ผู้ชม ซึ่งในบทนี้นายหนังจะนำเอาเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหรือเรื่องการเมือง การปกครองมาพูดตลก บางทีตลกเรื่องภาษา ทำให้คนชอบใจ ตัวอย่าง

ตอนสีแก้ว เหว่า นุช รายงานตัวต่อสมเด็จพระรามนรินทร์

พระเจ้ารามนรินทร์ แล้วก็ทหาร ใคร ๆ มีเท่าใด แล้วจะไปกัน

นุช รายงานไปตะบาวแก้ว

เหว่า ขอเดชะใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ปกเกล้าปกกระหม่อม ด้วยพระอาญาไม่พ้นเกล้า ข้าแต่พระพุทธเจ้านายดุเหว่าพะยะคะ

พระเจ้ารามนรินทร์ แล้วตอไป

สีแก้ว ขอเดชะ ใต้เท้าทุกบ้านทุกกรุง

เหว่า ไอ้ไหร

สีแก้ว ไม่ใคร่ไปแหละบ้านนาย พูดไม่ถูกกูหนิ ช่วยแนะให้กูมั่งแล

เหว่า ขอเดชะ

สีแก้ว ขอเดชะ

เหว่า ใต้ฝ่าละออง

สีแก้ว ใต้ฝ่าละออง

เหว่า ธุลีพระบาท

สีแก้ว วาพรือก๊ะ

เหว่า พูดไม่เป็น หูหนวกเข้าเล่า ธุลีพระบาท

สีแก้ว ธุลีพระบาท

เหว่า ปกเกล้า

สีแก้ว ปกเกล้า

เหว่า ปกกระหม่อม ด้วยพระอาญาไม่พ้นเกล้า ข้าแต่พระพุทธเจ้า นายสีแก้วพะยะค่ะ

สีแก้ว ฮอ ยาวนักน้องเหอ คำต่อคำก็ยังไม่ได้ ข้าพเจ้านายสีแก้ว สีแก้ว

อีกตอนหนึ่ง เป็นบทเกี้ยวซึ่งตัวตลกนุชกลายเป็นหญิง พบตลกสีแก้ว สีแก้วไม่รู้ว่าเป็นนุช จึงเกี้ยว

นุช (นางปลอม) (เสียงตุด) ขอโทษคะ

สีแก้ว ไอ้ยะ สงสัยลูกผู้ดี เห็นตดก็ขอโทษ เธอจำนุชไม่ได้เหรอคะ

นุช เย็ดแม่ เสียงนี้กูเคยได้ยินนี่

สีแก้ว พี่ชื่ออะไรจ๊ะ

นุช ประทีปจ๊ะ

เหว่า หื่อ

นุช พี่ประทีปจะไปไหนจ๊ะ

สีแก้ว มานั่งคอยรถ

นุช คอยรถเมล์หรือจ๊ะ

สีแก้ว ไม่ พักบอก ส่วนตัว เด็กมันขับไปเที่ยว เอ มันไปอยู่ที่ไหนวะ ยังไม่เอารถมา แหม ไอ้อย่างนี้ กูแล ๆ มันเพลินไปเสียแล้ว เพราะว่ามันเอารถไปเขบนเขา

นุช พี่ประทีปคะ

สีแก้ว จ้ะ แล้วเธอไปไหนนะจ๊ะ

นุช ไม่น่าจะถามเลย ผู้หญิงเป็นอย่างนี้ทุกคน เป็นฝ่ายเสียเปรียบ วันนั้นคุณลืมแล้วหรือคะ พบกันที่ต้นอโศก

สีแก้ว ความจริงกูไม่เคยรักกับใครนิ ถ้ามันเข้าใจผิดว่ากูเคยรักกับมัน ฟลุคเท่านั้น กู

นุช (เสียงตด) ขอโทษคะ

สีแก้ว พรือมันตดไม่หยุด

เธอจา ฉันจะถามอะไรเธอสักอย่างนะ

นุช ถามอะไรคะ

สีแก้ว หวังว่าเธอคงไม่โกรธฉันนะ

นุช ไม่คะ

สีแก้ว จริงนะ จริงนะ

นุช จริงคะ

สีแก้ว พี่ชื่ออะไรจ๊ะ

นุช ทำพรือรู้

ในการดำเนินเรื่องจะมีบทพากย์ และบทเจรจาประกอบตลอดเรื่อง เกี่ยวกับบทพากย์จะพากย์ไปตามลักษณะตัวละคร ตัวพระ ตัวนาง ตัวยักษ์อันเป็นตัวผู้ร้ายในเรื่อง ในที่นี้จะยกบทพากย์ตัวยักษ์ เสียงห้าว ดุดัน ลีลาการเชิดหยาบ แต่ดูสวยงามด้วยศิลปะ

จะเริ่มเรื่องเมืองทมิฬแผ่นดินยักษ์ อาณาจักรชาญชัยไอศวรรย์
เป็นจอมเจ้าจักรวรรดิอัศจรรย์ บรรลือลั่นโลกาสุธาธาร
สุธาทิพย์ฤทธิรุทธ์ สุดใต้หล้า จรดฟ้าอมฤทธิ์สถิตสถาน
สถิตสถิลอินทรามัฆวาน ยังรุกรานรณรงค์เอาธงชัย
เอาธงชาติของยักษ์ไปปักไปป้อง สั่งจับจองถึงชั้นสวรรค์ไสว
สวรรค์สวัสดิ์ชัชวาหัสนัย ยังพ่ายภัยกุมภัณฑ์ไล่ฟันฟอน
ไล่ฟันฟาดชาติเชื้อเป็นเหยื่อยักษ์ เทพรักษ์ห้าววิรุณเขาขุนขอน
เขาขุนโขดเขตขินถิ่นพญาธร โลกอุดรธาโรโคธานี
ธานีในเมืองมนุษย์สุดขอบฟ้า เป็นภักษาของยักษ์ศักดิ์สูงศรี
ครอบครองเมืองเรืองจรัสปฐพี ปฐพินถิ่นที่บุรีเรือง
บุรีรมย์สมศักดิ์อัคเรศ อัคราอาณาเขตขนาดเขื่อง
ขนาดขันทสีมามหาเมือง มหามารชาญเชื่องกระเดื่องดัง
กระเดื่องแดนแผนที่ศรีปราสาท ศรีประเสริฐเชิดชาติสวาทหวัง
สวาทหวามงามพร้อมเป็นจอมวัง ได้ติดตั้งชื่อฟ้าวราพรรณ

ฯลฯ

บทเจรจา ตัว พระ นาง กษัตริย์ ใช้ภาษากลาง ตัวตลกใช้ภาษาถิ่นใต้

ในขณะที่นายหนังแสดงไปตามท้องเรื่อง จะต้องมีคนส่งและรับรูปหนังข้างละคน นั่งซ้ายขวา คนส่งจะนั่งทางขวามือ คนรับจะนั่งทางซ้ายมือ รูปหนังตัวใดไม่ใช้ก็วางไว้ทางซ้ายมือ ตัวใดที่ต้องใช้ในฉากต่อไป ก็นำมาวางทางขวามือ ผู้ส่งจะได้ส่งให้นายหนังต่อไป

เรื่องที่นำมาแสดง นายหนังส่วนใหญ่จะมีผู้เขียนบทหนังโดยเฉพาะ ผู้เขียนบทของหนังปรีชา คือ นายหนูกลิ่น หัสดินทร ซึ่งรับราชการครู เขียนบทหนังให้หนังปรีชามา 20 กว่าปีแล้ว

เวลาแสดง หนังจะแสดงตั้งแต่เวลา 20.00 น. จนถึงสว่าง เที่ยงคืนพัก 1 ชั่วโมง

โอกาสแสดง หนังตะลุงมักจะแสดงในงานต่าง ๆ เช่น งานสมโภช งานฉลอง งานพิเศษที่จัดเพื่อหารายได้ อาจจะเป็นงานวัด งานคัดเลือกทหารมักจัดในลักษณะแข่งขัน แสดง 2 โรงพร้อม ๆ กัน นอกจากนี้ก็มีแสดงแก้บน

อัตราค่าจ้าง ค่าจ้างจะได้มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความมีชื่อเสียงของคณะหนังตะลุง ถ้าเป็นโรงแข่งก็แพงขึ้นอีก ปัจจุบันไม่ต่ำกว่าหลักพัน

จากการศึกษาเรื่องประเพณีในบทภาษิต แม้ว่าจะมีอยู่เพียง 2 ประการ แต่ก็สะท้อนให้เห็นระเบียบของชีวิตและสังคม ในขณะเดียวกันยังสะท้อนให้เห็นค่านิยมตลอดจนแนวคิดหรือทัศนะที่บุคคลมีต่อสังคม หรือการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี ซึ่งเห็นได้ชัดจากประเพณีทั้งสอง

3.3 ค่านิยม

ค่านิยมเป็นความเชื่ออย่างหนึ่งซึ่งมีลักษณะถาวร นำไปสู่การประพฤติปฏิบัติอันเป็นสิ่งที่ตนเองและสังคมเห็นชอบด้วย และเห็นสมควรยึดถือปฏิบัติตาม ๆ กัน

ในการศึกษาค่านิยมในงานวิจัยฉบับนี้ จะพิจารณาค่านิยมพื้นฐานอันเป็นสิ่งที่สังคมปรารถนา 5 ประการ คือ

3.3.1 การพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียร และมีความรับผิดชอบ

3.3.2 การประหยัดและออม

3.3.3 การมีระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย

3.3.4 การปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา

3.3.5 ความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์

3.3.1 การพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียรและมีความรับผิดชอบ ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้แสดงให้เห็นค่านิยมในเรื่องนี้ของชนชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้ เช่น พาหัวรอด อย่ากอดหมอนนอนถ้า(รอ) ตาย ภาษิตทั้งสองบอกให้ทราบว่า คนเราจะอยู่รอดในสังคมได้นั้น เพราะความสามารถในการพึ่งตนเอง เห็นได้ชัดใน ภาษิตว่า พาหัวรอด ส่วนภาษิตบทที่กล่าวว่า อย่ากอดหมอนนอนถ้าตาย เป็นการกระตุ้นให้คนขยันหมั่นเพียร จึงจะดำเนินชีวิตได้โดยไม่เดือดร้อน ระดับความขยันหมั่นเพียรดังกล่าวในความคิดความเข้าใจของคนท้องถิ่นที่เลี้ยงชีพด้วยภารกสิกรรมก็คือ ทำงานตัวเป็นเกลียว ดังภาษิตที่ว่า ไม่ได้ตั้งวานไม่ได้ตั้งโพก และจากภาษิตบทนี้เช่นดันก็สะท้อนให้เห็นว่าจะต้องทำงานอย่างสม่ำเสมอจะขาดความรับผิดชอบไปไม่ได้ เพราะชนชาวบ้านรู้ซึ้งแก่ใจตนดีว่างานที่ทำนั้นหนักเพียรไร ดังนั้น ควรรู้จักพึ่งตัวเอง ขยันหมั่นเพียรและความรับผิดชอบจึงจะต้องมีควบคู่กันไป ภาษิตชาวบ้านบทอื่น ๆ ที่ย้ำหรือชี้ค่านิยมดังกล่าว ก็คือ สัญชาติเสือไม่ขอเนื้อเพื่อนกิน กระตุ้นให้คนไม่ท้อถอยต่อการประกอบการงาน ปลุกให้คนทรนงในค่าของตน และมุ่งมั่นเพื่อการสร้างฐานะของตน ภาษิตบทนี้แม้จะกล่าวสั้น ๆ แต่ก็มีความเฉียบขาดและเชื่อมั่นในวิถีทางแห่งการพึ่งตนเอง ในขณะเดียวกัน เมื่อมีการกระตุ้นให้คนเชื่อและปฏิบัติตาม ภาษิตก็ยังคอยกำราบหรือปรามไม่ให้คนประพฤติเกินกำลัง ความจำเป็น ดังนั้น ตื่นก่อนไก่ ไถก่อนคราดจึงปรากฏเป็นบทภาษิตขึ้นมา เป็นการติงหรือเตือนให้ปฏิบัติในทางสายกลาง คือ รู้จักประมาณตน ทั้งกำลังและเวลา

เมื่อภาษิตส่วนหนึ่งสอนให้คนรู้จักพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียรและรับผิดชอบแล้ว ภาษิตอีกส่วนหนึ่งจะวางบทลงโทษคนที่ประพฤติตนนอกลู่นอกทาง และดูเหมือนว่าสังคมจะไม่พึงปรารถนาบุคคลเช่นนี้นัก เห็นได้จากบทภาษิตที่ว่า ขี้คร้านเหมือนเรือด ขี้คร้านคือขี้เกียจ เป็นการเปรียบเทียบคนเกียจคร้านทำงานว่าเหมือนตัวเรือด คือไม่ทำการทำงานคอยสูบเลือดผู้อื่น เป็นการบอกให้รู้ว่าการพึ่งพาคนอื่นมากเกินไปนั้น เป็นคนไม่มีค่า เป็นที่รังเกียจของคนอื่น ภาษิตอีกบทหนึ่งที่สนับสนุนก็คือ ขี้คร้านเหมือนนกตบยุง ในขณะเดียวกันบุคคลใดที่ทำงานอย่างเร่งรีบ และทำคราวละมาก ๆ เพื่อให้เสร็จโดยเร็ว คนในสังคมไม่ได้มองว่าเป็นคนขยันหมั่นเพียร แต่จะกลายเป็นคนเกียจคร้านในทัศนะของเขา เช่น

คนขี้คร้านทำการอดตก คือทำให้มากที่สุดโดยไม่คำนึงถึงกำลังตน เพียงเพื่อให้งานเสร็จ จะดีหรือไม่ไม่ใช่สิ่งที่ควรคำนึง สังคมรู้ลักษณะบุคคลเช่นนี้ว่า เป็นคนที่ขาดความขยันหมั่นเพียร ดังนั้น ความขยันหมั่นเพียรจึงเน้นที่คุณค่าของงานด้วย ภาษิตบทต่อมาที่แสดงค่านิยมในประเด็นนี้ คือ กินเหมือนยักษ์ลักขี้คร้าน บุคคลที่กล่าวในภาษิตบทนี้ เน้นคนเกียจคร้านอีกลักษณะหนึ่งคือ กินมากแต่งานทำน้อย หรือไม่ทำเลย คำว่าลักในที่นี้มิได้หมายถึงการลักขโมย แต่เป็นสัญลักษณ์ของการทำงานอย่างระมัดระวัง และได้รับผลสำเร็จจากงานนั้น ภาษิตอีกบทหนึ่งที่กล่าวถึง คนเกียจคร้านประเภทกินมากกว่าทำแต่ดูเหมือนว่าจะทำอยู่บ้างก็คือ เวลากินเหมือนหมาลักสาร เวลาทำงานเหมือนหมาเลียน้ำร้อน คนที่ทำงานแบบหมาเลียน้ำร้อน คือ ทำชั่วครั้งชั่วคราว เอาดีไม่ได้ อีกบทหนึ่งที่สนับสนุนสองบทที่กล่าวมาแล้วคือ การกินการอยู่ใครไม่สู้พอ การพายการถอพอไม่สู้ใคร

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้แสดงให้เห็นค่านิยมในการพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียรและมีความรับผิดชอบอย่างชัดเจน แม้ว่าจะหยิบยกมากล่าวเพียงไม่กี่บทก็มีน้ำหนักเพียงพอในการแสดงค่านิยมดังกล่าว และจากบทภาษิตเช่นกันที่ทำให้มองเห็นว่าค่านิยมในเรื่องนี้เป็นที่ต้องการของสังคมมากที่เดียว ภาษิตชาวบ้านสะท้อนให้เห็นว่า แม้แต่ญาติพี่น้องก็ไม่ควรจะพึ่งพาอาศัยดังบทภาษิต กล่าวว่า พี่ ๆ น้อง ๆ เงินทองคนถุง ซึ่งจะเห็นได้ว่าภาษิตมุ่งให้ทุกคนสร้างฐานะด้วยการพึ่งตนเองทั้งสิ้น และผลที่ตามมาก็คือการขจัดปัญหาความผิดพ้องหมองใจเกี่ยวกับเงินทองระหว่างญาติได้ดีทีเดียว เพราะภาษิตดังกล่าวทำให้ต้องยอมรับและยิ่งกว่านั้นภาษิตบทที่กล่าวว่า เรือคนลำพายคนเล่ม ยังเป็นการย้ำให้รู้จักช่วยตนเองตามกำลังความสามารถในการประกอบอาชีพมากขึ้น เพราะทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน คำว่า เรือ และพาย เป็นสัญลักษณ์ของงานที่ทุกคนจะต้องกระทำ เพื่อเป้าหมายการดำเนินชีวิตที่สมบูรณ์ จะหวังพึ่งหรือหวังได้ทรัพย์สินจากญาติพี่น้องหรือปู่ยาตายาย ไม่ได้ เพราะชนชาวบ้านมีทัศนะว่า สิ่งนี้เป็นสิ่งที่ไม่ควรหวัง ซึ่งเขาถ่ายทอดออกมาเป็นบทภาษิตว่า นาพ่อเฒ่า(ตา) พร้าวหลวงยาย เป็นสิ่งไม่แน่นอน เพราะปู่ยาตายายนี้ ลูกหลานมาก รักใครชอบใครก็ยกให้คนนั้น ควรจะ

แสวงหาทรัพย์ด้วยตนเองดีกว่า ชนชาวบ้านไม่ปรารถนาให้ชนรุ่นหลังรอคอยเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากญาติผู้ใหญ่ แต่มุ่งหวังให้รู้จักทำงานช่วยตนเอง นับเป็นวิธีการสอนที่ชาญฉลาดเพื่อให้บุตรหลานรู้จักพัฒนาตนเองและเป็นหลักประกันว่าทุกคนจะสามารถเลี้ยงตัวเองได้ แม้ตนเองจะล่วงลับไปแล้ว ภาษิตที่กระตุ้นให้คนรู้จักสร้างฐานะด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนมีหลายบทปรากฏออกมาในคำกล่าวที่ว่า สิ่งที่ทุกคนไม่พึงหวังคือ นาหลวงยาย-ควายพ่อตา นาพ่อเฒ่าพร้าวน้าเณร นับเป็นการกระตุ้นบุรุษเพศผู้ทำหน้าที่หัวหน้าครอบครัวได้ชะงัดนัก เมื่อก้าวเข้าไปเป็นเขยในครอบครัวใด ก็ต้องทำงานช่วนตนเอง ไม่หวังสมบัติของพ่อตาแม่ยาย แต่ถ้าหากว่าได้มาเป็นของตนก็นับว่าเป็นโชคดี แต่ถ้าไม่ได้รับก็ไม่เดือดร้อน เพราะไม่ได้คิดมุ่งหวัง ดังนั้นจึงเป็นประโยชน์สำหรับตน เพราะความขุ่นข้องหมองใจซึ่งเป็นตัวก่อให้เกิดความอกตัญญู ก็ไม่เกิดขึ้น ประการสำคัญที่เกิดจากการปฏิบัติภาษิตบทนี้ก็คือ ไม่เสียกำลังใจ เสียเวลาในการสร้างฐานะของตนเอง เพราะตนตระหนักตลอดมาว่า ต้องช่วยตัวเองจึงจะมีกินมีใช้

เมื่อสังคมส่งเสริมค่านิยมในการพึ่งตนเองขยันหมั่นเพียร และการรับผิดชอบแล้ว ก็ย่อมจะมอบรางวัลหรือผลประโยชน์ที่ควรจะได้รับเมื่อปฏิบัติตามค่านิยม และลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืน ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้สะท้อนให้เห็นทั้งสองประการ ภาษิตที่กล่าวถึงรางวัล คือ กล้าได้กล้าเสีย ขี้ค้านเขี่ยให้เพื่อนกิน นั่นก็คือ การได้ทรัพย์เงินทอง และเพื่อนพ้องมากขึ้น ภาษิตบทต่อมาก็คือ ไฟธาตุพอได้กินผ้าถุงเสียมั่ง อย่างน้อย ๆ ประโยชน์ที่เกิดขึ้นคือการมีสุขภาพร่างกายดี แม้ว่าจะไม่ร่ำรวยเหมือนคนอื่น นับว่าเป็นการให้กำลังใจไม่น้อยทีเดียว ภาษิตที่กล่าวยืนยันว่าถ้าทุกคนขยันหมั่นเพียร ชีวิตจะต้องสุขสบาย ก็คือ มือหดปากอดด้วย ครั้นมือหวย(เคลื่อนไหว)มักได้ผล เมื่อยืนยันคุณค่าของการประพฤติตามค่านิยมนี้แล้ว ภาษิตก็ย่อมยืนยันโทษที่เกิดขึ้นจากการฝ่าฝืนค่านิยมไว้ด้วย นั่นก็คือ เรียนขี้ค้านให้เรียนจน ถ้าขี้ค้านเมื่อใดก็จนเมื่อนั้น มือหดปากอดด้วย.... เมื่อไม่ทำงานก็ไม่มีกิน ขี้คร้านการคู่เข็ญใจ เกียจคร้านทำงานย่อมจะคู่กับความยากจน เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามชนชาวบ้านก็หวงใยลูกหลานไม่อยากจะลงโทษ ดังนั้นภาษิตประเภทตักเตือนหรือประนามเพื่อให้มีมานะ เช่น กูตายได้กินสองมือ กูตายได้พบรส จึงเกิดขึ้น

3.3.2 การประหยัดและออม ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ที่สะท้อนค่านิยมในเรื่องนี้เท่าที่ผู้วิจัยเก็บรวมรวมมามีน้อยและไม่สะท้อนออกมาตรง เช่น ทำมือเติบ มีเงินในเป้า(กระเป๋า) เด็กสาวชอบใจ ไม่มีสักบาทลูกทาสก็ไม่ใฝ่ ซึ่งส่งเสริมค่านิยมการประหยัดและออม โดยชี้ให้เห็นคุณค่าของการประหยัดและออม อันมีส่วนทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของบุคคลดีขึ้น ที่น่าสังเกตก็คือบทภาษิตบางบทสะท้อนให้เห็นความรังเกียจของสังคมต่อบุคคลที่ประหยัดและออมมากเกินไป และดูเหมือนว่าบุคคลดังกล่าวจะเป็นผู้ด้อยค่าในสังคม ดังตัวอย่าง ของเองขี้เหน ของเพื่อนพังเพื่อใครเอา หมายความว่า ของตนไม่อยากให้ แต่อยากได้ของคนอื่น ขี้ไม่ให้หมากิน หรือ ขี้ผา(ผ้า)กับขวานไม่ออก

เมื่อพิจารณาการปรากฏของบทภาษิตที่แสดงค่านิยมเกี่ยวกับการประหยัดและออมมีน้อย อาจจะเนื่องมาจากความเป็นอยู่โดยเฉพาะฐานะทางเศรษฐกิจของชนชาวบ้านส่วนใหญ่ค่อนข้างดี เพราะความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ แม้จะฟุ่มเฟือยก็ไม่ทำให้ตกทุกข์ได้ยาก ดังนั้นการประหยัดและออมจึงยังไม่จำเป็นมากนัก เพียงแต่ไม่ให้ประมาทและรู้คุณค่าของทรัพยากรเหล่านั้น โดยมีภาษิตบทหนึ่งมารองรับข้อคิดเห็นดังกล่าว คือ คุณข้าวเท่าหัวเรือ คุณเกลือเท่าหัวช้าง ภาษิตบทนี้ถ้ามองในแง่ประหยัดและออมก็มองได้ว่า ถ้าบุคคลตระหนักในคุณค่าของสิ่งของบริโภคย่อมไม่กินอยู่อย่างฟุ่มเฟือย หรือกินทิ้งกินขว้าง เพราะถ้าทำเช่นนี้ก็ถือว่าไม่กตัญญูต่อข้าวปลาอาหารที่เลี้ยงตนเองมาตั้งแต่เล็กจนโต ดังนั้นค่านิยมเกี่ยวกับการประหยัดและออมจึงถูกปลูกฝังโดยไม่รู้ตัว จนเกิดเป็นความเคยชินและประพฤติเป็นนิสัยในตัวบุคคล

หลังจากศึกษาค่านิยมเรื่องนี้แล้ว ทำให้ผู้วิจัยมองเห็นความสอดคล้องต้องกันกับค่านิยมการพึ่งตนเอง นั่นก็คือ บุคคลใดรู้จักพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพแล้ว ฐานะทางเศรษฐกิจย่อมดี เมื่อเศรษฐกิจดี ก็ไม่เดือดร้อนในการจับจ่ายใช้สอย เพียงแต่รู้จักประมาณตนไม่เป็นคน มือเติบ ในรายจ่าย รายรับ ตลอดจนตระหนักในคุณค่าของสิ่งของบริโภค ก็เป็นการเพียงพอที่จะใช้ชีวิตได้อย่างสุขสบาย

3.3.3 การมีระเบียบวินัยและเคารพต่อกฎหมาย ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมมานั้นอาจกล่าวได้ว่า ภาษิตส่วนใหญ่สะท้อนให้เห็นค่านิยมเรื่องนี้ โดยเฉพาะภาษิตที่มุ่งอบรมสั่งสอน ภาษิตเหล่านี้ไม่กล่าวถึงระเบียบวินัยและการเคารพต่อกฎหมายอย่างตรงไปตรงมา แต่จะแฝงเร้นอยู่ในบทภาษิต เช่น ปิดราก ปักราก สะท้อนให้เห็นการคดโกงเงินของผู้ว่าจ้างต่อลูกจ้าง การคดโกงก็เป็นส่วนหนึ่งของการขาดระเบียบวินัย ซึ่งเป็นกฎของสังคม อันเปรียบเหมือนกฎหมายของบ้านเมือง เหตุที่กล่าวเช่นนี้ เพราะบุคคลใดที่กระทำผิดกฎนี้จะถูกสังคมลงโทษหนักไปตามการกระทำด้วยวิธีที่ว่าอาจจะไม่ได้รับความช่วยเหลือจากใครอีกเลย ดังนั้น ก็น่าจะมองได้ว่ากฎของสังคม ก็คือกฎหมายนั่นเอง แต่ที่แตกต่างกันก็คือไม่ได้กล่าวไว้ในตัวบทกฎหมายของบ้านเมือง และไม่มีบทกำหนดโทษไว้ว่าจำคุก หรือ ปรับ ซึ่งถ้าจะมองกฎของสังคมเราก็พบว่า การจำคุกและปรับก็เทียบกับการที่บุคคลผู้นั้นไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม ขาดผู้คบหาสมาคม นั่นเอง

บทภาษิตบทต่อมาที่สะท้อนค่านิยมการมีระเบียบวินัยและเคารพต่อกฎหมาย คือ อย่าข้ามหัวฤาษี ในภาษิตบทนี้จะเห็นกฎของสังคมคือ ข้อห้ามบุคคลไม่ให้กระทำสิ่งที่ลบหลู่ครูบาอาจารย์ เมื่อห้ามไม่ให้ประพฤติก็เป็นกฎขึ้น ระเบียบวินัยก็ตามมา นั่นก็คือ ทุกคนต้องตนอยู่ในความเคารพครูบาอาจารย์ ดังนั้น สถานภาพของครูบาอาจารย์และสู่กศิษย์จึงเกิดขึ้น อาจจะพูดได้ว่า ระเบียบวินัยในภาษิตบทนี้ คือ การมีสัมมาคารวะ ภาษิตอีกบทหนึ่งซึ่งสะท้อนค่านิยมเรื่องระเบียบวินัยและเคารพต่อกฎหมาย ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับบทที่กล่าวมาก็คือ ทำเฮา เป็นคำกล่าวตำหนิเด็กที่กล่าววาจาล่วงเกินผู้ใหญ่ นับว่าคำกล่าวนี้ ชี้ให้เห็นระเบียบวินัยในการวางตัวของเด็ก เมื่อเข้าใกล้ผู้ใหญ่ จะต้องมีความเคารพยำเกรง โดยเฉพาะการพูดจา ภาษิตอีกบทหนึ่งซึ่งนับว่าเป็นระเบียบวินัยที่เยาวชนจะต้องมีคือ ไม่ ทำพี่ หมายถึงน้องที่พยายามประพฤติตนเช่นพี่ หรือเด็กที่ประพฤติเช่นผู้อยู่ในวัยสูงกว่าตน ซึ่งสังคมถือว่าไม่สมควรประพฤติ นับว่าภาษิตสองบทนี้กำหนดระเบียบไว้ว่า เด็กควรมีพฤติกรรมที่เหมาะสมกับวัยตนเอง เพียงประพฤติตนเช่นพี่สังคมก็ไม่อนุญาต ย่อมจะไม่เปิดโอกาสให้ประพฤติตนเหมือนผู้ใหญ่แน่นอน นับว่าภาษิตสองบทนี้ชี้ให้เห็นระเบียบวินัยของคนในสถานภาพเหล่านี้คือ เด็ก ผู้ใหญ่ น้องและพี่

ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้บทอื่น ๆ ที่สะท้อนให้เห็นระเบียบวินัย ได้แก่ เดินเหมือนยกธัว อย่าหลาเหินเดินให้ดี หลาว ๆ เหมือนจีนตาจก เดินท้ายเหมือนแมวอาด ควบคุมการเดินให้ดูเรียบร้อย ตัวอย่างที่ยกมาเป็นการตำหนิ สตรี สังคมจะวางกฎเกณฑ์การวางตัวให้แก่สตรีมากกว่าบุรุษ แม้ภาษิตบทนี้ก็เช่นกัน คือ ทำหน้าเหมือนหวัก ควบคุมการแสดงออกทางใบหน้า ส่วนภาษิตอีกบทหนึ่งบอกว่า ยืนเหมือนเสาธงวัดร้าง ใช้ควบคุมทั้งบุรุษและสตรี เพื่อความมีบุคลิกดี เพราะการยืนจะมองเห็นเด่นชัด ภาษิตยังควบคุมแม้การกิน เช่น กินเหมือนยัดบอก กล่าวตำหนิคนที่รับประทานอาหารมากเกินไป ตะกรุมตะกราม การที่กล่าวตำหนิก็เพื่อปรามคนไม่ให้ประพฤติเช่นนั้น ระเบียบวินัยที่เกี่ยวข้องกับการวางตัว ยังมีกล่าวถึงการระมัดระวังในการใช้วาจา เช่น ปากมาก ปากเปียก ตักเตือนคนที่ชอบพูดมากพูดเพ้อเจ้อ ไร้สาระ ซึ่งมักจะควบคุมสตรีเช่นกัน การพูดจาไร้สาระที่ดูเหมือนจะเน้นหนักไปทางบุรุษคือ พูดเหมือนนกยางขี้ใส่เล ป็นการพูดเพ้อเจ้อ พูดโดยไม่คิดให้รอบคอบ มีบทภาษิตที่ควบคุมการพูดดังกล่าวอีก เช่น พูดไหลไผ พูดไม่หมัง(ระวัง) เตือนทั้งบุรุษและสตรี การพูดจาประจบประแจงก็เป็นอีกอย่างหนึ่งที่สังคมไม่ชื่นชอบ แต่ก็ไม่วางกฎเกณฑ์เข้มงวดนัก ดังปรากฏบทภาษิตว่า โคลงหัวนุ้ย จากการประจบประแจงจะด้วยวัตถุประสงค์อะไรก็ตาม สิ่งที่ตามติดมาทางวาจาโดยไม่รู้ตัวก็คือ การพูดไม่ตรงกับความจริง อาจจะหลีกเลี่ยง บ่ายเบี่ยงในเบื้องต้น ต่อมาจะกลายเป็นคนโกหก ตลบตะแลงไปได้ในที่สุด สังคมมองเห็นจุดอันตรายในด้านวาจาจึงใช้ภาษิตเข้าไปควบคุมโดยการกล่าวติเตียนบุคคลที่พูดจาโกหกตลบตะแลงว่า ขี้หกเหมือนชูหกค่ำ เท็จเหมือนหยะ(ขยะมูลฝอย) หกเหมือนหญ้า และที่รุนแรงก็คือ การเป็น คนหัวหมอ แต่อย่างไรก็ตามถ้าหากพูดจา พายซื่อ คือ พูดตรงเกินไปสังคมก็ไม่นิยมนัก อาจจะมองว่าเป็นการไม่ฉลาด เพราะในการดำเนินชีวิตนั้นต้องผจญอุปสรรคมากมาย การต่อสู้เพื่อเอาชีวิตรอดต้องใช้สติปัญญา เมื่อมองความ พายซื่อ ว่าไม่ฉลาดแล้วก็ไม่อยากให้เป็นเช่นนั้น จึงมีภาษิตเข้ามาควบคุมไม่ให้คน พายซื่อ หรือหงหมอเกินไป ภาษิตบทนั้นก็คือ พูดไหรอย่าให้ขาดทุน จะเห็นว่าเกณฑ์ทางวาจานั้นฝึกให้คนใช้สติปัญญาเสมอ ยังมีคนบางคนที่แตกต่างออกไปจนสังคมต้องการให้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางวาจาเสียใหม่เพื่อเข้าสู่กฎเกณฑ์

หรือระเบียบวินัยของสังคม ดังภาษิตที่ว่า ปากหนักเหมือนครกเบือ กระตุ้นให้คนที่ไม่ชอบพูดได้พูดเสียบ้าง การพูดจาอีกลักษณะหนึ่งที่สังคมต้องควบคุมอย่างเต็มที่ คือ การทำร้ายกันด้วยวาจา ซึ่งสังคมไม่ยกย่อง และเปรียบเทียบพฤติกรรมนี้กับสัตว์เดรัจฉานว่าดำเหมือนไก่เจาะตาหนู และวาจาที่ห้ามขาดถือเป็นกฎเกณฑ์ของสังคม คือ อย่าด่าพ่อล่อแม่

กล่าวได้ว่า ภาษิตสะท้อนค่านิยมด้านความมีระเบียบวินัยและการเคารพต่อกฎหมายได้ดีทีเดียว แม้จะไม่ได้กำหนดบทลงโทษไว้เด่นชัด ก็สามารถควบคุมให้คนประพฤติตนตามระเบียบวินัยที่สังคมวางไว้ เพราะการถูกตำหนิ ติเตียน จะเป็นบทลงโทษที่ทำให้คนเกรงกลัวได้ เท่ากับถูกคุมขัง หรือทั้งจำทั้งปรับ อาจจะตลอดชีวิตก็ได้

3.3.4 การปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา ในการปฏิบัติตามคุณธรรมทางศาสนาคือการมีจริยธรรม เมื่อบุคคลใดประพฤติปฏิบัติตนโดยอาศัยธรรม ย่อมจะยกระดับจิตใจและการกระทำของคนนั้นให้สูงขึ้น ผลแห่งการประพฤตินั้นย่อมส่งให้คน ๆ นั้นมีคุณธรรมในที่สุด ดังนั้นในการวิเคราะห์ค่านิยมในข้อนี้ผู้วิจัยจะใช้คำว่า จริยธรรมแทนการปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา

ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้แสดงค่านิยมในเรื่องจริยธรรมไว้เด่นชัด เพราะภาษิตเป็นเครื่องมือในการสื่อความประสงค์ของสังคมอันเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมโดยตรง การประพฤติใดที่ทำให้สังคมสงบหรือไม่สร้างความเดือนร้อนให้แก่คนอื่นถือว่าเป็นความประพฤติดี จริยธรรมเป็นเกณฑ์ตัดสินว่าพฤติกรรมใดดี พฤติกรรมใดไม่ดีไม่ควรประพฤติ ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวให้เห็นเด่นชัดตามการปรากฏของภาษิต

ความอ่อนน้อมถ่อมตน

ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้แสดงให้เห็นค่านิยมของคนในสังคมที่มีต่อบุคคลที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน โดยยกย่องบุคคลผู้ปฏิบัติตนตามจริยธรรม ข้อนี้ อย่างเห็นได้เด่นชัด การนำเสนอค่านิยมในบทภาษิตส่วนใหญ่จะเป็นไปในลักษณะติติงผู้ไม่ประพฤติ การติติงหรือยกย่องวัดจากการลงโทษหรือให้รางวัล ซึ่งปรากฏในบทภาษิต มี ทั้งที่ผูกเป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง ภาษิตบทแรกคือ ไม้อ่อนน่าหอนหัก ไม้แข็งนักมักหักหนา คีรีสูงเทียมฟ้า

จอมปลวกน้อยค่อยเพิ่มพูน ภาษิตบทนี้พูดในลักษณะเปรียบเทียบโดยใช้สัญลักษณ์ ไม้อ่อน ไม้แก่ และภูเขากับจอมปลวก อันไม้อ่อนย่อมจะเอนลู่ไปตามแรงลม ลมจะพัดจัดอย่างไร ไม้อ่อนจะไม่หัก ตรงข้ามกับไม้แข็งต้านลม ถ้าลมพัดจัดก็หักโค่นลงได้ เปรียบเทียบกับบุคคลที่ออนน้อมถ่อมตนย่อมอยู่ในสังคมที่วุ่นวายได้ ส่วนคนที่แข็งกระด้าง หรือหยิ่งทะนงย่อมอยู่ได้ยาก เช่นเดียวกับภูเขาและจอมปลวก ภูเขาย่อมถูกภัยธรรมชาติทำลายให้ผุกร่อนไปตามกาลเวลา ในขณะที่จอมปลวกมีแต่จะโตขึ้น ดังนั้นบุคคลควรเป็นเช่นไม้อ่อนหรือจอมปลวกดีกว่าจะเป็นไม้แก่หรือภูเขา นั่นก็คือการรู้จักปฏิบัติตนเป็นผู้มีความออนน้อมถ่อมตนดีกว่าจะยกตนเหนือคนอื่น ภาษิตที่สนับสนุนการรู้จักออนน้อมถ่อมตน คือ เกล้าผมพอสมหน้า จะนุ่งผ้าพอสมศรี อย่ากวดอวดว่ามี จึงจะดีมีคุณนับ ภาษิตบทนี้พูดเป็นสัญลักษณ์ให้ตีความเช่นเดียวกับบทแรก แต่ขยายความเพิ่มเติมว่า การออนน้อมถ่อมตน นั้น [redacted] อย่างไร เกล้าผมพอสมหน้า จะนุ่งผ้าพอสมศรี บอกลักษณะของความออนน้อมว่าต้องมีความพอดี คือรู้จักประมาณตนในการแต่งกาย ทรงผมต้องรับกับใบหน้า เครื่องนุ่งห่มก็พอเหมาะกับผิวพรรณ และฐานะของตน ความต่อมายืนยันคำกล่าวนี้ นั่นก็คือ อย่ากวดอวดว่ามี จึงจะดีมีคุณนับ อย่าโอ้อวดว่าตนร่ำรวย สังคมจึงจะยกย่องและยอมรับนับถือ จากภาษิตดังกล่าวแสดงระดับของความออนน้อมถ่อมตนว่าความพอเหมาะพอดีของบุคคลนั่นแหละคือการปฏิบัติตนตามจริยธรรมข้อนี้ ภาษิตบทต่อมาที่เสนอแนะวิธีปฏิบัติ คือ เรือแล่นอย่าแล่นแซง อย่าอวดแรงข้ามเหวเขา เขาว่าเราบ้าเบ่า เพราะมัวเมาไม่เหมือนเพื่อน อย่าได้แข่งขันกับบุคคลอื่นที่เขาดีกว่า หรืออวดโอ้ความสามารถของตนจนเกินไป บทลงโทษที่สังคมมอบให้ก็คือ เขาหาเราบ้าเบ่า เพราะมัวเมาไม่เหมือนเพื่อน นับว่าเป็นการลงโทษที่รุนแรง ภาษิตบทนี้ชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่ทำให้คนไม่ออนน้อมถ่อมตน คือ ความทะเยอทะยาน ซึ่งสังคมอยากจะทำลาย และสิ่งที่จะทำลายได้คือ การรู้จักข่มใจตนให้เลิกทะเยอทะยาน โดยเอาสภาพจิตที่วิปริตมาเป็นผลที่เกิดจากความทะเยอทะยาน และเอาสภาพจิตที่เกิดจากความปีติสุขจากคำยกย่องสรรเสริญมาเป็นผลในการรู้จักออนน้อมถ่อมตน โดยประพฤติจริยธรรมที่ตัดความทะเยอทะยานออกไปและนำความออนน้อมถ่อมตนเข้ามา นั่นคือ จริยธรรมในข้อ รู้จักประมาณตน นับว่า

บทภาษิตเหล่านี้สะท้อนค่านิยมการปฏิบัติตามคุณธรรมหรือ ประพฤติจริยธรรมได้อย่างลึกซึ้ง

เมื่อสังคมสร้างค่านิยมความอ่อนน้อมถ่อมตนให้คนในสังคมปฏิบัติแล้ว สังคมก็ต้องควบคุมให้คนปฏิบัติตาม ภาษิตสะท้อนให้เห็นวิธีการควบคุม ดังบทภาษิตที่ว่า ทำพี่ ทำตัวเก่งเกินวัย หนอใหญ่หวาลำ ผู้น้อยวางตัวเหนือผู้ใหญ่ อวดดี ลูกที่อวดเก่งล่วงเกินบิดามารดา อย่าข้ามหัวฤาษี ไม่ล่วงละเมิดครูบาอาจารย์ เมื่อบุคคลประพฤติตนเช่นนี้ ก็ขาดความอ่อนน้อมถ่อมตน สังคมจะกำราบโดยการกล่าวติเตียนผ่านภาษิตว่า ทำเป็นหมาดอใหญ่ ทำลักเลงเหมือนหมาดอใหญ่ เปรียบบุคคลเช่นนี้ว่า เป็นเหมือนสุนัขเพศผู้ที่คอยระรานสุนัขตัวอื่น ๆ แสดงว่าสังคมไม่ยกย่องผู้ขาดคุณธรรมในข้อนี้

เหตุที่สังคมให้ความสำคัญแก่บุคคลผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตนมากเช่นนี้ เพราะจริยธรรมข้อนี้เป็นพื้นฐานของจริยธรรมอื่น ๆ อีก ได้แก่การมีสัมมาคารวะ และความกตัญญูกตเวที ดังจะได้กล่าวต่อไป

การมีคารวธรรม

การมีคารวธรรม หรือการมีสัมมาคารวะ ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้แสดงการประพฤติจริยธรรมต่อผู้มีพระคุณสูงสุดจนถึงบุคคลทั่วไป เพื่อสัมพันธ์อันดีระหว่างกันในสังคม ภาษิตบทแรกที่กล่าวก็คือ

คิวรคิดเป็นนิจสิน ทุกยามกินและยามนอน
คำนับลงกับหมอน แล้วขอพรพระพุทธคุณ
คุณครูคุณบิดา คุณน้าป้าอนุกูล
บรรดาที่มีคุณ ขอพึ่งบุญมาคุ้มกัน
คนดีดังนี้แหล้ วาดีแท้พ้นโทษทัณฑ์
ครั้นตายได้ไปสวรรค์ เพราะใจท่านนบนอบคุณ

จากภาษิตบทนี้กล่าวถึงลักษณะของจริยธรรมอันเรียกว่าคารวธรรม คือ การกราบไหว้ระลึกถึงคุณของบุคคลผู้มีพระคุณสูงสุดคือพระพุทธเจ้า ในฐานะที่ทรงชี้ทางสว่างให้แก่ชีวิตทุกชีวิต รองลงมา คือ ครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้อันเป็นการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น รู้จักความดีและความชั่ว ช่วยให้การดำเนินชีวิตเป็นไปโดยถูกต้อง บิดามารดา

เป็นผู้ให้กำเนิดชีวิตและเป็นครูคนแรก ตลอดจนพี่ป้าน้าอาบุคคลอื่นที่มีคุณกับตน ดังนั้น บุคคลทุกคนควรจะกราบไหว้ ระลึกถึงพระคุณอยู่เสมอ และผลจากการที่แสดงคารวธรรม ก็คือ ความปลอดภัย การยอมรับว่าเป็นคนดีที่สังคมต้องการ เป็นผลตอบแทนที่คุ้มค่าในชีวิตนี้ สังคมยังให้ผลตอบแทนแก่บุคคลที่มีคารวธรรมแม้จะตายไป ก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ อันเป็นความหวังของคนทั่ว ๆ ไป นับได้ว่าสังคมให้ความสำคัญในค่านิยมเรื่องนี้

ภาษิตบทต่อไปที่แสดงถึงคารวธรรมของบุคคลที่มีต่อบุคคลอื่น ๆ ว่าควรจะประพฤติเช่นไรจึงจะเหมาะสม ภาษิตที่ว่า อย่าข้ามหัวฤาษี คือ การแสดงการคารวะด้วยกริยาไม่ล่วงละเมิดครูบาอาจารย์ ศิษย์ลบหลู่ครู ถึงเรียนรู้ไม่ดี เป็นภาษิตที่กล่าวถึงโทษของการลบหลู่ ครูบาอาจารย์ คือจะเรียนหนังสือไม่ได้ผลดี ศิษย์คนใด ที่มีพฤติกรรมดังกล่าว ย่อมเป็นศิษย์ที่ขาดความเชื่อถือ หรือยอมรับความรู้ความสามารถของครู เมื่อเป็นเช่นนี้ก็เป็นที่แน่ใจได้ว่า ความสนใจ หรือตั้งใจ[illegible]คำสอนของครูบาอาจารย์ ก็หย่อนไปตามความรู้สึกที่ตนมีอยู่ในใจ ความรู้ก็ได้น้อย นับว่าเป็นการลงโทษโดยตัวของตัวเอง ดังนั้น ชนชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้จึงผูกภาษิตให้ศิษย์มีคารวธรรมต่อครูบาอาจารย์ เพื่อ เป็นการพัฒนาคนให้มีคุณธรรม ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาสังคมด้วย

ภาษิตที่กล่าวถึงคารวธรรมต่อบุคคลทั่วไป โดยเฉพาะผู้ทรงศีลและผู้อาวุโส ดังตัวอย่างภาษิต ไม่รู้จักหัวต้นหัวเณร อย่าข้ามหัวฤาษี ซึ่งภาษิตสองบทนี้มีความหมายใกล้เคียงกัน คือ ไม่ล่วงเกินสมณชีพราหมณ์ เพราะบุคคลเหล่านี้เป็นผู้ทรงคุณความดี ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ที่สำคัญคือเป็นผู้สืบพระศาสนา นับเป็นผู้มีคุณอันยิ่งใหญ่ ต่อ ชนชาวบ้านและสังคมนั้น ๆ เนื่องจากเป็นผู้แยกดีและชั่วออกจากกัน พร้อมทั้งเสนอแนวทางการประพฤติในทางที่เหมาะที่ควรให้แก่มหาชน ดังนั้นบุคคลเหล่านี้จึงสมควรที่ทุกคนจะแสดงคารวธรรมให้เหมาะกับฐานะของท่าน โดยการกระทำเบื้องต้นคือ การแสดงคารวธรรมโดยการยกย่อง ไม่ล่วงเกิน เข้าไปหาด้วยการตระหนักใจว่าบุคคลเหล่านั้น ดำรงตนด้วยการมีศีล และรักษาคุณความดีเอาไว้ ให้ชนรุ่นหลังได้เป็นแนวทางปฏิบัติ

เมื่อสังคมต้องการให้ทุกคนมีคารวธรรมต่อผู้ทรงศีลแล้ว ก็ย่อมจะให้ทุกคนมีต่อผู้อาวุโสกว่าตนเพื่อเป็นการส่งเสริมคุณความดีที่ได้รับมาจากผู้ทรงศีลให้มั่นคงขึ้น ทำให้คน

ตระหนักและตั้งมั่นอยู่ในความดี อันเป็นผลประโยชน์ยิ่งใหญ่ต่อส่วนรวม ดังนั้น คารวธรรมที่บุคคลพึงมีต่อผู้อาวุโสจึงมีขึ้น ดังบทภาษิตที่ว่า อย่าทำหน่อใหญ่หวาลำ นับเป็นการปรามให้ผู้ออนอาวุโสรู้จักวางตัว ไม่ล่วงเกินผู้ใหญ่ เพราะภาษิตบทนี้ชี้ให้เห็นว่า หน่อไม้ (ไม้ไผ่ต้นอ่อน) ยอมจะใหญ่หรือโตกว่าลำ (ต้นไผ่)ไม่ได้ ภาษิตดังกล่าวนอกจากจะสะท้อนให้เห็นคารวธรรมแล้วยังสะท้อนให้เห็นการจัดระดับของคนในครอบครัวเดียวกัน อันเปรียบเหมือนกอไผ่ ย่อมจะมีหน่อ ลำต้น อยู่ในกอเดียวกัน กอไผ่จัดลำดับต้นไผ่ โดยความแก่ อ่อน ของลำต้นหรืออายุของมันไม่ต่างกับบุคคล เพราะบุคคลในครอบครัวเดียวกันจะจัดลำดับตามวัยและฐานะและสิ่งที่พิเศษเหนือต้นไม้ก็คือการมีคุณธรรมข้อคารวธรรมจะเห็นได้จากข้อความตอนต้นในบทภาษิตที่ว่า อย่าทำ คืออย่าพึงกระทำนั่นเอง เมื่อในครอบครัวเดียวกันมีคารวธรรมต่อกันย่อมง่ายต่อการที่จะมีต่อผู้อาวุโสอื่น ๆ ที่ไม่ได้เกี่ยวข้องเป็นญาติ ดังบทภาษิตที่ว่า อย่าข้ามภราบผู้หลักผู้ใหญ่ นั่นก็คือเมื่อเข้าใกล้ผู้ใหญ่อันเป็นหลักของครอบครัวและสังคมต้องมีคารวธรรมในการกระทำทางกาย ทางวาจา ทางกายก็คือ เมื่อเดินผ่านหน้าหรือหลัง อย่าใช้กิริยา ข้าม คือไม่มอง หรือเมินเฉย เดินผ่านไปโดยไม่แสดงความเคารพ การแสดงความเคารพทางกายคือ รู้จักก้มหัวหรือโน้มตัว ให้ต่ำกว่าผู้ใหญ่ ส่วนการแสดงทางวาจาก็คือการไม่พูดจาลบหลู่คุณท่าน พูดจาไพเราะออนหวาน ไม่มีลักษณะของ ข้าม คือพูดไม่ไพเราะ พูดล่วงเกิน เป็นต้น ภาษิตอีกบทหนึ่งที่สนับสนุนคารวธรรมต่อผู้อาวุโส และใช้ในลักษณะเดียวกัน กับภาษิตดังกล่าวก็คือ อย่าข้ามหัวผู้ใหญ่

นอกจากจะมีคารวธรรมต่อบุคคลดังกล่าวแล้ว ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ยังชี้แนะให้บุคคลมีคารวธรรมต่อบุคคลอื่นอันมีฐานะทางสังคมแตกต่างจากตน เช่น อย่านั่งเทียมผู้ดี อย่าพาทีให้สูงใหญ่ นั่นก็คือ การมีคารวธรรมต่อบุคคลที่สูงกว่าตน ทั้งยศศักดิ์และตระกูล คำว่า อย่านั่งเทียม หมายถึงการทำตัวเสมอเขา ทั้ง ๆ ที่เราต่ำกว่า สิ่งกำกับมาอีกอย่างหนึ่งก็คือ คำพูดอย่าโอ้อวดเกินความสามารถ หรือยกตนข่มท่านจะนำภัยมาสู่ตน เพราะถ้าตนต้องกระทำตามที่พูดไว้ไม่ได้ก็ย่อมนำอันตรายมาสู่ตน โดยเฉพาะถ้าผู้ที่สูงกว่าตนทั้งอำนาจและหน้าที่มอบหมายให้กระทำในสิ่งที่ตนได้พูดโอ้อวดไว้ อีกบทหนึ่งพูดถึงการมีคารวธรรมต่อผู้มี

อำนาจหรือเจ้านาย นั่นก็คือ อย่าล่วงเกิน หรือลองดี แม้ว่าเขาจะตกต่ำลง เพราะผู้มีอำนาจสามารถให้ร้ายแก่ตนได้ ทางที่ดีที่สุดคือ วางเฉย ดังภาษิตที่ว่า อย่าคลำหางเสือผอม ราชสีห์ยอมข่ามเกรง เจ้านายของเราเอง อย่าลวนลามอุเบกษา จากภาษิตบทนี้ชี้แนะว่าควรวธรรมที่ควรจะมีต่อเจ้านาย หรือผู้มีอำนาจหน้าที่เหนือตน คือการยอมรับฟังหรือกระทำตามอย่างสงบเสงี่ยมไม่ล่วงเกินให้เป็นที่ระคายใจ หรืออาจจะพูดอีกอย่างหนึ่งได้ว่า ควรรู้จักประมาณตน ดังภาษิตอีกบทหนึ่งว่า เป็นไพร่รู้หวานาย ไม่คิดอายหมายว่างาม ซึ่งเป็นที่แน่ใจได้ว่า ความอายก็ยอมมาถึงตน และที่ยิ่งร้ายกว่านั้นก็คือ ความเป็นเสือ ราชสีห์ยอมจะน่าเกรงขามและมีอันตรายถึงชีวิตแม้ว่าจะ "ผอม"

ความกตัญญูกตเวที

ค่านิยมทางด้านจริยธรรม ข้อต่อมาที่ภาษิตท้องถิ่นภาคใต้บันทึกไว้ ก็คือ ความกตัญญูกตเวที นับว่าเป็นคุณธรรมที่เป็นคู่เคียงกับคารวธรรม ดังภาษิตที่ว่า

ควรคิดเป็นนิจสิน ทุกยามกินและยามนอน
คำนับลงกับหมอน แล้วขอพรพระพุทธคุณ
คุณครูคุณบิดา คุณน้าป้าอนุกูล
บรรดาที่มีคุณ ขอพึ่งบุญมาคุ้มกัน
คนดีดังนี้แหล้ ว่าดีแทพนโทษทัษฑ์
ครั้นตายได้ไปสวรรค์ เพราะใจท่านนบนอบคุณ

จะเห็นได้ว่าความกตัญญูคือรู้คุณท่านและกตเวทีตอบแทนคุณนั้น ย่อมจะเกิดควบคู่กับการมีคารวธรรม จริยธรรมทั้งสอง สนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกัน ถ้ารู้คุณท่านยอมโน้มนำให้ซาบซึ้งในความดี การเคารพกราบไหว้จึงเกิดขึ้น อันจะเห็นได้เด่นชัด ตรงภาษิตที่ว่า ควรคิดเป็นนิจสินทุกยามกินและยามนอน คำนับลงกับหมอน แล้วขอพรพระพุทธคุณ จะเห็นได้ว่า ความกตัญญูที่สูงยิ่ง คือ กตัญญูต่อพระคุณของพระพุทธเจ้า กตเวที ที่บุคคลควรจะพึงมี คือ การกราบไหว้ระลึกถึงพระคุณท่าน (การกราบไหว้เป็น คารวธรรม) ความกตัญญูกตเวที

ที่บุคคลทุกคนจะพึงมีในลำดับต่อมา คือ "คุณครู คุณบิดา คุณน้าป้าอนุกูล" อันมีครูบาอาจารย์ บิดามารดา ญาติผู้ใกล้ชิดที่คอยให้ความช่วยเหลือตลอดมา การลำดับตำแหน่งความสำคัญให้ครูบาอาจารย์มาก่อนบิดามารดา เพราะ บิดามารดาคือ ครูคนแรก ความสำคัญของครูคือผู้ชี้ทางถูกผิดและให้แนวทางในการดำเนินชีวิตแก่ศิษย์ บุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่บุคคลควรแสดงความกตัญญูกตเวที ได้แก่บรรดาผู้มีคุณอื่นอันมิใช่ บิดามารดา และญาติสนิท อาจจะเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ มิตรสหาย ที่คอยช่วยเหลือในโอกาสต่าง ๆ ดังปรากฏในบทภาษิตว่า บรรดาที่มีคุณซึ่งคนที่ได้รับคุณประโยชน์จากท่านเหล่านั้น จะต้องระลึกถึงและตอบแทนคุณ

จากภาษิตที่กล่าวมาแสดงคุณค่า หรือความสำคัญของจริยธรรมข้อนี้ไว้เด่นชัดมาก เพราะพูดถึงผลที่จะเกิดกับบุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวทีไว้เด่นชัด คือ ได้รับพรอันประเสริฐจากพระพุทธคุณ ได้พึ่งบุญของท่านปกปักรักษาตนให้ปลอดภัย และประการสุดท้าย เป็นจุดอิ่มตัวในความปรารถนาของตน นั่นก็คือการได้รับยกย่องว่า เป็นคนดี คนบริสุทธิ์ แม้ตายจากโลกนี้ก็ไปสู่ภพภูมิที่ทุกคนอยากจะไปคือสวรรค์ ที่เป็นได้เช่นนั้นเพราะใจของบุคคลเหล่านี้ระลึกรู้และตอบแทนท่านผู้มีพระคุณ ซึ่งปรากฏเด่นชัดในภาษิตว่า -- ขอพรพระพุทธคุณ -- ขอพึ่งบุญมาคุ้มกัน -- คนดีดังนี้แหล่ ว่าดีแท้พ้นโทษทัณฑ์ ครั้นตายได้ไปสวรรค์ เพราะใจท่านนบนอบคุณ

ภาษิตอื่น ๆ ที่กล่าวถึงความกตัญญูกตเวทีที่ผู้วิจัยศึกษาจากข้อมูลที่รวบรวมได้นั้น เกี่ยวกับบิดามารดา ครูบาอาจารย์ เจ้านาย และอื่น ๆ ภาษิตที่กล่าวถึงบิดามารดา เช่น อยาดาพอลอแม แม้วาจะไม่ได้กล่าวถึงความกตัญญูกตเวทีโดยตรงก็ตาม ผู้ใช้ภาษิตบทนี้ย่อมรู้ความหมายที่แฝงอยู่ได้ดีว่า การยกย่องบิดามารดาด้วยการไม่ล่วงเกินผู้อื่นโดยวาจาที่พาดพิงถึงบิดามารดาของอีกฝ่ายหนึ่ง ยอมยกบิดามารดาของตนให้อยู่เหนือคำให้ร้ายอีกฝ่ายได้เช่นกัน หรือถ้ามองในอีกความหมายหนึ่ง คือการใช้วาจาล่วงเกินบิดามารดาของตนเป็นการลบหลู่พระคุณของท่าน กตเวทีที่ถูกตัดรอนไป กตัญญูก็ไม่มีอยู่ในจิตใจขณะที่กล่าววาจานั้น ดังนั้นภาษิตจึงมีคำ อยา เป็นการห้ามอย่างเด็ดขาดมิให้กระทำ

ภาษิตอีกบทหนึ่ง เตือนสติบุตรชายไม่ให้ลืมจริยธรรมข้อนี้ เมื่อมีภรรยา โดยภาษิตกล่าวตำหนิ เชิงเตือนสติ เมื่อชายใดก็ตามรักใคร่ภรรยา จนขาดการเอาใจใส่ดูแลบิดามารดา คำเตือนนั้นกล่าวว่า รักเมียลืมแม่

การแสดงความกตัญญูกตเวที อันเป็นค่านิยมทางจริยธรรมที่ปรากฏต่อมาคือ ศิษย์ลบหลู่ครูถึงเรียนรู้ไม่สู้ดี นับว่าเป็นการกล่าวเตือนตรง ๆ เมื่อมีบุคคลประพฤติตนลบหลู่คุณครูบาอาจารย์ ด้วยการชี้แนะให้เห็นว่าผู้นั้น ยอมได้ความรู้น้อยกว่าที่ควรจะได้ จะเห็นว่าภาษิตบทนี้สะท้อนผลเช่นกัน ยอมแสดงให้เห็นว่า ชนชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ต้องการให้คนในสังคมตนมีความกตัญญูกตเวที

การแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อบุคคลอื่น มีปรากฏในบทภาษิต คือ ผู้เป็นเจ้านาย ภาษิตเน้นเรื่องการตอบแทน วาควรให้ความรัก และใกล้ชิดเจ้านาย กระทำคำสั่งของผู้เป็นเจ้านาย ดังตัวอย่าง ---- ครั้นอยู่เมืองรักขุนนาง เฝ้าแหนอย่าเหินห่าง ตามเยี่ยงอย่างท้าวพระยา

เมื่อสังคมให้ความสำคัญแก่คุณธรรมข้อนี้มาก ทำให้มองเห็นข้อบกพร่องหรือข้อที่ควรระวัง เพื่อเป็นสิ่งเตือนใจอนุชนรุ่นหลังในการประพฤติจริยธรรม เพื่อนำไปสู่การมีคุณธรรม ดังนี้

ผู้ดีทำคุณนับ ผู้ไร้ทรัพย์ทำคุณสูญ
กินหมากลืมคุณปูน เพราะตนไร้ทรัพย์เบาบาง

ภาษิตดังกล่าว ชี้ให้เห็นการช่วยเหลือเกื้อกูลของบุคคล 2 ประเภท คือ ผู้ดีมีทรัพย์ กับคนไร้ทรัพย์ เมื่อทำคุณประโยชน์ให้ใคร ผลตอบแทนในด้านกตัญญูกตเวที ให้ผลต่างกัน ผู้ดีมีทรัพย์เป็นผู้ให้ ผู้รับระลึกคุณได้เสมอ แต่ถ้าคนยากจนไร้ทรัพย์เป็นผู้ให้ ผู้รับมักจะไม่นึกถึงคุณ ภาษิตเปรียบเทียบกับ คนกินหมาก ซึ่งจะต้องมีพลู และปูน ปูนจะถูกลืมไม่มีใครกล่าวถึง พลูยังมีกล่าวถึงบ้าง เช่น กล่าวว่า กินหมากพลู แต่จะไม่มี กล่าวว่า กินหมากปูนเลย นับว่าเป็นการเปรียบเทียบที่เห็นได้ชัดเจน ภาษิตบทนี้สะท้อนความเป็นจริงของการเลือกประพฤติจริยธรรมความกตัญญูกตเวทีของคนในสังคม นับว่าภาษิตบทนี้

เป็นแบบอย่างให้คนในรุ่นหลังได้มองเห็นความบกพร่องและข้อควรระวังในการประพฤติตามธรรมข้อนี้ จะเป็นคนดีมีคุณธรรมได้ต้องไม่เลือกบุคคลที่ตนแสดงความกตัญญูกตเวทีว่าจะเป็นผู้ดีหรือเข็ญใจ ใครก็ตามที่มีบุญคุณก็ต้องกตัญญูกตเวทีทั้งสิ้น

ขอบเขตของความกตัญญูกตเวทีที่บุคคลจะพึงมีไม่ได้จำกัดเฉพาะบุคคลต่อบุคคลเท่านั้น บุคคลจะต้องมีต่อสิ่งแวดล้อมที่ให้คุณแก่ตน ในภาษิตบทหนึ่งสะท้อนค่านิยมความกตัญญูกตเวทีที่บุคคลพึงมีต่ออาชีพของตน ดังภาษิตกล่าวว่า อยู่นาให้รักเหมือง แม้ว่าภาษิตไม่พูดถึงโดยตรง แต่ก็ทำให้ผู้ใช้ภาษิตเข้าใจและนำไปปฏิบัติ ถ้าเป็นชาวนาจะต้องหมั่นดูแลเอาใจใส่อาชีพของตน ระวังรักษา เหมือง ซึ่งเป็นคูชักน้ำเข้าในนา ถ้าไม่คอยดูแลเอาใจใส่เหมืองน้ำจะตื้นเขิน หรือหญ้าขึ้นปกคลุม เมื่อเหมืองน้ำให้คุณแก่ตน ก็ควรจะให้ความรักความเอาใจใส่ดูแลอยู่เสมอ

ความซื่อสัตย์สุจริต

ค่านิยมเกี่ยวกับการปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา หรือการมีจริยธรรมประเด็นต่อมาที่ปรากฏในภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ คือ ความซื่อสัตย์สุจริต นั้นปรากฏว่าภาษิตได้สะท้อนค่านิยมเหล่านี้ไว้มาก ภาษิตบทหนึ่งยืนยันว่า สังคมให้ความสำคัญหรือยอมรับว่าความซื่อสัตย์สุจริตเป็นสิ่งมีคุณค่าที่ทุกคนควรจะประพฤติ คือ ซื่อกินไม่หมด คดกินไม่นาน จากภาษิตบทนี้ชี้ให้เห็นว่าความซื่อสัตย์นั้นยอมช่วยบุคคลผู้ประพฤติเป็นที่รักใคร่ไว้เนื้อเชื่อใจของคนอื่น เป็นการผูกมิตร จะเห็นได้เด่นชัดในข้อความที่ว่า กินไม่หมด หมายถึงการได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลรอบข้าง และบุคคลใดประพฤติตามธรรมข้อนี้ ชีวิตของเขายอมประสบแต่ความสุข ตรงกันข้ามกับบุคคลที่คดโกง ไม่ซื่อสัตย์สุจริต ผลที่ได้รับคือ ขาดมิตร เป็นที่รังเกียจ เป็นผู้อัตคัดความช่วยเหลือจากผู้อื่น แน่นอนที่สุดคือความไม่ปลอดภัยในชีวิตย่อมเกิดขึ้น ดังข้อความที่ว่า กินไม่นาน กำหนดวิถีชีวิตของเขา ภาษิตที่ชี้ผลของผู้ไม่ประพฤติสุจริตอีกบทหนึ่งมีดังนี้

ฉ้อได้อย่าดีใจ ภัยมักถึงแก่ตัวเรา
ของใหม่พาของเก่า ที่นั้นเราจะฉุกใจ

จะเห็นได้ว่า ความไม่ซื่อสัตย์ให้ประโยชน์ในตอนต้น ภายหลังให้ผลร้าย อันเป็นภัยที่เกิดกับตัว และสูญเสียทรัพย์สินทั้งเก่าและใหม่ ซึ่งหาประโยชน์มิได้ แม้จะสำนึกตนได้ในภายหลัง ทุกสิ่งทุกอย่างสายเกินแก้ เป็นการชี้โทษของการไม่ประพฤติจริยธรรมข้อนี้ให้เห็นอย่างเด่นชัด

การรู้จักประมาณตน

ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้สะท้อนให้เห็นค่านิยมในการประพฤติจริยธรรมในข้อนี้ไว้หลายบท ซึ่งมีทั้งสอนให้ประพฤติและชี้โทษการไม่ประพฤติตน เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมข้อนี้ในตัวบุคคล

ภาษิตบทแรกที่กล่าวถึงการรู้จักประมาณตน คือ อย่านั่งเทียมผู้ดี อย่าพาที่ให้สูงใหญ่ นับว่าเป็นการห้ามเพื่อกำหนดพฤติกรรมของบุคคลให้เป็นผู้ที่รู้จักประมาณ การประพฤติทางกาย ทางวาจา ทางกายได้แก่ อิริยาบถสี่ ไม่เฉพาะนั่งแต่จะรวมอิริยาบถอื่นด้วย ทางวาจาไม่พูดจาโอ้อวดเกินฐานะของตน เมื่อฐานะทางสังคมอยู่ในระดับใดก็ควรวางตัวในระดับนั้น จึงจะเรียกได้ว่า รู้จักประมาณตน

ภาษิตบทต่อมา ขุดดินนุ่งแพรแลไม่งาม เป็นอีกบทหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่า การรู้จักประมาณตนขึ้นอยู่กับฐานะทางสังคม เช่นไพร่กับผู้ดี คำว่า ขุดดินบอกให้ทราบว่าบุคคลนั้นทำงานอาบเหงื่อต่างน้ำ แต่จะนุ่งแพรเป็นสัญลักษณ์ของความมีอันจะกิน ร่ำรวย หรือเป็นขุนนาง เมื่อเป็นเพียงผู้ใช้แรงงานก็ควรจะทำตนให้เหมาะกับสภาพของตน ไม่ควรฟุ้งเฟ้อหรือทำตนเสมอผู้มีฐานะสูงกว่าตน ซึ่งจะทำให้ตนเดือดร้อน เพราะขาดปัจจัยต่าง ๆ ที่จะเข้ามาสนับสนุนให้กระทำเช่นนั้นได้

จากสองตัวอย่างที่กล่าวมาจะเห็นว่าฐานะทางสังคม และสภาพเศรษฐกิจของแต่ละบุคคลเข้ามาส่งเสริม หรือสนับสนุนค่านิยมเรื่องนี้ ซึ่งภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้แสดง

ออกมาให้เห็นอย่างชัดเจน และยังมีภาษิตบทอื่นที่ยืนยันคำกล่าวนี้ คือ คนจนต้องเจียมเรี่ยมแล้วอย่าให้เลว นั่นก็คือ ถ้าฐานะยากจนต้องเจียมตัว ส่วนผู้ที่มีฐานะดีแล้ว ก็ควรจะให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ ไม่ปล่อยให้เลวลง จะเห็นว่าเศรษฐกิจมีบทบาทในการกำหนดค่านิยมที่น่าสังเกตก็คือ ภาษิตบทนี้แสดงให้เห็นน้ำใจของคนในสังคมที่มีต่อกัน คือ เปิดโอกาสให้ทุกคนพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น แต่การพัฒนานั้นก็ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการรู้จักประมาณกำลังของตน ดังบทภาษิตอีกบทหนึ่งซึ่งกล่าวว่า น้อยก่อนจึงใหญ่ ย่างขั้นไดย่างแต่ขั้นใต้ การพัฒนาตนเองให้ก้าวไปข้างหน้าอย่ามีคุณภาพเป็นที่ยอมรับของสังคมนั้น จะต้องค่อยทำค่อยไป เหมือนขึ้นบันไดต้องขึ้นจากขั้นแรกไปขั้นสูงตามลำดับ นับว่าภาษิตบทนี้สะท้อนการกระทำอันอาศัยการรู้จักประมาณตนได้อย่างชัดเจนที่เดียว

โลกธรรม

ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้แสดงให้เห็นค่านิยมในเรื่องโลกธรรม ฝ่ายที่เป็นทั้งส่วนที่ส่งเสริมคุณภาพของชีวิต และส่วนที่ทำลายอันนำบุคคลไปสู่ความเสื่อมหรือความทุกข์ โลกธรรมนับเป็นธรรมะที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนในสังคม อันได้แก่ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ ชนชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้ตระหนักในความสำคัญของโลกธรรมทั้งแปด อันเห็นได้จากบทภาษิตต่าง ๆ แม้จะมีอยู่เป็นจำนวนน้อย แต่ให้คุณค่าต่อธรรมะข้อนี้มากทีเดียว ในที่นี้จะเสนอเป็นคู่ ๆ ตามลำดับ

ลาภและการเสื่อมลาภ นับว่าเป็นโลกธรรม ประการหนึ่ง ลาภนั้นเป็นสิ่งของที่คนได้รับโดยตั้งใจ หรือไม่ตั้งใจ แต่ผู้รับปลาบปลื้มกับสิ่งที่ได้นั้น ลาภอาจจะเป็นทั้งสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ได้ และบุคคลเมื่อได้ลาภแล้ว ยอมแสวงหาลาภ ถ้าไม่ได้การเสื่อมลาภก็เกิดขึ้น เมื่อเกิดการเสื่อมลาภทำให้บุคคลดิ้นรนแสวงหาทั้งทางที่ถูกและผิด ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้สะท้อนค่านิยมเกี่ยวกับลาภไว้หลายบท แม้บางบทอาจจะไม่กล่าวถึงโดยตรงก็พอจะตีความได้

ภาษิตบทแรกที่สะท้อนให้เห็นธรรมชาติของมนุษย์ในแง่ความอยากอันนำไปสู่การแสวงหาลาภ คือ มหาสมุทรไม่อิ่มน้ำ คนหรืออีอิ่มความอยากได้ โดยภาษิตเปรียบเทียบ

ความอยากของมนุษย์กับมหาสมุทรที่ไม่เคยอิ่มน้ำ ตราบใดที่มหาสมุทรไม่อิ่มน้ำ คนก็ย่อมไม่อิ่มความอยากได้ ความอยากได้ของมนุษย์นั้นเกิดในขณะที่ตนเองรู้สึกขาด, ไม่มี ดังบทภาษิตที่ว่า หม้ายสักแหวง คือไม่มีเลย เมื่อไม่มีเงิน ก็ต้องแสวงหาเงิน เงินเป็นทรัพย์ลาภที่หอมหวาน เมื่อได้มาแล้วย่อมทำให้เกิดความดีใจ พอใจ ภาษิตจึงสนองตอบว่า ได้หนังใจ คือ ได้ดังใจ เมื่อบุคคลได้ลิ้มลองกับลาภที่ได้ย่อมติดใจ คราวใดที่แสวงหาแล้วไม่ได้ย่อมทำให้ทนไม่ได้ที่จะขาดสิ่งที่ประสงค์ ดังนั้นการเลือกทางกระทำจึงเข้าทำนอง รีดเลือดปู บังคับขู่เข็ญบุคคลอื่นที่ด้อยกว่า หรือตกอยู่ใต้อำนาจตนให้ยอมทำตามใจตน ปรารถนา ความเดือดร้อนจึงเกิดขึ้น คุณธรรมที่พึงมีก็มีไม่ได้ ภาษิตที่แสดงการเอาให้ได้ในลาภ คือ ให้ก็เอาไม่ให้ก็เอา ในที่สุดความเห็นแก่ตัวก็เกิดขึ้น

เมื่อความเห็นแก่ตัวเกิดขึ้นย่อมทำให้บุคคลกระทำการใด ๆ ได้หลายอย่าง เพื่อให้ได้ลาภ เช่น กลายเป็นคนหน้าไหว้หลังหลอก ดังภาษิตที่ว่า หมั่นหน้าหอ (ห่อ) ทำงาน เมื่อรู้แน่ว่าจะได้เงิน เปรียบเทียบง่าย ๆ เช่นเดียวกับข้าราชการที่ขยันขันแข็งในระยะพิจารณาเงินเดือน ถ้าหากได้สิ่งที่ตนหวังก็ดีใจจนเสียกิริยา เพราะหวังผลเกินไป ดังภาษิตที่ว่า เหมือนไก่ได้หนอน นับว่าเป็นการเปรียบเทียบที่มองเห็นภาพได้ชัด โดยไม่ต้องขยายความ ในทางตรงข้ามถ้าแสวงหาแล้วแต่ลาภก็ยังไม่มาถึง ทำให้บุคคลท้อถอยในการประกอบการงานการมีชีวิต ดังภาษิตที่ว่า ต้นข้าวคอยฝนคนคอยโชค ภาษิตบทนี้ชี้ให้เห็นว่า โชคลาภเป็นสิ่งสำคัญสำหรับคนมากที่เดียว เพราะเปรียบเทียบกับต้นข้าวที่รอคอยน้ำฝน ภาษิตบทต่อมาสะท้อนให้เห็นว่าการมีลาภโดยเฉพาะเงินนั้นทำให้คนมีค่าในสังคม ดังบทภาษิตที่ว่า มีเงินในเป๋าเด็กสาวชอบใจ ไม่มีสักบาทลู้กหาสก็ไม่ใฝ่

การแสวงหาลาภนอกจากจะทำให้คนเกิดความเห็นแก่ตัว แล้วยังทำให้คนมีความโลภ แสวงหามากยิ่งขึ้น ไม่ว่าใครจะแนะนำอย่างไร ผิดหรือถูกจะไม่ไตร่ตรองมุ่งแสวงหาเพียงอย่างเดียว แม้จะอยู่ในถิ่นไกลก็พยายามไปให้ถึง แต่แทนที่จะได้ดีกลับเป็นภัยแก่ตน ภาษิตชาวบ้านจึงเกิดขึ้นในลักษณะติติงผู้แสวงหาลาภต่างถิ่นว่า เขาบอกลาภเมืองไกล อย่าได้ไปเอาเหลยหนา สู้ยากอยู่ดีหว่า ไปไม่ได้ซ้ำยากลง เพราะได้ไม่เท่าเสีย

ข้อเสียประการแรก คือการไปสู่ถิ่นที่ไม่เคยไป ภาษิตกล่าวว่า ยอมลำบากอยู่ในถิ่นตนดีกว่า เสียประการที่สองก็คือ ถ้าไปแล้วไม่ได้ลาภดังที่คิด ยิ่งจะทำให้ทุกข์ยากมากขึ้นอีก เข้าลักษณะที่ภาษิตอื่น ๆ กล่าวไว้ว่า โลภนักลาภมักเสีย หรือ โลภนักลาภมักหาย ที่ชำรายกว่ากันก็คือการลงทุนเพื่อแสวงหาลาภ ดังภาษิตที่ว่า ล้มเนื้อให้ได้บาป เห็นแต่ลาภบาปได้เรา ทำทุนให้แก่เขา เพราะโง่เง่าไปหลงกล การกระทำดังกล่าวถือว่าเป็นความโง่มิหนำซ้ำได้บาปไปด้วย และที่น่าคิดก็คือ ลาภจะเสีย เมียจะด่า ลาภก็ไม่ได้ครอบครัวก็พลอยเดือดร้อนไปด้วย

นับว่าภาษิตสะท้อนให้เห็นลักษณะของลาภและการเสื่อมลาภไว้พอสมควร เห็นโทษของการติดอยู่ในลาภ ว่าเมื่อเข้าสู่ภาวะการเสื่อมลาภแล้ว คุณค่าของความเป็นมนุษย์ก็ถูกลดทอนลงไปด้วย ดังนั้น การแสวงหาลาภต้องสุขุมรอบคอบ ผลที่ได้จึงจะงดงามดังบทภาษิตที่ว่า ช้า ๆ ได้พร้าเล่มงาม

โลกธรรมข้อต่อมาที่ชนชาวบ้านจะต้องเผชิญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็ถือยศและการเสื่อมยศ อันเกียรติยศชื่อเสียงเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนาจะได้มา เมื่อได้มาแล้ว ก็พยายามรักษาไว้ไม่ยอมให้เสื่อมสูญ แต่ในความเป็นจริงนั้น เมื่อได้มายอมจะต้องเสียไป ดังนั้น เมื่อเกียรติยศชื่อเสียงถูกทำลายหรือสูญสิ้นไป คนก็มักจะเป็นทุกข์เดือดร้อน เพราะทิฏฐิมานะที่ตนมี หลายคนที่เดียวที่เมื่อประสบกับโลกธรรมข้อนี้ กลายเป็นคนขาดความเชื่อมั่นในตนเอง มีปมด้อย ไม่มั่นใจในฐานะของตนเอง ภาษิตท้องถิ่นภาคใต้แสดงให้เห็นโทษของการติดมั่นยึดมั่นในยศ เช่น เมายศลืมตาย เป็นการชี้ให้เห็นว่ายศนั้นทำให้คนลืมแม้ความตาย ซึ่งยศนั้นนำบุคคลไปสู่การกระทำที่ไม่เหมาะสมได้หลายกรณี เช่นบางครั้งขาดความอ่อนน้อมถ่อมตน หลงละเมอไปกับฐานะที่เปลี่ยนไปในทางสูงขึ้นจนลืมมองคนรอบข้าง แม้แต่บิดามารดา หลงกระทำการทุจริตต่าง ๆ อันจะนำภัยถึงตายมาสู่ตนได้ และอาจเป็นตัวอย่างให้บุคคลรอบข้างทะเยอทะยานโดยไม่รู้ตัว ดังภาษิตที่ว่า ยอดทองบ้านาย ซึ่งนายยอดทองเป็นเพียงตัวเสนาในเรื่องนิยายของหนังตะลุง คิดอยากจะเป็นนาย หรือหลงใหลได้ปลื้มกับผู้มียศฐาบรรดาศักดิ์ ภาษิตอีกบทหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่าบุคคลผู้มียศยอมเป็นตัวอย่างให้คนใฝ่ที่จะมียศมีเกียรติบ้าง แม้ว่า

ฐานะจะไม่เปิดโอกาสให้ก็ตาม ภาษิตบทนั้นคือ เห็นเพื่อนนุ่งซักอาบอีนุ่งกันเหอ เป็นต้น หรือ บัวบกขึ้นค้าง คางคกขึ้นวอ นับเป็นการเปรียบเทียบที่ชี้ให้เห็น ความใฝ่ในยศอันไม่อยู่ในฐานะที่ไขว่คว้าได้ ถึงได้มาก็หามีคุณค่าควรแก่การได้สิ่งนี้ไม่ เพราะสังคมมิได้ยกย่องเท่าที่ควร

ในขณะที่ภาษิตติติงหรือชี้ให้เห็นโทษของการแสวงหาเกียรติยศในลักษณะดังกล่าวแล้ว ภาษิตยังได้ชี้แนะให้บุคคลรักษาเกียรติยศของตนไว้เมื่อได้มาแล้ว เช่น นั่งหลังช้างมาย่างหลังหมา เตือนให้ระวังไว้เมื่ออยู่ในที่สูงอย่าประมาท เพราะถ้าตกลงมาย่อมตกลึก จากการนั่งหลังช้างกลายมาเหยียบบนหลังสุนัข จะเห็นว่าสูญสิ้น ความมั่นคงในฐานะที่ตนเคยมีเคยเป็นอยู่ และกลายเป็นคนไร้ค่าในสายตาของผู้อื่น ดังนั้นเพื่อที่จะให้บุคคลดำรงอยู่ในฐานะได้นานควรจะทำอย่างไร ภาษิตสอนไว้ว่า ครั้นดีแต่ผู้เดียว มันจะเปรี้ยวต่อภายหลัง นั้นก็คือ อย่าลืมบุคคลข้างเคียงจะต้องเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ความดีให้เขาบ้าง ไม่ใช่เอาความดีคนเดียว เพราะยศทำให้บุคคลลืมตัว ดังนั้นภาษิตชาวบ้านจึงเปรียบเทียบว่า เหมือนพร้าวตื่นดก ที่สำคัญคือ อย่ากินยอจนลืมตัว นั่นก็หมายความว่า ยศทำให้คนหลงใหลได้ปลื้มจนในที่สุดกว่าจะรู้สึกตัวก็สูญสิ้นทุกสิ่งทุกอย่างไปแล้ว

การที่จะดำรงอยู่ในฐานะได้นาน ๆ นั้นขึ้นอยู่กับการประพฤติตนที่เหมาะสมกับหน้าที่ตำแหน่งของตนไม่ไประรานผู้ที่ต่ำกว่าซึ่งภาษิตกล่าวว่า อย่าเอาถ้วยไปพัดกับพลอก(กะลามะพร้าว) หรือ เอาขวดโหลไปพัดเสาพาน(เสาสะพาน) หรือ อย่าเอาถ้วยเบื้องไปพัดกับพลอก ภาษิตดังกล่าวดูเหมือนจะบอกให้รู้อีกอย่างหนึ่งคือการไม่คลุกคลีกับคนพาล หรือคนต่างฐานะ ถ้าจะเปรียบเทียบให้เห็นชัดก็คือ คนดีกับคนพาลนั่นเอง

นอกจากจะไม่ไปคบหาสมาคมกับคนพาลแล้ว การประพฤติอีกอย่างหนึ่งที่เป็นปัจจัยให้บุคคลเสื่อมจากยศก็คือ ความโลภ อยากได้สิ่งของมาเป็นของตน เพราะยศอำนาจมักจะดึงดูดลาภสักการะ ถ้าไม่ระมัดระวัง ปล่อยไปตามใจต้องการ ก็นำไปสู่ความเสื่อมยศ ดังบทภาษิตที่ว่า สิบยศศักดิ์มักหลงลิ้น เห็นง่ายว่าจะได้กิน ไม่คิดถ้วิลว่ามียศ —

ถึงแม้วายศเป็นสิ่งมีค่าที่บุคคลแสวงหามาประดับตน ก็ใช่ว่าจะเป็นสิ่งวิเศษเลิศเลอ ดังนั้นจึงไม่ควรที่จะมัวหลงใหลจนลืมตน ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ให้ข้อคิดไว้อย่างน่าฟังว่า น้ำตาลหวานเลิศล้นยังไม่พ้นกินกับเหนียว บุคคลจึงไม่ควรประมาทยามที่มียศ เมื่อถึงคราวเสื่อมยศก็ไม่ทุกข์โทมนัส

โลกธรรมประการที่สามคือ สรรเสริญและนินทาอันเป็นของคู่กัน เมื่อบุคคลได้ยศสิ่งที่ตีคตามมาก็คือคำสรรเสริญอันเป็นการยกย่องชมเชยในคุณความดีด้วยอาการต่าง ๆ กัน ซึ่งอาจจะเกิดจากความจริงใจบ้าง ประจบสอพลอบ้าง หรืออาจจะเพื่อผลประโยชน์ของเขาก็ได้ ภาษิตได้กล่าวถึงธรรมชาติของโลกธรรมข้อนี้ว่า สรรเสริญความนินทา พระตรัสว่าก็สามหาว อย่าฟังให้ยืดยาว กล่าวไม่เหมือนกันสักคน นั่นก็หมายความว่า บุคคลผู้มีปัญญาไม่ควรหลงชื่นชมกับคำสรรเสริญ หรือหลงเกลียดชังคำนินทา เพราะหาสาระแก่นสารมิได้

ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ ได้ยกตัวอย่างบุคคลประเภทหน้าไหว้หลังหลอกประกอบบทภาษิต เพื่อเตือนใจไม่ให้คนตกเป็นทาสสรรเสริญและนินทา ดังนี้

ทำดีแต่ต่อหน้า ไปที่หลังมันนินทา
ขยิบหน้าขยิบตา สากลัวเพื่อนจะเที่ยวบอก
ถ้าไปพบเจ้านาย ต่อหน้าไหว้ลับหลังหลอก
สับปลับสัพพะยอก ทำกลับกลอกเสมือนลิง
ฉิบฉับนั่งลับปาก น่าถูกสากเข้าสักผิง
เที่ยวคืบไปเหมือนปลิง ทำเตี้ยวิ่งเป็นแมวคราว
เที่ยวพานทุกบ้านเพื่อน เข้าเรือนใดมีลูกสาว
ทำลิ้นไปกินข้าว พูดเข้าด้วยช่วยการงาน
เจ้าเรือนระแวงผิด เคือดเคืองคิดไปเร่จาน
คาศอกออกคาบ้าน ปทุกเรือน

จากบทภาษิตดังกล่าว ทำให้มองเห็นว่าเมื่อใดบุคคลตกเป็นทาสของสรรเสริญจะถูกคนพาลประเภทหน้าไหว้หลังหลอก แสวงหาผลประโยชน์ได้ เมื่อไม่ได้หรือขัดใจกัน บุคคลประเภทนี้จะกล่าวให้ร้ายหรือนินทา เรื่องเพียงเล็กน้อย ก็กลายเป็นเรื่องใหญ่ได้ บั้นปลายก็ได้ความทุกข์ใจ เพราะคำนินทา นักปราชญ์ท่านจึงผูกเรื่องไว้เตือนใจไม่ให้บุคคลหลงเชื่อการสรรเสริญ และไม่หลงฟังคำนินทาว่าร้าย เพราะนำความทุกข์มาสู่ตนได้

โลกธรรมประการสุดท้าย คือ สุข และทุกข์ เมื่อมีลาภ ยศ สรรเสริญแล้ว บุคคลก็ต้องมีสุขอันหมายถึงความสบาย ความสำราญทั้งกายและใจติดตามมา บทภาษิตไม่ได้แสดงเรื่องสุขมากนักที่พบก็เป็นการเตือนไม่ให้ประมาทในความสุข คือ สุขนักมักทุกข์ และภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้แสดงให้เห็นว่า การที่บุคคลจะมีความสุขที่แท้จริงได้นั้น ต้องหมั่นทำแต่ความดีละสิ่งที่ทุจริตทั้งหลายซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นภาษิตที่กล่าวสรุปรวบยอดเกี่ยวกับความประพฤติของบุคคลที่ตกอยู่ภายใต้โลกธรรมทั้งแปดประการว่า บุคคลแสวงสุขอันประกอบด้วยลาภ ยศ สรรเสริญ และไม่อยากจะประสบความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา และสุดท้ายคือทุกข์ได้ก็มีทางเดียวคือ การสร้างกุศล หลีกหนีบาปกรรมทั้งหลายอันเป็นฝ่ายอกุศลเสีย เพราะอกุศลชักลากให้คนประสบโลกธรรมฝ่ายอนิฏฐารมณ์มากกว่า อิฏฐารมณ์ ภาษิตบทนี้คือ

ถ้าคิดข้างกุศล จะนำตนขึ้นสวรรค์
อุตส่าห์เล่าเรียนพลัน ทันพระเจ้าสั่งสอนไว้
- - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - -
เหมือนอะกุศล แกล้งแซกซนให้เห็นเห็น
ชักใจให้ไปเอิน คิดแต่เต้นให้คนสูญ
สวนบุญอยู่ที่ไหน ไยไม่ซ้ำช่วยอนุกูล
แกล้งล่าให้คนสูญ จะนุกูลต่อเมื่อใด
ล่าให้บาปทำตาย ให้สูญหายเสียเปล่าไป
นับร้อยนับพันใน ที่ตายไปด้วยบาปกรรม
บาปเอยของเองมาก มาชักลากมนุษยธรรม
ถึงมีปัญญานำ มาแหกให้ได้สาหาน

3.3.5 ความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์

จากการศึกษาภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ เท่าที่ได้รวบรวมมามีภาษิตที่กล่าวถึงค่านิยมในเรื่องนี้น้อยมาก แต่ถ้าพิจารณาจากค่านิยม สี่ประการที่กล่าวมาแล้ว สามารถยืนยันได้ว่า ภาษิตได้แสดงค่านิยมเรื่องความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ไว้อย่างชัดเจน เพราะถ้าบุคคลประพฤติตามค่านิยมทั้ง 4 ประการแล้ว ผลที่เกิดขึ้นก็คือ ทำให้สังคมในท้องถิ่นสงบ เมื่อสังคมแต่ละถิ่นสงบ ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ก็มั่นคง นั่นแสดงให้เห็นว่าภาษิตทั้งหลายส่งเสริมค่านิยมในเรื่องนี้ และในทำนองเดียวกันอาจจะพูดได้ว่าการที่บุคคลประพฤติตามค่านิยมแสดงว่าทุกคนมีความรัก สถาบันทั้งสาม คือ ชาติ ศาสน์ กษัตริย์

ภาษิตที่แสดงค่านิยมในข้อนี้ ที่มองเห็นได้เด่นชัดมี 2 บท กล่าวถึง กษัตริย์ว่าเป็นที่พึ่งของประชาชน ก็คือ วัวหรือจะเกลียดหญ้า ปักษาหรือจะเกลียดไม้ กษัตริย์ยึดหน่วงได้ ความรักใคร่ไม่สิ้นสุด อีกบทหนึ่ง พูดถึงลักษณะบางประการของผู้นำหรือพระยามหากษัตริย์ ว่า ไม่อิ่มในทรัพย์สมบัติ ความรักใคร่ดังภาษิต ท้าวพระยาเสวยรมณ์ บ่รู้อิ่มความชมเชย บ่อิ่มสมบัติเหลย เป็นที่ชอบใจราชา

ภาษิตอีกบทหนึ่งที่ชี้แนะการประพฤติต่อบุคคลในระดับผู้นำ อาจจะมีความหมายกว้างถึงพระมหากษัตริย์ก็ได้ ดังที่กล่าวว่า เจ้านายของเราเองอย่าลวนลามอุเบกษา นั่นก็คือ ไม่ควรล่วงเกินเจ้านายของตน

เท่าที่ศึกษาข้อมูลภาษิตที่เกี่ยวข้องกับค่านิยมในข้อนี้ มีอยู่น้อยมากดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น เพราะภาษิตส่วนใหญ่เน้นการประพฤติปฏิบัติในกิจวัตรประจำวัน หรือการคบหาสมาคมกับคนในสังคมระดับเดียวกันทั้งสิ้น

ค่านิยมที่สะท้อนออกมาจากการวิเคราะห์ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ ทำให้มองเห็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นได้ชัดเจนว่า คนในท้องถิ่นนี้มีความขยันอดทนเพียรพยายามในการทำงานเพื่อพัฒนาชีวิตของตนโดยการพึ่งตนเอง และขณะเดียวกันก็เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่คนรอบข้าง ที่ขาดไม่ได้คือความกตัญญูกตเวที ความซื่อสัตย์ต่อตนเอง และการมีระเบียบวินัย โดยการเคารพต่อกฎของสังคมโดยเฉพาะเรื่องคารวธรรม ภาษิตจะเน้นมาก

คือให้มีคารวธรรมต่อบิดามารดา ครูอาจารย์ผู้หลักผู้ใหญ่ รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ลวงละเมิดด้วยกายและวาจา คำว่า เด็กและผู้ใหญ่จึงเป็นคำที่ศักดิ์สิทธิ์ในการอบรมสั่งสอนหรือการท้วงติง อาจจะกล่าวได้ว่าคารวธรรมช่วยในการจัดระบบระเบียบในสังคมท้องถิ่นภาคใต้ และสิ่งสำคัญที่คานิยมที่ปรากฏในภาษิตสะท้อนออกมาคือ ความไม่ประมาทในการกระทำกิจทั้งปวง

4. ทัศนะของคนในสังคมที่มีต่อสิ่งแวดล้อม

ทัศนะในที่นี้หมายถึงการแสดงความคิดเห็นของบุคคลในสังคมที่มีต่อสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวเขา อาจจะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนในสังคมอันส่งผลกระทบบุคคลอื่นหรือสังคมส่วนรวม ในการแสดงทัศนะของชนชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้ที่ผ่านบทภาษิต มีหลายประการ ดังจะได้กล่าวต่อไป

4.1 ทัศนะต่อบุคคลทั่วไปในสังคม ในประเด็นนี้ ภาษิตได้สะท้อนให้เห็นทัศนะของบุคคลต่ออุปนิสัย รูปร่างหน้าตาตลอดจนความประพฤติของบุคคล เพื่อจะให้เป็นอุทาหรณ์สอนคนให้ดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข ดังจะแยกประเด็นให้เห็นชัดดังต่อไปนี้

ประเด็นแรก ชนชาวบ้านมีทัศนะว่าคนฉลาดเท่านั้นที่จะใช้ชีวิตได้ดีในสังคม คนโง่ย่อมเสียเปรียบและมักจะเอาตัวไม่รอด ตัวอย่างภาษิต คือ ไม่ติดลูก แพ้โม ภาษิตสองบทนี้พูดในลักษณะเสียดสีเยาะเย้ยผู้พูดไม่ได้ยกย่องบุคคลที่ตนเอ่ยถึง ในขณะเดียวกันคนในสังคมก็ไม่ต้องการให้ใครใช้คำพูดเช่นนี้กับตนเอง เพราะมีความหมายในทำนองว่า เอาตัวไม่รอดทำอะไรไม่เป็น ซึ่งตรงกันข้ามกับภาษิตอีกบทหนึ่งที่กล่าวว่า คนหัวหมอ แม้ว่าคนพูดจะไม่ค่อยนิยมชมชอบพฤติกรรมของบุคคลที่ตนกล่าวถึงมากนัก เนื่องจากตนเองเสียรู้ เสียที่อีกฝ่ายหนึ่ง แต่ก็แฝงความหมาย ที่ตนเองภูมิใจว่า ถึงแม้จะเสียที่ก็เสียที่ผู้มีปัญญา ศักดิ์ศรีของตนจึงดูเหมือนว่า ไม่ถูกลบหลู่มากนัก ทัศนะของคนในสังคมเกี่ยวกับคนหัวหมอ น่าจะมองได้อีกประการหนึ่ง ก็คือ ความภูมิใจที่มีต่อบุคคลที่ตนเรียกขานเช่นนั้น เพราะถือว่าบุคคลประเภทนี้สามารถเอาตัวรอดได้ด้วยปัญญาในขณะที่ประสบปัญหา สามารถแก้ปัญหาได้ทันท่วงที

ทัศนะเกี่ยวกับสติปัญญาซึ่งปรากฏในภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้บทต่อมาก็คือ คมในฝัก เป็นอีกลักษณะหนึ่งเกี่ยวกับความฉลาดของคน บุคคลใดมีลักษณะเช่นนี้สังคมให้ความยกย่อง ไม่ดูถูกในทีอย่างโม่ติดลูก ภาษิตบทนี้มักใช้กับบุคคลที่สงบเสงี่ยมไม่ค่อยพูดค่อยจา แต่พูดออกมาครั้งใดแสดงความฉลาดเฉลียวเป็นที่สบอารมณ์คนฟัง อีกบทหนึ่งที่บ่งบอกให้รู้ว่าผู้มีปัญญาเท่านั้นที่จะเอาตัวรอดได้ก็คือ พาหัวรอด จริงอยู่ในบทภาษิตไม่มีคำใดแสดงระดับสติปัญญาแต่เมื่อรวมทุกคำเข้าด้วยกันลักษณะผู้มีปัญญาปรากฏขึ้น เพราะความหมายของภาษิตเป็นสื่อแสดงคือ ความสามารถที่จะเอาตัวรอดได้ในการดำเนินชีวิต ถึงแม้จะมีอุปสรรคมาขวางกั้น บุคคลผู้นี้สามารถแก้ไขปัญหาผ่านอุปสรรค์ไปได้ อันเป็นสิ่งแน่นอนว่าจะต้องใช้สติปัญญาเข้ามาช่วย ดังนั้น พาหัวรอด จึงมีความหมายว่าบุคคลผู้นั้นรู้จักใช้สติปัญญานั้นเอง

เมื่อสังคมยกย่องคนมีสติปัญญา ก็ย่อมจะหลบหลู่ดูถูกผู้ด้อยปัญญา ถ้าสังคมมีสิทธิที่จะเลือก คงไม่เลือกบุคคลผู้ด้อยปัญญาเข้ามาในสังคม แต่เมื่อไม่สามารถเลือกได้สังคมจึงพยายามพัฒนาบุคคลเหล่านี้ให้สามารถใช้ชีวิตในสังคมได้ ดังนั้นผู้วิจัยถือว่า การหลบหลู่ดูถูกที่สังคมมีต่อผู้ด้อยปัญญาเป็นการกระตุ้นให้คนในสังคมพัฒนาสติปัญญาของตนเองให้สูงขึ้น เพื่อตนจะได้รับคำยกย่องแทนคำกล่าวสบประมาทหรือประนาม นับเป็นอุบายอย่างหนึ่งในการพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้า สิ่งที่เข้ามาสนับสนุนคำกล่าวของผู้วิจัยก็คือ การตื่นตัวทางด้านการศึกษาของชนชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้มีมานานและยังปรากฏสม่ำเสมอซึ่งจะเห็นได้เด่นชัดในปัจจุบันนี้ จากการหลั่งไหลของเยาวชน สู่แหล่งที่มีการศึกษาเจริญก้าวหน้า แม้ในท้องถิ่นก็มีสถาบันการศึกษามาถึงระดับอุดมศึกษาหลายแห่ง บทภาษิตที่ช่วยกระตุ้นให้บุคคลตื่นตัวต่อการศึกษาเพื่อพัฒนาสติปัญญา อันนำไปสู่การพัฒนาชีวิตและสังคมก็คือ มีลูกโม่สิบคนสู้มีลูกพันยาเพียงคนเดียวไม่ได้ แต่ถ้าทั้งสิบคนมีปัญญาหมดก็ยิ่งเป็นที่พึงปรารถนามากยิ่งขึ้น

ทัศนะของบุคคลต่อผู้ด้อยปัญญาที่ปรากฏในบทภาษิตซึ่งผู้วิจัยรวบรวมได้ มีหลายบท บทแรกคือ หัวไม่เดิน ภาษิตบทนี้ที่ความหมายได้สองลักษณะ ลักษณะหนึ่ง แสดงระดับสติปัญญา อีกลักษณะหนึ่งคือ คิดอะไรช้ากว่าปกติ ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นชั่วขณะ แต่ถ้าเป็นอาการ

ปกติของบุคคลใด ก็ถือว่าบุคคลนั้นด้อยปัญญา อันมีความหมายตามลักษณะแรก ใช้เป็นทำนองเปรียบเทียบเพื่อไม่อยากให้ผู้ทำเกิดความสะเทือนใจ แต่ผู้ฟังก็ย่อมจะเข้าใจความหมายตรงตามที่ผู้พูดต้องการ บทต่อมาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทแรกคือ ไปไม่รอด ก็ชี้ให้เห็นทัศนะของสังคมที่มีต่อผู้ด้อยปัญญา อันสังเกตได้จากการปฏิบัติภารกิจที่บุคคลผู้นั้นรับผิดชอบและไม่สามารถกระทำให้สำเร็จลุล่วงไปได้ หรือบางครั้งผู้พูดประเมินผู้กระทำก่อนที่จะลงมือกระทำโดยการคาดคะเนที่ใกล้เคียงความจริงได้ว่างานที่บุคคลนั้นกระทำหนักเกินกำลังสติปัญญาของเขา เป็นการกล่าวเชิงสบประมาทความสามารถทางสติปัญญาของผู้กระทำ แต่อย่างไรก็ตามภาษิตทั้ง 2 บทที่กล่าวมายังไม่ประเมินว่า คนที่มีลักษณะเช่นนี้จะด้อยปัญญาอย่างแท้จริง เพราะใช้ได้ใน 2 กรณี ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ในกรณีที่เกี่ยวกับผู้ด้อยปัญญาอย่างแท้จริงนั้น ภาษิตได้สะท้อนให้เห็นทัศนะของคนในสังคมว่าไม่พึงพอใจนัก เพราะจะเอาตัวไม่รอด ดังนั้นจึงกล่าวออกมาในเชิงลบหลู่มากกว่าจะเห็นใจ การที่ประพฤติเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าคนอยากจะได้หรืออยากจะให้บุคคลอื่นเป็นไปตามที่ตนต้องการ เมื่อไม่สมหวังจึงแสดงออกมาในลักษณะลบหลู่สบประมาทด้วยถ้อยคำที่รุนแรงอาจจะกระทำเพื่อลบล้างความผิดหวังของตน ภาษิตที่กล่าวถึงบุคคลผู้ด้อยปัญญาบทแรกคือ โง่ติดลูก ภาษิตบทนี้ได้กล่าวไว้ตอนต้นแล้วในที่นี้จะชี้ให้เห็นทัศนะที่สำคัญเท่านั้นคือบุคคลผู้ด้อยปัญญาอย่างแท้จริงนั้นไม่เพียงแต่ปรากฏในตัวเองเท่านั้นแต่สืบต่อถึงทายาทและทายาทนั่นแหละเป็นผู้ถูกสบประมาท หรือถ้ามองในมุมกลับผู้ด้อยปัญญาจะถูกลบหลู่ทั้งตนเองและบุพการี นับว่าเป็นคำกล่าวที่รุนแรง ภาษิตบทต่อมากล่าวว่า โง่อาฆาต ภาษิตบทนี้ลดความรุนแรงลงเพราะมุ่งเฉพาะผู้ฟังเพียงคนเดียว อันแสดงถึงความด้อยปัญญาที่ไม่สามารถพัฒนาได้เช่นเดียวกับ โง่ติดลูก ภาษิตที่รองรับหรือขยายความบุคคลผู้ด้อยปัญญาที่กล่าวมาแล้วมีหลายลักษณะ ลักษณะแรกไม่รู้สักงอ หมายถึงไม่รู้หนังสือ อ่านไม่ออก นั่นก็คือการไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน ดังนั้นเป็นการบอกให้รู้ว่าการพัฒนาสติปัญญาของบุคคลได้ทางหนึ่งคือ การศึกษาเล่าเรียน ลักษณะที่สอง นั่งเหมรอเหมือนคนถูกม็อบ ภาษิตบทนี้ชี้ชัดว่า ผู้ด้อยปัญญาย่อมสังเกตได้จากอิริยาบถหรือพฤติกรรม ถ้อยคำที่ใช้ก็รุนแรงแสดงถึง

ความไม่ได้ดังใจของคนในท้องถิ่นภาคใต้ได้มากที่เดียว คำว่า เหมร่อ มีความหมายเดียวกับ โง่บัดซบในภาษาถิ่นมาตรฐาน บุคคลผู้ด้อยปัญญาในลักษณะนี้มักจะมีพฤติกรรมที่น่ารำคาญไม่สบอารมณ์บุคคลอื่น เห็นได้ชัดว่าผู้ที่เข้าไปเกี่ยวข้องทนไม่ได้ทั้ง ๆ ที่พฤติกรรมอีกฝ่ายไม่ได้ทำให้ตนเดือดร้อนรำคาญ ก็ยังทนไม่ได้ คือ นั่นเหมอลอยไม่รับรู้อะไรเลย เหมือนคนที่ถูกกระทำคุณ(ม็อบ)เข้าตัว จึงเป็นเรื่องไม่สบอารมณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องด้วยเป็นอย่างยิ่ง นี่ก็เป็นอีกลักษณะหนึ่งของผู้ด้อยปัญญา

ลักษณะการด้อยปัญญาในบุคคลประการต่อไปก็คือ การไม่รู้จักแต่งเนื้อแต่งตัวให้เหมาะสมกับรูปร่างและฐานะ ดังภาษิตที่ว่า มาแต่กาโห้ ภาษิตบทนี้กล่าวดูถูกบุคคลที่แต่งกายไม่เหมาะสมว่า เหมือนมาแต่กาโห้[1] เช่น ตัวดำนุ่งเขียวใส่เสื้อแดง เป็นทัศนะของคนในท้องถิ่นหนึ่งมีต่อคนอีกท้องถิ่นหนึ่งและได้นำเอาทัศนะนั้นมากล่าวเปรียบเทียบกับคนในสังคมของตน และถือว่าถ้าแต่งกายอย่างนั้นเป็นคนไม่รู้จักแต่งกาย นับเป็นทัศนะเกี่ยวกับการด้อยปัญญาอีกอย่างหนึ่ง ลักษณะสุดท้ายที่ภาษิตกล่าวถึงก็คือ ขี้เซาแบกไอ้โต้ หรือขี้โคแบกเซา นับว่าเป็นการรวมลักษณะการด้อยปัญญาทุกประการไว้ในภาษิตทั้งสองบทนี้ ทั้งทางด้านการศึกษา การประพฤติปฏิบัติและอื่น ๆ มิหนำซ้ำสังคมยังเน้นความไม่พึงพอใจลักษณะการด้อยปัญญาไว้ในบทภาษิตอีกว่า เหมร่อไม่ปันเพื่อน คือทำไมไม่รู้จักแบ่งปันความด้อยปัญญาให้คนอื่นเสียบ้าง จะเห็นได้ว่าผู้พูดย้ำลักษณะการด้อยปัญญาที่แท้จริงไว้ให้เห็นชัดเจน

เมื่อคนในสังคมมีทัศนะต่อผู้ด้อยปัญญาในลักษณะดังกล่าวแล้ว จึงได้เสนอแนะแนวทางให้ชนรุ่นหลังได้ประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสม และเพื่อหลีกเลี่ยงบุคคลประเภทนี้ และที่สำคัญที่สุดเพื่อย้ำความคิดเห็นที่ตนคิดว่าควรจะเป็นเช่นนั้นคือ คนฉลาดเท่านั้นจึงจะใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข สังคมจึงกำหนดแนวทางการประพฤติผ่านบทภาษิตเกี่ยวกับการสังคมกับผู้ด้อยปัญญาไว้ว่า คบคนบ้า คนโง่ เหมือนสู้เสือ เหตุที่กล่าวเช่นนี้เพราะผู้ด้อยปัญญา

---

[1] กาโห้ เป็นชื่อสถานที่แห่งหนึ่งในจังหวัดนครศรีธรรมราช

ไม่สามารถจะช่วยตัวเองหรือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้รอดเร็วหรือสำเร็จดังผู้มีสติปัญญากระทำ น้ำเสียงของภาษิตบทนี้บอกให้รู้ว่าสังคมไม่ปรารถนาคนด้อยปัญญา

เมื่อสังคมยกย่องผู้มีปัญญา ย่อมทำให้ทุกคนในสังคมพยายามพัฒนาตนเองไปสู่เป้าหมาย ซึ่งอาจจะมีผลเสียเกิดขึ้น นั่นก็คือทุกคนอยากให้คนอื่นยอมรับว่าตนฉลาด ขณะเดียวกันคนด้อยปัญญาที่ไม่กล้าแสดงออกก็จำเป็นต้องแสดงด้วย ดังนั้นการอวดว่าตัวเองฉลาดก็ย่อมจะมีขึ้น เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม ชนชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้จึงใช้ภาษิตเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของบุคคลดังที่กล่าวว่า เน่งเขาว่าโม่ โฉ[1]เขาว่า คัน[2]พูดเข้าหา เขาก็ว่าคนหัวหมอ หรือ แม้นดีก็ดีเอง ไม่นักเหรง[3]ไปเรถาม คนโม่ไม่รู้ความ หมายว่างามดีตัวเอง ถ้าไม่รู้จักควบคุมตัวเอง ดังภาษิตกล่าวก็เป็นการลดตัวให้ต่ำลง ในที่สุดก็จะเป็นเหมือนภาษิตที่ว่า ที่นั้นนั่งเล่นนิ้ว ใช้แขนพลิ้วทำตามเพลง เพื่อนหัวตัวเราเอง เพราะทำเพลงเกินกิริยา

จะเห็นได้เด่นชัดว่าภาษิตได้ทำหน้าที่ของตนเต็มบริบูรณ์ในด้านสะท้อนทัศนะของบุคคลที่มีต่อผู้อื่นเกี่ยวกับความอยู่รอด อันอาศัยสติปัญญา และจากน้ำเสียงของภาษิตชี้ให้เห็นความเชื่อมั่นของสังคม ว่าสังคมใดมีบุคคลที่มีปัญญามากเพียงใดสังคมก็จะพัฒนามากขึ้นเพียงนั้น แต่สังคมก็ยอมรับว่าเมื่อมีผู้มีสติปัญญาที่ใดที่นั้นย่อมมีผู้ด้อยสติปัญญา และหวังเต็มเปี่ยมว่าสติปัญญาสามารถพัฒนาได้แน่นอน

ประเด็นที่สองมีไหวพริบรู้เท่าทันคนอื่น ในทัศนะของชนชาวบ้านที่ปรากฏในภาษิตชาวบ้านถือว่าการมีไหวพริบรู้เท่าทันบุคคลอื่นทั้งในการกระทำและคำพูดย่อมจะช่วยให้บุคคลนั้นดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างราบรื่น และถ้ามีใครที่แสดงไหวพริบรู้เท่าทันบุคคลอื่นให้เห็น ย่อมได้รับความนิยมจากผู้พบเห็น ประจักษ์พยานที่เห็นได้เด่นชัดจากคำพูดนี้คือ

---

[1] โฉ เสียงดัง หมายถึงการพูด

[2] คัน ครัน, เมื่อ

[3] เหรง เตรี่

"มันต้องพันนั้นแหละ คนบ้านเราหรอยอาฆาต" คำพูดนี้แสดงให้เห็นการยอมรับบุคคลที่มีไหวพริบรู้เท่าทันคนอื่นด้วยความภูมิใจเต็มใจ แสดงว่า "ได้หนังใจ" คือได้ตามที่ใจผู้พึงต้องการ

ภาษิตที่สะท้อนให้เห็นลักษณะความมีไหวพริบ รู้เท่าทันคนอื่น ไม่ได้สะท้อนออกมาตรง ๆ แต่จะปรากฏในลักษณะการกล่าวตำหนิหรือตักเตือนให้คนรู้จักใช้ไหวพริบรู้เท่าทันคนอื่น ดังจะได้นำมากล่าวตามลำดับ ภาษิตบทแรกที่แสดงทัศนะดังกล่าวคือ เสียฮัว(วัว) อันหมายถึงการกระทำหรือคิดไม่ทันคนอื่น อันทำให้ถูกลบหลู่เพราะตนเองคิดหรือกระทำตามอีกฝ่ายไม่ได้ กว่าจะรู้ว่าเป็นอย่างไรสิ่งเหล่านั้นก็ผ่านพ้นไปแล้ว บางครั้งอีกฝ่ายกล่าวตำหนิหรือกลั่นแกล้ง ซึ่งผู้ถูกกลั่นแกล้งไม่รู้เรื่องกว่าจะรู้ก็ผ่านพ้นไปเสียแล้ว ถ้าจะพูดตามสำนวนปัจจุบันก็คือ เสียค่าโง่ นั่นเอง ภาษิตที่แสดงให้เห็นทัศนะดังกล่าวในบทต่อมาและมีความหมายใกล้เคียงกับเสียฮัวก็คือ สูญไก่ และเสียหมา โดยเฉพาะเสียหมาดูจะเป็นทัศนะที่รุนแรงกว่าบทอื่น ๆ ที่กล่าวมา เพราะลดคุณค่าของความเป็นคนที่ควรภาคภูมิใจลงไปไม่น้อย

บทภาษิตดังที่ได้กล่าวมาแล้ว บางบทมีการเพิ่มเติมคำเข้าไปอีก อาจจะเพื่อต้องการเน้นให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกร่วมกันกับตน หรืออาจจะเพิ่มความสะใจ เช่น สูญไก่กลายเป็นเสียหน้าไก่ แต่อย่างไรก็ตามชนชาวบ้านก็หาได้วางเฉยหรือพึงพอใจต่อทัศนะดังกล่าวเสียทีเดียวไม่ เพราะปรากฏในบทภาษิตซึ่งเป็นการทักท้วงไม่ให้บุคคลมองคนอื่นในลักษณะด้อยกว่าตน อันนำไปสู่การทำลายมิตรภาพ ดังภาษิตที่กล่าวว่า อย่าฮูกเพื่อน คือ อย่าขมขู่คนอื่น หรือ อย่าเขียนเสือหลอกฮัว เป็นต้น

บทภาษิตที่กล่าวเรื่องการรู้เท่าทันคนที่เห็นได้เด่นชัดก็คือ ฮูกับไหลค่ากัน แปลตรงตัวได้ว่า งูกับปลาไหลเหมือนกัน (โดยรูปร่าง) อีกบทหนึ่งที่แสดงความรู้เท่าทันก็คือ พูดไหรอย่าให้ขาดทุน คือเจรจาความสิ่งใดต้องไม่ทำให้ตนเสียประโยชน์ เดือดร้อนเสียหาย หรือไม่มีคุณค่าในสายตาคนอื่น นับว่าเป็นความขาดทุน เพราะสิ่งที่เราเสียประโยชน์อย่างต่ำที่สุดก็คือการขาดคนนับถือ และเสื่อมเกียรติอย่างง่ายดาย อีกบทหนึ่งความหมาย

คล้ายกับบทที่ว่า ฐูกับไหล่ค่ากัน ก็คือ หางเต่ากับหางแลนค่ากัน (หางเต่ากับหางตะกวดไม่แตกต่างกัน) เพราะเป็นหางเหมือนกัน ลักษณะที่แสดงความรู้เท่าทันในแง่เปรียบเทียบให้เห็นความสมดุลคือ ขี้ฉ้อพบกับหมอความ นั่นก็คือใครเพลี่ยงพล้ำให้ใคร และจะต้องรู้เท่าทันจนกระทั่งว่า "ฮาปากเห็นอางไก" (อ้าปากเห็นลิ้นไก่)

ประเด็นที่สาม คนซื่อสัตย์สุจริตเท่านั้นจึงอยู่ในสังคมได้อย่างปลอดภัย ความซื่อสัตย์ที่คนท้องถิ่นภาคใต้คิดว่าควรจะมีในบุคคล หาใช่หมายถึงความซื่อตรงจนไม่รู้จักหลีกเลี่ยง แต่หมายถึงความซื่อสัตย์อันไม่คิดคดต่อมิตร ต่อบุคคลที่ตนเองคบหาสมาคมด้วย การหลีกเลี่ยงเพื่อผลประโยชน์ทั้งของตนและของผู้อื่นถือว่าไม่ผิด ถ้าหากว่าไม่สร้างความเดือดร้อนให้ตนเองและผู้อื่น ดังนั้นความซื่อตรงในบางครั้ง จึงกลายมาเป็นสิ่งที่สังคมไม่อยากให้มี ดังภาษิตที่ว่า คนพายซื่อ ซึ่งน้ำเสียงของผู้พูดไม่ได้ยกย่องผู้ถูกกล่าวถึง อีกบทหนึ่งคือ แน่งเจ้าพิษ (นิ่งเจ้าพิษ) คนลักษณะนี้มองผิวเผินเป็นคนสงบเสงี่ยมซื่อ ๆ แต่ถ้าหากมีสิ่งใดก็ตามเข้ามาทำให้ไม่พอใจหรือเสียผลประโยชน์ จะแสดงพฤติกรรมต่อต้านรุนแรง เปลี่ยนบุคลิกไปทันที บทภาษิตที่ชี้ให้เห็นลักษณะความซื่อสัตย์ที่คนในสังคมต้องการคือซื่อเหมือนงอนไก อันเป็นความซื่อตรงที่มีศิลปะในการหลีกเลี่ยงพฤติกรรมบางอย่างนั้นก็คือ การแสดงความซื่อสัตย์ควรจะเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ บางครั้งหลบเลี่ยงความจริงเพื่อผ่อนคลายความทุกข์ความเดือดร้อนที่จะเกิดตามมา อีกบทหนึ่งที่กล่าวถึงความซื่อสัตย์อันมีความหมาย ถึงความเที่ยงตรงคือ แม่เลี้ยงรักซื่อนักปนแมวนอน ซึ่งเป็นทัศนะของคนในสังคมที่มีต่อแม่เลี้ยงว่า แม้จะให้ความรักความจริงใจก็ไม่เต็มที่ และมีน้ำหนักไปทางความเกลียดชัง ภาษิตบทนี้แสดงให้เห็นความจริงอีกอย่างหนึ่งเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัวเดียวกัน สิ่งสำคัญที่สุดก็คือความรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูก หากว่ามีคนอื่นเข้ามาเป็นส่วนเกินในครอบครัวโดยเฉพาะแม่เลี้ยง ย่อมทำให้เกิดความเดือดร้อนเพราะการกระทบกระทั่งระหว่างแม่เลี้ยงกับลูกเลี้ยง ในทัศนะของชนชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้ไม่มั่นใจในความรักความจริงใจที่แม่เลี้ยงมีต่อลูกเลี้ยง ดังนั้นจึงกล่าวเป็นเชิงเตือนทั้งพ่อและลูกให้เห็นธรรมชาติของแม่เลี้ยง และไม่ให้บุคคลดังกล่าวมอบความไว้วางใจจนเกินไปเพื่อประโยชน์สุขในครอบครัว แต่อย่างไรก็ตามน้ำเสียงของภาษิตก็ไม่ได้

ตัดสินว่าแม่เลี้ยงเป็นบุคคลที่ไม่น่าไว้วางใจ ภาษิตเปิดโอกาสให้แม่เลี้ยงไม่สูญเสียความดีงามโดยสิ้นเชิง ยังมีทางเลือกประกอบความดีเพื่อความสุขในชีวิตครอบครัวของตน

ภาษิตที่กล่าวถึงความซื่อสัตย์ในลักษณะเดียวกันกับที่กล่าวเปรียบเทียบแม่เลี้ยง แต่ขยายวงกว้างนำมาใช้กับบุคคลอื่น ๆ ในสังคมก็คือ ชื่อนักปนแมวนอน ภาษิตบทนี้ใช้ทั่ว ๆ ไปไม่เน้นบุคคลใดบุคคลหนึ่ง นั่นก็คือการรู้จักเบี่ยงเบนหรือหลีกเลี่ยงบางสิ่งบางอย่าง ซึ่งเมื่อพูดหรือกระทำตามความเป็นจริงจะเกิดภัย บางครั้งก็กลายเป็นเหยื่อของคนพาลโดยไม่รู้ตัว

ตัวอย่างภาษิตที่กล่าวมาข้างต้นชี้ให้เห็นความฉลาดของคนในสังคมในเรื่องการสั่งสอนผู้ออนประสบการณ์ให้อยู่รอดในสังคม บรรทัดฐานที่คนในสังคมวางไว้เกี่ยวกับความซื่อสัตย์ในตัวบุคคลมีมากที่เดียว แต่วิธีที่แสดงออกขึ้นอยู่กับกาลเทศะ และบุคคลชนชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ไม่ยกย่องบุคคลที่ขาดคุณธรรมข้อนี้แม้แต่การใช้วาจา ดังภาษิตที่ว่า พูดไหรมีเล่ห์เหลี่ยม ภาษิตบทนี้ตำหนิผู้พูดอย่างเด่นชัด แต่ก็ไม่รุนแรง เพราะในการพูดคุยผู้ฟังยอมพอใจรับฟังคำพูดที่ตรงไปตรงมามากกว่าคำพูดที่แฝงนัย ซึ่งผู้ฟังก็ย่อมรู้ทันทีว่าผู้พูดหาได้พูดในสิ่งที่ควรพูดไม่ และในสถานการณ์ที่กำลังพูดก็ไม่ควรพูดอย่างยิ่ง เพราะแสดงให้เห็นความเกี่ยวของของผู้พูดผู้ฟังว่า ใกล้ชิดสนิทสนมกันพอสมควรผู้กล่าวภาษิตจึงกล่าวตำหนิผู้พูดโดยไม่เกรงใจ แต่ในขณะเดียวกัน ถ้าผู้พูดรู้จักพูดเพื่อเอาตัวรอดโดยไม่เสียประโยชน์และไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ผู้ฟังก็ไม่ตำหนิ และมีแนวโน้มในทางเมตตาต่อผู้พูดคือภาษิตที่กล่าวว่า ไปเหมือนลูกหนูนกสิ้ง ผู้ยกภาษิตบทนี้มากล่าวเปรียบเทียบคำพูดหรือการกระทำของบุคคลใด ชี้บอกให้รู้ว่าผู้นั้นเป็นที่รักใคร่หรือพอใจแก่ผู้กล่าว แต่ก็ไม่ได้สนับสนุนให้มีพฤติกรรมเช่นนี้

ดังนั้นเพื่อให้คนในสังคมไม่ประพฤติตนเป็นคนทุจริต บรรพบุรุษจึงวางข้อกำหนดให้ลูกหลานประพฤติตนในกรอบของความซื่อสัตย์สุจริตไว้ในบทภาษิตที่ว่า คนคดใช้ไม่ได้ ไม้คดทำคันไถ อันแสดงให้เห็นความรังเกียจไว้ชัดเจน น้ำเสียงของภาษิตยืนยันหนักแน่นว่าคนไม่ซื่อสัตย์ใช้ไม่ได้ ทัศนะเกี่ยวกับความซื่อสัตย์ของบุคคลแสดงไว้ในบทภาษิตร้อยกรอง

แม้ว่าจะไม่กล่าวออกมาตรง ๆ ก็พอจะมองเห็นทัศนะดังกล่าวได้ ดังนี้

คดใจคดเหลือคด ยังไม่คดเหมือนลำคลอง
คดคลองเรือไปคล่อง ไม่ขัดของเพราะน้ำยัง
คดใจเอาไหรตาม ไม่มีน้ำเหมือนใจหวัง
ตามไปเข้าในวัง ที่นั้นนั่งตรอมหัวใจ
คดไม้ได้ทำกง ตามแต่จะลงระวางไหน
ครั้นคนคดในใจ ใช้ไม่ได้เปล่าทีเดียว

จากข้อความในภาษิตบทนี้ย่อมเป็นการยืนยันได้ว่า คนที่ไม่ซื่อสัตย์นั้นไม่มีค่าในสังคม เห็นได้จากการนำเอาความคดของสิ่งอื่น คือลำคลองและต้นไม้ซึ่งทั้งสองอย่างนี้ใช้ประโยชน์ได้ทั้งสิ้น แต่คนคด ใช้ไม่ได้เลยทีเดียว

4.2 ทัศนะที่มีต่อผู้อาวุโส อันหมายถึงผู้สูงอายุซึ่งคนท้องถิ่นภาคใต้เรียกว่า คนแก่ ทัศนะที่แสดงไว้ในภาษิตก็คือ คนแก่ที่ควรแก่การเคารพนับถือต้องเป็นคนที่มีคุณธรรมมาก เท่ากับผ่านประสบการณ์ในชีวิต คุณธรรมที่เห็นได้เด่นชัดก็คือ ความหนักแน่น เยือกเย็น สุขุม มีความรอบคอบและไม่ลวงละเมิดศีลธรรม พูดจามีหลักฐานน่าเชื่อถือ เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจของลูกหลานได้เป็นอย่างดี ภาษิตท้องถิ่นภาคใต้ไม่ได้กล่าวถึงลักษณะดังกล่าวตรง ๆ แต่จะนำลักษณะตรงกันข้ามมาเป็นเครื่องมือเลือกเฟ้น หรือชี้แนะให้บุคคลในสังคมรู้จักคนแก่ที่สังคมปรารถนาและไม่พึงปรารถนาได้ชัดเจน ดังอย่างบทภาษิตคือ "ใหญ่เพราะกินข้าว เฒ่าเพราะเกิดนาน" ผู้ใหญ่ในภาษิตบทนี้หมายถึง ผู้ใหญ่ด้วยวัยและการกิน อันเป็นการเติบโตตามธรรมชาติ เท่านั้น ไม่มีคุณธรรมอันแสดงคุณค่าของความเป็นคนแก่เลย ภาษิตอีกบทหนึ่งกล่าวว่า "ใหญ่พร้าว เฒ่าสอกอ ลูกรอบคอไม่สาโหร" นับได้ว่าเป็นผู้ใหญ่หรือคนแก่อีกลักษณะหนึ่งซึ่งสังคมไม่ยกย่อง เพราะไม่สามารถเป็นหลักให้ลูกหลานได้ เหมือนต้นมะพร้าว หรือมะละกอมีลูก "รอบคอ" แต่ไม่มีแก่น เป็นผู้ใหญ่ที่ขาดความรับผิดชอบ ไม่ระมัดระวังในความประพฤติอันควรจะเป็นแบบอย่างให้ลูกหลานได้

คนแก่อีกประเภทหนึ่ง ซึ่งมีความประพฤติไม่เหมาะสม คือประพฤติตนเหมือน "เด็ก" ดังบทภาษิตที่ว่า อย่าไว้จุกเมื่อเข่า คำว่าไว้จุก หมายถึงการกระทำอย่างเด็ก ๆ นับว่าเป็นการประพฤติไม่เหมาะสมกับวัย

ทัศนะอีกประการหนึ่งที่ชนชาวบ้านในสังคมท้องถิ่นภาคใต้ มีต่อคนแก่หรือผู้อาวุโส ก็คือ ความมีทิฏฐิไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของใคร โดยเฉพาะผู้ออนวัยกว่าตน อาจจะเป็นเพราะความเชื่อมั่นในฐานะผู้มีประสบการณ์มากกว่า อายุมากกว่าก็เป็นได้ ภาษิตชาวบ้านซึ่งสะท้อนทัศนะนี้ออกมาให้เห็นชัด คือ ไถนาดอน สอนคนใหญ่ เป็นการเปรียบเทียบการยอมรับฟังของผู้ใหญ่กับการไถนาในที่ดอนซึ่งทำได้ยาก อีกบทหนึ่งก็คือ คนแก่แสมาก

แม้ว่าภาษิตจะชี้ให้เห็นทัศนะของคนในสังคมต่อผู้อาวุโสก็ตาม ยังเป็นที่น่าสังเกตอยู่ประการหนึ่งว่า ภาษิตเท่าที่รวบรวมมาศึกษามีจำนวนน้อยที่กล่าวล่วงเกินหรือติติงการกระทำของผู้อาวุโส อันอาจจะนำไปสู่การสรุปได้ว่า ชนชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้ ให้ความเคารพนับถือยำเกรงผู้อาวุโสมาก จนไม่คิดหรือมองข้ามการกระทำที่ผิดพลาด และไม่กล้าที่จะกล่าวล่วงเกิน เพียงแต่ติติงบ้างเล็กน้อยดังภาษิตที่ว่า อย่าขี้ข้างทางให้เด็กเห็นเท่านั้น

4.3 ทัศนะที่มีต่อผู้ออนวัย สังคมชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ให้ความสำคัญในเรื่องวัยวุฒิเพื่อต้องการให้สังคมของตนมีระเบียบวินัย เด็กต้องเคารพผู้ใหญ่ในครอบครัวเริ่มตั้งแต่ปู่ย่า ตายาย บิดามารดา พี่น้อง ตลอดจนบุคคลต่างครอบครัว ดังนั้นคำว่า เด็ก ผู้ใหญ่ จึงเกิดขึ้น ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้สะท้อนทัศนะเกี่ยวกับผู้ออนวัยไว้อย่างชัดเจนซึ่งจะกล่าวต่อไป

ภาษิตบทแรกที่สะท้อนทัศนะที่มีต่อผู้ออนวัยก็คือ อย่าทำน่อใหญ่หว่าลำ หรือน่อแก่หว่าลำ เป็นการห้ามหรือปรามเด็กไม่ให้ล่วงเกินหรือว่างตัวเหนือกว่าผู้ใหญ่ เปรียบเหมือนไม้ไผ่ หน่อไผ่ยอมไม่ให้ใหญ่หรือยาวกว่าต้นไผ่ ต้องรู้จักประมาณตน ในขณะเดียวกันต้องเชื่อฟังอยู่ในโอวาทของผู้ใหญ่ ซึ่งในภาษิตบทต่อมาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ก็คือ อย่าปีนเข่า นั่นก็คือเด็กไม่ควรล่วงเกินผู้ใหญ่ และถ้าหากผู้ใหญ่นั้นเป็นผู้ทรง

ภูมิปัญญาเป็นผู้ประสิทธิประสาทความรู้เป็นครูบาอาจารย์ยิ่งห้ามขาดดังภาษิตบทที่ว่า อย่าข้ามหัวฤาษี ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งก็น่าจะมองได้อีกว่า ไม่สบประมาท หรือลบหลู่ความรู้ความสามารถของท่านอีกด้วย ภาษิตบทต่อมาสะท้อนให้เห็นว่าผู้ออนวัยนั้นควรอย่างยิ่งที่จะเคารพนบนอบต่อสมณะ คือบทที่ว่า ไม่รู้จักหัวตนหัวเณร คำว่าตนหมายถึงพระภิกษุ เณรหมายถึงสามเณร ดังนั้นภาษิตบทนี้จึงเน้นในเรื่องการเคารพต่อพระภิกษุสามเณรอันเป็นผู้สืบสานต่อพระพุทธศาสนา

ภาษิตบทต่อมาที่สะท้อนทัศนะในเรื่องการให้ความเคารพในบุคคลระดับต่าง ๆ ของผู้ออนวัยนั่นก็คือ ควรคิดเป็นนิจศีล ทุกยามกินและยามนอน คำนับลงกับหมอน แล้วขอพรพระพุทธคุณ คุณครูคุณบิดา คุณน้าป้าอนุกูล บรรดาที่มีคุณ ขอพึ่งบุญมาคุ้มกัน จะเห็นได้ว่าภาษิตบทนี้เตรียมตัวบุคคลตั้งแต่วัยต้นให้เป็นคนที่สมบูรณ์ด้วยความดี โดยให้ทัศนะผ่านภาษิตว่า ถ้าทุกคนปฏิบัติตนสม่ำเสมอในการให้ความเคารพกราบไหว้ระลึกถึงพระคุณพระรัตนตรัย ครูบาอาจารย์ บิดามารดา ญาติผู้ใหญ่และผู้มีพระคุณทุกท่านยอมนำบุคคลนั้นไปสู่ความปลอดภัย เพราะถือว่าคุณความดีของท่านเหล่านั้นสามารถคุ้มกันภัยอันตรายให้ได้ และผู้ออนวัยผู้ใดประพฤติตัวอย่างนี้ได้ก็ถือว่าจะเป็นสมาชิกที่ดีในสังคมดังคำกล่าวในภาษิตว่า คนดีดังนี้แล้ วาดีแท้พ้นโทษทัณฑ์ ครั้นตายได้ไปสวรรค์ เพราะใจท่านนบนอบคุณ ภาษิตยังกล่าวถึงลักษณะคนชั่วมาเปรียบเทียบให้เห็นลักษณะของคนดีเด่นชัดขึ้นว่า ผู้ใดใจโทโสพาลพาโลโมโหหุน ไม่มักรู้จักคุณ แห่งท่านผู้เป็นครูบา กรรมว่าพ่อแม่เอง ไม่ได้เกรงเท่าเกษา ทันเถียงมันเถียงท้า ถ้าทันด่ามันด่าใหญ่ พ่อแม่ได้แต่ทุกข์ คิดฉุกใจอยู่มิวาย

นอกจากที่กล่าวมาแล้วยังมีภาษิตอีกหลายบทที่สะท้อนทัศนะเกี่ยวกับผู้ออนวัย ซึ่งส่วนใหญ่จะเน้นหนักในเรื่อง เด็กควรจะอยู่ในโอวาทของผู้ใหญ่ ประพฤติปฏิบัติตนตามคำสอนของท่าน ความเจริญความเป็นมงคลจะเกิดแก่ตน ภาษิตเหล่านี้ได้แก่ อย่าข้ามกรายผู้หลักผู้ใหญ่ ศิษย์ลบหลู่ครู ถึงเรียนรู้ไม่สู้ดี ศิษย์ใดที่มีครู จึงจะรู้กลคนพาล เป็นใจอย่าเจียนจิต แม้เป็นศิษย์อย่าเจียนครู เป็นต้น

4.4 ทัศนะที่มีต่อสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ อันหมายถึงสภาพท้องถิ่นที่อยู่อาศัย ลักษณะของคนทั้งในสังคมที่ตนอยู่อาศัยและสังคมใกล้เคียงภาษิตที่แสดงทัศนะในเรื่องนี้มีอยู่หลายบท ซึ่งคนในท้องถิ่นผูกขึ้นมาหลังจากสังเกตหรือจากประสบการณ์ของตน เช่น นาบอนวนหน้าเกาะพาล แก้วแสนการ นาทังโกง ซึ่งภาษิตเหล่านี้จะเป็นเครื่องชี้ให้เห็นลักษณะบางอย่างที่เด่นชัดของคนแต่ละสังคม อาจจะเป็นได้ทั้งการยกย่องและประนาม คำว่า นาบอน แก้วแสน นาทัง หน้าเกาะ ล้วนเป็นชื่อของถิ่นที่อยู่อาศัยทั้งสิ้น และแหล่งเหล่านี้อยู่ในละแวกเดียวกัน อีกบทหนึ่งดูจะมองกว้างกว่าบทแรกมากทีเดียว เพราะเป็นทัศนะต่อเชื้อชาติ คือ จีนดำ เทศขาว ลาวพุงใหญ่ ไทยตาเหล่ เขาหางด้วน ภาษิตย้ำไว้ในตอนท้ายบทว่า คบไม่ได้ ผู้วิจัยไม่ขอแสดงความคิดเห็นประกอบเพียงแต่นำเสนอเพื่อให้ผู้อ่านได้มองเห็นทัศนะดังกล่าว

ทัศนะที่คนในสังคมมีต่อสิ่งอื่น ๆ ยังมีอีกมากมาย เช่น ทัศนะเกี่ยวกับ รูปลักษณะของตน เกี่ยวกับความสุขและความทุกข์เกี่ยวกับอาหารการกิน เป็นต้น ดังจะได้กล่าวต่อไป

ทัศนะประการแรกคือ ทัศนะเกี่ยวกับรูปร่างลักษณะ อันหมายถึง รูปกาย อาจจะเป็นหน้าตา หรือรูปร่างก็ได้ ชนชาวบ้านอาศัยประสบการณ์ที่ตนคบหาสมาคมกับคนอื่น ๆ มาตั้งเป็นข้อสังเกตผ่านบทภาษิต เพื่อเป็นแนวทางให้ชนรุ่นหลังประสบผลสำเร็จในการเลือกคบมิตร ดังภาษิตที่ว่า คนผมหยิก หน้ากร้อ ต้นคอสั้น อย่าคบมันเป็นมิตรจงคิดหนี ภาษิตบทนี้แสดงรูปลักษณ์ของคนพาลไว้ชัดเจน และดูเหมือนว่า ผู้กล่าวเชื่อมั่นว่า คนที่มีรูปร่างหน้าตาดังกล่าว เป็นคนไม่ดีแน่นอน ดังนั้นจึงกล่าวเป็นเชิงห้ามอย่างเด็ดขาดไม่ให้คบหาสมาคมด้วย ภาษิตบทต่อมาที่ชี้ให้เห็นว่ารูปลักษณ์เป็นหน้าด่านที่ทำให้คนเลือกคบมิตรก็คือ คบคนให้แลหน้า เลี้ยงหมาให้ดูเล็บ ในขณะเดียวกันหน้าตาดีใช่ว่าจะเป็นคนดีเสมอไป ดังภาษิตที่ว่า รูปร่างเหมือนกินหรี (กินรี) เจรจาพาทีเหมือนกับหมา ดูเหมือนว่าภาษิตจะช่วยติติงให้คนที่หน้าตาสวยงามควรจะงามในด้านความประพฤติด้วยโดยเฉพาะทางวาจา

นอกจากนี้ภาษิตยังกล่าวถึงลักษณะของคนที่จะได้เป็นใหญ่เป็นโตไว้ด้วยว่า บุคคลใด เยี่ยวเป็นเสียงปี่ขี้เหมือนยอดเหรี บุคคลนั้นจะเป็นผู้มีพลกำลังและจะได้เป็นใหญ่ เมื่อพูดถึงลักษณะดังกล่าวแล้วภาษิตก็ชี้ให้เห็นลักษณะคนที่ไม่สวยไม่งามไว้ว่า หญิงสาวไม่มีนม ชายไม่มีหนวด คนไม่มีผม นักบวชอ้วน ดังภาษิตว่า ดูถาษีหญิงรูปดีไม่มีถัน หญิงม่าย(ไม่มี)นม, หัวม่ายผม หญิงม่ายนม, สาวม่ายนม ชายม่ายหน่วด

การมองภาพลักษณะคนโดยส่วนรวมในสังคมจะเห็นได้เด่นชัดโดยไม่ต้องอธิบาย เช่นเดียวกับภาษิตท้องถิ่นภาคกลางที่กล่าวถึงนครไชยศรี ที่ว่า ส้มโอหวาน ข้าวสารขาว ลูกสาวสวย ภาษิตท้องถิ่นภาคใต้มีหลายบทซึ่งผู้วิจัยเพียงแต่ยกมาให้ผู้อ่านพิจารณา เช่น เมืองลุงขี้ดา สงขลาปากบอน เมืองคอนปากหวาน หรือสงขลายอน นครปลิ้น, ไม่มีเงินจ่ายหาบถ่านขายร่อน ได้เงินสักก้อนหาผ้าปิดวาน ซึ่งแสดงให้เห็นภาพคนในแต่ละสังคมชัดเจนขึ้น

ทัศนะประการที่สองเกี่ยวกับอาหารการกิน ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้บันทึกความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่น เช่น อยู่เมืองคอนกินกับนอนอย่าปันตัง นับว่าจังหวัดนครศรีธรรมราชอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร อีกบทหนึ่งบอกให้เห็นทั้งค่านิยมในการกินและความอุดมสมบูรณ์เช่นกันว่า เมืองคอน(พุง)ปลา สงขลาผักบุ้ง เมืองลุงลอกอ ความอุดมสมบูรณ์ขึ้นอยู่กับสภาพของท้องถิ่นจนกลายมาเป็นบทภาษิตว่า เมืองสุงมีคอน เมืองคอนมีท่า เมืองตรังมีนา สงขลามีบ่อ เนื่องจากนครศรีธรรมราชเป็นเมืองท่าที่สำคัญเมืองหนึ่ง ดังนั้นเมืองนครจึงกลายเป็นปากท้องของจังหวัดภาคใต้จังหวัดหนึ่ง ภาษิตสะท้อนออกมาอย่างชัดเจนว่า ปากอยู่เมืองคอน แต่กินนอนอยู่เมืองลุง

จะเป็นเพราะความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่นทำให้การแสวงหาของกินที่ดีที่สุด อร่อยที่สุดเกิดขึ้น จนรู้ว่า ผลไม้ประเภทใด สัตว์ประเภทใดอร่อยหรือดีที่สุดอยู่ส่วนไหน โดยผูกเป็นภาษิตว่า ดุกเล็ด(ครีบหลัง) (ปลา)หมอเกล็ด(ปลา)ช่อนไข่ (ปลา)ไหลหาง กวางงอก นกอุด(ก้น) (ส้ม)มุดท้าย(ก้น) ควายโมง(ทวารหนัก) (หอย)โข่งหัว

ทัศนะประการที่สามเกี่ยวกับสุขทุกข์ ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้สะท้อนให้เห็นถึงประสบการณ์ในการใช้ชีวิตของคนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี การค้นคว้าหาวิธีเสี่ยงทุกข์เพื่อแสวงสุขนั้นได้ผ่านการทดลองปฏิบัติจนเป็นที่ยอมรับ เช่น กินแล้วนอนบ่หอนมีภัย ไม่สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่นก็ย่อมปลอดภัย และคนในสังคมพบว่า การกระทำต่อไปนี้นำความลำบากทั้งใจและกายมาให้ผู้ปฏิบัติจึงได้ติติงเอาไว้ ถ้าไม่ปฏิบัติก็ไม่ทำให้ตนเองเป็นทุกข์ คือ หาเมียเด็ก ไถควายเล็ก ทำนาดอน สอนคนใหญ่(ผู้ใหญ่) หรือ มีเมียคนยวก กินข้าวทั้งกาก อาบน้ำกลางคืน(สมัยก่อนไม่มีไฟฟ้า) และที่คนรู้ว่าทุกข์สาหัสก็คือ หนามแทง(ตำ)หัวเล็บ เข็บ(เห็บ)เข้าหู เมียเล่นชู้ เป็นผีหัวเข่า ถ้าจะให้สุขก็ต้องสูบยาขาว(บุหรี่มวนด้วยกระดาษ) ได้เมียสาว ขี้บนขอน(ไม้) นอน(ตื่น)สาย และ นกรวมพุ่ม กุม(จับ)มือชู้ (ช)นะศัตรู เปิดปอ(การพนัน)เห็นแดง เป็นต้น ซึ่งไม่ต้องขยายความก็พอเห็นได้ชัดเจน

การแสดงทัศนะของบุคคลที่มีต่อสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในบทภาษิตนั้น สะท้อนความช่างสังเกตอันนำไปสู่การปรับตัวเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม และที่สำคัญคือการแสวงหาแนวทางที่เหมาะควรในการดำเนินชีวิตของตน เพื่อไปสู่เป้าหมายคือการมีชีวิตที่สมบูรณ์ นั่นก็คือการอยู่ในสังคมอย่างปลอดภัยมีสุขภาพกายและจิตดี และสังคมยอมรับในฐานะสมาชิกของสังคม

จากการวิเคราะห์เนื้อหาภาษิตในแง่มุมต่าง ๆ ทำให้ได้ข้อสรุปอันนำไปสู่ความเข้าใจในความมุ่งหมายของบรรพชนในการสร้างภาษิตฝากไว้ให้กับอนุชนรุ่นหลัง พร้อมกันนั้นยังพบว่า ภาษิตเป็นศูนย์รวมของความคิด ความเชื่อ ประเพณีและพฤติกรรมที่เลือกคัดจัดสรรแล้วว่าจะสามารถพัฒนาชีวิตของบุคคลให้เจริญรุ่งเรืองได้ คำกล่าวนี้ไม่เกินความเป็นจริงเพราะเมื่อวิเคราะห์แล้วทำให้มองเห็นลักษณะของภาษิต ดังจะได้แยกประเด็นให้เห็นชัดดังนี้

ประการแรก ภาษิตเป็นแม่แบบของพฤติกรรมของเอกัตถบุคคลและสังคม เพราะภาษิตจะชี้แนะแนวทางการประพฤติโดยสุจริตในไตรทวารเมื่อบุคคลใดประพฤติได้ตามคำชี้แนะ

ในภาษิตแล้ว จะนำไปสู่การพัฒนาตนเองและพัฒนาสังคมไปด้วย ที่น่าสังเกตก็คือภาษิตจะเน้นในอิริยาบถสี่เป็นบาทฐาน หลังจากนั้นจึงเน้นในเรื่องพฤติกรรมทางวาจา และภาษิตให้ความสำคัญเรื่องวาจาไว้มาก โดยเฉพาะการใช้วาจาที่ควรแก่ไข แต่การพัฒนาตนเองจะสัมฤทธิ์ผลก็ต่อเมื่อพฤติกรรมทางใจได้รับการดูแลควบคุมโดยคุณธรรมทางศาสนา ดังนั้นภาษิตจึงได้ประมวลเอาคุณธรรมไว้หลายประการที่เน้นมากก็คือ ความเมตตา ซื่อสัตย์สุจริต ความขยันหมั่นเพียร ความใฝ่ดีและไม่ลวงละเมิดศีลอันเรียกว่านิจศีล

ประการที่สองภาษิตเสนอแนวทางในการสร้างสถาบันทางสังคมให้มีคุณภาพโดยเน้นสถาบันครอบครัว ในเรื่องนี้ภาษิตประมวลเอาวิธีสร้างสถาบันดังกล่าวตามลำดับตั้งแต่การเลือกคู่ครองจนกระทั่งหญิงชายได้แต่งงานทั้งครอบครัว แต่ละขั้นตอนภาษิตได้เสนอแนะแนวทางไว้ชัดเจน และเรื่องที่ภาษิตเสนอไว้มากคือ หลักในการเลือกคู่เน้นเรื่องวัย ฐานะ โดยเฉพาะหญิงต้องมีคุณสมบัติเพียบพร้อมมากที่เดียว คุณสมบัติในที่นี้คืออุปนิสัยใจคอ แต่อย่างไรก็ตามฐานะทางการเงินก็เป็นเงื่อนไขอีกประการหนึ่งที่ทำให้หญิงชายต้องสังวรณ์ระวังไว้เช่นกัน ที่น่าสังเกตก็คือเรื่องศักดิ์ตระกูลในภาษิตที่เก็บรวมรวมมากล่าวไว้น้อยมาก อาจจะเป็นไปได้ว่ามีข้อจำกัดอย่างอื่นมากแล้วจึงไม่กล่าวถึงเรื่องนี้ และที่สำคัญภาษิตจะมุ่งสอนคนส่วนใหญ่ในสังคม ดังนั้นความแตกต่างระหว่างศักดิ์ตระกูลจึงไม่เห็นอย่างเด่นชัด ซึ่งประเด็นนี้น่าจะศึกษาค้นคว้าต่อไป

อีกประเด็นหนึ่งในเรื่องนี้ที่น่าพิจารณาก็คือการแต่งงานเป็นเงื่อนไขสำคัญในการยอมรับสถาบันครอบครัว คู่สามีภรรยาคู่ใดที่ไม่ผ่านการแต่งงานจะได้รับการดูถูกดูหมิ่นจากสังคม การดูถูกดูหมิ่นนี้จะครอบคลุมไปถึงบิดามารดาญาติพี่น้องด้วย ดังนั้นภาษิตจึงสะท้อนเงื่อนไขนี้ไว้ในลักษณะการกล่าวห้ามปรามหรือติเตียนไว้หลายบท

ประการที่สามภาษิตเป็นเครื่องมือเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งสืบเนื่องมาจากการสร้างสถาบันครอบครัว เห็นได้ชัดตั้งแต่ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา บิดามารดากับบุตร พี่กับน้อง เครือญาติและเพื่อนบ้าน ในขณะที่ภาษิตเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนั้น ภาษิตยังได้จัดระบบระเบียบการปฏิบัติของแต่ละบุคคลจะพึงมีต่อกัน

เห็นได้ชัดอย่างหนึ่งคือการมีคารวธรรมต่อกัน คารวธรรมนั้นแสดงออกมาโดยอาศัยคุณธรรมอื่น ๆ เช่น ความซื่อสัตย์จงรักภักดีที่ภรรยาจะต้องมีต่อสามีก็แสดงให้เห็นคารวธรรมในการยำเกรงเชื่อฟังสามี ขณะเดียวกันสามีก็ต้องไม่ล่วงเกินภรรยาด้วยการกระทำทางกายวาจาใจเช่นเดียวกัน คารวธรรมปรากฏในทุกกลุ่มบุคคล ระหว่างบิดามารดากับบุตรเน้นการเคารพเชื่อฟัง พี่กับน้องอาศัยวัยเครือญาติและเพื่อนบ้านมีระบบอาวุโสเป็นตัวกำหนดคารวธรรมอันน้อมนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลให้แน่นแฟ้นและยืนยงมาจนทุกวันนี้

ประการที่สี่ ภาษิตประมวลความรู้และปัญหาในการประกอบอาชีพเพื่อเป็นประโยชน์แก่บุคคลที่ประกอบอาชีพทั้งทางด้านอุปกรณ์และขั้นตอนในการประกอบอาชีพตลอดจนชี้แนะแนวทางการแก้ปัญหา และอาชีพที่ปรากฏก็เป็นอาชีพทางด้านเกษตรกรรมและการประมง ซึ่งภาษิตได้กล่าวถึงกรรมวิธีการเก็บรักษา และแปรสภาพปลาเมื่อขายไม่หมดหรือราคาถูก อาชีพอีกอย่างหนึ่งที่ภาษิตกล่าวถึงคือเหมืองแร่แม้ปรากฏน้อยมากก็บอกให้รู้ถึงฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้ โดยเฉพาะจังหวัดนครศรีธรรมราชไว้พอสมควร

ประการที่ห้า ภาษิตเป็นแหล่งรวมของประเพณีอันดีงามที่คนในท้องถิ่นภาคใต้ประพฤติปฏิบัติด้วยความภาคภูมิใจ และอาจจะกล่าวได้ว่ารูปแบบของพฤติกรรมของบุคคลก็คือสิ่งเหล่านี้ ภาษิตยังสะท้อนให้เห็นอีกว่าพระพุทธศาสนาควบคุมการดำเนินไปและการเปลี่ยนแปลงของสังคมของชนชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ไว้อย่างมั่นคง ในส่วนที่เกี่ยวกับประเพณีโดยตรงนั้น ภาษิตได้บันทึกประเพณีบางประเพณีไว้แม้จะไม่ให้รายละเอียดทั้งหมดแต่ทำให้มองเห็นบทบาทของประเพณีที่มีต่อสังคม โดยเฉพาะประเพณีการแต่งงานมุ่งบอกกฎบัตรทางสังคมเกี่ยวกับพฤติกรรมอันเหมาะสมที่ทุกคนควรประพฤติในระยะการเริ่มต้นสถาบันครอบครัว ถ้าทุกครอบครัวเริ่มต้นด้วยดีเป็นที่ยอมรับของคนอื่น ก็ย่อมนำสุขมาให้ทั้งตนและบุคคลแวดล้อม ประเพณีอีกอย่างหนึ่งที่ปรากฏในบทภาษิตสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิต การปรับตัว การดิ้นรนต่อสู้เพื่อการมีชีวิตที่สมบูรณ์ สะท้อนเอกลักษณ์ของท้องถิ่นคือประเพณีการเล่นหนังตะลุง

ประการที่หก ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้บันทึกและสืบทอดค่านิยมของท้องถิ่นภาคใต้ไว้อย่างชัดเจน ค่านิยมที่น่าจับตามองคือค่านิยมทางด้านความขยันหมั่นเพียร การรู้จักพึ่งตนเองและความรับผิดชอบ ภาษิตจะกล่าวไว้มากกว่าค่านิยมด้านอื่น เป้าหมายของบรรพชนน่าจะอยู่ที่ความพยายามให้อนุชนรุ่นหลังประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตโดยมีอิสระและเสรีภาพแต่ไม่เห็นแก่ตัว โดยนำเอาค่านิยมด้านความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มารองรับโดยมีการประหยัดและออมเข้ามาควบคุม แต่ค่านิยมเรื่องนี้ปรากฏน้อยอาจจะมองเห็นแล้วว่าเมื่อขยันหมั่นเพียรย่อมทำให้เศรษฐกิจดี การที่จะช่วยเหลือผู้อื่นก็ไม่ได้ทำให้ตนเองเดือดร้อน อย่างไรก็ตามผู้วิจัยเพียงแต่ตั้งข้อสังเกตไว้สำหรับการศึกษาค้นคว้าต่อไป เพราะในครั้งนี้ข้อมูลทางภาษิตที่นำมาศึกษามีจำนวนน้อย ข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งก็คือภาษิตสะท้อนค่านิยมทางด้านมีระเบียบวินัยและการเคารพกฎหมายเอาไว้ด้วย แม้ไม่ได้กล่าวถึงบทลงโทษไว้เด่นชัดแต่ก็ช่วยควบคุมพฤติกรรมของคนได้

ค่านิยมต่อมาที่น่าจะนำมาพิจารณาคือค่านิยมด้านคุณธรรมของศาสนา จะพบว่าภาษิตเสนอแนะให้บุคคลละความเห็นแก่ตัวยกตนข่มท่านออกไปจากตน ดังนั้นการรู้จักอ่อนน้อมมีความเคารพต่อบุคคลอื่น ๆ ตามลำดับทั้งวัยวุฒิ คุณวุฒิ และชาติวุฒิจึงปรากฏในบทภาษิตเพื่อเตรียมตัวบุคคลให้ใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้ และถ้าหากมีความกตัญญูกตเวทีด้วยแล้วก็ยิ่งทำให้ชีวิตประสบแต่ความสุขและรางวัลที่ได้รับคือความเป็นคนดี ภาษิตยังกล่าวไว้อีกว่าความเป็นคนดีนั้นจะต้องมีองค์ประกอบด้านคุณธรรมอีกหลายประการ มีความซื่อสัตย์สุจริต รู้จักประมาณตน ไม่หลงใหลในลาภยศ สรรเสริญและสุขจนเกินไป เพราะจะนำทุกข์มาให้เมื่อสิ่งเหล่านี้เสื่อมไป เพื่อความไม่ประมาทภาษิตท้องถิ่นภาคใต้จึงเสนอแนวทางปฏิบัติเพื่อความเป็นคนดียิ่ง ๆ ขึ้นไปนั้นคือ การสร้างกุศลละบาปอกุศลเสีย

ประการสุดท้าย ภาษิตประมวลทัศนะในแง่มุมต่าง ๆ โดยเอาตัวบุคคลเป็นศูนย์กลางแล้วมองออกไปรอบทิศทางพบว่า ความมีปัญญานำบุคคลไปสู่ความสำเร็จและอยู่รอดในสังคม ภาษิตสะท้อนเรื่องนี้ไว้มาก ทำให้น่าคิดว่าชนชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้นิยมบุคคลผู้มีปัญญามากกว่ารูปร่างหน้าตา เพราะปัญญาทำให้บุคคลมีไหวพริบ รู้เท่าทันคน และสามารถพัฒนาตนได้ทั้งกายและใจ ส่วนทัศนะในเรื่องอื่น ๆ จะมุ่งไปในการให้บุคคลจัดระเบียบชีวิตของตนไปตามทิศทางที่ตนเองและสังคมพึงพอใจ

บทที่ 6

สรุปและอภิปรายผล

ความมุ่งหมายในการวิจัย

1. เพื่อเก็บรวบรวมและจัดประเภทภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้
2. เพื่อศึกษาโครงสร้างความหมายและการใช้ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้
3. เพื่อศึกษาแนวทางประพฤติปฏิบัติ ตลอดจนสภาพความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นภาคใต้ที่ปรากฏในภาษิต

วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย

1. เก็บรวบรวมข้อมูล จัดจำแนกประเภทภาษิตที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ปากคำจาก 5 อำเภอคือ อำเภอเมือง อำเภอร่อนพิบูลย์ อำเภอทุ่งสง อำเภอท่าศาลา และกิ่งอำเภอนาบอน จังหวัดนครศรีธรรมราช และข้อมูลภาษิตที่มีผู้พิมพ์เผยแพร่มาแล้วคือ คติโบราณ สำนวนภาคใต้ของ เทพ บุณยประสาท ภาษิตชาวบ้าน คติชาวบ้าน อันดับ 3 ของภิญโญ จิตธรรม และภาษิตฉบับคัดลอกในหนังสือ ท้ายเรื่องพระรถเมรี ฉบับของนายกลอม ชานีรัตน์ ราษฎรในอำเภอร่อนพิบูลย์ ซึ่งเป็นลายมือเขียน

2. วิเคราะห์ภาษิตดังกล่าวในด้าน ความหมาย โอกาสที่ใช้ โครงสร้างภาษิต แนวทางการประพฤติและสภาพความเป็นอยู่ของคนในสังคม ที่ปรากฏในบทภาษิต

สรุปผล

การวิเคราะห์ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ ตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ ได้ผลสรุปอันนำไปสู่ความรู้ ความเข้าใจอันดีต่อภาษิตซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชนชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้ ดังจะได้กล่าวไปตามลำดับ

การรวบรวมและจัดประเภทของภาษิตนั้น จัดแบ่งตามลักษณะต่าง ๆ ได้ 4 ประเภท ได้แก่ ลักษณะการใช้คำ มูลเหตุที่เกิดภาษิต ความหมายของภาษิต และเนื้อหาภาษิต ซึ่งจากการจัดแบ่งดังกล่าวในแต่ละประเภทนั้น พบว่า ในส่วนที่แบ่งตามลักษณะการใช้คำ ภาษิตท้องถิ่นภาคใต้ แบ่งยอยออกเป็น ลักษณะพยางค์ และลักษณะคล้องจองโดยพิจารณาแยกยอยเป็นจำนวนพยางค์ทั้งสองประเภท พบว่า จะมีตั้งแต่ 2 พยางค์จนกระทั่งถึง 9 พยางค์ขึ้นไป การแบ่งประเภทตามมูลเหตุที่เกิดของภาษิต พบว่า ภาษิตเกิดจากพฤติกรรม เกิดจากธรรมชาติ หรือปรากฏการณ์ธรรมชาติ และเกิดจากความเชื่อ ศาสนา และทัศนคติของคนในสังคม การแบ่งตามความหมายของภาษิต แบ่งได้ 4 ประการคือ ภาษิตที่ให้ความหมายในด้านอบรมสั่งสอน เป็นบทอุปมาเปรียบเทียบ และประเภทอ้างอิง การแบ่งประเภทภาษิตลักษณะสุดท้าย คือแบ่งตามเนื้อหานั้น แบ่งแยกยอยได้หลายประการ ได้แก่ เนื้อหาเกี่ยวกับครอบครัว การศึกษาอบรม ความรักการครองเรือน การทำมาหากิน เศรษฐกิจและการครองชีพ บุคคล สังคมแวดล้อม คำพูด การปกครอง ความเชื่อประเพณี หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และอื่น ๆ จากการแบ่งประเภทดังกล่าว นำไปสู่การวิเคราะห์ในส่วนที่จะกล่าวต่อไปได้เป็นอย่างดี

๒. ผลการวิเคราะห์โครงสร้างและความหมายของภาษิต พบว่าโครงสร้างภาษิตนั้นมีทั้งเป็นคำ กลุ่มคำ และประโยค ในส่วนของกลุ่มคำนั้นมีที่เป็นคำ ๆ เดียวและกลุ่มคำ ภาษิตที่มีโครงสร้างเป็นคำ ๆ เดียว ส่วนใหญ่จะเป็นคำที่มี 2 พยางค์ ภาษิตที่เป็นกลุ่มคำหรือวลีเกิดจากการนำเอาคำในภาษามาประกอบกัน ซึ่งแบ่งแยกได้เป็นกลุ่มคำที่เกิด

จากคำนามกับคำกริยา——คำนามกับคำคุณศัพท์ คำกริยากับคำกริยาวิเศษณ์และคำสันธาน หรือคำบุพบทต่อด้วยคำอื่น ๆ ภาษิตที่เป็นประโยค แบ่งเป็นประโยคใจความเดียว ประโยคความรวม การที่ภาษิตมีโครงสร้างดังกล่าว แสดงความหมายที่ชัดเจนนำไปสู่การใช้ที่เหมาะสม

จากการวิเคราะห์ความหมายและโอกาสที่ใช้พบว่า ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้จะปรากฏความหมายชัดเจนขึ้นเมื่อพิจารณาโอกาสที่ใช้ประกอบกัน ภาษิตจะมีทั้งความหมายตรง และความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ในโอกาสต่าง ๆ ในส่วนความหมายตรงจะใช้น้อยมากส่วนใหญ่จะใช้ในความหมายที่เกิดจากการนำไปใช้ นั่นก็คือกำหนดความหมายจากปริบททั้งเป็นคำแวดล้อมและสถานการณ์ขณะที่ภาษิตนั้นปรากฏขึ้น และยังพบว่าการใช้ภาษิตจะใช้ในลักษณะเปรียบเทียบ ท้วงติง ชี้แนะแนวทางการประพฤติ โอกาสที่ใช้มี 4 ลักษณะ คือ ใช้ภาษิตก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์ ใช้ในขณะที่เหตุการณ์กำลังดำเนินอยู่ ใช้หลังเหตุการณ์ผ่านไปแล้วและใช้เป็นคำกลาง

การวิเคราะห์เนื้อหาภาษิตแยกออกได้เป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคม สภาพชีวิตของคนในสังคมทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับครอบครัวและทั่ว ๆ ไป อาชีพ ความเชื่อ ประเพณี ค่านิยม ตลอดจนทัศนะของคนในสังคมที่มีต่อสิ่งแวดล้อม ในด้านแนวทางการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมนั้นแบ่งออกได้เป็น การประพฤติปฏิบัติทางกาย ทางวาจา ทางใจและความประพฤติทั่ว ๆ ไปที่ไม่เน้นหนักในไตรทวาร การประพฤติทางกายภาษิตเน้นในเรื่องความสำรวมระวังในอิริยาบถสี่ กล่าวถึงสิ่งที่ควรประพฤติและละเว้น การประพฤติทางวาจา ภาษิตชาวบ้านให้ความสำคัญเรื่องวาจามาก ยกย่องผู้ที่พูดจาดีในขณะเดียวกันก็ตำหนิผู้ไม่สำรวมวาจา ส่วนการประพฤติทางใจนั้น ส่งเสริมให้รู้สำนึกในความเป็นตัวเองและการทำประโยชน์เพื่อสังคม มีความเมตตา ซื่อสัตย์เป็นเบื้องต้นนับว่าประพฤติทางใจได้อย่างถูกต้อง การปฏิบัติทั่วไปไม่เน้นเฉพาะเรื่องหนึ่งเรื่องใดโดยเฉพาะ

เกี่ยวกับสภาพชีวิต ภาษิตชาวบ้านบันทึกเกี่ยวกับชีวิตทั้งในแต่ละครอบครัวและสังคมส่วนรวม ในด้านครอบครัวเน้นเรื่องสามีภรรยาโดยเริ่มตั้งแต่การที่ชายหญิงจะเลือกคู่ครอง โดยให้คำนึงถึงวัย ฐานะมากกว่าศักดิ์ตระกูลและอุปนิสัย พร้อมกันนี้ภาษิตเสนอลักษณะของหญิงที่ชายควรจะเลือกหรือไม่เลือกเป็นภรรยา ภาษิตให้ความสำคัญเรื่องนี้มาก หลังจากนั้นก็กล่าวถึง การใช้ชีวิตในฐานะสามีภรรยา โดยชี้ให้เห็นว่าสามีภรรยาจะเป็นที่ยอมรับของสังคมนั้นจะต้องผ่านประเพณีแต่งงาน พร้อมทั้งแสดงให้เห็นว่าสามีภรรยาที่ดีนั้นต้องส่งเสริมสนับสนุนกันและกัน โดยเฉพาะความเป็นคนดีของทั้งสองฝ่าย ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ภาษิตสะท้อนแนวประพฤติปฏิบัติทั้งฝ่ายสามีและภรรยา ฝ่ายสามีต้องให้ความรักไม่หึงหวงมีความรับผิดชอบ และไม่ควรมีภรรยาหลายคน โดยเฉพาะสองคนนั้นภาษิตกล่าวห้ามไว้ ฝ่ายภรรยาไม่ควรวางอำนาจเหนือสามี จงรักภักดีต่อสามี ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตรเน้นการเลี้ยงดู ให้ความรักอย่างยุติธรรม ถ้ามีลูกมาก พร้อมทั้งต้องอบรมสั่งสอน นอกจากนี้ยังกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องเครือญาติและเพื่อนบ้าน เน้นความออนน้อมถ่อมตน สามัคคี

อาชีพ ภาษิตชาวบ้านสะท้อนให้เห็นอาชีพหลักและอาชีพรอง อาชีพหลักมีการทำนา ทำสวน ทำไร่ ประมง อาชีพรองคือเลี้ยงเป็ด ไก่ สุกร อาชีพอื่น ๆ ก็มีอาชีพที่สืบทอดกันเฉพาะกลุ่ม เช่น แสดงมโนรา เล่นหนังตะลุง แต่ละอาชีพภาษิตสะท้อนให้เห็นความสำคัญของอาชีพ อุปกรณ์ กรรมวิธีของแต่ละอาชีพ โดยเฉพาะอาชีพทำนาจะเน้นมากกว่าอาชีพอื่น ๆ

ความเชื่อประเพณีและค่านิยม ภาษิตสะท้อนให้เห็นความเชื่อทางศาสนามากกว่าอย่างอื่น โดยเฉพาะเรื่องภพภูมิ เรื่องของกรรมแม้จะมีน้อยบทแต่ก็สะท้อนชัดเจน ในเรื่องประเพณี สะท้อนขนบประเพณีที่เห็นได้ชัดมี 2 อย่างคือ ประเพณีการแต่งงานและการเล่นหนังตะลุง ค่านิยมที่ปรากฏในบทภาษิตส่วนใหญ่เป็นค่านิยมพื้นฐานอันได้แก่ การพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียรและมีความรับผิดชอบ การประหยัดและอดออม การมีระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย การปฏิบัติตามคุณธรรมทางศาสนาและความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ค่านิยมที่

ภาษิตเน้นคือการพึ่งตนเอง ความขยันหมั่นเพียรและรู้จักรับผิดชอบ รองลงมาคือการมีระเบียบวินัยและเคารพต่อกฎหมาย ส่วนการปฏิบัติตามคุณธรรมทางศาสนาเน้นเรื่องความอ่อนน้อมถ่อมตน การมีศีลธรรม ความกตัญญูกตเวทีความซื่อสัตย์สุจริต การรู้จักประมาณตนและการไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของโลกธรรมบางประการมากเกินไป

ทัศนะของบุคคลที่มีสิ่งแวดล้อมพบว่า ภาษิตสะท้อนให้เห็นทัศนะต่อบุคคลว่า ผู้มีปัญญาไหวพริบรู้เท่าทันบุคคลอื่นจึงจะอยู่รอดในสังคม ทัศนะต่อผู้อาวุโสภาษิตสะท้อนให้เห็นว่าผู้ใหญ่นั้นมักจะไม่ยอมรับฟังความคิดของผู้อื่นดูเหมือนจะเป็นเรื่องของทิฏฐิ ที่น่าสังเกตก็คือภาษิตจะกล่าวถึงผู้อาวุโสไว้เพียงเล็กน้อยจากจำนวนที่รวบรวมมาศึกษา อาจจะเป็นไปได้ว่าชนชาวบ้านให้ความเคารพนับถือยำเกรงผู้อาวุโสมาก ทัศนะอีกประการหนึ่งคือทัศนะต่อผู้ออนวัย มักจะเน้นเรื่องการอยู่ในโอวาทเชื่อฟังผู้หลักผู้ใหญ่ที่ขาดไม่ได้คือการเคารพในพระรัตนตรัย บิดามารดาครูบาอาจารย์ ทัศนะอื่น ๆ ได้แก่ทัศนะเกี่ยวกับลักษณะของคนในแต่ละท้องถิ่นซึ่งชี้ให้เห็นความช่างสังเกตของชนชาวบ้าน ทัศนะเกี่ยวกับรูปลักษณ์เพื่อเลือกเฟ้นบุคคลที่ตนจะคบหาสมาคม

อภิปรายผล

ในการศึกษาภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ในครั้งนี้แม้ว่าจะเก็บและวิจัยข้อมูลได้ไม่สมบูรณ์เต็มที่ก็ตาม แต่ก็สะท้อนให้เห็นลักษณะเด่นหลายประการอันนำไปสู่ความเข้าใจกลุ่มชนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

ประการแรก โครงสร้างภาษิตสะท้อนให้เห็นถึงการประมวลความคิดประสบการณ์ ถ่ายทอดผ่านภาษาถิ่นอย่างมีรูปแบบเฉพาะของตน จากการใช้คำง่าย ๆ สั้น ๆ ไปสู่การใช้คำมากขึ้นโดยอาศัยการสร้างสัมผัสคล้องจองเพื่อให้จดจำได้ง่าย อันแสดงให้เห็นถึงความชาญฉลาดในการโน้มใจผู้ใช้ให้ยินดีรับไว้และนำไปเป็นแนวทางในการประพฤติโดยไม่ให้ผู้ใช้รู้สึกเป็นของแปลกใหม่ไม่เคยชิน ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าในการสร้างภาษิตจึงได้นำเอาสิ่งใกล้ตัว จะเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ อาหารการกิน พืชพันธุ์ไม้ต่าง ๆ

ตลอดจนสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ มาเป็นส่วนประกอบในการสร้างภาษิต อันนำไปสู่การเข้าใจความหมายอย่างลึกซึ้งเกิดการยอมรับด้วยความเต็มใจจากผู้ใช้ และถ่ายทอดให้ชนรุ่นหลังต่อมาจนกลายเป็นมรดกทางสังคมอันล้ำค่าในด้านกำหนดรูปแบบพฤติกรรมของกลุ่มชนในสังคม การสร้างภาษิตของชาวบ้านในลักษณะสัมผัสคล้องจองนั้นอาจจะกล่าวได้ว่าภาษิตสะท้อนเอกลักษณ์ความเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอนของคนในท้องถิ่นภาคใต้ อันเห็นได้ชัดจากข้อมูลภาษิตส่วนหนึ่งที่มีผู้รวบรวมโดยผ่านบทร้อยกรองทั้ง ๆ ที่ภาษิตที่รวบรวมนั้นมีลักษณะสัมผัสคล้องจองอยู่แล้ว

ประการที่สอง การผูกภาษิตโดยนำเอาสิ่งต่าง ๆ ดังที่กล่าวไว้ในประการแรกนั้น อาจจะกล่าวได้ว่าบรรพชนผู้สร้างภาษิตเป็นคนช่างสังเกต และอาศัยความช่างสังเกตนั้นมาช่วยในการพัฒนาตนเองทั้งทางด้านการปรับตัวให้เข้ากับสังคม และการประกอบอาชีพเพื่อความอยู่รอดของตน ในการปรับตัวให้เข้ากับสังคมนั้นจะเห็นได้ว่า ความช่างสังเกตทำให้นำเอาสิ่งที่แวดล้อมอยู่รอบตัวมากล่าวเป็นบทภาษิตเพื่อปรับเปลี่ยนความประพฤติทางกายวาจาใจของบุคคล เช่น ใหญ่พร้าว เล่าลอกอ ลูกรอบคอไม่สาไหร เล่นกับเด็ก ๆ ดา เล่นกับหมา ๆ เลียปาก เล่นกับสาก ๆ ต่อยหัว เป็นต้น ในส่วนที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพก็เช่นกัน ความช่างสังเกตก็เข้ามามีบทบาทในการสร้างภาษิตด้วย เช่น ใครใคร่มีสร้างสวนหมาก -- อยากตื่นสายสร้างสวนพร้าว อยากตื่นเช้าสร้างสวนยาง ทำนาอย่าเสียไร่ ถ้าเลี้ยงไก่อย่าเสียรัง มือหยิบตีนหยิบปากอดด้วย มือหวยตีนหวยปากได้ผล เป็นต้น โดยเฉพาะทางด้านความประพฤตินั้นจะหยิบยกเอาสิ่งใกล้ตัวเข้ามาประกอบในการผูกภาษิตในลักษณะเป็นการกล่าวเปรียบเทียบกับความประพฤติของคนไว้อย่างชัดเจน

ประการที่สาม อาจจะกล่าวได้ว่าภาษิตเป็นแหล่งบันทึกประเพณีของคนในท้องถิ่น ซึ่งมีทั้งความเชื่อ ประเพณีตลอดจนค่านิยมซึ่งสิ่งเหล่านี้มีส่วนให้รู้จักและเข้าใจสภาพความเป็นอยู่ตลอดจนทัศนะของคนในท้องถิ่นต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อมตัวเขา โดยเฉพาะประเพณีชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของสถาบันครอบครัว การดิ้นรนต่อสู้ การปรับตัวเพื่อการมีชีวิตที่สมบูรณ์ สิ่งที่ไม่ควรจะมองข้ามคือค่านิยม โดยเฉพาะค่านิยมทางด้านคุณธรรมทางศาสนา

นั้นมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคม โดยเน้นการรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และทิ้งความเห็นแก่ตัว รู้จักเสียสละเพื่อผู้อื่น ไม่ให้หลงใหลในลาภยศ สรรเสริญสุขมากเกินไป นับว่าบรรพชนผู้มอบภาษิตให้ไว้แก่อนุชนได้มอบสัจจธรรมในการดำเนินชีวิตไว้ให้ด้วย

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสมควรที่จะกล่าวได้อย่างภาคภูมิว่า บรรพชนของชนชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้นั้น เป็นผู้ที่ต่อสู้ดิ้นรนลองผิดลองถูกมาด้วยความลำบากเพียงไร เพื่อแสวงหาแนวทางที่ดีที่สุดเพื่อการดำรงชีพอยู่ในสังคม เมื่อแสวงหาแนวทางเหล่านั้นได้แล้วด้วยความรักความผูกพันลูกหลานซึ่งเป็นอนุชนรุ่นหลัง จึงได้นำเอาแนวทางเหล่านั้นมาเสนอแนะสั่งสอนในรูปแบบต่าง ๆ กัน โดยเฉพาะภาษิตนั้นนับว่าเป็นรูปแบบที่สำคัญที่บรรพชนตั้งใจมอบให้เพื่อประโยชน์สุขของลูกหลานของท่าน

ข้อเสนอแนะ

จากการวิเคราะห์ภาษิตชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ในครั้งนี้ ทำให้ผู้วิจัยใคร่จะเสนอแนวทางสำหรับผู้สนใจศึกษาที่สำคัญคือการศึกษาเปรียบเทียบภาษิตในท้องถิ่นนี้กับท้องถิ่นอื่น ๆ ในประเทศหรืออาจจะศึกษาเฉพาะถิ่นในถิ่นใดถิ่นหนึ่ง ในฐานะเป็นกฎบัตรทางสังคม

บรรณานุกรม

กิ่งแก้ว อัตถากร คติชนวิทยา เอกสารการนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 185 หน่วยศึกษานิเทศกรมฝึกหัดครู 2519, 366 หน้า

โกมารกุลมนตรี, พระยา สุภาษิตและคำพังเพย พระนคร โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ 2504, 501 หน้า

จิตรลดา สุวัตถิกุล "สำนวนไทย" รายการวิทยุอยู่อย่างไทย ครั้งที่ 3 สำนักนายกรัฐมนตรี วันที่ 10 มีนาคม 2520

เจือ สตะเวทิน สุภาษิตไทย กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สุทิสารการพิมพ์ 2516, 182 หน้า

"————" สุภาษิตสากล กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ 2515, 186 หน้า

ฉัตรชัย สุกรกาญจน์ "การจัดทหมรับตามประเพณีเมืองนคร" เดือนสิบ' 23

ฉันพิชย์ กระแสสินธุ์ ความหมายของคำ พระนคร : โรงพิมพ์วัชรินทร์การพิมพ์ 2514, 109 หน้า

ดิเรก พรตตะเสน "พุทธศาสนาในนครศรีธรรมราช" รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช จัดพิมพ์เป็นเอกสารรวบรวมผลงานทางวิชาการ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สยามการพิมพ์ 2521, 628 หน้า

ดำเนิน เลขะกุล "นครศรีธรรมราชสมัยสุโขทัย" รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช จัดพิมพ์เป็นเอกสารรวบรวมผลงานทางวิชาการ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สยามการพิมพ์ 2521, 628 หน้า

ตรี อมาตยกุล "นครศรีธรรมราชสมัยกรุงศรีอยุธยา" รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช จัดพิมพ์เป็นเอกสารรวบรวมผลงานทางวิชาการ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สยามการพิมพ์ 2521, 628 หน้า

เต็ม สุวิกรม สุภาษิตจีน พระนคร : โรงพิมพ์แพร่การช่าง 2513, 69 หน้า

ทิพยาภรณ์ ประกาศวุฒิสาร ภาษา-ภาษิต พระนคร : โรงพิมพ์แม่บ้านการเรือน 2506, 157 หน้า

ธนาคารกรุงเทพ จำกัด พระกฐินพระราชทาน ทอด ณ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช วันอาทิตย์ที่ 20 ตุลาคม 2517 กรุงเทพฯ : แสงศิลป์การพิมพ์, 2517, 87 หน้า

น้อม อุปรมัย "นครศรีธรรมราชสมัยกรุงศรีอยุธยา" รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช จัดพิมพ์เป็นเอกสารรวบรวมผลงานทางวิชาการ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สยามการพิมพ์ 2521, 628 หน้า

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ "อาณาจักรตามพรลิงค์" รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช จัดพิมพ์เป็นเอกสารรวบรวมผลงานทางวิชาการ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สยามการพิมพ์ 2521, 628 หน้า

ปรีชา นุ่นสุข "วัดมหาธาตุวรมหาวิหาร" รัตนชัชมุนีอนุสรณ์ ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระรัตนชัชมุนี (แบน ศัณฺ ฐาภรโน - เปรียญ) กรุงเทพฯ : กรุงสยามการพิมพ์ กันยายน 2523, 215 หน้า

"————" "ประเพณีสารทเดือนสิบ" เดือนสิบ' 23 ที่ระลึกในการจัดงานเทศกาลเดือนสิบ ประจำปี 2523

ฝ่ายวิเคราะห์นโยบายและแผน, นครศรีธรรมราช บรรยายสรุปจังหวัดนครศรีธรรมราช มปป.

ภิญโญ จิตต์ธรรม ชนบธรรมเนียมประเพณี คติชาวบ้านอันดับ 12 สงขลา : โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์ มปป. 97 หน้า

"————" ภาษิตชาวบ้าน สงขลา : วิทยาลัยครูสงขลา 2518, 148 หน้า

โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ไขสุภาษิตชนะการประกวดของคณะกรรมการส่งเสริมวัฒนธรรมภาษาไทย พิมพ์เป็นบรรณาการในงานทอดกฐิน ณ วัดสรรเพชญ ต.ยายชา อ.สามพราน จ.นครปฐม พระนคร : โรงพิมพ์โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า 2517, 64 หน้า

วิเชียร ณ นคร และคนอื่น ๆ นครศรีธรรมราช พระนคร : อักษรสัมพันธ์ 2521, 606 หน้า

ศ. ชาญมาตรา (นามแฝง) นานาธรรมภาษิต กรุงเทพฯ พิทยาคาร 2508, 120 หน้า

ศส. (นามแฝง) ประชุมคำกลอนบทสุภาษิตโบราณ พระนครฯ : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ 2484, 226 หน้า

ศิลปากร, กรม ไตรภูมิโลกวินิจฉัยกถา ฉบับที่ 2 ไตรภูมิฉบับหลวง พระนครฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว 2521, 516 หน้า

สนั่น ผิวนวล และจรูญ สองศิริ ชุมนุมภาษิต พระนคร : แพร่พิทยา 2511, 228 หน้า

สมพุทธ ธุระเจน "ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับจังหวัดนครศรีธรรมราช" เดือนสิบ ' 22 ที่ระลึกในการจัดงานเทศกาลเดือนสิบ ประจำปี 2522 ของจังหวัดนครศรีธรรมราช

สุธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ คติชาวบ้านปักษ์ใต้ พระนคร : ก้าวหน้าการพิมพ์ 2512

" ———————— " หนังตะลุง กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา 137 หน้า

เสฐียรโกเศศ นาคะประทีป (นามแฝง) นานานิติ พระนคร : แพร่พิทยา 2513, 344 หน้า